

İDARE DERGİSİ

DAHİLİYE VEKALETİNCE İKİ AYDA BİR ÇIKARILIR

Yıl: 28

OCAK – ŞUBAT,1957

Sayı: 244

İÇİNDEKİLER

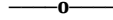
TETKİKLER

Sahife

6785 Sayılı İmar Kanununun İzahı ve Mülga Kanunla Mukayesesi.....	Sadık ARTUKMAÇ	1
İşten Men	Selim AYBAR	16
Memuriyet Vazifesini İhmal ve Suiistimal Cürümleri	M. Muhtar ÇAĞLAYAN	30
Yeni İstimlak Kanununa Göre Köylerde Yapılacak İstimlaklar.....	Ziya EKİNCİOĞLU	44
Osmanlı İmparatorluğu İdare Organ ve Müesseselerinden.....	M.S.E:	56
Osmanlı Vilayet Kanunnamelerinin Mahiyeti.....	Tekin GÜRZUMAR	98
Muvakkat İşgal	Alaaddin HİTAY	133
Fransada Vilayet İdaresinin Geçirdiği Tarihi Tekamül.....	Macit İNCE	139
Bizde Memur Olma Yolları ve Alınacak Memurlarda Aranılacak Şartlar.....	Hayrettin KALKANDELEN	143
İkinci Meşrutiyetin İlk Kanun ve Nizamnameleri.....	Baha KARGIN	165
5917 Sayılı Kanun ve Tatbikatı Hakkında Bir İnceleme.....	Şerafettin Kaya	175
Türk Anayasası.....	Mukadder ÖZTEKİN	180
Emrin Yerine Getirilmesinden Dolayı Memurların Cezai Sorumluluğu.....	Yusuf YAKUPOĞLU	188
YABANCI MEVZUAT:		193
“İsviçre” Konfederasyon Erkanı ve Memurlarının Mes’uliyeti Hakkında Federal Kanun (9/ Aralık/ 1950).....	H.O	193

ABONE BEDELİ

Türkiye için yıllıkı	: 500 kuruş
Yabancı memleketler için yıllıkı	: 750 kuruş

ABONE BEDELİNİN GÖNDERİLMESİ ŞEKLİ

A — Türkiye’de :

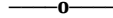
Bulunan yerin malsandığına tutarı yatırılarak mukabilinde alınacak (Çeşitli gelir makbuzu) aynen ve taahhütlü mektupla;

Dâhiliye Vekâleti Yayın Müdürlüğü — Ankara

adrese gönderilmelidir. (Hangi nüshalara abone kaydedilmesi istenildiğini gösteren mektuplar arzuhal puluna tâbi tutulmalıdır.)

B — Yabancı memleketlerde:

Abone bedeline, makbuz pulu için 4 kuruş eklendikten sonra hâsıl olan meblâğ, posta veya banka havalesi olarak yukarıdaki adrese gönderilmelidir.

YAZI İŞLERİ

İdareyi ilgilendiren mevzularda hazırlanacak etüdler kabul edilir.

Gönderilecek yazıların iki nüsha olması ve 20, 25 sahifeyi geçmemesi, makinada seyrek satırla yazılmış olması ve yarım sahifeyi geçmeyen ayrıca bir de özü bulunması lâzımdır.

Dergiye dercolummayan yazılar iade edilmez.

Yazı işleri için **Dâhiliye Vekâleti Yayın Müdürlüğü**’ne müracaat edilmelidir.

Sahibi: Dâhiliye Vekâleti

Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden Mesul Müdürü; **Selim AYBAR**

TETKİKLER

6785 SAYILI İMAR KANUNUNUN İZAHİ VE MÜLGA KANUNLA MUKAYESESİ (1)

Yazan:

Sadık ARTUKMAÇ

Mahallî İdareler U. Md. 3. Daire Reisi

§ VII — Kaçak inşaat:

Yeni kanun; ruhsatiyeye aykırı veya ruhsatsız veyahutta başkasının mülküne tecavüz suretiyle yapılan gayri nizamî inşaat (2) hakkında, tatbik kabiliyeti olan ve sür'atı temin eden hükümler tesis etmiştir. Bu bakımdan yeni kanun, mülga kanundan çok farklı prensipler koymuştur.

I— Ruhsatiye ve eklerine aykırı inşaat:

Mülga kanun, ruhsatiye hükümlerine riayet edilmeksizin devam eden inşaatın derhal durdurulacağı esasını vazetmiş ve muhalefetin derecesine göre yapılacak muameleleri de tasrih eylemişti. Filhakika:

1 — Ruhsatiyeye aykırı işler mahzurlu görülmediği takdirde, tasdik edilmekte ve fakat alâkalıdan yapı denetleme harcı dört kat olarak alınmakta idi.

2 — Yapılan işler mahzurlu görüldüğü takdirde, mahzurlar ve aykırılıklar ıslah ettirilmekte idi. Islah edilmeyecek halde olanlar ise, yıktırılmakta idi.

3 — Beldenin imar plânına göre yola, meydana veya âmmе hizmetlerinden birine tahsis edilmiş, herhangi bir yere tecavüz eden kısımlar yıktırılmakta idi.

(1) Baş tarafı 243 sayılı İdare Dergisindedir.

(2) Gayri nizamî inşaata, gerek halkımız ve gerek tatbikatçılarımız «Kaçak inşaat» adını vermiş bulunmaktadırlar. Mahkeme kararlarında da bu tâbire daima rastlanmaktadır.

4 — Arsanın imar plânına uygun olmamasından dolayı yazı ille menedildiği veya müsaade edilmediği halde devam eden inşaat da yıktırılmakta idi (3). Bununla beraber, bahis mevzuu edilen mahzurların nelerden ibaret olduğuna dair bir kıstas verilmemiş ve mahzurun derecesi ve şümulü takdire bırakılmıştı. Bu ise, çeşitli tefsirlere ve hatta suiistimallere meydan vermekte idi.

İşte yeni kanun, bütün bu mahzurları bertaraf eden yepyeni ve objektif bir sistem kurmuş ve duruma vuzuh vermiştir. Filhakika:

A — Ruhsatiye ve eklerine aykırı olarak başlanılan inşaat, mühürlenmek suretiyle derhal durdurulacak ve projede yapılan tadilât kabul ve tasdik olunarak ruhsatiyesi tashih edilinceye kadar inşaatı devam ettirilmeyecektir.

a — Eğer yapının iç hacim eb'adında projesine aykırı bir tadilât yapılmış ve bu hâl mevzuata uygun görülmüş ise, tadilâta uğrayan kata ait ruhsat harcının dörtte biri ilgiliden alınacaktır.

Yapı iç hacmi; o yapı dış gabarisi içerisindeki bütün mahallerin, ışıklık ve merdivenlerin genişlik ve yükseklik eb'adını ifade eder.

b — Yapıda projesine aykırı olarak bir genişleme yapılmış ise (4), genişleyen her kısma ait ruhsat harcının beş misli ilgiliden alınacaktır.

c — Ruhsatiye ve eklerine aykırı olarak yapılan tadilâtın mevzuata veya imar ve istikamet plânlarına göre ıslahı (düzeltilmesi) mümkün olmadığı takdirde; yapı, belediye encümeni kararıyla yıktırılacaktır. (Madde : 7).

Islahın mümkün olup olmadığı, mütehassıslarca mahallen yapılacak tetkikat neticesinde anlaşılacaktır. Encümen kararında; ıslahın mümkün olup olmadığı hususu, delilleriyle ve mucip sebepleriyle zikredilmelidir. Encümence, bu hususlara bilhassa dikkat olunması gerekir.

B — Burada, şantiye binalarının durumunu da incelemek lâzımdır. Şantiye binası, bilindiği üzere, asıl inşaatın bitmesini müteakip yıkılmak üzere yapılan muvakkat bir binadır. Bu sebeple şantiyede, imar mevzuatına uygunluk aranmasına lüzum yoktur. Şu halde, inşaatın devamı müddetine mahsus ve maksur olmak üzere yaptırılan şantiye binasının;

(3) Mülga 2290 sayılı kanunun 5431 sayılı kanunla değişik 13. maddesinin 3 üncü fıkrasına bakınız.

(4) Genişleme tâbiri; binanın ruhsatiye ve eklerindeki dış eb'adının artırılmasını ifade eder.

ruhsatnameye aykırı inşaat telâkki edilerek, belediye encümeni kararıyla yıktırılması cihetine gidilemeyecektir. Devlet Şûramızın içtihadına göre, inşaat ruhsatiyesinin hükmü cârî olduğu müddet zarfında şantiye olarak kullanılmak şartıyla, şantiye binası yıktırılmayacaktır (5).

II — Ruhsatsız inşaat:

Mülga kanunda, ruhsatiye alınmadan başlanılan inşaatın belediyelerce derhal durdurulacağı esas kabul edilmiş ve yapının mahzurlu olup olmadığına göre müeyyideler vazolunmuştu:

Yapının, mevzuata uygun bir şekilde inşa edilmiş olması veya ıslah edilmek suretiyle mahzurun giderilmesi halinde; plânların tasdiki cihetine gidilmekte ve fakat yapı denetleme harcı, alâkalıdan, dört kat olarak alınmakta idi. Mevzuata aykırı olarak inşa edilen ve ıslahı mümkün olmayan yapılar ise, belediye encümeni kararıyla yıktırılmakta idi (6).

Yeni kanun da ruhsatiye alınmadan başlanılan inşaatın derhal durdurulacağını kabul eylemiş ve fakat cezaen alınacak harç miktarını biraz daha fazlaştırmıştır. Ayrıca, ilgiliyi birdenbire mağdur etmiyecek derecede himaye eden yeni hükümler de koymuştur.

Filhakika; inşaatın durdurulmasına müteallik emrin tebliğini müteakip, ilgili şahıs artık inşaata devam edemeyecektir. Şukadar ki:

A — Eğer yapı, mevzuata ve imar ve istikamet plânlarına uygun bir şekilde inşa edilmiş ise; ilgili, yapı harcını beş kat olarak ödemek şartıyla, usulüne göre belediyeden ruhsatiye alacaktır. Bundan sonra mühür kaldırılarak durdurmaya son verilecek ve böylelikle ilgili şahıs inşaatına devam edebilecektir.

B — Eğer yapı, mevzuata ve imar ve istikamet plânlarına aykırı olarak inşa edilmiş ise; evvelemirde ve mümkünse taşıyıcı unsurların vasıflarına hâlel gelmeden ıslahı, aksi halde yıktırılması hususu mal sahibine belediyece yazılı olarak tebliğ edilecektir. Buna rağmen ilgili şahıs,

(5) «İnşaat ruhsatnamesinin hükmü cârî olduğu müddet zarfında ve şantiye olarak kullanıldığı müddetçe dâva konusunu teşkil eden binanın hedmi caiz olamayacağından ve herhangi bir şekilde yapılmış olması şantiye sayılmasına mâni olamayacağından dâvanın kabulü ile davacı hakkında il idare kurulunca verilen kararın bozulmasına.» (Devlet Şûrası 6D. 7/5/1947, 47/1071 -46/3509, Kararlar Dergisi 36-37, Sayfa : 229).

(6) Mülga 2290 sayılı kanunun 5431 sayılı kanunla değişik 13 üncü maddesinin 1 ve 2 nci fıkralarına bakınız.

tebliğ tarihinden itibaren yedi gün içinde yapısını ıslah etmezse veya yıktırmazsa veyahutta inşaatı devam ederse; yapının uygun görülme- yen, kısımları, belediye encümeni kararıyla yıktırılacaktır (7). Bu ameliyeden sonra, yapı maili inhidam hale gelirse; İmar Kanununun 50 nci maddesi tatbik edilecektir.

Yıkıtırma kararı verilebilmesi için, o binada ıslahı mümkün olmayan mahzurların bulunması lâzımdır. Evvelce de belirttiğimiz gibi, ıslahın mümkün olup olmadığı hususu mütehassıslara mahallen yaptırılacak tetkikat neticesinde anlaşılabilir. Encümen kararında; ıslahı mümkün olmayan mahzurların nelerden ibaret olduğu delilleri ile zikredilmeli (8) ve inşaatın kanunun hangi maddesine aykırı olduğu, başka bir ifade ile, yıkma kararının hangi maddeye istinat ettiği de belirtilmelidir. Aksi hâl bozma sebebi olur.

Şunu da ilâve edelim ki, yıkma kararı; ancak belediye sınırı içinde bulunan binalar hakkında verilebilir. Belediye sınırları dışında kalan herhangi bir inşaat için böyle bir karar verilemez (9).

III — Başkasının mülküne tecavüz suretiyle başlanılan inşaat:

Başkasının mülküne tecavüz suretiyle başlanılan inşaat iki şekilde olabilir. Bunlardan birisi; ruhsatiye müsteniden yapılan bir inşaatın, bilerek veya bilmiyerek (suiniyet veya hüsnüniyetle), başkasının ve meselâ komşunun veya belediyenin arsasına tecavüz şeklinde olabilir. Diğer ise, ruhsatsız olarak başkasının arsasına tecavüz suretiyle başlanı-

(7) 6785 sayılı kanunun 6 ncı maddesinin A ve B bentlerine, 23 üncü maddesine ve 1593 sayılı Umumî Hıfzıssıhha Kanununun 251 inci maddesine bakınız.

(8) «2290 sayılı kanunun 5431 sayılı kanunla değiştirilen 13 üncü maddesi mucibince ruhsatsız olarak yapılan binaların yıktırılması için o binada ıslahı mümkün olmayan mahzurların bulunması lâzımdır.

Dâva konusu binada ise hangi mahzurun bulunduğu, ve bunların ıslahının mümkün bulunup bulunmadığı hususları idare kurulu kararında tebarüz ettirilmemiştir.

Bu cihetlerin tetkiki ile ona göre yeniden bir karar ittihaz edilmek üzere mezkûr 24/1/1952 tarih ve 7 sayılı ilçe idare kurulu kararının bozulmasına.» (Devlet Şûrası 6D. 11/12/1952, 389/2122, Saymen - Erman - Elbir: Türk İç. K. 1952, cilt: 2, sayfa: 1719).

(9) Belediye Yapı ve Yollar Kanununun hangi maddesine aykırı olduğu belirtilmeden: bir binanın yıkılmasına karar verilemez. Bu gibi bir karar, ancak belediye sının içinde bulunan binalar hakkında verilebilir. (Devlet Şûrası 6D. 31/5/1951, 50/95- 51/1371, Saymen - Erman - Elbir; T. İç. 1951, cilt : 1, sayfa: 852)

lan inşaat mahiyetinde olabilir. Her iki hâl arasında, kanunî müeyyidelerin tatbiki bakımından, bir fark yoktur.

Mülga kanun; başkasının mülküne tecavüz suretiyle başlanılan inşaatın, düzenlenecek tutanak üzerine, belediyece derhal yıktırılacağı hükmünü ihtiva etmekte ve ilgililere, sulh mahkemelerince hafif hapis ve yüz liradan az olmamak üzere hafif para cezası verilebileceğini de tasrih eylemekte idi (10).

Yeni kanun bu hususta, mülayim ve toleranslı ve fakat tatbik kabiliyeti daha fazla bir hüküm tesis etmiş bulunmaktadır (Madde : 6/C). Filhakika, başkasının mülküne tecavüz suretiyle başlanılmış olan inşaat; hemen yıktırılmayacak ve fakat derhal durdurulacaktır. Durdurma ameliyesi, salahiyetli fen adamınca hazırlanacak rapora müsteniden (11) yapılacaktır (Madde : 6/C). İnşaat durdurulduktan sonra şu şekilde muamele yapılacaktır :

A — Eğer inşaat, mevzuata veya imar ve istikamet plânlarına uygun ise; tecavüze uğrayan mülk sahibinin kanunen muteber muvafakati alınıncaya veya mülkiyet durumu salahiyetli mercice tâyin edilinceye kadar, inşaatın devamına müsaade edilmeyecektir.

B — Eğer inşaat, mevzuata ve imar ve istikamet plânlarına uygun değilse; arsa sahibi muvafakat etmiş olsa dahi yapının ıslahı cihetine gidilecektir. Bunun için, evvelemirde; mümkünse yapının ıslahı, değilse yıktırılması hususu mal sahibine belediyece yazılı olarak tebliğ edilecektir. Buna rağmen ilgili şahıs, tebliğ tarihinden itibaren yedi gün içinde, yapısını ıslah etmezse veya yıktırmazsa, yapının uygun görmeyen kısımları belediye encümeni kararıyle (12) yıktırılacaktır (Madde : 6/C, 6/B).

(10) Mülga 2290 sayılı Kanunun 5431 sayılı kanunla değişik 13 üncü maddesinin son fıkrasına bakınız.

(11) Mülga kanunda sadece, «düzenlenen tutanak» dan bahsedilmekte idi. Tutanağı kim tanzim edecek? Bu hükme göre tutanağı, salahiyetli bar fen adamı değilse, inşaatı kontrol eden veya bir ihbar üzerine mahallinde gören belediye zabıta memuru da tanzim edebilecektir. Bir tutanak üzenine, kanunun mutlak hükmüne göre, yapı yıktırılabilir. Hülâsa mülga kanunun bu hükmü, çeşitli tefsirlere ve tatbikata müsait idi. İşte yeni kanun, «salahiyetli fen adamlarınca hazırlanacak rapor» kaydını koymak suretiyle, bu aksaklığı gidermiştir.

(12) 6785 sayılı İmar Kanununun bu hükmü ve 21, 22, 54, 58 ve 60 ıncı maddeleri muvacehesinde; bina yapımının teşvikine ve gecekondulara taallük eden 6188 sayılı kanunun 28 inci maddesinin yürürlükten kalkmış olduğu, binnetice inşaatın yıkılmasını icabettiren ahvalde İmar Kanunu ahkâmının tatbik edilmesi lâzımgeldiği kanaatindeyiz.

Encümen kararında, ruhsatsız inşaat bahsinde belirttiğimiz hususların gözönünde tutulması lâzımdır. Ayrıca, encümen; yıktırma kararı vermeden önce, inşaatın yapıldığı arsa üzerindeki mülkiyet haklarını bilirkişiler marifetiyle tesbit ettirmelidir. Aksi hâl, kararın iptalini mucip olur (13).

Görülüyor ki, İmar Kanunumuz; başkasının mülküne tecavüz suretiyle yapılan inşaatı, daha başlangıçta iken önlemek gayesini istihdaf etmektedir. Halbuki Medenî Kanunumuz, inşaatın hitamından sonra tahaddüs eden durumu tanzim eylemektedir (14).

C — Burada, başkasının ve bilhassa belediyenin arsası üzerinde inşa edilen barakalar (15) hakkında ne muamele yapılacağı da hatıra gelebilir. Devlet Şûramızın içtihadına göre, barakalar da belediye encümeni kararıyla yıktırılacaktır (16).

IV — Kaçak inşa edilen binaların iskân veya işgal edilmesi hâli:

Bir bina; ruhsatiye ve eklerine aykırı veya ruhsatsız inşa olunduktan sonra, her ne suretle olursa olsun, iskân veya işgal edilmiş olabilir (17). İşte böyle bir durum muvacehesinde ne yapılacaktır? Şu işler yapılacaktır (Madde: 21) :

1 — Belediye, binayı en çok on beş gün içinde boşaltması için (mal sahibine yazı ile tebligatta bulunacaktır.

2 — Eğer mal sahibi; boşaltma emrine uyulacağını tebliğden itibaren üç gün içinde belediyeye bildirirse, yapıda ıslahı mümkün hususlar beş gün içinde kendisine bildirilecek ve bunun için kâfi mehil de verile-

(13)«Kaçak ve başkasının arsasına tecavüz eden inşaat dolayısıyla yıktırma kararı vermeden önce, inşaatın yapıldığı arsa üzerindeki mülkiyet haklarının bilirkişiler marifetiyle tesbiti gerekir.» (Devlet Şûrası 6D. 9/6/1951, 51/359 - 51/1414, Saymen - Erman - Elbir; T. İç. K. 1951, cilt: 1, Sayfa: 854)

(14) Medenî Kanunumuzun 648 - 651 inci maddelerine bakınız.

(15) Medenî Kanunumuzun 654 üncü maddesine bakınız.

(16) Devlet Şûramızın şu emsal içtihadına bakınız: 6D, 12/3/1948, 47/1725- 48/635, Kararlar Dergisi No. : 40, Sayfa: 164

(17) Bilindiği üzere, iskân veya işgal edilmiş bir binaya doğrudan doğruya girilemez. Mesken masuniyetini ihlâl etmemek için, mahkemeden karar almak lâzımdır. Bu ise, zamana mütevakıftır. İşte mevzuata aykırı olarak inşa olunmuş bir binanın alâkalı tarafından derhal iskân veya işgal edilmesi, binanın yıktırılmasını güçleştirmeye matuf bir harekettir.

çektir. Mal sahibi, bu mehil içinde, yapıda lüzumlu ıslahı yaparak belediyeye bildirecek ve bu suretle ihtilâf giderilmiş olacaktır.

3 — Eğer mal sahibi üç gün içinde cevap vermez ve binayı da boşaltmazsa, belediye; mahallî sulh hukuk hâkimliğine tezkere ile müracaat ederek, boşaltma izni isteyecektir (18).

4 — Eğer hâkim izin verirse, bina, zabıta (bittabi Devlet zabıtası) marifetiyle boşalttırılacaktır.

5 — Eğer yapı ıslah edilemeyecek veya esasen ruhsat verilemeyecek yapılardan ise, usulüne göre yıktırılacaktır (Madde: 22).

§ VIII — Durdurma, ıslah, yıktırma ve bunlara itiraz usulü:

Kanunun muhtelif maddelerinde, inşaatın durdurulacağına veya yıktırılacağına dair hükümler mevcuttur. İşte bu paragrafta, durdurma ve yıktırma ameliyesinin hangi esaslar dairesinde yapılacağı ve bunlara müteallik belediye encümeni kararlarına ne suretle itiraz edileceği incelenecektir.

I — İnşaatı durdurma ve buna itiraz usulü:

Mülga kanunun muhtelif maddelerinde, inşaatın durdurulacağından bahsedilmekte ve fakat durdurma keyfiyetine ait bir usul vazedilmemiş bulunmakta idi.

Yeni kanun bu boşluğu doldurmuş ve inşaatın ne şekilde durdurulacağını bir esasa bağlamıştır. Bu yeni hükme göre, inşaatın durdurulması ve buna itiraz şu şekilde olacaktır:

(18) 21 İnci maddenin müzakeresi sırasında; belediyece sulh hâkimine yazılacak tezkerenin Harçlar Kanununa tâbi olup olmadığının tasrihini isteyen bir mebusa şu cevap verilmiştir : «Madde şunun için konmuştur. Vatandaş kendisine tebliğ' edilen ihbara rağmen bu yeri tahliye etmediği takdirde onun derhal zabıta marifetiyle tahliyesi lâzım. Fakat ileride şikâyetlere mahal kalmamak üzere vatandaşın mesken masuniyetini izni hâkim olmadan ihlâl etmiş duruma düşmemek için belediye sulh hukuk hâkiminden tezkere ile izin isteyip alacaktır. Tezkere ile olmazsa belediyenin işini gücünü bırakıp dâva formalitesi içinde dâva açacak, gün alacak vesaire. Bunların önlenmesi lâzımgelir. Binaenaleyh madde tamamen yerindedir. Aksi halde belediyeler kaçak mevzuunda dâima müddei, kaçak yapan ve giren de müddeialehy mevkiinde kalırlar. Bu işin sulh hukuk mahkemesinde mi, sulh ceza mahkemesinde mi görüleceği hususunda bir ihtilâfı önlemek için mercii sulh hukuk mahkemesi diye tasrih ettik.» (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 18/4/956, cilt: 11, sayfa: 131)

A — Durdurma usulü:

Evvelâ, o andaki inşaat durumu; belediyenin ehliyetli fen adamları, bunların bulunmadığı yerlerde belediyece hariçten memur edilmiş veya edilecek sair ehliyetli kimseler tarafından zabıtla tevsik edilecektir.

İnşaatı durduran fen adamı; durumu, bir raporla ve lüzum gördüğü takdirde kroki veya fotoğraf ekleyerek belediye reisliğine bildirecektir.

Saniyen, inşaat, bu kimseler tarafından, mühürlenmek suretiyle durdurulacaktır. Yapının görülebilecek herhangi bir yerine konulacak olan bu mühür, inşaatın heyeti umumiyesine şâmil ve sâri telâkki edilecektir. Herhangi bir sebeple inşaatı devam olunması hâlinde, mühür sağlam bırakılsa bile, fek edilmiş addedilecek ve binnetice Türk Ceza Kanununun mühür fekkine müteallik 274 üncü ve müteakip maddeleri ahkâmı uygulanacaktır.

Zabıt varakasının bir nüshası mal sahibine, bir nüshası inşaatı mes'ul fen adamına, bir nüshası da Belediye Reisliğine verilecektir. Alâkahıların bulunmamaları veya zaptı tebellüğ etmek istememeleri halinde; zabıt varakası, ruhsatiyede yazılı kanunî ikametgâhlarına posta ile yollanacaktır. Ruhsatiyesiz inşaatı ise, alâkahıların bulunmaması halinde, mutad usullerle ilânen tebligat yapılacaktır (Madde: 19).

Mühürleme ameliyesinden sonra, mal sahibi; her ne suretle olursa olsun inşaatı devam edemeyecektir. İnşaatı devam edildiği takdirde bir taraftan alâkalı hakkında, mühür fekkinden dolayı kanunî takibata girişilecektir. Diğer taraftan da, belediye encümeni; malı sahibinden durdurma emrinden sonra yapılmış bulunan kısımların maliyet bedeline tekabül eden miktarda para cezası alınmasına karar verecektir. Maliyet bedeli; belediye fen elemanları tarafından mahallî belediye rayiçlerine göre hesaplanacak ve böylelikle, belediyece resen takdir edilmiş olacaktır.

Ve nihayet, mal sahibi; durdurma emrine karşı salahiyetli merciler nezdinde itirazda bulunabilecektir.

Fakat belediye, bu itirazı ve bu itirazın neticesini inklemeden devam eden inşaatı; yıktırma suretiyle, durdurma emrinin tebliği sırasında tesbit olunan duruma derhal getirecektir. Yani inşaat, bu duruma uygun şekle getirilmek üzere belediyece yıktırılacaktır. Yıkma masrafları, yüzde on fazlasıyla ve umuru belediyeye müteallik ahkâmî cezaiye kanununa göre, ilgiliden tahsil olunacaktır (Madde: 20 ve 54). Böylelikle inşaat da durdurulmuş olacaktır.

B — Durdurma muamelesine ve cezaya itiraz usulü:

a — Bilindiği üzere durdurma, İdarî bir muameledir. Bu muameleye karşı, durdurma emrinin tebliğini takib eden günden itibaren doksan gün içinde, Devlet Şûrası nezdinde dâva açılması lâzımdır. Kanunda sarahat olmadığına göre, mahallî idare heyetine müracaat edilmeden doğrudan doğruya Devlet Şûrasına başvurulması lâzımdır.

b — Para cezası kararına karşı ise, beş gün içinde, mahallî sulh ceza mahkemesi nezdinde itirazda bulunulması icabeder (19).

II— İslah kararı ve buna itiraz usulü:

Kanunun istihdaf ettiği gayeye göre, evveleminde, inşaatın ıslahı cihetinin temin edilmesi; bu mümkün olmadığı takdirdedir ki yıktırma cihetine gidilmesi şarttır. Belediye encümeninin, belediye reisi tarafından kendisine vâki talepleri tetkik ederken, bu hususu bilhassa gözönünde tutması lâzımdır.

Belediye encümeni, tetkikatı neticesinde, yapının yıktırılmasına değil ıslahına karar verebilir. Bu karar, belediye reisi tarafından mal sahibine veya fennî mes'uliyeti deruhte eden kimseye yazılı olarak tebliğ edilecektir. Yapı, tebliğ tarihinden itibaren yedi gün içinde, mal sahibi tarafından ıslah edilecek veya yıktırılacaktır. Aksi halde, belediye tarafından yıktırılacaktır. Yıkma müddeti, mevsim icaplarına göre, belediye encümenince uzatılabilecektir. Fakat bu müddet, her ne suretle olursa olsun, altı ayı geçemeyecektir (Madde: 23 ve İmar Nizamnamesi tasarısı).

İşte ilgili şahıs, bu ıslah kararına rıza göstermeyebilir. O halde, hangi merci nezdinde itirazda bulunacaktır?

İslah kararının mahallî idare heyetince tetkik edileceğine dair kanunda bir hüküm yoktur. Şu halde bu İdarî karar aleyhine, doğrudan doğruya Devlet Şûrasına başvurulması ve iptal dâvası açılması lâzımdır. İlgili şahsın, dâva dilekçesiyle icranın tehirini istemesi mümkündür.

III — İnşaatı yıktırma kararı ve buna itiraz usulü:

Mülga kanun; ıslah edilemeyecek veya esasen ruhsat verilemeyecek yapıların yıktırılmasına dair belediye encümenince verilecek kararların yapı sahiplerine yazı ile tebliğ olunacağı, bu karara karşı yapı sahibinin yedi gün içinde mahallin idare heyetine itirazda bulunabileceği, idare he-

(19) Bu hususta tafsîlât için bakınız: Sadık Artukmaç; Bizde İdarenin Murakabesi, İstanbul 1950, Sayfa: 355 ve müteakip.

yetinin kararına karşı yedi gün zarfında Devlet Şûrasına müracaat edilebileceği hükmünü ihtiva etmekte ve gerek idare heyetinin ve gerekse Devlet Şûrasının otuz bir gün içinde karar vermek mecburiyetinde bulunduğu da belirtilmekte idi (20).

Yeni kanuna göre de, yıktırma mevzuunda; karar mercii, belediye encümenidir. İtiraz mercii, mahallî idare heyetidir. Temyiz mercii, Devlet Şûrasıdır.

Yeni İmar Kanunu, yıktırma işlerinde vukubulacak kasdî veya gayri kasdî gecikmeleri ve sürüncemede kalmayı önlemek maksadiyle yeni hükümler de tesis etmiştir (Madde: 22).

A — Yıktırma kararı:

a — Yapının ıslah edilemeyecek veya esasen ruhsat verilemeyecek yapılardan olduğuna dair mal sahibine yapılan tebligat tarihinden itibaren üç gün içinde, belediye reisi tarafından belediye encümenine müracaat edilerek yıktırma kararı istenecektir.

b — Encümen, reisin müracaatı tarihinden itibaren on beş gün içinde, müsbet veya menfi bir karar vermek mecburiyetindedir. Encümen kararının müdellel ve mucip sebepli olması lâzımdır. Kararda, inşaatın kanunun hangi maddesine aykırı düştüğü yani yıktırma kararının hangi maddeye istinat ettiği de açıklanmalıdır. Aksi hâl, kararın bozulmasına sebep olur.

1 — Eğer encümen, belediye reisinin yıktırma talebini reddetmiş ise; belediye reisi, 1580 sayılı Belediye Kanununun 87 inci maddesine göre muamele yapacaktır.

2 — Eğer encümen yıktırma kararı vermişse; bu karar, verildiği tarihten itibaren beş gün içinde, belediye reisliğince yazı ile mal sahibine tebliğ olunacaktır.

B — Yıktırma kararma itiraz usulü ve temyiz:

a — Mahallî idare heyeti nezdinde itiraz:

Mal sahibi bu karar aleyhine, tebliği takib eden günden itibaren yedi

(20) Mülga 2290 sayılı kanunun 5431 sayılı kanunla değişik 13 üncü maddesinin 4 üncü fıkrasına bakınız.

gün içinde, yetkili kaza veya vilâyet idare heyeti nezdinde itirazda bulunabilecektir (21).

İdare heyeti; itirazı, 6785 sayılı İmar Kanunu ile bu kanuna müsteniden çıkarılmış talimatnameler hükümleri dahilinde ve on beş gün içinde inceliyecek ve müsbet veya menfi bir karar verecektir. Yani encümenin kararını ya tasdik edecek veya bozacaktır. Karar neticesini de, ilgililere bildirecektir.

İdare heyeti kararının da bozulmaması için, mucip sebepli ve müdellel olması icabeder.

Belediye encümeni kararı, idare heyetinin kararım müteakip icrası lâzım kesin bir karar haline gelecektir. Müddeti içinde, yani yedi gün içinde, mahallî idare heyetine itiraz edilmeyen belediye encümeni kararları da kesinleşmiş olacaktır.

b — Devlet Şûrası nezdinde temyiz dâvası:

Bu suretle kesinleşmiş olan encümen kararma karşı, Devlet Şûrasına doksan gün içinde temyiz dâvası açılabilir. Dâvanın, Devlet Şûrası muhakeme usulüne göre ve doksan gün içinde açılması lâzımdır (22).

Encümen kararma, mahallî idare heyeti nezdinde itirazda bulunmadan doğrudan doğruya Devlet Şûrasına dâva açılmamalıdır. Aksi halde dâva, merci tecavüzü sebebiyle, Devlet Şûrası tarafından reddedilir (23).

Husumetin tevcihinde de yanılmamak lâzımdır. Filhakika husumetin kararı veren heyet aleyhine değil, karardan müstefit olan aleyhine tevcihi lâzımdır. Burada husumetin, ilgili belediye reisliğine tevcihi iktiza eder (24).

Belediye encümeni kararı, ilgilinin vaki itirazı üzerine, mahallî idare heyeti tarafından bozulmuş olabilir. Bu takdirde temyiz hakkı, kararı bozulan belediye aittir. Yani bu belediye, usulü dairesinde temyiz dâvası açabilecektir.

(21) Süre aşımı hakkında tafsilât için bakınız: Sadık Artukmaç; adı geçen eser, sayfa: 162 ve müteakip.

(22) Temyiz dâvası hakkında tafsilât için aynı esere bakınız. Sayfa: 231-240

(23) Mercî tecavüzü hakkında tafsilât için bakınız: Aynı eser sayfa: 188 - 194.

(24) Husumet tevcihi hakkında tafsilât için bakınız: Aynı eser, Sayfa : 136 ve müteakip

c — İcranın tehiri meselesi:

İlgili şahıs, belediye encümeninin kararı hakkında, Devlet Şûrasından icranın tehirine karar verilmesini de istemiş olabilir (25). Devlet Şûrası, bu talebi terviç ederek, icranın tehirine karar verebilir. İşte böyle bir durum muvacehesinde, yapı yıkılamayacak ve fakat inşaata da devam olunamayacaktır (Madde: 22/son).

22 nci maddenin müzakeresi sırasında, bu maddenin: «yıkma kararına karşı vaki itiraz üzerine Şûrayı Devletçe belediye aleyhine tehiri icra kararı verilse dahi inşaata devam olunamaz.» şeklindeki son fıkrasının lüzumsuz olduğunu bildiren ve kaldırılmasını isteyen mebuslara, Muvakkat Encümen Reisi şu cevabı vermiştir : «Son fıkra zaittir, şeklinde konuşuldu. Biz bunu, sarahati temin bakımından yerinde kalmasını lüzumlu görmekteyiz. Meselâ kaçak olarak bir kat yapılıyor. Cephe duvarları yapılmış, derhal belediye durdurma kararı vermiş ve yıkılması için karar almış. Bu karar aleyhine Şûrayı Devlete müracaat edilmiştir. 'Şûrayı Devlet de bu yıkma hakkındaki belediye kararını tehiri icra suretiyle durdurmuş. Durdurma ve yıkma cephe duvarlarına ait iken onlarla aynı seviyede olan katın diğer duvarları vardır. İçeride bölmeleri vardır. Bir takım fennî veya sıhhi tesisatın konulması ameliyesi vardır. Şayet tehir kararı şumullü addedilmez ise bunlar içerde devam edecektir ki, bu sefer o kat gayri nizamî şekilde tamamen yapılmış bir vaziyete girecektir. Biz bunu önlemek için alınan kararın haklı veya haksızın anlaşılmasına kadar intizamı âmme mülâhazası ile yerine getirilmesini ve inşaatın yapılmamasını kabul etmekteyiz. Aksi takdirde gayri nizamî inşaatın önüne geçilmesi kabil olmayacaktır kanaatindeyim.» (26).

IV— İnşaatın yıktırılması:

Müddetinde itiraz veya temyiz olunmayan veyahut Devlet Şûrasınca nihaî karara bağlanmış olan belediye encümeni kararları, kesinleşmiş olacaktırlar.

Kesinleşmiş ve icrası lâzım bir hale gelmiş olan belediye encümeni yıktırma kararı; belediye reisliğince, mal sahibine veya fennî mes'uliyeti deruhte eden kimseye, yazılı olarak tebliğ edilecektir. İlgili şahıs yapıyı, tebliğ tarihinden itibaren yedi gün içinde yıkacak veya verilen mehil içinde ıslah edecektir. Aksi halde yapı, belediyece yıktırılacaktır. Belediye encümeni; yıkma müddetini, mevsim icaplarına göre uzatabilecektir. Şu-

(25)İcranın tehiri hakkında tafsilât için bakınız: Aynı eser, sayfa: 228 - 230.

(26) T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 18/4/1956, cilt: 11, sayfa: 134.

kadar ki bu müddet, her ne suretle olursa olsun, altı ayı geçemeyecektir. Yıkma masrafları, yüzde on fazlasıyla ve umuru belediyeye müteallik ahkâmı cezaiye kanununa göre, ilgiliden tahsil olunacaktır (Madde: 23 ve 54).

V — Muvakkat inşaat ve tesisatın yıktırılması:

Belediyece muvakkat bir zaman için yapılmasına izin verilmiş olan bina ve tesislerin yıktırılması da, zamanı gelince, mal sahibine tebliğ edilecektir. Tebliğ tarihinden itibaren otuz gün içinde sahibi tarafından yıkılmayan bina ve tesisler, belediyece yıktırılacaktır. Keza yıkma masrafları, yüzde on fazlasıyla ilgiliden tahsil olunacaktır (Madde: 11, 24, 54)

§ IX — Nizamname ve talimatnameler:

Mülga 2290 sayılı Yapı ve Yollar Kanununun 4585 sayılı kanunla değişik 9 uncu maddesiyle 19 - 42 nci maddelerinde; yol ve meydan üzerinde inşa edilecek binalarla yapıda riayet edilmesi lâzımgelen fennî şartlar, tafsilâtiyle belirtilmekte idi. Haddi zatında bu mevzuların, kanun metninden ziyade, nizamname ve talimatnamelere alınması icab etmekte idi.

İşte yeni kanunda bu hususlar gözönünde tutulmuş ve Nafia Vekâletiyle belediyeler tarafından yapılacak nizamname ve talimatnameler muhteviyatının nelerden ibaret olduğu belirtilmiştir

I — Nafia Vekâletince hazırlanacak nizamname ile tip talimatnamede, yapılacak binanın, tesisin ve bunlara ait müştemilâtın:

a — Fen, sağlık, İctimaî emniyet, mahallî hususiyet ve kullanılacak malzeme bakımından ne gibi şartlara tâbi olacağı ve hangi vasıfları haiz bulunacağı;

b — Kat adedi, kat yüksekliği, derinlik ve çıkıntıları;

c — Komşu hudutlarına, yol ve su kenarlarına, kara ve demir yolu mihverlerine, tarihi ve bediî kıymeti olan eski eserlere ve arkeolojik sahalara olan mesafeleri;

ç — Parsel cephesi ile parsel eb'adı ve bu parseller içerisinde yapılacak binaya verilecek azamî inşaat sahası;

d — Bahçelerin tanzimi, ağaçlandırılması, bahçe duvarlarının şekli ve eb'adı, bina ve tesislere ait diğer hususat;

Yeniden tesbit olunacaktır (Madde: 25). Fakat nizamname tasarısında bu hususlar tâyin, tesbit ve tafsil olunmamış ve bu cihetlerin belediyelerin yapacakları talimatnamelerle belirtilmesi daha uygun görülmüştür.

II — Belediyelerde hazırlanacak imar talimatnameleri:

Nafia Vekâleti, İmar Kanununun tatbik şeklini gösteren nizamname ile tip talimatnameyi; belediyeler ise, kendi imar talimatnamelerini 16/7/1956 tarihinden itibaren altı ay içinde hazırlayacaklardır (27).

Belediye kendi imar talimatnamesini hazırlarken:

- a — Beldenin inkişafını;
- b — Belediyenin malî imkânlarını;
- c — Belediyenin teknik eleman durumunu;
- ç — Mahallî hususiyetleri ve malzemeyi;
- d — İmar plânı esaslarını;

gözönünde tutmak mecburiyetindedir. Bu talimatnamenin, Nafia Vekâletince çıkarılan tip talimatnameye uygun bir şekilde hazırlanması şarttır (Madde: 57).

Bu suretle kanun; her belediyenin kendi ihtiyaçlarını bizzat tesbit etmesi esasını kabul etmiş ve meselâ kat yüksekliğini, binalar arasındaki mesafeyi, yol genişliklerini... muayyen bir rakamla belirtmemiştir. Böylelikle çeşitli bölgelere sahip bulunan memleketimizde, mahallî icapların gözönünde tutulmasına imkân ve fırsat verilmiş ve kanundaki boşlukların talimatnamelerle doldurulması da sağlanmıştır.

Nitekim, yeni İmar Nizamnamesi tasarısına göre, belediyelerde hazırlanacak talimatnamelerde:

a — Yeniden veya tadilen yapılacak mesken, otel, ticarethane, dükkân, büro binası, garaj, sinema, tiyatro ve saire gibi bina, tesis ve müstemilâtın cins ve nev'ine göre haiz olacakları fennî ve sıhhî şartlar;

b — Bu binalarda muvakkat veya daimî şekilde yaşayanların sıhhî ve içtimâî emniyeti bakımından gözönünde tutulması ve yapılması gerekli hususlar;

(27) Nafia Vekâleti Nizamname tasarısını hazırlamış ve Devlet Şûrasına sunmuştur. Keza tip talimatnameyi de hazırlamış ve bütün belediyelere göndermiştir.

c — Bu binaların inşa edilecekleri yerin hususiyeti;

ç — Kullanılacak inşaat malzemesinin nevi ve cinsine göre tâbi olacakları şartlar;

d — Bina ve tesislere ait diğer hususlar;

e — Bu binaların kat adetleri, kat yükseklikleri ve umumî irtifaları, derinlikleri ve genişlikleri, muhtelif istikametlerdeki çıkıntıları, komşu hudutlarına ve yola mesafeleri;

f — Parsellerin genişliği, derinliği, yapılacak inşaatın parsel içinde işgal edeceği azamî inşaat sahası, bahçelerin tanzimi, ağaçlandırılması, bahçe duvarlarının şekli ve eb'adı;

Gibi hususlar gözönünde tutulacaktır.

Talimatnamelerde; «beldenin coğrafi, İktisadî ve jeolojik hususiyetleri, örf ve âdetleri, mevcut gayrimenkul eski eserleri ve anıtları, binaları kullanacakların sıhhi ve İctimai ihtiyaçları, inşaat tarz ve sisteminin verdiği teknik imkânlar, inşa edildiği bölgenin hususiyeti, üzerinde bulunduğu yolun genişliği, ehemmiyeti ve trafik emniyeti, beldenin müstakbel inkişafı, karşılıklı komşuluk hakları ve şehirciliğin ve belediyeciliğin umumî kaideleri gözönünde tutularak ve gerekirse her cins ve nevi bina veya husus için» ayrı ayrı talimatname hazırlanacaktır.

İŞTEN MEN

Yazan: Selim **AYBAR**

İşten men, umumiyetle, vazife başında kalması mahzurlu görülen bir memurun muvakkaten vazifesinden uzaklaştırılması için müracaat olunan bir muameledir. Mevzuatımız, işten el çektirme işlemine çeşitli zaruret ve şekillerde müracaat edilmesini kabul etmiştir. Bu şekil ve zaruretlarin tahakkuku halinde memur idari bir tedbir olarak fiilen vazifesinden alınabilir. İşten el çektirme muamelesine ne Türk Ceza Kanununun memurlarin tecziyelerine müteallik hükümlerinde ve ne de inzibatî cezaları tâyin ve tesbit eden Memurin kanununun muaddel 26 ncı maddesinde tesadüf edilmez. Bu bakımdan, bu işlemin hukukan bir ceza sıfat ve mahiyetini taşımadığı düşünülebilir. Zira işten el çektirme yoluyla vazifeden alınan bir memurun fiili olarak vazifesiyle muvakkat bir zaman için alâkası kesilmekte ise de hukukan memuriyetinin devam ettiği ve hatta vazifesine ait, memuriyet kadrosunun mahfuz tutulduğu ve yerine diğer bir memurun asaleten tâyin olunamadığı ve fakat o branştaki âmme vazifesinin aksamaması için o yerin ancak vekâlet suretile idare olunabildiği görülmektedir.

İşten men muamelesi bizde ilk defa 1288 tarihli memurin muhakematı nizamnamesiyle mevzuatımızda yer almıştır. Memurlarin istisnâî tahkikat usullerine müteallik hükümlerinden sonra nizamname mühim ve müstacel hallerde esbabı mucibesi izah edilmek kaydiyle ve Babıali'den emir telakki edilmeden Vilâyet ve Nezaret makamlarina işten el çektirme salahiyetini tanımıştır.

Bilahare ilga olunan mezkûr nizamname yerine 1293 tarihli Memurin muhakematı hakkındaki kanun meriyet mevkiine konulmuştur. Kanun, memurlarin memuriyetinden mütevellit veya memuriyetleri esnasında hadis olacak suçlarından dolayı yapılacak istisnâî tahkikat ve muhakeme usullerini daha mütekâmil esaslara bağlamakla beraber işten men muamelesine de yer vermiştir.

Memurin muhakematı kanununun 12 ncı maddesinin; «aleyhinde tahkikatı iptidaiye icrasına mübaşeret olunan memurlar lüzum görölürse memuriyetleri vekâletle idare ettirilmek üzere işten el çektirilir ve lüzumu muhakemelerine karar verilen memurlarin devamı memuriyetlerin-

de mahzur görüldüğü takdirde işten el çektirildiği gibi azilleri cihetine dahi gidilebilir. Beraet veya mahkûmiyetleri halinde haklarında ahkâmı mevzuai kanuniye dairesinde muamele olunur.» şeklindeki hükmü mucibince işten men muamelesinin ancak memurlara tatbik olunacağı anlaşılr.

Memur ise, en geniş manada, âmme hizmeti görenler şeklinde tarif olunabilir. Ancak her âmme hizmeti görenin bugünkü mevzuat muvacesinde memur addedilmesine imkân yoktur. Her ne kadar 788 sayılı memurin kanunu memuru tarif etmiş ise de ceza tatbikatı bakımından bu tarifi kâfi gelmediği görülerek ceza kanunumuzda memurun daha geniş bir tarifi yapılmak zarureti hasıl olmuştur.

Filhakika Ceza Kanununun 3038 sayılı kanunla değişen 279 uncu maddesindeki memur tarifinde âmme hizmeti yanında bir de âmme vazifesi tabiri kullanılmıştır. Ancak bu tabirlerin ayrıca birer tarifi yapılmadığından mahiyet ve farklarının tesbiti İdare Hukukuna terk olduğu mânası çıkarılabilir.

Umumiyet itibariyle devlet gayelerinin iki noktada toplanması mümkündür. Bunlardan esaslı mahiyetini taşıyan iş ve faaliyetlerin cümlesine âmme vazifesi ve diğerlerine de âmme hizmeti demek yerinde olur. Şu hale göre âmme vazifesi âmmenin faydası bakımından bizzat Devlet tarafından ifası lüzumlu görülen daimî faaliyetler olup Devletin ihtiyarına terk edilmiş bulunan diğer işlere de âmme hizmeti diyebiliriz ki; bu takdirde bir âmme vazifesi görenlere memur demek kabildir.

Ayrıca bu sahada salahiyetli merciler tarafından ısdar olunan karar ve içtihatlar memuru daha ziyade ifa ettiği hizmet ve vazifelerin mahiyet ve sıfatına göre mütalâa etmişlerdir. Buna göre bir kimsenin memur olarak kabul edilebilmesi bunun asıl âmme vazifesinin ifasında müessir olması ve daimî bir kadroya sahip bulunması ile mümkündür.

Memurin kanununun birinci maddesindeki memur tarifinde ise daha ziyade Devlet hizmeti gören, sicile sahip olan ve maaş alan kimse olarak kabul edilmiştir. Ancak bu, bugünkü çeşitli âmme hizmet ve vazifelerinde çalışanların tamamına teşmil olunabilecek bir tarif değildir. Zira memurin kanununun bu tarifine dahil olmayan âmme hizmet ve vazifesi deruhte eden bir kısım memurların ceza kanunu tatbikatında memur sayıldığı görülmektedir.

Belediye memurları, memurin kanununun memur tarifi haricinde kaldıkları halde gördükleri âmme vazifeleri itibariyle ceza tatbikatı sahasında memur addedilmişlerdir.

Hangi memurların Memurin Muhakematı kanununa tâbi tutulacakları Büyük Millet Meclisince ittihaz olunan 1255 sayılı kararda iltibasa mahal bırakılmayacak şekilde gösterilmiştir. Ancak bu kararın şumulü, memurların bağlı oldukları Vekâlet teşkilât kanunlarında hususî muhakeme usullerine ait hükümleri ihtiva etmemesi haline münhasırdır. Şayet teşkilât kanunlarında memurların muhakemelerine ait sarih ahkâm mevcut ise bu takdirde tereddüdü mucip bir hal olmayacağından kararın bunlara şumulü olamaz. Nitekim Belediye kanununun 102 nci maddesinde Belediye reisleri, memurları ve müstahdemlerinin Memurin muhakematı kanununa tâbi olacakları zikredilmiştir.

Memurin muhakematı kanunu memurların tamamen hususî tahkikat ve muhakeme şekillerini irae eden bir kanun olması hasebiyle lüzumu halinde memurların muvakkaten vazifeden uzaklaştırılmalarını da aleyhlerinde tahkikatı iptidaiye icrasına mübaşeret olunmak ve lüzumu muhakemelerine karar verilmek şartlarına tâbi tutmuştur. Bu kanuna nazaran işten men muamelesinin tahkikat ile ilgili olduğu düşünülebilir. Zira tahkikata mübaşeret veya memurun lüzumu muhakeme kararı alması hallerinde vazife başında kalmasının mahzurlu görüldüğü takdirde vazifesi vekâletle idare edilmek üzere memur muvakkaten işinden uzaklaştırılır. Aleyhinde bir ihbar yapılan memurun kablettahkik işten alınması memurin muhakematı kanununa göre mümkün olmayacağı manası çıkarılabilir.

Memurin muhakematı kanununun zikri geçen 12 nci maddesi sarahatına nazaran hakkında tahkikat açılan bir memurun tahkikatın her safhasında işin adli mercilere intikaline kadar eli işten çektirilebilecektir. İşten men muamelesinde aranan tahkikata mübaşeret etme veya lüzumu muhakeme kararı alma şartları memur için bir teminat olarak da kabul olunabilir. Aksi halde tahkikata başlanmadan memur hakkında işten men yoluna tevessül olunması mağduriyeti mucip bir hal yaratabilir. Çünkü yapılan bir ihbarın tahakkuku veya ademi sübutu ancak tahkikatla meydana çıkacağından memurun böyle bir tahkikat dolayısıyla suçu işlediğine kanaat verebilecek bir safhasında ela işten çektirilebileceği gibi tereddüt halinde bu muamelenin lüzumu muhakeme kararı alması haline de terle olunabileceği kanun hükmü iktizasındadır.

Memurin tahkikat veya muhakemesi sonuna intizaren vazifeden uzaklaştırılması lüzumunun sabit olması ve vazife başında kalmasının bir mahzur tekil etmesi hallerine bağlı tutulmuştur. Zira aleyhinde tahkikat yapılan bir memurun vazife başında bulunduğu müddetçe memuriyet nüfuzundan faydalanarak suçun sübutunu mümkün kılacak delilleri

ortadan kaldırmasına ve şahitleri doğru ifade vermekten vazgeçirmesine çalışması veya çalışmak istemesi, keza zanlı mevkide bulunan memurun vazifeden alınmayarak tahkikat ve hatta muhakeme sonuna bırakılması suretiyle devamı memuriyetine müsaade edilmesi muhit üzerinde bir takım aksülâmelerin doğmasına sebebiyet verebilir. Yine suçun ehemmiyet derecesi itibariyle memur hakkında tahkikata başlanmakla beraber suçun sübutu halinde vazifede kalmasının mahzur tevhit edebilmesine rağmen memuriyetinde ipka edilmesi âmmе vazifesi ve hizmetini gören diğer memurlar arasında bazı kötü itiyatların husulüne meydan verebileceği gibi kötü niyet taşıyanların cesaretlerinin artmasını da mümkün kılacağı mülâhazası varit olabilir.

Bütün bu sebepler nazarı itibare alınarak hakkında tahkikat yapılan memurun, suçun nevine göre vazifesinde kalması mahzurlu görüldüğü takdirde muvakkaten elinin işten çektilmesi muamelesine tevessül olunabilecek demektir.

Memurin muhakematı kanununun maruz 12 nci maddesinde bir de azil keyfiyeti mevcuttur. Ancak hükmü ve İdarî olarak iki kısımda mütalâa olunan azlin 788 sayılı memurin kanununun meriyet mevkîine girmesiyle birlikte ilga olunduğunu görüyoruz. Memurin kanununun 59 uncu maddesinde «İdarî azil mülğadır» denilmiş ve aynı kanunun 60 inci maddesiyle de yerine Vekâlet emrine alınma muamelesi ihdas edilmiştir.

Memurin muhakematı kanunu, işten el çektilen memurların tahkikat sonunda meni muhakeme kararı almaları, beraet etmeleri halinde maaş durumlarına temas etmemekte ve umumî hükümlere atıf yapmaktadır. Bu boşluk 1926 yılında kabul olunan 788 sayılı Memurin kanuniyle giderilmiştir.

Memurin kanunu işten el çektilme muamelesine müracaatı başka şekilde mütalâa etmiştir. Buna göre bir memurun işten el çektilmesi tahkikatla ilgili bırakılmamıştır. Diğer bazı zaruretler karşısında kalındığı takdirde dahi işten men muamelesine müracaat olunabileceği kabul edilmiş ve 48 inci maddesi bu mülâhazalar neticesi tedvin edilmiştir. Maddenin «Ahvali fevkalâdede Valiler bekalarında memleketin asayiş ve inzibatınca mahzur gördükleri her hangi memuru mesuliyetleri kendilerine raci olmak üzere memurun mensup olduğu Vekâlet veya daireye derhal malûmat vermek şartıyla muvakkaten işten el çektilmeye mezdurlar. Açığa çıkarılması nabemahal olduğu inzibat komisyonunun kararı ile tahakkuk eden memur, memuriyetine iade edilmekle beraber açıkta kaldığı müddete ait maaşı tamamen alır. Bu takdirde Vali hakkındaki mes'uliyet Dahiliye Vekâletince tesbit olunur.» şeklindeki hükmü Memu-

rin muhakematı kanununun bu husustaki hükmüyle bir tezat teşkil ettiği ve hatta tatbikatta tereddüdü dahi mucip olduğu görülmüş ise de haddi zatında her iki kanun maddelerinin tetkikinden işten men bahsinde aralarında tezat teşkil edecek ve dolayısıyla tereddüdü mucip olacak bir vaziyetin varit olmadığı neticesine varılabilir. Zira her iki kanun işten el çekirme işlemine müracaatı başka başka şekillere talik etmiştir. Memurin muhakematı kanununun işten men için aradığı şartlara ilâveten memurin kanunu «ahvali fevkalâde memleketin asayiş ve inzibatınca» vazife başında kalması mahzurlu görülen memurların da vazifeden uzaklaştırılabilecekleri kabul edilmiştir. Hadise Büyük Millet Meclisine aksetmiş bulunmakla sadır olan 307 sayılı kararla vaziyet tavazzuh etmiştir. İşbu karara nazaran memurin kanununun işten el çekirmeye müteallik 48 ve 49 uncu maddelerinin, memurin muhakematı kanununun yine aynı mevzua ait 12 nci maddesinin «aleyhlerinde tahkikatı iptidaiye icrasına mübaşeret olunan memurlar lüzum görülürse memuriyetleri vekâletle .idare ettirmek üzere işten el çektilir.» birinci fıkrasına mugayir bir hükmü ihtiva etmediği, ancak memurin muhakematı kanununa göre muahhar olan memurin kanununun 59 uncu maddesi yalnız memurin muhakematı kanununun 12 nci maddesinin ikinci fıkrasındaki idari azli ilga ettiği ve diğer hükümlerinin ise meri kaldığı tebarüz ettirilmiştir.

Görüldüğü gibi memurin kanununun 48 inci maddesine göre işten el çekirme muamelesine müracaat edilmesi memurun vazifede kalması «ahvali fevkalâde memleketin asayiş ve inzibatınca» mahzurlu görülmesi şartına bağlı bırakılmıştır. Şu halde bu şartın mevcudiyeti halinde vazifeye devamı mahzurlu görülen memur işten men edilebilecektir. Kanunun bu hükmü aynı zamanda, memurin muhakematı kanununun aksine olarak, kablettahkik işten el çekirme demektir. Zira memurin muhakematı kanununun aradığı tahkikat mevzuu bir şart olarak mevcut değildir. Zira tahkikatla müterafik olmayarak, tahtı muhakemeye alınması bilâhare düşünölmek üzere, memurun vazifeden uzaklaştırılması lüzumlu görölebilir.

Memurin kanunu, memurin muhakematı hakkındaki kanunda mevcut olmayan yem bir hükmü daha ihtiva etmektedir. Şartların tahakkuku halinde Vali tarafından kullanılan işten el çekirme muamelesinin, memurun bağı olduğu Vekâlet inzibat komisyonunca nabemahal görülmesi halinde, kaldırılarak vazifesine iadesi mümkün kılınmış ve memurun açıkta kaldığı müddete ait aylıklarının tam olarak ödenmesi de derpiş edilmiştir. Bu takdirde memurun inzibat komisyonunca vazifesine iadesinde Valinin mesuliyeti cihetine gidilmesinin icabettiği aynı madde hükmü iktizasındandır. Ancak bu mesuliyet tevcihi işi memurun bağı

olduğu Vekâlete ait olmayıp Dahiliye Vekâletine terkedilmiş olmakla beraber mahiyet ve derecesi tâyin ve tasrih edilmediğinden Dahiliye Vekâletinin takdirine terk olduğu anlaşılmaktadır. Memurun kanununda, tatbik olunan işten men muamelesinin inzibat komisyonunca da muvafık görülmesi halinde memurun tahkikat neticesinde yetkili idare kurulundan meni muhakeme kararı alması bahsinde olunacak muameleye dair bir hüküm mevcut değildir. Memurin muhakematı hakkındaki kanunun 12 nci maddesinin ikinci fıkrasında yalnız; «beraet veya mahkûmiyetleri halinde haklarında ahkâmı mevzuai kanuniye dairesinde muamele olunacağı» zikredilmiştir. Meni muhakemeye dair bir kayıt yoktur. Ancak bu takdirde memurin kanununun 48 inci maddesindeki «inzibat komisyonunca vazifesine iade edilir.» hükmünden istifade mümkündür. Memur bu suretle meni muhakeme kararı almadan vazifesine iade edilebileceğine göre meni muhakeme kararının istihsalı halinde evleviyetle vazifesine başlattırılması kabilidir.

Memurun yetkili kuruldan aldığı lüzumu muhakeme kararının kesbi katiyet etmesi, mahkemeye şevkini muciptir. Mahkemenin beraet veya mahkûmiyetle neticelenmesi halinde ise memurin kanununun 49 uncu maddesinin tatbiki gerekir. Zira zikri geçen 49 uncu maddenin «Esnai memuriyette gerek vazifei memuriyetinden gerek şahsî bir cürmünden dolayı mahkemeye tevdi edilen memur beraet ettiği takdirde bilcümle hukukuna sahip olur. Muhilli haysiyet ve namus bir cürüm ile alelîtlak ağır hapis veya o derecede ceyazı müstelzim bir fiil ile vazifesinden dolayı altı ay hapis ile mahkûm olanlar memuriyetten ihraç edilirler. Memuriyetten ihracı müstelzim olmayacak derecede hapis cezası ile mahkûm olanlar mecburi tahvile tâbi tutulabilirler.» hükmü bahsi geçen tereddütleri izale etmiş bulunmaktadır. Metne göre eli işten çektirilmiş bulunan bir memurun mahkeme neticesinde beraet etmesi halinde bilcümle hukukuna sahip olacağına göre vazifesine başlattırılması icabeder. Mahkemeye şevkten önce idare kurullarından meni muhakeme kararı alması hali burada dahi ele alınmamıştır. Bu gibi bir muamele karşısında yine 48 inci madde hükmünden yani inzibat komisyonunca işe başlattırılabilceği kaydından istifade olunması icabeder. 49 uncu maddede memurun mahkeme neticesinde mahkûmiyet kararı alması hususu da derecelenmiştir. Memurun muhilli haysiyet ve namus bir cürüm ile alelîtlak ağır hapis veya o derecede ceyazı müstelzim bir fiil ile veya lâakal altı ay hapis ile mahkûm olması memuriyetten ihracını ve memuriyetten ihracını müstelzim olmayacak derecede hapis ile cezalandırılması ise mecburî tahvile tâbi tutulabilmesini mümkün kılmaktadır. 49 uncu maddenin bu hükmü ile memur hakkında tatbik olunacak nihâi muamele tâyin ve

tasrih edilmiş bulunmaktadır. Maddede «Muhilli haysiyet ve namus bir cürüm» tabiri mevcuttur. Bunun bir tarifi yapılmadığından hangi fiil ve hareketlerin muhilli haysiyet bir suç teşkil edeceği Büyük Millet Meclisince ittihaz olunan 991 sayılı kararla hal edilmiştir. Mezkûr kararda «Muhitin ve İçtimâî sebeplerin tesirâtına tâbi olan muhilli haysiyet ve namus fiillerde sebep, saik ve zaman değişmekle de telâkki farkları hasıl olabileceğinden bunun kanun vazınca tâyin ve tahdidi doğru olamayacağından kanunun tatbiki ile mükellef olan selâhiyettar mercilerin takdir ve içtihadına bırakılması» denilmek suretiyle muhüli haysiyet ve namus tabiri şümulüne giren suçların sayılmak suretiyle tahdidi cihetine gidilmeyip selâhiyettar mercilerin takdirine bırakılmış bulunmaktadır.

49 uncu maddede bir de mecburi tahvil tabiri geçmektedir. Memurin kanununun 35 inci maddesi mecburi tahvili tarif etmektedir. Bu madde tahvilin rızaya tâbi olacağı hakkında aynı kanunun muaddel 42 ve 45 inci maddelerinde vazedilen prensibe mütenazır olarak tedvin edilmiştir. Halen mecburi tahvil tatbikatta müracaat olunan bir muamele olmaktan çıkmıştır. Zira bir çok Vekâlet teşkilât kanunlarıyla maaşlı ve ücretli memurların istenilen yerlerde çalıştırılması kabul edilmiştir. Bu sâlâhiyet ayrıca memurin kanununa ek olarak kabul edilen 5439 sayılı kanunun «Bakanlar, merkez ve iller teşkilâtında aylıkla çalışan her hangi bir memuru tayinindeki usule göre yapılması o Bakanlığa ait bir iş için orada Bakanlık teşkilâtı ve boş vazife bulunup bulunmamasıyla kayıtlı olmaksızın kadrosu ile yurt içinde dilediği yerde çalıştırabilirler» umumî hükmü teşkilât kanunlarında bu kabil bir sarahati ihtiva etmeyen diğer Vekâlet ve dairelere de teşmili edildiğinden artık bu gibi tahviller için, memurin kanununda mevzuubahis, inzibat komisyonu kararlarına lüzum kalmamıştır.

Umumiyetle memurin kanununun 48 inci maddesinin işten el çektirmeye ait olmasına ve bu muamelenin şerait ve netayicini ve maaş vaziyetini göstermesine mukabil 49 uncu maddesi de esnayı memuriyette gerek vazifei memuriyetinden ve gerek şahsî bir suçundan dolayı mahkemeye sevk edilen bir memurun beraet etmesi halinde bilcümle hukukuna sahip olmasını kabul ve mahkûmiyetin de nevi ve derecesini tesbit etmektedir. Zira 48 inci madde memura tatbik edilen işten men muamelesinden önceki haklarının avdetini inzibat komisyonu karara bağlamıştır. 49 uncu madde ise bu hakların iadesini memurun beraet etmesi haline de teşmil etmiştir.

Memurin kanununun kabulünden bir yıl sonra neşrolunan 1108 sayılı maaş kanunu, memur lehine olarak, meni muhakeme kararı alınması halini de derpiş etmiştir. Maaş kanununun 17 inci maddesi, vazifei me-

muriyetine müteallik hususattan dolayı işten men olunan memur maaşının kat olunacağını ve tahkikat veya muhakeme sonunda meni muhakeme kararı aldığı veya beraet ettiği takdirde ise, memurin kanunu gibi maaşlarının kesildiği tarihten itibaren tam olarak ödeneceğini ve şayet mahkûmiyet kararı aldığı halde ise mahkûmiyet derecesi ne olursa olsun maaş verilmeyeceğini âmiridir. Görülüyor ki memurin kanununun işten men edilen memurların eski haklarının iadesini inzibat komisyonunun işten el çekirme muamelesinin iptaline ve beraet etmesi haline talik etmesine mukabil maaş kanunu bunlara bir de meni muhakeme kararı alması hükmünü de ilâve etmiş bulunmaktadır. Bu kanun esas itibariyle memur maaşlarına müteallik bir kanun olması hasebiyle işten el çekirme muamelesinin sıfat ve mahiyetinden ziyade memurların maaşlarıyla ilgilenmiştir.

İşten el çekirme işlemine 1939 yılında meriyet mevkiine giren 5442 sayılı il idaresi kanununda dahi tesadüf edilmektedir. Bu kanun işten el çekirme muamelesine başka sebepler altında müracaatı kabul etmiştir. İl idaresi kanununun 16 ncı maddesinde «Valiler, denetlemeleri sırasında iş başında kalmalarında mahzur gördükleri bütün memur ve müstahdemleri sorumluluğu altında işten el çekirebilirler. Hizmetin aksamaması için gereken tedbirleri alırlar. Bu takdirde iş gerekçesiyle ait olduğu makama derhal bildirilir.» denilmektedir. Bu hükme nazaran işten el çekirme muamelesinde esas, denetleme sırasında vazife başında kalmanın mahzurlu görülmesidir. Bu ise geniş bir takdir mahiyetini taşır. Ancak memurin kanununda zikrolunduğu gibi Valinin mesuliyeti ciheti burada dahi ele alınmıştır. Bununla beraber mes'uliyetin mahiyet ve derecesi hakkında izahat verilmemiştir. İşten el çekirme muamelesinin Vali tarafından memurun bağlı bulunduğu Vekâlete bildirilmesi icabetmektedir. Kanunda bu muamelenin Vekâletçe kabul veya reddi halinde olunacak işlem meskût geçildiğinden memurin kanununun 48 inci maddesine uyulmak icabeder ki bu da aynı Vekâlet inzibat komisyonu muameleyi varit görmese memur vazifesine iade edilecek ve açıkta kaldığı müddete ait maaşları tam olarak alacak demektir. Vekâlet inzibat komisyonu işten men muamelesini yerinde bulduğu takdirde ise meni muhakeme, beraet veya mahkûmiyet hususları hatıra gelebilir. Bu halde de maaş kanunu hükümlerinin tatbiki gerekir.

İl idaresi kanununun 31 inci maddesinin D fıkrası ile, aynı sebepler altında kaza idare şube başkanlarının Valinin muvafakatiyle ve diğer memur ve müstahdemlerin resen sorumluluğu altında işten men edilmeleri salahiyeti kaymakama da tanınmıştır. İl idaresi kanununun bu hükmiyle işten men muamelesine tevessül olunması gerek memurin muhake-

matı kanununda ve gerekse memurin kanununda gösterilen sebepler haricinde dahi mümkün olacağı anlaşılmaktadır. Bu kanunla sarahaten belirtilen bir husus ta memurlarla birlikte müstahdemlerin de işten men muamelesine maruz kalabilecekleridir.

1580 sayılı Belediye kanununun 92 inci maddesi de işten men muamelesine yer vermiştir. Maddenin «Kanunî vazifesini mahallin en büyük mülkiye memurunun tahriri tebligatına rağmen makul bir özre müstenit olmaksızın ifadan istinkâf eden Reislerin lüzum görülürse (.Vilâyet merkezleri belediyesi için Dahiliye Vekâletinden sorarak) Vah veya Dahiliye Vekili tarafından eli işten çektirilebilir ve hakkında memurin muhakematı kanunu ahkâmı tatbik olunur.» hükmüyle belediye reislerinin de işten men edileceği tasrih olunmuştur. Madde işten men muamelesine tevessül edilmeği, tahriri tebligata rağmen özürsüz vazifeyi ifadan istinkâf etmek şekline hasretmiştir. Ancak bu sebeple eli işten çektirilen belediye reisi hakkında Memurin Muhakematı Kanunu hükümlerinin tatbiki icap etmekte olup maaş veya aylık hususuna dair bir sarahat mevcut olmadığından umumî hükümler dairesinde hareket edilmesi iktiza eder.

Bazı cürümlerinden dolayı memurlar ve şerikleri hakkında takip ve muhakeme usulüne mütedair 1609 numaralı kanuna göre, birinci maddesinde zikrolunan fiil ve hareketlerinden dolayı, memurların işten menî halinde maaş durumlarına dahi temas etmiştir. Memurun isnat olunan fiilinden dolayı suçlu görülerek sorgu hâkimliği tarafından son tahkikatın açılmasına karar verilmesi muhakemesinin mevkufen cereyan edeceği şayet suç sabit görülmeyip de menî muhakeme karan aldığı takdirde ise, maaşlarının işten men olunduğu tarihten menî muhakeme kararının katiyet kesbedip işe mübaşeret ettiği güne kadar olan açık maaşlarının 3656 sayılı teadül kanunu hükümlerine göre ödeneceği anlaşılr. Memurun, bu kanun şümulüne giren fiilinden dolayı mahkemeye tevdi olunması halinde iki cihet düşünülebilir. Mahkeme beraatla sona erdiği takdirde suçluluk ciheti ortadan kalkacağından bu halde maaşları menî muhakeme karara almasındaki gibi teadül kanunu mucibince ödenir. Mahkûmiyet kararı alıp da bunun henüz katiyet kesbetmemesi halinde umumî af ile suçluluk kaldırdığı takdirde maaş durumu yine aynı şekilde halledilir. Şayet mahkûm olup da mahkûmiyet kararı kesinleşmiş ise aylık olarak bir şey verilmez. Vaziyet memurin kanununun 49 uncu maddesine göre tayin ve tesbit olunur.

Azrolunan kanunlara nazaran işten el çekirme muamelesinde mevzuun tamamen memur olmasının kabul edilmesiyle beraber memura isnat olunan ful ve hareketlerin vazifei memuriyetinden münbais veya vazifei memuriyetlerinin ifası sırasında vukua gelmesi aranmıştır. Diğer tir ki-

sim kanunlar ise denetleme sırasında veya fevkalâde ahvalde vazife başında kalmasının mahzurlu görülmesi hallerinde işten men muamelesine gidilmesi kabul edilmiştir ki bu kayıt memurun umumî gidişatına dahi taallûk etmektedir.

Memurların vazifelerinden münbais veya vazifeleri esnasında olmayan şahsî suçları da olabilir. Bu kabil şahsî suçlardan dolayı memurların mahkûmiyetleri maaşlarına müessir olabileceği cihetle maaş kanunu bu hususu da cevaplandırmaktadır. 1108 sayılı maaş kanununun 18 inci maddesindeki «Vazifei mevdualarına müteallik hususatin gayri ceraimden dolayı tahtı muhakemeye alınan memurların gayri mevkuf olarak muhakemeleri icra edildiği takdirde vazifeye devamları müddetince maaş ve tahsisatları tam olarak verilir. Mevkuf olanlar beraet etseler dahi mevkuf kaldıkları zaman için kendilerine bir şey verilmez.» hükmünü iki çık-

ta hülâsa edebiliriz :

- 1 — Vazife ve memuriyetlerine müteallik hususattan gayri şahsî suçlarından dolayı muhakeme altına alınan memurların, gayri mevkuf kaldıkları ve dolayısıyla vazifeye devam ettikleri müddetçe maaşları tam olarak ödenir.
- 2 — Memurların aynı mahiyetteki yani şahsî suçlarından dolayı mahkemeleri mevkuten cereyan ettiği takdirde ise mahkemeden beraet kararı alsalar dahi mevkuf kaldıkları müddet için bir şey verilmez.

Görülüyor ki vazifeden mütevellit suçlarda, mevkuf kalan memurlara meni muhakeme, beraet kararı aldıkları veya takibat umumî af ile kaldırıldığı takdirde yarım maaş verildiği halde, şahsî suçlarından dolayı mevkuf kaldıkları zaman için bir şey verilmemektedir.

Memurin kanununun 49 uncu maddesinde memurların şahsî suçlarından bahsedilmiştir. Mezkûr madde hükmüne göre gerek vazife ve memuriyetlerine müteallik hususattan ve gerekse şahsî suçlarından dolayı mahkemeye tevdi olunan memurların beraatları halinde bilcümle haklarının iadesi zaruri görülmüştür. Burada iadesi kabul edilen hak şüphesiz işten men edilen memurun tekrar vazifesine veya buna muadil diğer bir vazifeye başlatırılması demektir. Mevzuatımız mahkemeye verilen memurların beraatları veya mahkûmiyetleri halinde maaşlarının verilmesi bahsinde fark gözetdiği halde vazifelerine iadesinde esaslı bir fark mevzuubahis etmemiştir. Zira maaş cihetinden beraet veya mahkûmiyet ayrı ayrı neticeler doğurabildiği yani beraet eden memura nısıf maaş verildiği halde mahkum olana bir şey vermemekte ise de her iki hadise kar-

şısında memur vazifeye iade edilmektedir. Yeter ki bahsi gecen 49 uncu maddede sayılan ve memurun memuriyetinden ihracını istilzam edecek derecede bir mahkûmiyet kararı almamış olsun.

İşten men muamelesine temas eden zikri geçen kanunlarda gösterilen sebepler dolayısıyla eli işten çektirilmiş bulunan memurların maaşlarıyla umumiyetle 1108 sayılı maaş kanunu ve 3656 sayılı Devlet memurları aylıklarının tevhid ve teadülüne ait kanun meşgul olmuştur.

Maaş kanununun 17 inci maddesi işten men edilen memurların aylıklarının derhal kesileceğini ve şayet tahkikat neticesinde memur menî muhakeme, beraet veya ademi mesuliyet kararı almış ise maaşının tam olarak ödeneceğini mahkûm olduğu takdirde ise bir şey verilmeyeceğini âmirdir. Maaş kanununun bu maddesinde ademi mesuliyet tabiri geçmektedir. Eski ceza hukukumuzda mevcut olan bu tabir malî mevzuatımıza da geçmiştir. Bu günkü ceza kanunumuzun bu tabire yer vermemesiyle hali hazır malî mevzuatımızdan da çıkarılmıştır.

Maaş kanununun bu hükmü 1452 sayılı eski teadül kanununun 6 ncı maddesiyle tadil edilerek maaş hususunda emsali hasılının yarısının verileceği kaydı vazedilmiş ise de bu kanun dahi halen meri bulunan 3656 sayılı kanunla ilga edildiğinden bugün için artık bu kanunun 11 inci maddesiyle kabul edilen yeni hükmüne göre hareket edilmesi icabetmektedir.

Her ne kadar bir çok Vekâlet teşkilât kanunlarında işten men muamelesine yer verilmiştir. Ancak gerek bu muamelenin mahiyeti ve gerek* se işten eli çektirilmiş memurun hangi şartlar altında vazifesine iadesinin lâzım geldiği ve maaş durumları hakkında sarahat verilmediği görülmektedir. Bahsedilen kanunlar işten men muamelesini bütün hukukî mahiyetiyle ele aldıkları cihetle teşkilât kanunlarındaki sarahat noksanı halinde bunlardan istifade şüphesiz mümkündür. Maaş durumları da tevhidten umumî bir hüküm halinde 3656 sayılı kanunla mütalâa edilmiştir.

Gerekse memurun muhakematı kanununa ve gerekse memurin kanunu ve il idaresi kanununa göre işten men edilen memurların maaş durumları artık 3656 sayılı kanuna göre halledilmektedir. 11 inci maddesinin «Vazifei memuriyetlerine müteallik hususattan dolayı işten el çektirilerek maaşları katolunan alelumum memurlara tahkikat veya muhakeme neticesinde menî muhakeme veya beraet kararı verildiği veya haklarındaki takibat umumî af ile kaldırıldığı surette katolunan maaşları tutarının yarısı verilir. İşten men edildikleri suçtan dolayı haklarında yapılan takibat veya muhakeme sırasında memuriyet vazifelerine müteallik diğer suçları zuhur eden memurlar hakkında da bu madde hükmünün tatbik

edilebilmesi için bunların bütün suçlarından meni muhakeme veya beraet kararı almaları veya umumî af ile takibatın kalkması lâzımdır» şeklindeki hükmünü tetkik ettiğimizde vazifeden uzaklaştırılan memurların ancak meni muhakeme, beraet kararı almaları veya suçlarının umumî af ile kaldırılmaları halinde kesilen aylıklarının yarısının verilebileceğini görüyoruz. Bu hüküm, maddenin ikinci fıkrasında yazıldığı gibi, memurun muhakemesi esnasında diğer suçlarının çıkması halinde bunlardan da meni muhakeme, beraet kararı alması veya umumî af ile takibatın kalkması şartına da sirayet ettirilmiştir. Ancak maddede memurun mahkûmiyeti halinde maaş durumunun ne yolda halledileceğine dair bir sarahat yoktur. Bu takdirde ise memurun kanununun 49uncu maddesi uyarınca hareket zarureti mevcuttur.

3656 sayılı teadül kanununun 11 inci maddesinde meni muhakeme veya beraattan başka bir de umumî af mevzuu bahsedilmektedir. İşten el çektilmiş bulunan memurun hakkındaki takibatın umumî af yoluyla kalkması halinde dahi işe başlamasıyla geçmiş maaşlarının nısfının verilmesi iktiza etmektedir. Ancak bu hüküm, mahkeme sona ermeden veya memurun mahkûm edilmiş olmasıyla beraber hakkındaki mahkûmiyet kararının henüz kesbi katiyet etmemesi haline maksurdur. Yoksa mahkûmiyet kararları kesinleştikten sonra umumî affın ilân edilmesi memura maaş verilmesini icabettirmez. Zira maaş kanununun 17 inci maddesinin son fıkrası mahkûm olan memurlara işten men tarihinden itibaren bir şey verilmeyeceğini âmirdir.

Teadül kanununun 11 inci maddesi işten men halini «vazifei memuriyetlerine müteallik hususata» istinat ettirmiştir. Memurların şahsî suçlarından dolayı muhakeme altına alınmaları ve neticede beraet veya mahkûm olmaları hali derpiş edilmemiştir. Bu sahada yine memurun kanununun 49 uncu maddesinden faydalanmak mümkündür.

Çeşitli sebepler tahtında işten el çektilmiş bulunan memurları selâhiyettar makamlar tarafından haklarında henüz bir karar verilmeden vazifesine iadesi veya muadili bir vazifeye tayini de mümkündür. Bu takdirde teadül kanununun aradığı meni muhakeme, beraet veya umumî af gibi şartlardan hiç birinin mevcut olmaması karşısında memura aylık verilip verilmeyeceği ihtilâfı kalmıştır. İşten men muamelesine istinaden bir memuru bağlı bulunduğu vazifeden uzaklaştıran makam bilâhare bu muamelenin lüzumsuzluğuna kani olup ta memuru vazifesine iade ettiği takdirde memura, açıkta kaldığı müddete ait, aylıklarının ödenmesi imkân haricinde kalmaktadır. Zira 3656 sayılı kanunun iras ettiği şartların hiç biri tahakkuk etmemiştir.

Eli işten çektilirip 3656 sayılı kanunun aradığı şartlardan birinin tahakkuku halinde memurun işe başlatılmasıyla ödenecek olan geçmiş aylıklarının mebde ve müntehasının tâyin şekli hatıra gelebilir. Burada mebde şüphesiz memurun işten men edildiği ve münteha da memurun meni muhakeme, beraet veya umumî af kararlarının katiyet kesbettiği tarih olması lâzımdır.

Keza işten men edilen memurun, memurun kanununun 48 inci maddesi uyarınca bağlı olduğu Vekâlet inzibat komisyonu tarafından işe başlatılması hali de 3656 sayılı kanunda yer almamıştır. Ancak aksine bir kayıt dahi mevcut olmadığına göre bu şekilde vazifesine iade olunan memurlara ait hükmü ihtiva eden memurin kanununun 48 inci maddesinin tatbiki gerekir. İnzibat komisyonu karariyle vazifesine iade olunan memur vazifesine başladığı tarihten itibaren maaşa tam olarak istihkak kesbetmekte ise de açıkta kaldığı müddete ait aylıklarının da 3656 sayılı teadül kanununun 11 inci maddesi mucibince nısıf olarak ödenmesi icabeder.

Eli işten çektilirilen bir memurun, hakkında salahiyetli makamlarca henüz bir karar verilip ve dolayısıyla vazifesine başlatılmadan, memuriyet kadrosu lâğvolunabilir. Bu takdirde barem kanununun 11 inci maddesindeki şartlardan birinin tahakkuku halinde vazifesine iadesi hukukan kabil ise de kadrosunun ilgası fiilen işe başlamasını mümkün kılmayacaktır. Bu şekil bir hadise karşısında kalındığı halde açıkta kalan memurlara müteallik hükümlerin, tatbiki gerekir.

Memurların kanuna mugayir veya İdarî teşkilât icaplarıyla kabili telif olmayan hareketleri her zaman memurin muhakematı kanunu mucibince haklarında tahkikat icrasını icap ettirmeyebilir. Zira memurun bu çeşit fiil ve hareketleri ceza kanunu muvacehesinde bir suç sayılmayabileceğinden ve dolayısıyla mahkemeye şevkinden bir netice istihsal edilemeyeceğinden ve işe başlatılması da bir mahzur teşkil edip bu halin idare mekanizmasını sekteye uğratması ve memuriyet kadrosunun serbest bırakılması suretiyle o yere diğer birinin asil olarak tâyini gerektiğinden memur Vekâlet emrine alınmak suretiyle zikri geçen mülâhazaların önüne geçilmiş olur. Çünkü bazı ahvalde boş kalan bu vazifenin uzun zaman vekâletle idaresi mümkün olamaz. Vazifenin aksamaması düşüncesi galip gelebilir.

İşte memurun kanununa ek 2658 sayılı kanuna göre, kanunî sebeplerle işten men edilen memurların Vekâlet emrine alınmaları halinde, tahkikat sonuna kadar maaş verilmez. Memura maaş verilebilmesi memurun meni muhakeme veya beraet kararı alması veya takibatın umumî af ile kalkmasına bağlıdır. Ancak bu şartların tahakkukundan önce işten men muamelesinin Vekâlet emrine tahvili halinde kendisine vekâlet maaşı dahi verilemez. Vekâlet emrinde iken bu şartlardan birinin bilâhare tahakkuku halinde ise vazifeye başlamasıyla aylık almaya hak kesbeder. Bu takdirde işten men olduğu tarihten vekâlet emrine alındığı tarihe kadar olan aylıklarını 3656 sayılı barem kanununun 11 inci maddesine göre nısıf olarak ve vekâlet emrine alındığı tarihten işe başlattırıldığı tarihe kadar olan maaşlarını da Devlet hizmetindeki müddeti hesap edilerek o nisbet dairesinde alır.

Buradaki hizmet müddeti ve aylık nisbeti, bağlı bulundukları teşkilât emrine alınmak suretiyle vazifeden uzaklaştırılacaklar hakkındaki, 6435 sayılı kanuna göre hesaplanacaktır. İşten men halde iken vekâlet emrine alınan memurun memuriyet hizmet müddeti onbeş seneden aşağı olanlara maaşının dörtte biri, onbeş seneden yirmi seneye kadar hizmeti olanlara yine maaşının dörtte biri, hizmeti yirmi seneden fazla olanlara da yarım maaş nisbetinde aylık verilir. Ancak, kanunun sarahatine göre,, bu esaslar dahilinde ödenecek aylıkların müddeti altı ayı geçemez.

MEMURİYET VAZİFESİNİ İHMAL VE SUIİSTİMAL CÜRÜMLERİ

Yazan :

M. Muhtar ÇAĞLAYAN

Ankara C. Müddeiumumi Muavini

1) Türk ceza kanununun 6123 sayılı kanunla değişen 230 uncu maddesi memuriyet vazifesini ihmal ve 240 inci maddesi de vazifeyi suiistimal cürümlerinden bahsetmektedir.

Bu iki madde, ceza kanunumuzun mehzazı olan İtalyan ceza kanunundan alınmamıştır. 1889 tarihli İtalyan ceza kanununda sadece memuriyet vazifesini ihmalden bahseden ve (herhangi bir bahane ile faraza kanunun sükûtu, müphemiyeti, mütenakız bulunuşu veya gayri kâfi oluşu bahaneleri ile fonksiyonlarına ait bir tasarrufu yapmayı ihmal veya reddeden memur... cezalandırılır) şeklinde, kanunumuzun 230 uncu maddesinden başka hüküm ve esasları ihtiva eden 178 inci madde mevcut bulunmakta idi.

Memuriyet vazifesini suiistimal cürmü ise; 1274 tarihli, eski ceza kanunumuza, mehzazını teşkil eden 1810 tarihli Fransız ceza kanunundan alınmamış, bu kanunun 6. Cemaziyülahir. 1329 tarihli kanunla değişen 102 nci maddesine 15. Cemaziyülahir. 1332 tarihli kanunla ilâve olunmuş ve ceza kanunumuza da oradan intikal etmiştir.

1810 tarihli Fransız ceza kanununda da bu maddelere benzer hükümler mevcut değildir. Fransız ceza kanununda memuriyet vazifesinin suiistimal olunabileceği haller birer birer gösterilmiş ve bu suiistimal keyfiyeti şahıslara ve âmmeye taallük eden haller olmak üzere iki kısma ayrılarak mütalâa edilmiş bulunmaktadır.

Yeni İtalyan ceza kanununun 323 üncü maddesinde; (fonksiyonlarına bağlı vazifeleri üçüncü bir şahsa zarar iras eylemek veya ona fayda temin etmek için suiistimal ederek kanunun mahsus bir hükmü ile suç olarak tesbit edilmemiş bulunan herhangi bir fiil ika eden memur... cezalandırılır) ve aynı kanunun 228 inci maddesinde; (haklı bir sebep olmaksızın fonksiyon veya hizmetine ait bir tasarrufu red, ihmal veya te-

hir eden memur, yahut bir âmme hizmeti ile mükellef şahıs... cezalandırılır) denilmektedir.

2) Memuriyet vazifesini ihmal :

Türk ceza kanununun 6123 sayılı kanunla değişen 230 uncu maddesine göre; her ne vesile ile olursa olsun memuriyet vazifesini yapmakta ihmal ve terahi eden veya âmirinin kanuna göre verdiği emirleri makbul bir sebep olmaksızın yapmıyan memur... cezalandırılır.

Suçun kanunî unsurlarım şu şekilde bir tahlile tâbi tutmak mümkündür :

1) Fail «memur» sıfatını haiz olmalıdır.

2) Maddî unsur :

a) Memuriyet vazifesini yapmakta ihmal ve terahi.

b) Amirin kanuna göre verdiği emirleri makbul bir sebep olmaksızın yapmamak fiili.

3) Manevî unsur, (failde cürmî kast'ın) bulunması lâzımdır.

1) Fail «memur» sıfatını haiz olmalıdır.

Memuriyet sıfatı, ceza hukukunu birçok bakımlardan ilgilendirir. Filhakika ceza kanununun tatbikatında failin veya mağdurun memur olması, bazı hallerde suçun kanunî unsuru sayılmıştır. Zimmet (TCK. 202), İhtilâs (TCK. 203), İrtikâp (TCK. 209 ve 210), Rüşvet (TCK. 211 ve müteakip), memuriyet vazifesini ihmal ve suiistimal (230 ve 240), memura mukavemet (TCK. 258), memura hakaret ve tecavüz (TCK. 266 ve müteakip) suçlarında olduğu gibi.

Memur sıfatının bir çok suçlarda suçun kanunî unsuru olarak kabulünün sebep ve hikmeti, bu mahiyetteki suçların ancak bir memur tarafından veya memur aleyhine işlenebilmelerinin mümkün olması keyfiyetidir.

Ceza kanununun tatbikatında kimlerin memur sayılacağı TCK nun 3656 sayılı kanunla değişen 279 uncu maddesinde gösterilmiştir. Aynı maddenin ikinci fıkrasında ceza kanununun tatbikatında kimlerin «âmme hizmeti görmekle muvazzaf» sayılacakları tarif ve izah edilmiştir. Birinci fıkrada «âmme vazifesi» ve «memur», ikinci fıkradaki «âmme hizmeti» tefriki 3038 sayılı kanunla yapılmıştır. Şu halde memurla «âmme hizmetiyle muvazzaf olan kimse» yi birbirinden ayıran yegâne ölçü, ifa et-

tikleri faaliyetin mahiyetinde mündemiç bulunmaktadır. Yani birinci gruba dahil kimseler âmmе vazifesi ifa ettikleri için memur sayılırlar, diğerleri ise âmmе hizmeti gördüklerinden dolayı âmmе hizmetiyle muvazzaf olan kimse addolunurlar.

Bu vaziyet karşısında her şeyden önce halledilmesi icabeden mesele, kanun vâzının «âmmе vazifesi» tâbiri ile neyi kasdetmek istediği ve bu tâbirin hangi bakımlardan «âmmе hizmetleri» nden ayrılabilceği keyfiyetidir.

Ceza kanunu âmmе hizmeti ve âmmе vazifesi tâbirlerini tarif etmemiş ve bu suretle idare hukukuna zimnen atıfta bulunmuştur. Bu iki mefhumu tefrik edecek kıstası bulmak çok müşküldür. İdare hukukçuları daha ziyade âmmе hizmetini, âmmе hizmeti sayılmayan hizmet ve faaliyetlerden ayırmağa gayret etmişlerdir. Umumiyetle kabul olunan esasa göre devletin gayeleri, esaslı olan ve olmayan diye ikiye ayrılmakta, esaslı mahiyette olan gayelerin elde olunmasına matuf faaliyetlere âmmе vazifesi, diğerlerine de âmmе hizmeti denilmektedir. Amme vazifesinin devlet tarafından yapılması zaruridir. Halbuki âmmе hizmetleri fertlere de bırakılabilir (1).

Âmmе vazifesi; âmmе menfaatleri için Devlet tarafından tahakkuk ettirilmeleri zarurî görülen faaliyetlerdir. Âmmе vazifesi devletin kuruluş sebebini ,esasını ve nüvesini teşkil eder. En bariz vasfı; zarurî oluşu yani Devletin bu vazifeleri zarurî olarak yerine getirmek mükellefiyetinde bulunuşudur. Âmmе hizmetleri ise Devlet tarafından ihtiyarî olarak kendi faaliyet sahasına alınan işlerdir. Bunlarda âmmе vazifelerinde mevcut olan zaruret vasfı yoktur. Devlet bunları cemiyetin refahı için kendi faaliyet sahasına almıştır (2).

Temyiz mahkemesi içtihatlarında daha ziyade ifa edilen vazife veya hizmetin mahiyetini dikkat nazarına alarak « memur» tâbirini dar manada tefsir etmek yolunu tercih eylemiştir. Yüksek mahkeme 279 uncu maddedeki «âmmе vazifesi gören memur, müstahdem vesair kimseler» ölçüsünü «Devlet hizmeti gören memur» şeklinde tefsir etmektedir. Nitekim; (230 uncu madde hükmünün Devlet hizmetlerini gören kimseler hakkında kabili tatbik olacağı) na (3), (belediyenin ticaret kastıyla iş-

(1) Ceza kanunu tatbikatında âmmе vazifesi ve âmmе hizmeti tarifleri. Nurullah Kunter. İst. Huk. Fak. Mec. 1947. Cilt: 13 Sah. 755.

(2) Temyiz Mahkemesi Hususî Daire. 4/3/1947. Es. 173. Ka. 816.

(3) Temyiz Mahkemesi C.U.H. 7/4/1941. Es. 79. Ka. 67

lettiği otobüslerde çalışanların (4) ve (Odacı, kaloriferci, arabacı gibi müstahdemlerin Ceza K. nun tatbikatında memur sayılmayacağı) na (5) karar verilmiştir.

Devlet Şûrası da bir kararında; (kanun ve nizamları tatbik ve onların hüsnü tatbikına nezaret etmek ve âmme nizam ve intizamının temin ve icrası üe alâkadar olmak ve heyeti içtimaiye veya heyeti içtimaiyenin menfaati namına hizmet ifa etmek ve icra kuvvetinin mümessili olmak gibi bir âmme hizmet ve vazifesini görmeyen ve binaenaleyh ne otorite ve ne de temşiyet memurlarından olmayan odacıların ceza kanununun 279 uncu maddesinde tâyin ve tarif edilen memur ve müstahdemlerden sayılmıyacağı gibi, memurin kanununun tarif ettiği memur ve müstahdemler meyânına da giremiyeceği) ni içtihat etmiştir (6).

2) Maddî unsur :

a) İhmal ve terahi :

Prof. Sulhi Dönmezer; ihmal ve terahi kelimelerinin aynı manada kullanıldığını (7), ve fakat Prof. Nurullah Kunter; ihmalin «yapmamak», terahinin ise «geç yapmak» mânasında olduğunu (8) beyan etmektedirler.

Kanunda tarif edilmemiş olmakla beraber «ihmal ve terahi» yi; işgal ettiği mevki itibariyle kanunen muayyen bir âmme hizmet veya vazifesini ifaya memur olan bir kimsenin, emir veya talep olunmaksızın yapmağa mecbur bulunduğu bir işi yapmaması yahut kanun veya nizamen yapılması gereken şekilde ifa etmemesi veyahut muayyen bir müddet zarfında yerine getirilmesi icabeden bir hizmet veya hareketi geciktirmesi, zamanında yerine getirmemesi) şeklinde tarif edebiliriz.

Kanun vâzıı; devlet memurlarından, kanunda kendilerine verilmiş olan ve yapmakla mükellef bulundukları âmme hizmet ve vazifelerini zamanında ve noksansız yapmalarını istemiş, şu veya bu sebep bahane edil-

(4) Temyiz Mahkemesi C.U.H. 26/1/1942. Es. 19. Ka. 17.

(5) Temyiz Mahkemesi 4. CD. 19/1/1945. Es. 836. Ka. 522.

(6) Devlet Şûrası. I. Daire 10/1/1941. Es. 3092. Ka. 2900.

(7) Sulhi Dönmezer. Memuriyet vazifesini himal ve suiistimal. İst. Huk. Fak. Mec. 1945. Cilt. 11. Sayı 1 - 2. Sahife 229.

(8) Nurullah Kunter. Vazifeyi ihmal ve suiistimal. İst. Huk. Fak. Mec. 1949. Cilt. 15. Sayı 1.

mek suretiyle bu vazifeleri yapmamalarına veya geç yapmalarına müsaade etmemiştir.

İhmal cürmünün teşekkül edebilmesi için, ihmalin taallük eylediği işin, memurun kanunen vazifesi cümlesinden bulunması şarttır. Bu itibarla; kırdı başıboş ve sahipsiz bulunan kırsığı karakola ihbar etmemekten maznun köy muhtarının TCK. nun 230 uncu maddesi gereğince mahkûmiyetine dair verilen hüküm, Temyiz Mahkemesince; (muhtar olan maznuna isnat edilen suç; kırdı başıboş, sahipsiz bulunan kırsığı karakola ihbar etmemekten ibaret olmasına ve hayvan hırsızlığının men'i hakkındaki 5617 sayılı kanunun 15 inci maddesi, bu gibi hallerde muhtarlara ihbar mecburiyeti tahmil etmemesine göre; ihmal suçunun ne suretle tekevvün ettiği izah edilmeksizin mahkûmiyet kararı verilmesinin yolsuz olduğu) esbabı mucibesıyla bozulduğu (9) gibi, yine (köy muhtarı mevcut iken âzaya yedieminlik tevdi edilemeyeceği orman kanununun 127 inci maddesi hükmü icabından bulunması ve ayrıca el konan tahtaların bulunduğu yer ile maznun «âza» nın ikamet mahalli birbirinden uzakça bulunduğu iddia edilmesine nazaran, bu bakımdan maznuna nakil külfeti tahmil olunamayacağına göre; hadise sırasında köyde muhtarın bulunup bulunmadığı ve el koyma yeri ile maznunun ikamet ettiği mahal arasındaki uzaklık derecesi araştırılıp tesbit edildikten sonra neticesine göre karar verilmesi lüzumundan zühul olunmasının bozmayı gerektirdiği) ne (10), (mahkûmlara müddetname vermek veya infaza. verilen ilâmların altına mahkûmların müddetlerinin hitam bulacağı tarihi koymak vazifesi infaz memuru C. Müddeiumumisine ait olduğu ve gardiyanın infaza memur bulunmaması sebebiyle, yapılan hatada mes'uliyeti cihetine gidilemeyeceği) ne (11), (köyün menkul malların muhafaza etmenin yalnız muhtarlara ait olduğu gözetilmeden, âzalarının mermi eksikliğinden mes'uliyetinin kabul edilemeyeceği) ne (12) karar verilmiştir.

Suçun maddî unsuru olan ihmali hareket ile sadece failin memuriyet veya hizmeti dolayısıyla kanunen yapmaya mecbur olduğu bir işi yapmaması hâli değil, fakat aynı zamanda o işin kanun ve nizam gerektiği şekilde yapmaması keyfiyeti de kastedilmek istenmiştir. Temyiz Mahke-

(9)Temyiz Mahkemesi 4. CD.8/12/1954. Es. 15149. Ka. 1519.

(10)Temyiz Mahkemesi 4. CD.11/2/1954. Es. 15149. Ka. 1519.

(11)Temyiz Mahkemesi 4. CD.18/6/1938. Es. 1028. Ka. 1141.

(12)Temyiz Mahkemesi4. CD.14/3/1952. Es. 2616. Ka. 2616

mesi de içtihatlarında bu esası kabul etmiş bulunuyor. Nitekim; (belediye kâtibi, evlenme memuru vekili olan maznunun, umumî hıfzıssıhha kanunu ile nizamname hükmünce aramak mükellefiyetinde bulunduğu sıhhi şeraitin mevcut olup olmadığı tahkik etmeksizin nikâhı akdetmiş olması) (13), (muhtarın, köyde bulunmayan bir kimseyi hazırmış gibi göstererek evlenme muamelesi yapması) (14), (köy muhtarının, köy hasılâtını yanında tutması ve bekçi elbisesi yaptırılmak üzere halktan topladığı para ile elbise yaptırmaması) (15), (Hükümet tabibinin bikri izale olunan kızı muayene etmeden rapor vermek şeklinde tezahür eden hareketi) (16), (evlendirme memurlarının evlenme muamelesini merciine haber vermemesi) (17), (köye gitmekten kurtulmak için celpnameyi kaza merkezinde gördüğü ve vereceği vaadini aldığı şahsa vermekten ibaret olan posta müvezzinin hareketi) (18), Türk ceza kanununun 230 uncu maddesinin tatbikini gerektiren vazifeyi ihmal suçu sayılmıştır.

b) Âmirin kanuna göre verdiği emri makbul bir sebep olmaksızın yapmamak hâli de vazifeyi ihmal suçu addolunmuştur.

Makbul sebebin nelerden ibaret olduğunu önceden tâyin ve takdir etmek tabiatıyla imkânsızdır ve bu hususun, her hadisenin mahiyet ve hususiyetine göre mütalâası lâzımdır.

3) Manevî unsur - cürmî kast:

Vazifeyi ihmal cürmü kasdî suçlardandır; Yani «memur» sıfatım haiz olan kimsenin, yapılması kanunen vazifesi icabı olduğunu bildiği bir işi kasden yerine getirmemesi ile suç teşekkül eder. Buradaki kast; kanunen yapmakla mükellef bulunduğu bir muameleyi makbul bir sebebe müstenit olmaksızın yapmamak veya geciktirmek şuur ve iradesinden ibarettir. Bu hususta bütün müellifler birleşmişlerdir. Yalnız NOCITO;

(13) Temyiz Mahkemesi 3. CD. 14/6/1938. Es. 2457. Ka. 4212.

(14) Temyiz Mahkemesi 4. CD. 31/3/1950. Es. 2967. Ka. 4134.

(15) Temyiz Mahkemesi C.U.H. 19/12/1938. Es. 202. Ka. 259.

(16) Temyiz Mahkemesi 4 CD. 3/2/1942. Es. 724.

(17) Temyiz Mahkemesi 4. CD. 29/1/1946 Es. 215. Ka. 1097.

(18) Temyiz Mahkemesi 4. CD. 31/3/1947. Es. 3816. Ka. 4565.

Sardunya ceza kanununun 235 inci maddesini şerh ederken, bu suçun taksirle dahi işlenebileceği mütalâasında bulunmuştur (19).

Türk ceza kanununun 45 inci maddesi gereğince cürümlerin cezalandırılabilmesi için kastın mevcudiyeti şart olması ve memuriyet vazifesini ihmal suçunun taksirle işlenebileceğine dair 230 uncu maddede bir hüküm bulunmaması sebebiyle, bu cürmün kasdî suç olarak kabulünde tereddüde mahal yoktur. Temyiz Mahkemesinin; (... ihmal suçunun da cürüm nev'inden olmasına ve cürümlerin cezalandırılması 45 inci maddenin! sarahatına nazaran ancak kasta makrun bulunmasına mütevakkıf olup, kasdî olmayan cürüm cezalandırılmayacağına, ihmal ve terahi suçunun cezalandırılması, vazifenin yapılmamasının beşerî bir hataya veya unutmaya ve bir içtihada hamiline imkân bırakmayacak surette vazifesizliğin tebarüzünden ibaret ve bir kastın vücuduna vabeste olup, kasta makrun olmayan ihmalin cezalandırılmasına kanunen imkân yoktur) (20) yolundaki içtihadı da bu fikri teyit etmiş bulunmaktadır.

Bu itibarla eğer ihmal, memuriyet vazifesine müteallik bir bilmemeden veya yanlış bilgidен, hatadan dolayı gösterilmiş ve meselâ kasdî olmaksızın hüsnüniyetle ve kendi düşünce tarzına göre memur, vazifesine taallük eden muayyen bir fiil veya hareketi yapmaması icabedeceğini zannetmişse, bu takdirde 230 uncu maddedeki suçun manevî unsuru mevcut sayılamaz. Bu sebeple Temyiz Mahkemesi; (bir düşünce ve hesap hatasından mütevellit olduğu kabul edilen hadisede kasıt unsuru cürmîsinin ne suretle tekevvün ettiğinin gözetilmemesi) (21) ve (beşerî hata veya zühul sonucu olmayıp, kasta dayandığını sübuta vardırان deliller belirtmeden maznuna ihmalden ceza verilmesini) (22) yolsuz görerek hükmü bozmuştur.

Şu ciheti de belirtmek lâzımdır ki; 230 uncu maddede (her ne suretle olursa olsun..) ibaresinin kullanıldığına göre vazifeyi ihmal suçunun teşekkülü için umumî kasttan ayrı olarak failde kötü bir maksadın bulunması şart değildir.

(19) Nurullah Kunter. Mahkeme içtihatları. İst. Huk. Fak. Mec. Sene: 1949» Cilt 15. Sahife 390.

(20) Temyiz Mahkemesi C.U.H. 18/4/1938 Es. 178. Ka. 190.

(21) Temyiz Mahkemesi 4. CD. 14/6/1941. Es. 5371. Ka. 4982.

(22) Temyiz Mahkemesi 4. CD. 8/10/1947. Es. 11743. Ka. 12367.

Şiddet sebepleri :

Suçun şiddet sebebi 230 uncu maddenin ikinci fıkrasında; (bu ihmal ve terahiden veya âmirin emirlerini yapmamış olmaktan devletçe bir mazarrat husule gelmiş ise derecesine göre üç aydan üç seneye kadar hapis cezası ile birlikte muvakkaten veya müebbeden memuriyetten mahrumiyet cezası da hükmolunur) şeklinde gösterilmiştir. Görülüyor ki suçun şiddet sebebi, ihmal ve terahiden «devletçe bir mazarrat husule gelmiş olması» keyfiyetidir.

Maddenin üçüncü fıkrasına göre; her iki surette memurun terahisinden veya verilen emri yapmamasından şahıslarca her hangi bir zarar hasıl olmuş ise o da başkaca ödettilir. Kanun vâzı bu fıkra da «re'sen ödetirme» halini derpiş etmiş bulunmaktadır. Bu ödetirme keyfiyeti ancak «şahıslarca herhangi bir zarar hasıl olması» haline münhasır olup, devletçe bir mazarrat husule gelmesi halinde tazmine hükmedilemez. Temyiz Mahkemesinin içtihadı da bu merkezdedir. Nitekim; (Devletçe zarar husulü kabul edilerek maddenin ikinci fıkrası tatbik edilmiş olmasına ve re'sen ödetirme keyfiyeti fertlerin zararına münhasır bulunmasına rağmen silâh bedelinin maznundan tahsiline karar verilmesi yolsuz) görülerek hüküm bozulmuştur (23).

Bu itibarla memurun ihmali hareketi neticesinde Hâzineye terettüp edecek zararın ceza mahkemesince failine ödettilirilmesi için Hâzinenin dâvaya müdahale ederek şahsî hakkını talep etmesi şarttır (24).

MEMURİYET VAZİFESİNİ SUİİSTİMAL

Türk ceza kanununun 6123 sayılı kanunla değişen 240 ncı maddesine göre; kanunda yazılı hallerden başka her ne suretle olursa olsun vazifesini suiistimal eden memur derecesine göre altı aydan üç seneye kadar hapsolunur.

Suçun kanunî unsurlarını şu şekilde tahlil etmek mümkündür :

- 1 — Failin «memur» sıfatını haiz olması,
 - 2 — Kanunda yazılı hallerden başka her ne suretle olursa olsun vazifenin suiistimal edilmesi (maddî unsur).
 - 3 — Failde cürmî kasdın bulunması (Manevî unsur).
- Lâzımdır.

(23) Temyiz Mahkemesi 4. CD. 12/12/1952. Es. 12077. Ka. 12012.

(24) Temyiz Mahkemesi 5. CD. 7/11/1950. Es. 4096. Ka. 4150

Maddî unsur:

Suçun maddî unsuru «vazifenin suiistimali» dir. Mehaz kanunda bu hususta «memuriyetin suiistimali» tâbiri kullanılmıştır. Kanunumuzun 240 ıncı maddesinde kullanılan «vazifesini suiistimal eden...» ibaresiyle «memuriyete ait vazife» nin kastedildiği şüphesizdir. Halbuki TCK. nun «İrtikâp» tan bahseden 209 uncu maddesinde; «memuriyet sıfatının» veya «memuriyete ait vazifenin» suiistimali tâbirleri istimal olunmuştur. Bu iki tâbirin gerçekten ayrı mânaları ifade ettikleri şüphesizdir. Kanun vazı bu mevzuda sadece vazifenin suiistimali keyfiyetini derpiş etmiş, memuriyet sıfatının suiistimalini 240 ıncı maddenin şumülü haricinde bırakmıştır. Yeni İtalyan ceza kanununda da memuriyetin sadece objektif suiistimali bahis mevzuu edilmiştir.

Vazifenin suiistimali mefhumunun muhtevasına gelince; Prof. Nurullah Kunter'in de dediği gibi bizzat vazife; istimal edilen, kullanılan bir şey değildir. Vazife yapılır. Kullanılan şey, vazife dolayısıyla memurun haiz bulunduğu kudret ve selâhiyettir. Bu sebebe binaendir ki İtalyan ceza kanununda (vazifeye bağlı salâhiyetlerin suiistimali) tâbiri kullanılmıştır.

Şu halde memur; kanun tarafından kendisine tanınan kudret ve sâlâhiyet hudutlarını tecavüz ettiği takdirde vazifesini suistimal etmiş olur.

Saltelli ve Romani di Falco; mutlak salâhiyetsizlik yani kanunun vermediği salâhiyetin memur tarafından kullanılması halinde de vazifenin suiistimal edilmiş sayılacağını kabul etmektedirler. Yeni İtalyan ceza kanununun esbabı mucibe lâyihasında bu yolda bir sarahat mevcut olduğu gibi, İtalyan temyiz mahkemesi de bu şekilde içtihatla bulunmuştur. Temyiz mahkememizce de; maliye ve belediye tebliğ memurlarının makbuz itası suretiyle para ahz ve kabzına salâhiyetleri bulunmamış olmasına göre; mükelleflerden vazife harici olarak vergi borçlarına mukabil aldıkları paraları zimmetlerine geçirmelerinin vazifeyi suiistimal suçunu teşkil edeceği ne (25) karar verilmiştir.

Prof. Nurullah Kunter, bu hususta; (biz Manzini ve Levi ile birlikte istimali mümkün olmayan şey'in suiistimali de olamayacağı kanaatiyle, mutlak salâhiyetsizlik halinin vazifeyi suiistimal mefhumuna dahil olma-

dığı, bu takdirde ceza kanununun 252 nci maddesinde bahis mevzuu olan nizama aykırı olarak memuriyeti ifa suçu meydana geleceği kanaatindeyiz. Levi, tasarı ile kanunun aynı olmamasının bu yanlış içtihadın doğmasına sebep olduğunu söylemekte ve İtalyan temyiz mahkemesinin mutlak salahiyetsizliği, vazife suiistimali saymıyan bir kararma da işaret etmektedir (26).

Vazifenin icapları yapılmış ise suiistimalden bahsolunamaz. Memuriyet vazifesinin suiistimali bahis mevzuu olabilmek için memurun, kanunun ' kendisine tanıdığı sâlâhiyet hududunu tecavüz etmiş olması lâzımdır. Bu sebeple mesai saati içinde muayene ücreti isteyen ve ücret verilmediği için yazdığı reçeteyi yırtan veteriner, memuriyet vazifesini suiistimal etmiştir (27). Yine ancak askerî birliklerden gelecek tezkere mukabilinde vereceği askerî şahıslara mahsus sigaraları dairesi memurlarına tevzi eden inhisar memurunun hareketi de keza memuriyet vazifesini suiistimal sayılmıştır (28).

Memur, sâlâhiyet hududunu tecavüz etmedikçe ve vazife icaplarını yerine getirmiş oldukça, vazifeyi suistimal değil bilakis hüsnu istimal etmiş demektir.

Kanunun tanıdığı takdir hakkının gaye haricinde kullanılması halinde de vazife suiistimal edilmiş sayılmalıdır. Divanı Âli 1948 tarihli içtihadında bu esasi kabul etmiş bulunuyor. Nitekim; (...takdir hakkının yerinde kullanılmasına göre, vazifenin suiistimali bahis mevzuu olamayacağı) na karar verilmiştir (29).

Memurun hareketinin kanunun emir veya tecavüz ettiği hallerde, o hareket için aranan mütekaddim şartlara riayet etmemesi de vazifeyi suiistimal suçunu teşkil eder. Muhtarın âzalara danışmadan onların mührünü basmasında, ve zabıt kâtibinin dâva ile alâkalı olmayan bir kimseye davetiye çıkarmasında olduğu gibi.

Memurun, vazifesini yaparken kanunun aradığı formalitelere riayet etmiyerek sâlâhiyet hududunu tecavüzle bir harekette bulunması da va-

(26) Nurullah Kunter. Zikri geçen makale.

(27) Temyiz Mahkemesi 4. CD. 5/2/1951. Es. 707. Ka. 707.

(28) Temyiz Mahkemesi I. CD. 28/11/1951. Es. 2483. Ka. 2538.

(29) Divanı Alinin 5/10/1948 tarihli kararı.

zifeyi suiistimal suçunu teşkil eder. Hacze giden icra memurunun usulî kaidelerine riayet etmeksizin kapı kırması gibi (30).

Âmirin kanuna muhalif olarak verdiği emri ifa etmek te vazifenin suiistimali suçunu teşkil eder.

Bu sebeple, tanzim eylediği zabıt varakasında gümrük eri Ahmet Göçer'de yakaladığı çakmak taşını yüzbaşının emriyle hakikî miktarından az gösteren gümrük inzibat başçavuşunun fiil ve hareketi kaçakçılığı men ve takip vazifesini suiistimal (1918 sayılı kanun. Madde: 36/4) sayılmış ve mahkemenin maznun başçavuş hakkında verdiği beraet hükmü; (... âmirin kanunsuz olduğu zahir bulunan emrini ısga etmek suretiyle fiili işlemesinin kendisini tebriye edemeyeceği ve mesuliyetin emir veren âmirle birlikte bunun kanunsuzluğunu bilerek icra eden memura da şumulü bulunduğu gözetilmiyerek yerinde olmayan gerekçe ile beraet kararı verilmesinin yolsuz olduğu) esbabı mucibesiyile bozulduğu (31) gibi, mahkemenin ısrar kararı da ceza umumî heyetince; (maznunun adli bir vazifenin ifası sırasında âmirinin verdiği kanunsuz emre itaat mecburiyetinde bulunmadığı ve 1918 sayılı kanunun üçüncü maddesi gereğince gümrük kıtaat erlerinin kaçakçılığı men ve takip vazifesiyle mükellef olduğu ve bu itibarla yerinde bulunan bozma kararma uyulmak gerekli iken yazılı şekilde eski kararda ısrar edilmesinin bozmayı gerektirdiği) nden bahsile bozulmuştur (32).

Madde metninde; (kanunda yazılı hallerden başka...) tâbiri kullanıldığına göre; bu suiistimal, ceza kanununun hususî kısmında ayrı ve müstakil bir suç sayılarak cezalandırılmamış olmalıdır. Şu halde kanunumuz suiistimali iki ayrı şekilde mütalâa etmektedir.

1) Vazifenin muayyen şekillerde suiistimali. Zimmet, ihtilâs (TCK. 202 ve 203), irtikâp (TCK. madde : 209-210), mesken masuniyetini ihlâl (TCK. Madde: 294) vesaire gibi.

2) Vazifenin umumî suiistimali. (TCK. Madde: 240). Memurun, vazifesine ait salahiyetleri tecavüz ederek, kanunun hususî bir hükmü ile suç saymadığı herhangi bir fiili ika eylemesi hâlidir.

(30) Nurullah Kunter. Zikri geçen makale sahife 396.

(31) Temyiz mahkemesi 5 CD. 5/7/1949. Es. 3468. Ka. 3503. Neşredilmemiştir.

(32) Temyiz Mahkemesi C.U.H. 24/4/1950. Es. 5/49. Ka. 54. Neşredilmemiştir.

Manevî unsur - cürmî kast :

Suçun teşekkülü için failde kastı cürmînin bulunması lâzımdır.

Bu mevzuda üzerinde durulması gereken bir nokta da suçun meydana gelebilmesi için failde, fiilin suç teşkil ettiğini bilerek ve neticesini isteyerek işlemekten ibaret olan umumî kasttan maada (hususî kast) m da mevcudiyetinin şart olup olmadığı meselesidir.

Prof. Nurullah Kunter; (vazifenin kötü kullanılmış olması neticeyi teşkil ettiğine ve failin bu kötü kullanışı bilmesi ve istemesi kastı meydana getirdiğine göre ayrıca hususî kast lüzum yoktur. Mahkeme ile işi olmayan bir kimseye resmen davetiye gönderen zabıt kâtibi, vazifesini kötüye kullandığını bilmektedir. Bu kast kâfidir. Çankırıdaki arkadaşının Ankaraya gelmesini temin maksadiyle hareket etmiş olmasının suç bakımından tesiri yoktur. Nitekim mehz kanun Samanında bizim 228 inci maddeye tekabül eden memuriyeti suiistimal suçunu kabul etmiş olan İtalya'da suiistimal için hususî kast aranmamıştı. Hususî kastın mevcudiyetinin kastın tesbiti bakımından faydalı olduğu, fakat suç mefhumu bakımından tesirsiz olduğu söyleniyordu. Hususî kast bazı hallerde ağırlatıcı sebep sayılmıştı. Tesiri bundan ibarettir. Yeni İtalyan kanununun umumî suiistimal suçundan bahseden 323. maddesinde ise; başkasına zarar vermek veya fayda temin etmek maksadı aranmaktadır. Bu itibarlardır ki şimdi hususî kastın da tesbiti icabetmektedir. İtalyan temyiz mahkemesinin kararı da bu merkezdedir. Bizce vazifeyi ihmal ile vazifeyi suiistimal suçları arasındaki fark; birinde menfî, diğerinde müsbet hareket bulunmasıdır. Suiistimal suçunda da meselâ formalitenin ihmalî bahis mevzuu olabilir. Fakat suçun maddî unsurunu bu ihmal değil, yapılan müsbet hareket teşkil eder. Temyiz mahkememiz de çok defa bu kıstası kabul etmiştir. Meselâ; müracaat sahibinin iddiasını tetkik etmeden ilmühaberi veren muhtarın hareketini suiistimal saymıştır. «C.U.H.. 4/1/1937. 156/6) İtalyan temyiz mahkemesi de bu kıstası kabul etmiş ve bir kararında ; «suiistimal suçu için formaliteye riayet olunmaması veya şekil kusurları bulunması kâfi değildir. Müsbet bir fiil lâzımdır» demiştir) demektedir (33).

Prof. Sulhi Dönmezer; 240 ıncı maddedeki suçun tahakkuku için, vazifei memuriyeti ihmal suçundan ayrı olarak failde «hususî bir kast» m araştırılması lâzımgeleceği, faildeki kastın, ihmal suçundan farklı olarak memuriyete taallük eden salahiyetleri, gayri muayyen maksatlar için - bu maksatlar kendisine veya başkasına bir menfaat temin etmek, ya-

(33) N. Kunter. İst. Huk. Fak. Mec. 1949. Cilt 15. Sahife 395.

hut başkası için zarar husule getirmek olabilir - yerinde kullanmamak veya bunları maksatlarına aykırı kullanmak veya harekete geçmesi iktiza eden yerlerde lüzumlu tasarrufları icra eylememek şuur ve iradesi olduğu, ihmal suçü ile suiistimal suçunu ayman ölçünün de bundan ibaret bulunduğu mütalâasındadır (34).

Memuriyet vazifesini suiistimal cürmü her zaman müsbet bir fiil ile işlenmez. Bazı hallerde memuriyetine ait vazifeyi kasden yapmamış olmak ta vazifeyi suiistimal cürmü şeklinde mütalâa olunabilir. Bu itibarla maznunun umumî kastından ziyade, onu suçü işlemeğe sevkeden his ve menfaatin yani saikin katiyetle tesbiti, suç vasfının tâyini bahsinde bilhassa ehemmiyeti haizdir. Ancak bu sayededir ki vazifeyi suiistimal ile ihmal cürümlerinin yekdiğerinden tefriki imkân dahiline girebilir Failin bu şekilde tecelli ve tezahür eden hususî kastı, ya başkasına bir zarar vermek, yahutta kendisine veya diğeri bir şahsa menfaat temini olabilir. Temyiz mahkemesinin içtihadı da bu merkezdedir. P. T. T. müdürü bulunduğu sırada Durmuş namındaki şahsa olan borcunun, icra memurluğunca Ekim, 1950 maaşından haczen tahsili bildirildiği halde, bu meblâğı kanunî müddeti içinde icra dairesine yatırmamak suretiyle vazifesini suiistimalden maznun ın TCK. nun 240 inci maddesi gereğince mahkûmiyetine dair verilen hüküm temyiz mahkemesi 4 üncü ceza dairesince; (... şahsî borcundan dolayı icra dairesinin tebliğine binaen her ay maaşından muayyen miktar parayı ödemekte iken aldığı izin sebebiyle ödemediği taksiti 18 gün sonra avdetinde icra dairesine tevdi ettiği anlaşılmasına ve bir memura kendi şahsı aleyhine vazife tahmil edilemeyeceğine göre suç unsuru bulunmadığı düşünölmeksizin mahkûmiyet kararı verilmesinin yolsuz olduğu) ndan bahsile bozulmuş ise de; mahkemenin ısrar kararı ceza umumî heyetince tasdik edilmiştir (35).

Mahkemenin ısrar kararında dayandığı mucip sebepler şunlardır :

1 — Maznunun her ay başında muayyen miktar parayı ödediği anlaşılmış olmayıp, daha evvel de icabeden taksitleri maaşından kesmemiş ve icra memurluğu, C. Müddeiumumiliğine 31/8/1950 tarihli yazıyı göndermiştir.

2 — Son taksit, izin sebebiyle ödenmediği gibi kayda dahi geçirilmemiş ve bu suretle gerekli vazife yapılmamıştır.

(34) Sulhi Dönmezer. İst. Huk. Fak. Mec. Sahife 231.

(35) Temyiz Mahkemesi C.U.H. 22/6/1953. Es. 4/77. Ka. 111.

3 — Mevzuatımızda, bir memura kendi aleyhine vazife tahmil edilemeyeceğine dair bir hüküm mevcut olmadığı gibi, tatbikat ve maslahat ta böyle bir yol açılmasına müsait değildir. Binaenaleyh bir memura kendi şahsı aleyhine de vazife tahmil edileceği düşünce ve kanaatine varılmıştır.

Bundan başka maznun mahkeme başkâtibi muhafazası ile mükellef bulunduğu keşif ve ehlivukuf ücretlerini arkadaşlarına ödünç olarak vermiş ve yapılan duruşması sonunda; TCK. nun 240 ıncı maddesi gereğince mahkûm edilmiştir. Hüküm temyiz mahkemesi 4 üncü ceza dairesince tasdik edilmiş ise de; C. Başmüddeiumumiliği; (maznun mahkeme başkâtibi Ökkâş'ın fiili, kendisine tevdi edilen keşif ve ehlivukuf ücretlerini adliye memurlarına ödünç vermekten ibaret bulunmasına ve maznunun bu paraları muhassas oldukları yerlere sarf etmek vazifesi iken bu şekilde ödünç vermesi neticesi keşif ve ehlihibre ücretlerinin vaktinde tediye edilip edilmediğinin ve ait oldukları işlerin muayyen zamanlarında yapılamamış olup olmadığının tahkiki ile neticesine göre vaki fiilin vazifeyi ihmal/suçunu teşkil edip edemeyeceğinin ve hadisede vazifeyi suiistimal suçunun kasıt ve unsurları bulunmadığının düşünülmesi icabederken, aksine mütalâa beyaniyle mahallî hüküm tasdikinde isabet mütalâa edilemeyeceği) nden bahsile tasdik ilânına karşı itirazda bulunmuş ve ceza umumî heyetince itirazname münderecatı varit görülerek hüküm bozulduğu (36) gibi, yine katiyet kesbeden ilâma müstenit mahkûmiyeti infaz edilmek üzere zabıta marifetiyle teslim olunan mahkûmu serbest bırakan müddeiumuminin ful ve hareketi memuriyet vazifesini ihmal ve terahi mahiyetinde olmayıp ta suiistimal olduğunun kanunî müstenidatının gösterilmemesinin yolsuz olduğu) na (37) karar verilmiştir.

Görülüyor ki temyiz mahkemesi bütün bu hallerde failde hususî bir kastın mevcudiyetini aramaktadır.

(36) Temyiz Mahkemesi C.U.H. 6/4/1944.

(37) Temyiz Mahkemesi C.U.H. 11/7/1932. Es. 71. Ka. 74.

YENİ İSTİMLÂK KANUNUNA GÖRE KÖYLERDEYAPILACAK İSTİMLÂKLER

Ziya EKİNCİOĞLU
Datça Kaymakamı

442 sayılı Köy kanununun, 44 üncü maddesinin 12/2/1954 tarih ve 6250 sayılı kanunla muaddel ikinci fıkrasıyle; köy ihtiyar heyetlerine, mezkûr kanunun 13 ve 14 üncü maddelerinde yazılı mecburî ve isteğe bağlı işler için lüzum eden gayrimenkulleri değer pahasıyla satın alma yetkisi tanınmış idi.

9/10/1956 tarihinde mer'iyete giren 6830 sayılı istimlâk kanununun 35 inci maddesiyle 442 sayılı kanunun bu kanuna aykırı hükümleri kaldırılmış olduğu cihetle; 44 üncü maddenin ikinci fıkrasının da, 9/10/956 tarihinden beri meriyetten kalktığı anlaşılmaktadır.

Mecburî veya isteğe bağlı işleri için lüzumlu addedilip satın alınmasına karar verilen gayrimenkulün sahibi; satınalma kararını sebepsiz addeder yahut takdir edilen kıymetin kifayetsiz olduğunu iddia ederse, ilgili il veya ilçe idare kuruluna müracaat yetkisini haizdi. İdare heyeti kararı, satınalma kararının köy menfaati için olduğunu tasdik zımnında olduğu gibi, satınalma bedelinin değer pahasına olup olmadığına taallûk etmesi bakımından iki cepheli bir mahiyet arz etmekte idi.

Mezkûr maddenin, 6250 sayılı kanunla tadil edilen eski şeklinde ise; satınalma yani istimlâk kararının cami, mektep, hamam gibi köylüye faydalı olacak işlere hasrı gerekiyor ve tatbikatta bu üç nev'i inşaat ve mecburî işler haricinde istimlâklere cevaz verilmiyordu.

Şimdi, 6830 sayılı kanun hükümleri dahilinde köylerde, köy hükmî şahsiyeti tarafından istimlâkin ne suretle yapılabileceğini inceliyelim.

1. İstimlâk şartları, İrtifak hakkı tesisi :

Köylerde istimlâk; köy idaresinin kanunen ifasına memur bulunduğu âmme hizmetinin (Köyler için bu hizmet 442 sayılı kanunun 13 ve 14 üncü maddelerinde yazılıdır) veya teşebbüsün yürütülmesine lüzumlu

gayrimenkullerin ve kaynakların değer parası peşin verilmek şartıyla 6830 sayılı kanunun mer'î diğer hükümleri dairesinde yapılabilir.

Mülga 44/2 madde gereğince; köy tüzel kişiliğince kurulan teşebbüsler için istimlâk mümkün olmadığı gibi kaynaklar üzerinde böyle bir tasarrufta bulunmak imkânı da yoktu.

6830 sayılı kanunun 4 üncü maddesiyle; gayrimenkulün mülkiyetinin istimlâki yerine, gayeye yeterlik derece ve nisbetine göre gayrimenkulün muayyen kısım ve irtifai veya kaynaklar üzerinde istimlâk yoluyla irtifak hakkı (1) tesis edebilme yetkisi tanınmıştır.

Kanaatimizce, bilhassa kaynaklar üzerinde irtifak hakkı tesisi, köy içme suları davasının hallinde en büyük müşkülü ortadan kaldırmıştır. Hususî mülkiyet altındaki kaynaklardan rızai yolla köye içme suyu getirilmesi ender başarılan işlerden biriydi. Bu da, muhitine derin bağlarla bağlı şahısların mevcudiyetiyle mümkün olabiliyordu.

2. İstimlâk kararını verecek merci — Umumî menfaat kararının tasdiki :

a. Köylerde, hangi nev'i hizmet veya teşebbüs için hangi gayrimenkulün istimlâki gerektiği hakkındaki teklif icra uzvu olan muhtar tarafından yapılmalıdır. Maahaza ihtiyar heyeti resen lüzum görebilir de. İster muhtarın teklifi, isterse resen lüzum görülsün, umumî menfaatin mevcudiyetine köy lehine istimlâklerde köy ihtiyar meclislerince karar verilir. (Md. 5/1 - a)

b. Hakikî ve hükmi şahıslar lehine istimlâklerde; hakikî şahısların veya hükmi şahısların idare meclislerinin müracaatları üzerine gördükleri hizmet bakımından murakabesine tâbi oldukları köy ihtiyar meclislerince umumî menfaatin mevcudiyetine karar verilir (Md. 5/3). Bu hüküm mevzuatımıza yeni girmiş olup henüz tatbik edilip edilmediğini bilemiyoruz. Fakat hakikî bir ihtiyaca cevap verdiği kaniiz.

Köy ihtiyar heyetlerince, umumî menfaatin mevcudiyetine müteallik verilecek kararların esbabı mucibeli olması, hangi nev'i hizmetin yürütülmesine lüzum olduğunun, gayenin tahakkuku için gayrimenkulün bir kısmının yahut tamamının mı istimlâki icabettiğinin açıkça yazılması, irtifak hakkı tesisi isteniyorsa bunun gayrimenkulün ne miktar kısmı ve irtifai için yapılması gerektiğinin kararda belirtilmesi lâzımdır. Doğrusunu söylemek icabederse, bu şekilde dört başı mamur bir kararın köy bürolarınca hazırlanması icabeder.

(1) Medenî Kanun 703 ve müteakip maddeleri

c. Aynı kaza dahilinde müteaddit köyler veya bir vilâyet dahilinde müteaddit kazalara tâbi köyler lehine istimlâklerde ise, kaza ve vilâyet idare heyetleri umumî menfaatin mevcudiyetine karar verirler (Md. 5/1-e, f).

Ancak, müteaddit köyler lehine verilmiş bir umumî menfaat kararına müsteniden birden ziyade köy idaresi istimlâke teşebbüs ederse durum ne olacaktır? İstimlâk olunacak gayrimenkul hangi idare adına tapuya tescil edilecektir? Tescil, birden ziyade idare adına, müşterek mülkiyeti tevhit edecek şekilde yapılabilirse de, takdir olunan bedel idareler arasında ne nisbette ödenecektir. İstimlâkten, idarelerin menfaatleri nisbetinde değer pahanın ödenmesine iştirakleri makul ve normal olmakla beraber, idareler arasında uyuşma olmadığı hallerde bunun hal mercii neresidir? Şûrayı Devlet mi, yoksa adlî mahkemeler mi? İşte, bütün bu suallerin cevapları kanunen karşılıksızdır. Tatbikatın bu boşlukları dolduracağını ümit ederiz.

d. Köy ihtiyar meclislerinin umumî menfaat kararı Kaymakam veya Valinin tasdikiyle tekemmül eder.

Hususî şahıslar lehine (Hakikî veya hükmi) köy ihtiyar meclislerince verilecek umumî menfaat kararları ise yalnızca Valinin tasdikiyle tekemmül eder. Bu nev'i kararların tasdikinde kaymakamlara yetki tanınmamış bulunmaktadır.

Müteaddit köyler ve belediyeler lehine vilâyet ve kaza idare heyetlerince verilen umumî menfaat kararları Valinin tasdikiyle tekemmül eder.

Ancak, köyün tasdikli imar plânı mevcutsa yahut ilgili Vekâletlerce tasdikli hususî plân ve projesine göre köy hudutları dahilinde yapılacak inşaat ve tesisler için ihtiyar meclisinden umumî menfaat kararı alınması-na ve bunun tasdikine lüzum yoktur.

3. İstimlâke takaddüm eden muameleler — satınalma usulü :

a. İstimlâki yapacak köy idaresi, tamamen veya kısmen istimlâk olunacak veya istimlâk yoluyla üzerlerinde irtifak hakkı tesis olunacak gayrimenkullerin ve kaynakların hudut mesaha ve cinsini gösterir eb'atlı plân veya krokisini yaptırarak tapu ve vergi kayıtları üzerinden veya haricen yaptıracağı araştırma ile mal sahiplerini ve tapu kaydı yoksa zilyedlerini ve bunların adreslerini tesbit ettirir.

Köylerde, eb'atlı plân ve krokilerin kimler tarafından yapılacağı aklı gelebilir. Köylere vazifeli olarak gönderden mühendis, fen memuru

yol ve su teknikerlerinden ve yapı kalfalarından istifade edilebilir. Hini hacette tapu memurları ile mahallî yapı ustalarından istifade de düşünülebilir.

b. 6830 sayılı kanunun 8 inci maddesi; istimlâk muamelesinin her safhasında istimlâkî yapacak köy idaresinin, bu maksatla teşkil edeceği komisyon marifetiyle tesbit ettireceği bedel üzerinden mal sahibi ile anlaşarak gayrimenkulü veya kaynağı veya bunlar üzerindeki irtifak haklarını satın alabilir hükmünü vazetmiştir.

Köylerde, ayrı bir satınalma komisyonu olmadığına ve satınalma işleri ötedenberi muhtar ve ihtiyar meclisi marifetiyle yapıldığına göre; komisyon ihtiyar meclisinden terekkep edebileceği gibi ihtiyar meclisinin; âzaları içinden veya dışından seçeceği müteaddit şahıslardan da teşekkül edebilir. Her hâlükârda komisyon teşkili yetkisi ihtiyar meclisine ait olmak lâzımgelir.

Komisyonun tesbit edeceği bedel üzerinden mal sahibi ile anlaşmak, yine köy idaresini temsilen ihtiyar meclisindir.

Sahibinden bu suretle satın alınan gayrimenkul, istimlâk yolu ile alınmış sayılır. Bu mezkûr kanunun 23 üncü maddesiyle mal sahibine tanınan geri alma hakkında ve bu hakkın düşmesinde mühim önem taşır.

4. Köy takdiri kıymet komisyonunun teşekkülü — Kıymet takdirinde esaslar — Tebligat :

a. Köylerde takdiri kıymet komisyonları beş kişiden teşekkül eder. (Md. 10) İhtiyar meclisi, âzası arasından iki asil, iki yedek; aynı köydeki mülk sahipleri arasından iki asil ve iki yedek âza seçer. Ayrıca istimlâk edilecek gayrimenkulün cinsine göre bir fen adamı, bulunmadığı takdirde işten anlayan tarafsız bir kimseyi de seçer. Bu suretle, takdiri kıymet komisyonu beş kişiden kurulmuş olur.

Komisyon âzası en yakın sulh mahkemesi huzurunda yemin ederler. Yeminin ne şekilde olacağına dair kanunda herhangi bir sarahat yoktur, idare heyeti huzurunda, bina vergisi tadilat komisyonu üyelerine Vergi Usûl kanununun 78 inci maddesi gereğince yaptırılan yemin şeklini kabul etmek lâzımgeldiği kanaatindeyiz (2).

(2) 5432 sayılı kanun. Md. 78 — Komisyonca çalışacağım süre zarfında tam mânasıyla vicdan ve kanaatim icaplarına tâbi kalacağıma, hiçbir sebep ve tesir altında adaletten ve doğruluktan ayrılmayacağıma, gerek Devlet gerek mükellef haklarını bir tutacağıma, takdir ve tahminlerde herhangi bir tarafa temayül suretiyle görevimi kötüye kullanmayacağına namusum üzerine yemin ederim.

Komisyon âzasının hizmet müddeti iki senedir. Müddeti biten âzanın tekrar intihabı caizdir.

Köy takdiri kıymet komisyonu, köyün idare âmiri durumunda bulunan muhtarın davetiyle noksanzı toplanacaktır. Yani müzakere nisabı, mürettep âzanın tamamıdır. Asil azanın iştiraki temin edilemezse, kur'a ile seçilecek yedek âza komisyona iştirak eder. Karar nisabı ekseriyetledir. Karara muhalif kalan âza muhalefet şerhini yazıp imzalamaya mecburdur.

Komisyon, reisini kendi âzası arasından seçer.

Komisyonunda; köy muhtarı ile köyün aylıklı veya yıllıkı adamları bulunamayacağı gibi, istimlâk edilen gayrimenkulün sahipleri ve bunların usul ve fûruu, karı - koca veya üçüncü dereceye kadar (bu derece dahil) kan ve sıhrî hısımları bulunamaz (Md. 10/b-3). Bu şartlar sebebiyle köyde komisyonun teşekkülüne imkân kalmazsa, en yakın köylerden âza alınmak suretiyle komisyonun teşekkülü ve toplanması sağlanır.

b. Köy muhtar ve ihtiyar heyeti, istimlâk edilen gayrimenkulün değer bedelinin tesbit edileceği günü tâyin ve alâkalılara (komisyon üyelerine, gayrimenkulün sahip veya varislerine veya zilyedine) şahsan tebliğ eder. Şahsa tebliğ mümkün olmaz yahut sürat ve kolaylık bakımından ilânen tebliğ tercih edilirse on gün müddetle ilân edilir. İlânın zabıtla tevsiki icabettiği gibi, ilân şahsa tebliğ hükmündedir.

Takdiri kıymet komisyonu, tâyin edilen günde mahalline giderek alâkalıları dinledikten sonra kararını, 11 inci maddenin ikinci fıkrasında sayılan altı esası nazara alarak verir.

Kısmî istimlâk halinde, değer bedelin tesbitinde nelerin nazara alınacağı ise 12 nci maddede açıklanmıştır.

c. Tebligat :

Umumî menfaat kararının tasdiki yahut tasdike lüzum olmayan hallerde, yetkili komisyonca değer pahada kararlaştırıldıktan sonra istimlâki takarrür eden yerlerin tapu ve tapu kaydı yoksa vergi kayıtları ile ve ayrıca yapılacak tahkikatla tesbit edilen mal sahibi, zilyed ve diğer alâkalılardan ikametgâhı tesbit edilmiş olanlara istimlâk olunacak gayrimenkulün plân ve eb'atlı krokisi, istimlâk kararı ve takdir olunan kıymeti ve istimlâkin hangi idare lehine yapıldığı ve açılacak dâvalarda husumetin kime tevcih olunacağı hususlarını havi yazılı tebligat, şahsa on- beş gün içinde ihtiyar heyeti huzurunda yapılır.

Yukarıda yazılı hususları havi tebligatın iki nüsha olması, birinin kendine tebliğ yapılan şahsa verildikten sonra diğerinin dosyasına konması lâzımgüleceğı tabiidir.

Şahsı, ihtiyar heyeti huzuruna getirmek mümkün olmadığı takdirde, tevsik edilmek şartıyla tebliğ de mümkün kılınmıştır.

Ayrıca, doğrudan doğruya yapılan tebligattaki hususlar yani :

1. Gayrimenkulün plân ve eb'atlı krokisi,
2. İstimlâk kararı,
3. Takdir olunan kıymeti,
4. İstimlâkın hangi idare veya şahıs lehine yapıldığı,

5. Açılacak dâvalarda husumetin kime tevcih olunacağı hususları havi ilân istimplâki kararlaştırılan gayrimenkulün herkes tarafından görülen mahallerinden birine ve köy odasına onbeş gün müddetle talik edilir. İlânın zabıtlı tevsiki yine şarttır.

5. İtiraz ve dâva çeşitleri — Ehli-vukuf :

a. Dâva çeşitleri :

6830 sayılı kanunun 14 üncü maddesi; iki çeşit dâva tanımış olup, istimplâk muamelesine karşı Şûrayı Devlette ve takdir edilen bedel ile maddî hatalara karşı da gayrimenkulün bulunduğu asliye hukuk mahkemesinde dâva açılabileceğini tasrih etmiştir.

Ancak, mezkûr kanunun 6 inci maddesinin son fıkrasında gösterilen ve umumî menfaat kararı alınmasına ve tasdikine lüzum olmayan hususlardan dolayı Şûrayı Devlete dâva açılmaz. Her iki mercide açılacak istimplâk dâvaları tercihan basit muhakeme usulü ile görülür (3).

b. Dâvalar, istimplâk olunacak gayrimenkulün sahibi, zilyedi ve diğer alâkalıları veya istimplâki yapan idare tarafından, ihtiyar heyeti huzurunda veya ikametgâhta tebliğ yapılmışsa tebliğ tarihinden itibaren onbeş gün içinde, bunlar haricinde son ilân tarihinden itibaren otuz gün içinde yetkili mercilerde açılabilir.

İstimlâki yapan köy idaresinin, istimplâk muamelesine karşı Şûrayı Devlete dâva açması, bu tasarrufun kendisine aidiyeti sebebiyle düşünö-

(3) Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Md. 507-511

lemezse de, takdiri kıymet komisyonunun takdir ettiği bedel kararına ve maddî hatalara karşı asliye hukuk mahkemesine müracaat ve dâva ikamesi mümkündür.

Mahkemeye müracaat müddeti Şûrayı Devlete müracaat edildiği takdirde Şûrayı Devlet kararının kat'ileştiği tarihten, bu karar aleyhine tashihi karar (4) talebinde bulunulmuş ise bu talebin reddine dair olan ilâmın tebliği tarihinden cereyana başlar.

c. Ehlivukuf :

Köy ihtiyar meclisleri, lüzumu ve herhalde mahkemeden talep edilmesi halinde beşten aşağı olmamak üzere seçecekleri ehlivukuf ların isim ve adreslerini havi listeyi mahallî asliye hukuk mahkemesine gönderirler.

Dâva ikame eden şahıslar ile köy muhtar ve ihtiyar meclisi listeye' dahil olanlardan beş kişilik ehlivukuf u seçmekte ittifak edemedikleri takdirde mahkemece seçilir.

Köy idaresinde vazifeli şahıslar ile takdiri kıymet komisyonunda bulunmuş olanlar ehlivukuf olamazlar. Ehlivukuf hakkında umumî hükümler tatbik olunur (5). Ehlivukuf un raporunu tanzim vesair hususlarda (Md. 15/5) ve müteakip fıkralarının tetkiki icabeder.

6. Acele hallerde el koyma — Kat'ileşen istimlâklerde köy şahsiyeti maneviyesi adına tescil — Tahliye :

a. Mahkemede dâva açılır ve dâva neticesine intizar edilmeksizin istimlâk olunan gayrimenkule el konulmasına köy ihtiyar heyetince zaruret görüldüğü hallerde, gayrimenkulün takdir olunan kıymeti millî bankalardan birine, bulunmadığı takdirde mal sandıklarına yatırılarak makbuzu, ilgili evrak senetleriyle birlikte köy muhtarınca mahkemeye tevdi edilip delil tesbiti istenir.

Kanaatimizce, istimlâk muamelesine karşı Şûrayı Devlete dâva açılması halinde 16 ncı madde ile vazolunan eli koyma haline teşebbüs edilemez. Mahkeme tabiriyle, bedel takdiri ve maddî hatalara karşı asliye hukuk mahkemesine müracaat yetkisini hatırlamak icabeder. Zira, istimlâk muamelesi yani bu idari muamele Şûrayı Devletçe iptal edilirse, köy . idaresi tazminata mahkûm olabilir.

(4) Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Md. 438-442

(5) Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Md. 275 -286

Mahkeme sekiz gün içinde gayrimenkul sahibini davetle beş gün zarfında gayrimenkulün kıymet takdirine esas olabilecek bütün evsafını tesbit ettirerek o gayrimenkulün siciline şerh ve tescil edilmesini tapuya bildirir.

Gayrimenkulün mülkiyeti veya hisse miktarı münazaalı bulunduğu hallerde de bu hüküm tatbik olunur (Md. 16/3).

Bilûmum, köylerimizde bu maddenin tatbik yeri bulabileceğini zanetmiyoruz.

b. Tapulu gayrimenkuller hakkında, istimlâk olunan gayrimenkulün köy idaresi adına tescil usûl ve şekli 17 nci maddede açıkça yazılmıştır.

Ancak, tapuda kayıtlı olmayan gayrimenkulün köy idaresi adına tescili mühimdir. Vaktiyle 4274 ve 5210 sayılı kanunlar gereğince okul uygulama bahçesi ve okul toprağı olarak istimlâk edilen gayrimenkullerden halâ tapuya tescil edilmemiş olanları vardır. Maamafih, iyi tatbik edilmedikçe veya köy idarelerine bu hususta genel idarece esaslı yardım yapılmadıkça dâva yine de halledilmiş olmayacaktır.

Tapuda kayıtlı olmayan gayrimenkulün zilyedi mevcut olup ta, zilyedlikle iktisap iddiasında bulunursa köy muhtarlığı mahallinde tahkikat yapar, delillerini toplar ve keyfiyeti bir zabıtlı tevsik eder. Takdir olunan kıymeti bankaya veya mal sandığına yatırarak makbuzunu tahkikat ve istimlâk evrakıyla birlikte gayrimenkulün bulunduğu mahal asliye hukuk mahkemesine tevdi eder.

Mahkeme evrak üzerinde tetkikat yaparak sekiz gün içinde o gayrimenkulün köy şahsiyeti maneviyesi namına tescili ve ayrıca zilyedinin şerh verilmesini tapu dairesine bildirir.

İstimlâk olunan ve böylece tapu siciline köy adına tescil edilen gayrimenkul zilyedinin, Medenî Kanun hükümleri ve 6830 sayılı kanunun 19 uncu maddesinin üçüncü ve müteakip fıkraları gereğince hakkım isbat sadedinde gerekli müracaat ve teşebbüsleri yapması lâzımdır. Bu husus köy idaresini ilgilendirmedigi için konumuz dışında kalmaktadır.

c. Tahliye :

Yukarıda izah edilen şekillerde tapu siciline şerh verilen ve köy şahsiyeti maneviyesi adına tapu dairesince tescil edilen gayrimenkulün tahliyesi köy muhtarlığı tarafından icra memurundan istenir. İcra memuru

gayrimenkulü onbeş gün içinde tahliye etmelerini şağillerine tebliğ eder. Onbeş günlük mehil içinde gayrimenkul tahliye edilmezse icracaya tahliye olunur. İtiraz ve şikâyet tahliyeyi durduramayacağı gibi, mahkemece tedbiri ihtiyatî kararı da verilemez.

Gayrimenkulün tahliyesi sebebiyle mal sahibi ve köy idaresi tazminat ile mes'ul tutulamaz (Md. 20/2).

7. İstimlâkten vazgeçme :

a. İdarenin tek taraflı vazgeçmesi :

Köy idaresi, istimlâkin her safhasında istimlâkten tek taraflı olarak kısmen veya tamamen vazgeçebilir. Vazgeçme ihtiyar heyeti kararı ile olur. Bu kararın, ilgiliye tebliğinden itibaren hüküm ifade edeceği tabiidir. Şahsa tebliğ mümkün olmadığı takdirde, 13 üncü maddenin ikinci fıkrasında yazılı ilân hükümlerine uymak gerekir.

Vazgeçme kararı; istimlâk muamelesine karşı Şûrayı Devlete ve bedel ve maddî hatalara karşı asliye mahkemesine müracaattan sonra verilir, ilgiliye tebliğ edilir veya mahkemeye bildirilirse, dâva masrafları ile sarfedilen ve işin ehemmiyeti gözetilerek maktuan takdir olunacak avukatlık ücreti, köy idaresine tahmil olunur (Md. 21).

b. Tarafların anlaşmasıyla vazgeçme :

istimlâkin tahakkukundan yani gayrimenkulün köy idaresi adına tapuya tescilinden sonra, gayrimenkulün istimlâk maksadına tahsisi lüzumu kalmaması halinde, bu babta alınacak köy ihtiyar heyeti kararın, 13 üncü madde hükümleri dahilinde mal sahibine veya mirasçısına tebliğ olunur.

Bu tebliğ üzerine mal sahibi veya mirasçısı aldığı istimlâk bedelini üç ay içinde ödeyerek gayrimenkulü geri alabilir.

Bu hakkını kullanmayan mal sahibi veya mirasçısının, 23 üncü maddenin bahsettiği geri alma hakkını kaybetmesi gerektiğine kaniiz. Zira, istimlâk maksadına uygun bir tasarrufun yapılmadığı ve yapılamıyacağı, gayrimenkulün istimlâk maksadına tahsisi lüzumu kalmadığı şeklinde 13 üncü maddeye müsteniden tebliğ edilmişken, bu hakkını kullanmayan kişinin bilâhare idareyi izrar maksadiyle 23 üncü maddenin bahsettiği geri alma hakkını kullanmasını haklı göstermez.

c. Mal sahibinin geri alma hakkı :

İstimlâk bedelinin kat'ileşmesi talihinden itibaren beş sene içinde istimlâk maksadına uygun herhangi bir tesisat yapılmayarak gayrimenkul olduğu gibi bırakılırsa mal sahibi veya mirasçısı istimlâk bedelini ödeyerek gayrimenkulü geri alabilir.

Tarafların anlaşmasıyla vazgeçme halinde; istimlâkin tahakkukundan sonra hükmüne karşılık bu madde ile «istimlâk bedelinin kat'ileşmesi tarihinden sonra» hükmü vazedilmiştir, istimlâk bedelinin kat'ileşmesi nin, istimlâkin tahakkuku demek olmadığına işaret etmek isteriz. Maamafih, acele hallerde el koymada olduğu gibi bedelin kat'ileşmesi istimlâkin tahakkukundan sonra da vuku bulabilir.

Doğmasından itibaren bir sene içinde kullanılmayan geri alma hakkı düşer ve köy idaresi gayrimenkule dilediği gibi tasarruf eder.

Yukarıda izah olunduğu şekilde, geri alınan gayrimenkul üzerindeki bina, sabit tesisler ve ekili, dikili şeyler yakılmış veya harabolmuş ise gayri menkulün alınmasında mal sahibi veya mirasçısı istimlâk tarihindeki değere göre farkının, ödeyeceği istimlâk bedelinden mahsubunu isteyebilir (Md. 24).

a, b, c bendlerinde izah edilen ve 6830 sayılı kanunun 21, 22, 23 ve 24 üncü maddelerinin tatbikinden mütevellit mal sahibi veya mirasçısı ile köy idaresi arasında vukubulacak ihtilâflar mahkemece hallolunur (Md. 24/2). Mahkemenin, 14 üncü maddede yazılı olduğu üzere o mahal asliye hukuk mahkemesi olacağı şüphesizdir.

8. Mübadele suretiyle istimlâk :

6830 sayılı kanunun 26 ıncı maddesiyle; mal sahibinin muvafakatiyle istimlâk bedeli yerine köy idaresinin hususî emlâkinden bu bedele kısmen veya tamamen tekabül edecek miktarın temlikine cevaz verilmiştir.

Köy idaresinin hususî emlâki meyanında; kıymetli evrak (alacak senetleri, aksiyon ve obligasyonlar), irat getirmeğe mahsus gayrimenkuller, inşaata mahsus arsalar, köy ormanları ve bazı menkul mallar sayılabilir.

Köy idaresinin, hususî emlâkinden olmayıp, âmme emlâki meyanında telâkkisi zarurî bulunanlar ise :

1 — Mütemmim cüzleri ve teferruatıyla birlikte yollar ve meydanlar, şoseler ve köprüler, çeşmeler, sokak fenerleri,

2 — Âmme hizmetlerine tahsis edilmiş bulunan köy konakları, mektepleri, okuma odaları, eşya (etüv makinası gibi) vesairedir (6).

Köy hükmi şahsiyetinin hususî emlâki meyanında addine imkân olmayan ve bir âmme hizmetinin ifasına tahsis edilen gayrimenkul ve menkul malların mezkûr kanunun 26 ncı maddesine göre, istimlâk bedeli yerine temlikine imkân yoktur.

9. 27 nci maddede derpiş edilen acele istimlâk şeklinin köylerde tatbik yeri bulacağına kanî olmadığımızdan bu husus üzerinde durmayacağız. Ancak, 28. maddenin birinci fıkrasıyla M.M. Vekâletine ve ikinci fıkrasile Nafia Vekâleti ile D.D.Y. ve D.K.Y. ve D.S.İ. idarelerine inşaat ve tesisat için lüzumlu görülen ve köy hükmi şahsiyetinin tasarruf veya ruhsatname ile intifalı altında olmayan kireç, taş ve kum ocaklarını bedelsiz ve hiçbir resme tâbi olmadan istimal salahiyeti tanınmıştır.

Şu farka da işaret etmek isteriz ki, 1 inci fıkra da M. M. V. için hakikî ve hükmi şahısların tasarruf veya ruhsatname ile intifalı altında olmayan tâbiri, diğer idareler içinse tasarruf ve intifalı altında bulunmayan tâbiri kullanılmıştır. M. M. V. ne tanınan bedelsiz istimal salahiyetinin daha şumullü olduğu söylenebilir.

10. Masrafların ödenmesi :

Takdiri kıymet komisyonu reis ve âzasının (Md. 10), kıymeti takdir edilen her gayrimenkul başına, istimlâki yapan köy idaresi tarafından takdir edilecek ücretleriyle hakikî yol masrafları, tapu harçları vesaire gibi bu kanunun icabettirdiği masraflar köy idaresince ödenir (Md. 29).

11. Köy idaresine ait gayrimenkulün diğer bir idareye verilmesi veya diğer bir idareye ait gayrimenkulün köy idaresine alınması :

6830 sayılı kanunun 30 uncu maddesiyle; âmme hükmi şahıs ve müesseselerine ait gayrimenkuller ile kaynak ve irtifak haklarının diğer bir âmme hükmi şahıs veya müessesesine anlaşıma yoluyla devredilebileceği, ihtilâfın vukuunda Şûrayı Devlet İdarî dairelerince halledileceği ve bedelle müteallik ihtilâfların ise mahallî mahkemelerce karara bağlanacağı hükmü vazedilmiştir. 2490 sayılı kanunun 66 ncı maddesinin bu hükümle yürürlükten kalktığı düşünülebilirse de menkul mallar hakkında bu maddenin tatbik edilemeyeceği aşikârdır.

Kanunun ceza hükümleri altında sıraladığı memnu muamele ve fiiller ile vazifeli şahıslara verilecek cezaların nev'i, nisbet ve miktarları konu ile doğrudan ilgisi olmadığı cihetle bahis mevzuu edilmemiştir.

12. DÜŞÜNCELERİMİZ :

I. 6830 sayılı kanun, istimlâk hakkında ahenksiz ve dağınık bir halde olan mevzuatımızı bir sistem halinde toplamıştır.

II. 6830 sayılı kanun, 442 sayılı köy kanununun 44/2 nci maddesinin vazettiği basit usûl yerine, mülk sahiplerini mutazarrır olmaktan kurtaracak müttekâmil usûl ve şartlar vazetmiştir.

III. Ancak, köy muhtar ve ihtiyar heyetlerinin umumî kültür seviyeleri itibariyle, bu kanunu bütün şumulüyle ve tam bir anlayışla tatbik edebilmeleri zordur. Ayrıca köy idarelerine tahmil olunan malî külfet te fazladır. Takdiri kıymet komisyonu âzalarına, kıymeti takdir edilen her gayrimenkul başına takdiren ödenecek ücretler ile hakiki yol masrafları köylerde bir itiraz ve ihtilâf konusu yaratacaktır.

IV. Komisyon âzasının en yakın sulh mahkemesi huzurunda yemin etmeleri için ayrıca yevmiye ve yol masrafı da ödemek lâzımdır ki, kanunda buna dair sarahat bulunmamaktadır.

V. Kanunun derpiş ettiği usûl köyler için fazla şekilcidir. Köy idarelerince yapılacak istimlâklere ait muameleler vilâyet ve kaza köy bürolarınca takip ve tekemmül ettirilmedikçe müsbet sonuç alınmasına imkân görememekteyiz.

OSMANLI İMPARATORLUĞU İDARE ORGAN VE MÜESSESELERİNDEN

M. S. E.

Osmanlı İmparatorluğunun Kamu hizmet organ ve müesseselerinin kuruluş ve oluş safhaları üzerinde yapılacak herhangi bir incelemeyi kolaylaştırmak ,aynı zamanda bugünün modern hukuk ve idare telâkkisine uygun hale geliştiki merhaleleri takip edebilmek imkânını sağlamak üzere İmparatorluk devrinin genel ve mahallî idare müessesesi ve organlarından aldığımız bir kaç hakkında Ansiklopediler ve bu hususta neşredilmiş ilgili eserler ve belgelerden topladığımız malûmatı bu yazımızla sunmak ve bu suretle de Cumhuriyetten önceki devrin idare müessesesi ve memuriyetlerine dair bir (İdare Lügati veya Kamusu) meydana getirilmesinin ne kadar faydalı olacağına işaret etmek istedik. Bilhassa böyle bir eserin, genç idarecilerimizin ölü mevzuat ve tarih sayfeleri arasında kalan bu konuları tahlil ve bu suretle dün'ü bugünle mukayese edebilmeleri imkânını sağlaması, lüzumunu bir kat daha artırır, aynı zamanda böyle bir hizmetin önemini ve çabuklaştırılmasını ifade eder.

Bu yazımız, bu konuda çalışmak için bir emel ve arzu husulüne medar olursa ne mutlu.

HALİFE; «Halef, Naip» HİLÂFET :

Peygamberden sonra yerine kaim olan kimse, Peygamberin naibi demektir. Aynı zamanda bu yüzden Müslümanların en büyük reisidir, imamıdır, emirülmüminindir. Yani müminlerin başbuğudur. Bu unvan ilk defa Halife Ömer'e verilmiştir. Rakip Müslüman Devletlerinde de bu unvanın kullanıldığı görülmektedir. Osmanlı Hükümdarları da bu unvanı hilâfetin lâğvına kadar taşımışlardır.

Halife ibadetlerde başa geçer, imam olur, Camide hutbe «Mevize veya hitabe» iradeyleyler. Gerek Osmanlı Sultanları gerekse diğer Müslüman Hükümdarlar, Hilâfetin kendilerinde olduğu iddiasında bulunmuşlardır. 1517 de Kahireye giren Selim I. Abbasî Hilâfetini sona erdirdiği zaman son mümessil Halife, Mütevekkilden Hilâfeti de aldığını kabul eder. Hal-

buki Selim I. in ölümünden sonra Mütevekkil Mısıra dönmüş 1543 yılına yani ölümüne kadar Halife unvanını muhafaza etmiştir. Halife unvanı bu tarihten sonra iki Müslüman Hükümdarda görülür: Hint Türk Hükümdarı ve Osmanlı Sultanları.

18 inci yüzyılda Hint Türk imparatoru düştükten sonra bu unvan ile Osmanlı imparatorları (İslam âleminin en büyük siması olarak kalıyor) .

Küçük Kaynarca Muahedesine, Sultanın Halifelik unvanına istinaden koydurulan (Sultanın, tabiiyetinden çıkan Türk ve Müslümanlar üzerinde dinî hüküm ve nüfuzu) kaydı, Osmanlı Sultanlarının tebaası olsun olmasın bütün Müslümanların ruhanî reisi olduğuna dair (1) yanlış bir telâkki ve kanaatin husulünü intaç etmiştir. Nitekim Abdülhamit II. de 1293 (1876) Kanunu Esasisine bu kanaati benimseyerek (Zatı Hazreti Padişahi hasbelhilâfe dinî İslâmın hâmisî) kaydını koydurmuştur.

Türkiyede 1922 de ilâhî vahiye dayanan müstebit ve mutlak idarenin modern meşrutî hükümet usulleriyle telif edilmesi mümkün olamayacağından sultanlık ilga edilerek Halife her türlü siyasî kuvvetten tecrit edildi ve 29/10/1923te Cumhuriyetin ilânından sonra Mart 1924 te Hilâfet de lâğvedilerek Osmanlı Hanedanı âzası memleketten çıkarıldı. (Fazla bilgi için İslâm Ansiklopedisi ve Müderris Mebus Seyit Beyin Hilâfet hakkında Meclis kürsüsündeki beyanatına bakınız.)

KUBBE VÜZERASI :

«Kubbe vezirleri tuğlarının adediyle dereceleri taayyün ederdi. Divanı Humayun müzakeratına iştirak ederlerdi. Yani bir nevi Vezirler Hey'eti teşkil ederler, oraya havale edilen meseleleri müzakere ederlerdi. Zamanla Beylerbeyine de (vezirlik) unvanı tevcih edildi, Kubbe Vezirleri de inhilâle, inkıraza, ındısara maruz kaldı ve Köprülüler zamanında bir zaman metruk kaldı, sonra da ilga edildi. Zira bunlar birbirlerinin aleyhinde entrikalar çevirmekten başka bir iş yapmaz, Devletin asıl muamelâtını, işlerini teşviş ederlerdi. O andan itibaren Vezirlik askerî meratipte bir rütbe makamına kaim oldu. Buna mukabil Sadrazam Kapusunun büyük memurları nüfuz iktisap etmeğe başladılar.» M. Şeref beyin İdare Hukuku notlarından.

(1) Papanın bütün katoliklerin dinî reisi olduğu gibi.

DİVANİ HÜMAYUN - DİVANİ ÂLÎ :

Devlet işlerini gören Heyettir. Bütün Müslüman devletlerde bu nevi Divan vardır. Abbasilerde Divanı Tevki, Selçukilerde Divanı Âli, Anadolu beyliklerinde, İlhanilerde Divanı Kebir, Akkoyunlularda, Memlüklerde Divanı Sultan adıyla böyle bir teşkilât mevcuttur. Azaları da yüksek dereceli devlet adamları, vezir ve nazırlardı.

Hükümdarın başkanlığında toplanarak halkın şikâyet ve davalarını dinleyen Divanı Hümayun toplantısına katılan ve Devlet idaresinde vazifeli bulunan Ricalin de kendi - Kapu-Dairelerinde, Saraylarında- muayyen zamanlarda Divan kurarak -kendilerine mevdu vazifeleri ilgilendiren hususâtı tetkik ederlerdi. Eyaletlerde de Divanı Âliye bağlı Eyalet Divanları vardı.

Fatih zamanında Divanı Hümayunda (Veziri Azam, birkaç vezir, iki kazasker, İstanbul Kadısı, Nişancı, Defterdar, Yeniçeri Ağası, Bölük Ağaları ve Hacekân) bulunurdu. (2)

KAPU KETHÜDASI - KAPU KÂHYASI :

Kethüda, fanisidir. Evvelce evin veya ailenin reisi yerine kullanılırdı. Sonraları İranda köy ve kasabalardaki muhtarlara da bu isim verildi, bir nevi zabıta memuru durumunda idi, kendi bölgeleri dahilinde teftişe memur idiler. İranda sonradan yapılan İdarî ıslahatta bucak müdürü ve belediye reisi durumuna çıkarılmak istenmiştir.

Osmanlılarda Kâhya, ev kâhyası, kâhya kadın, köy kâhyası, oda kâhyası vardı, bir evin, sarayın, odanın, köyün işlerine bakardı.

Kapu kâhyası - Kapu Kethüdası, Valilerin Babîâli nezdindeki mümessili demektir. Kethüdai Sadri Âli, Dahiliye Nezaretine muadil bir mevki idi.

Kul Kâhyası, Yeniçeri Kâhyası, Yeniçeri Ağasının muavini durumunda idi. Bütün ocakların muvafakatiyle seçilir ve azledilebilirdi.

(2) Nişancı : Divanı Hümayundan çıkan emir ve kararların, tımar ve zeamet tevcihatını nizam dairesine icabını yaptırmak, fethedilen yerlerin tahrir işlerine itina etmek,

Bölük Ağaları; Yeniçeri, sipahiler ve silâhdar bölüklerinin kumandanlarıdır.

Hacekân; Kayıt ve zabıt muamelâtını yapan Beylikci, Mektupcu, muhasebecilerdir.

Vezir Kethüdarları ise, taşrada bulunan vezirlerin Dersaadette mümessili durumunda olan kimselerdir. Ekseriya Sedarette bulunan zatın hususî hademelerinden seçilirdi. Sonraları Devlet ricalinden de intihap edilmesi üzerine Hace ve Ağalara tefevvuk etmişlerdir.

Divanı Humayun manasından addedilmekle beraber (Ağa Efendimiz) sözü de Vezir Kethüdarları için âlemdi.

DİKLİK VE DİRLİK İLTİZAMI (İhale) :

Arazinin devlete ait rakabe hakkından mütevellit hasılâtını almak üzere yapılan tahsise (Dirlik) deniyor. Dirlikler üçe ayrılıyor :

I — Tımar, üç bin akçadan yirmi bin akçaya kadar irat temin eden dirlikler,

II — Zeamet, yirmi bin akçadan yüz bin akçaya kadar irat temin eden dirlikler,

III — Has, yüzbinden fazla irat temin eden dirlikler'dir.

Şehzadeler ve Hanım Sultanlar kendilerine tahsis edilen dirliklerin başına giderek dirliğin esasını teşkil eden hizmetleri ve icapları ifa etmediklerinden dirliklerinin hasılâtını artırma suretiyle en fazla para verene ihale ederlerdi. Uzun zaman bu dirlikleri ellerinde tutamayacaklarını bilen Mültezimler de fazla kazanç temini için dirliği adeta soyarlardı.

SAHİBİ ARZ - DİRLİK SAHİBİ :

Sahibi arz esasen Hükümdardır. Hükümdar veya Devleti bu işte temsil eden yani arazi üzerinde Devlet Hâzinesi haklarına tasarruf edenlere verilen unvandır. Arazinin rekabesi bakımından devlete verilmiş olan hakları istimal eden dirlik sahiplerine Sahibi Arz deniyor. Bu sıfat, arazinin öşür hasılâtını almak ve alım satımlarında harçlarını tahsil etmek ve üç yıl ziraat edilmeyerek terk edilen araziye taliplerine tefviz hakkını da tazammun ediyor.

Sahibi arz; askerî, mülkî âmirlerin ve kadıların yetkileri dışında kalan hususlarla adlî işleri de karar altına alırlardı.

ŞEYHÜLİSLÂM ve ŞEYHÜLİSLÂMLIK KAPISI :

Dinî işlerin nâzırıdır. Padişah tarafından tayin edilirdi. Devlet teşkilâtında Veziriâzam ve Vezirlerden sonra mühim bir yeri vardı.

Fatih Kanunnamesinde (Ulemanın reisidir) deniliyor. Padişahın hocasının da İlmî otorite bakımından aynı derecede kabul olduğu şu ibareden (Muallimi Sultani dahi, kezaîk Serdarı Ulema'dır.) anlaşılmaktadır.

Veliyülniam, Şeyhülislâmlar için âlem olarak kullanılmıştır. Şeyhülislâm Evveleri halk arasında meydana gelen anlaşmazlıkları fetvalariyle halleden ve âlim, fâzıl diye tanınan kimselere verilen bir unvan iken Kanunî Sultan Süleyman devrinden itibaren Kazaskerlere takaddüm ederek Müftü ve Kadıların ve Müderrislerin mercii olmuştur. İstanbul hariç bütün Kadı, Müftü ve Müderrisleri tayin ederdi.

(Dinî işler devletin umumî hidematından idi. Hatta adliye, maarif hizmetleri dinî vezaifden addolunurdu. Tevzii adalet hizmetini görmek için Şer'îye Mahkemeleri namı altında mahkemeler vardı. Maarif işi de sırf şer'î tedrisattan ibaret olarak ve maarif hizmetinden başka din de devletin âmme hizmetlerinden biri olduğu için din işini gören hatipler, vaizler, imamlar gibi bir takım memurlar da vardı. Bunlar da Şeyhülislâmlığa merbut idiler. Şu üç hizmeti kendisinde toplayan Şeyhülislâm Meclisi Vükelâda hazır bulunurdu. Rütbe itibariyle Sadriâzamla müsavi addedilirdi. Hatta 1324 senesine kadar gerek Sadriâzam, gerek Şeyhülislâm, gerek Nâzırlar doğrudan doğruya Sultan tarafından nasp ve azledilirlerdi. 1324 de Meşrutiyet tesis edildiğinden Sadrazam kendi arkadaşlarını intihap etmek salahiyetini aldı. Fakat Şeyhülislâmı yine Sultan nasp ve azlederdi.) «Mustafa Şeref'in İdare Hukuku notlarından»

KAZASKER — Osmanlılarda adli ve şer'î işlerin nâzırı durumunda bulunan bu müessesenin, Eyyubiler'de Anadolu Selçuklularında (Kazı-i Leşker), Akkoyunlu'larda (Kazı-i Ma'asker), Memlûkler'de mevcut olduğu görülüyor. Hatta (Memlûkler Devletinde dört mezhebe göre tayin edilen dört «Kazıyülkuzat» dan sonra dört de Kazasker mevcuttu. Bunlardan Hanefî, Malikî ve Şâfiî mezhebinden 3 Kazasker hükümdarın maliyetinde daima bulunur. Sarayda ve hükümdarın maiyetindeki askerî kuvvetler arasında zuhur eden şer'î ve hukukî anlaşmazlıkları hallederdi.)

Karamanlı Mehmet Paşanın teşvik ve tavsiyesi üzerine Kazaskerliği ikiye çıkaran Fatih, Kanunnamesinde: (Şer'î şerif üzere dâva hükmü kazaskerlerim buyurultusu ile yazıla) demektedir. Bu yetkiyi haiz olan ve müşirlik vezirlik rütbelerine muadil durumda bulunan kazaskerler, Fatih Kanunnamesine göre teşrifatta Vezirlerden sonra gelirdi. Divanı Hümayunda yemek yenildiğinde kazaskerlere mahsus olmak üzere sofrâ çıkarılır ve bu sofrâ kazaskerlerin önünden alındıktan sonra kapıcılar kethüdasına verilir.

Bayram merasiminde hükümdar kazaskerleri ayakta kabul eder ve merasim müddetine yanında dururlardı. İstanbulun fethinden evvel bazı kazaskerlerin terfian vezir oldukları görüldüğü gibi fetihten sonra da devam ettiği teşrifat sırasından anlaşılmaktadır (3).

Kazaskerler doğruca Sadrıâzama merbut idiler.

İslâm Ansiklopedisi «Katı-ül-kuzat» makamının Osmanlılarda «Kazasker» lik unvaniyle kabul edildiğini ve bu kazaskerliklerle İstanbul ve Edirne gibi büyük şehir kadılıklarına tedris rütbesini haiz bulunan yüksek zevat arasından seçilenlerin tayin edildiğini ve bunların diğer kadılar gibi azl olunmayarak uzun müddet memuriyetlerinde kaldıklarını kaydetmektedir.

Âşık Paşazade Tarihinden, Murat I. in (1362) Rumeli fütuhatına başlamadan önce Bilecik ve İznik kadısı olan Çandarlı Kara Halilin Kazasker (Ordu Kadısı) olduğu, Musa Çelebinin de kazasker nasbedildiği anlaşıyor.

Türk Hukuk Lûgatı, Kazaskerliğin kaza yetkisinde husule gelen değişikliğe göre iki ayrı mana ifade ettiğini:

Asker arasında tahaddüs eden ve ordu mensupları aleyhine açılan dâvalara baktıklarını fakat bu salahiyetlerinin sonradan kaldırıldığını,

Kazı-ül-kuzat olmaları bakımından da mülhakat kadılarının bunlar tarafından tayin edildikleri, Rumeli kadıları, Rumeli Kazaskeri; Anadolu Kadılarının da Anadolu Kazaskeri tarafından tayin olunduğu kaydedilmektedir.

Mekke ve Medinedeki müstesna olmak üzere, bütün vakıf emlak üzerinde teftiş hak ve salahiyetine sahip bulunan Kazaskerlerden, Rumeli Kazaskeri Başşehirdeki Müslümanların dâva işleriyle devlet itibarına ve hazine menfaatine müteallik dâvalara, Anadolu Kazaskerleri de, Müslüman olmayanların dâvalarına bakardı.

Kanunî Sultan Süleyman devrinden itibaren Şeyhülsılamların Kazaskerlere takaddüm ettikleri görülüyor. Sonraları bütün salahiyetleri kaldırılan Kazaskerlik, Cumhuriyetin ilânına kadar bir ilmi paye olarak muhafaza ediliyor.

KADI — Toplum hayatın icabettirdiği anlaşmazlıklarla müşterek hayatın tabu sonuçlarının yarattığı bir müessesedir, ilk çağlardan beri

(3) Fazla malumat için Bizans'ın Osmanlı müesseselerine tesiri. Prof. Dr. Mehmet Fuat Köprülü.

halk arasında husule gelen ihtilâfları yargılamak ile tanınmış veya vazifelendirilmiş kimselere bütün milletlerin tarihinde rastlamak mümkündür. Türklerin, en eski boylarından itibaren yargı ve yargıç, yasa gibi tâbirleri bütün devirlerinde görmek mümkündür ve halk arasındaki anlaşmazlıkların hal ve faslına mahsus bir hizmet ve memuriyet olduğuna göre de bunun ilk zamanlardan beri mevcut olduğunu kabul etmek icabeder. Bu cihetle kadılık müessesesini İslâmiyetin zuhurundan daha öncelere götürmek lâzımdır.

Evvelleri halk arasındaki dâva ve ihtilâfları hal ve fasl için umumî mahallerde ve camilerde oturup halkın kendilerine • serbestçe arz ve izah edecekleri dâvaları gören kadılar «yargıçlar» vazifesinin büyüklüğü, ehemmiyeti ve nezaketi ile mütenasip bir heybet ve ihtişam içerisinde bu işe tahsis edilen binalarda bu vazifelerini yapmaları zarureti hissedildi.

İslâmiyette (Kaza) yı bizzat icra eden Peygamberden sonra gelen Hülefayı Raşidin zamanında kaza vazifesini halifelerin bizzat yaptıkları görülür. İslâm Devletinin genişlemesi neticesi işlerin çoğalması üzerine gerek merkezde gerekse taşrada bu vazife Niyabet usulü ile başkalarına gördürülmüştür.

Selçuk Kanunları kaza ve icra işini ümeraya tevdi etmiş olduğu halde, Osman Gazi bu yetkilerden kazaya ait olanını reylerinde hür ve müstakil kadılara tevdi etmiş ve bu esas Osmanlı İmparatorluğunda aşağı yukarı şer'îye mahkemelerinin lâğvına kadar cari olmuştur. Osmanlılarda evvelce payitaht kadısı sefer vukuunda mevkii Hümayuna iştirak ederlerdi.

Türk Hukuk Lûgatında (Kadı) nın hüküm mânasına olan kaza maddesinden olduğu, dâva ve muhasamaları hallü-fasl için Veliy-ül-emir tarafından nasp ve tâyin olunan zattır denilmekte; İslâm Ansiklopedisinde de (Hüküm, karar, hâkimlik) manalarını ifade eden (kaza) nın ismi faili bulunduğu ve «Hâkim» demek olduğu kaydedilmektedir.

Mecelle'de; kaza, hüküm ve hâkimlik manalarına gelir. (Madde 1784), Hâkim için de «Beynennâs vukubulan dâva ve muhasamayı ahkâmı meşruasına tevfikân fasl-ü-hasm için tarafı Sultaniden nasp ve tâyin buyrulan zattır, (Madde 1785)» denilmektedir.

Yine Mecelleye göre Kadıda aranan vasıflar (hür, müslim, balığ, âdil, hâkim, fehim, müstakim, emin, mekkin, ve metin «madde 1792») olmaktadır, diye tesbit edilmiştir.

İslâm dini esaslarına göre kadı «hukuk ile ilgili her şeye hüküm edebilir» bu hususta müçtehitler müteftiktir. Kadı, halifenin naibidir.

Bu cihetle nikâh akdedebilir ve vasilere de takaddüm eder. Kadıların kararlarında katıyet asıldır. Ancak nassa, icmaa, ana kaidelere, celi veya hafi kıyasa muhalif olan kararlar nakzolunabilirdi. Mecelle ahkâmı, kadıların kararlarını bozma imkânını kabul ve temin etmiştir, «Fetvahane» ve «Meclisi tetkikatı seriye» sonradan bu iki müessesenin yerine kaim olan «Temyiz Mahkemesi Şer'îye Dairesi» kararları tetkik ederek icabına göre nakz veya tasdik ederdi.

Fıkıhta bir kimsenin kadılık talebinde bulunması caiz görülmez, (muhitte taayyün eden ve nefesine itimadı bulunan veya âdil bir hükümdarın cebrine maruz kalan kimse için kadılığın kabulü bahis mevzuu olabilir). (Muhitte kendisinden başka kadılığa salih kimsenin bulunmaması halinde sadece farizeyi eda maksadiyle kaza talebine cevaz) veriliyor.

Kadı olmak için (erkeklığın şart olarak aranması da) ihtilâflıdır. (asıl olan ehliyetle kadın ile erkek arasında müsavattır.)

Kadılar (iyi yetiştirilmiş ilim ve maarif sahibi, ahvali malûm, etvarı mücerrep zevattan olmaları itibarıyla halk nazarında mümtaz mevkileri vardı.) Fazla bilgi için İslam Ansiklopedisine bakınız.

Kadılar hakkında Halil Cemalettin ve Hirant Asador'un İmtiyazatı Adliye 1331 adlı kitabında: «Devleti Osmaniyenin zuhur ve teessüsü üzerine dahi emri kazaya icabı veçhile ehemmiyet verilmiş ve kadılar senelerce medreselerde ilim tahsili ile ehliyeti tasdik edilmiş ve o zamanın en önemli imtihanı olan (Ruus) imtihanında bilmüsabaka muvaffakiyet ihraz eyledikten sonra on derece üzerine tertiplenmiş (silsilei müderrisini) bir hayli seneler bilfiil tedris ile iştigal ederek terfian katede ede mevleviyete vasil olmuş ve (sıyıtı fazlî irfanı ve seviyei ahlâkiyesi) taayyün eylemiş bulunan fazıl kimseler meyanında intihap ve nasbolunurdu.

Bu usule Hicrî 1000 yıllarına kadar devam olunmuş ve hiç bir suretle suiistimale uğratılmaksızın kuzat ve nevvap mazbutül ilim ve ahlâk bulunduğu ve Hükümetçe de bunlara ehemmiyeti lâzime atfedilerek tahsil ve terbiye ve maişetlerine kemayenbağı itibar olduğu bu suretle de Osmanlı Devletinin mahkemeleri arz üzerinde Adalet Mahfili addolunur ve kadılar iffet ve istikamette misal telâkki edilirdi.

Hicrî 1000 senesinden sonra ilmin teşvik edilmemesi ve itina gösterilmemesi ve bir takım paşazadelere (rütbei ilmiye) tevcih olunması gibi usullerin ihdası neticesi (Kavanini Âliyei İslâmiye) artık (icrai tesiri

madelet) edemez olmuş ve halkı haksızlıktan şikâyetle sevkeden bu haller Avrupa için müdahale vesilesi olmuştur.» denilmektedir (4).

(Tarihi Mali) adlı eserde kadılar için (zamanla sade ve basit hayatın bozulması ve ihtiyaçların çoğalması üzerine başlayan israfat neticesi, kadılarda, memurlarda irtikâp ve irtişa görülmeye başlıyor, halk bu vaziyetten evvelâ Büyük Vezir Ali Paşaya «Çandarlızade» şikâyet ediyorlarsa da bir tesir yapmadığını görünce Bayezit'e müracaatta bulunuyorlar. Ciddî ve âdil bir tahkikat yapıldıktan sonra 80 kadar kadının irtişaları sabit oluyor ve bunlar celp ve hapsediliyor ve ihrakı binnar olunmaları emrolunuyor. Fakat şeriata mugayir görülen bu emrin önü alınıyor ve suçlarına göre tedip edilmekle iktifa ediliyor) Ali Paşa; kadıların maiyetlerinin ciheti temin ve tayin edilmemiş olması yüzünden taraflardan ücret olarak akçe almakta oldukları anlaşılmaması üzerine hüccetten 25, sicilden 7, nikâhtan 12 akçe almaları ve resmî kısmetin binde 20 olmasını ve bu .hasılâtın kadılarına maaş olarak tahsisini bir kanunla tesbit ettirmiştir.

Âşık Paşazade'de; Osman Gazinin baş resmini ne suretle kabul ettiğine dair verdiği malûmat arasında, (Kadı ve Subaşı konulduklayın bu halk kanun ister oldular) diye işaret eylemesi ve (Tarihi Mali) de verilen izahat Kadıların gerek yetkilerini gerekse harç ve resmlerin miktarını tesbit ve cibayette emniyet ve itimadî kötüyü kullandıklarını göstermektedir.

Kadıların Beledî işlerde vazifeleri — Osmanlı İmparatorluğunda Kadıların, kaza işlerinden başka sonraları İdarî, mülkî, askerî işler, mahallî yol ve inşaat işleri gibi bayındırlık ve belediye işleriyle de tavzif edildikleri ve Devlet işleri hakkında gönderilen fermanlardan Vali, muhafız ve Mütesseslimlerle teşriki mesai ettirildikleri anlaşılmaktadır.

Şehirlerde fiatları, ölçü ve tartıları, yağları, unları, ekmekleri, meslek sanat ve dinlerine göre giyinmek mecburiyetinde olanların kılık ve kıyafetlerini kontrol ederler, narh koyarlar, hileyi, ihtikârî önlemeğe ça-

(4) Mustafa Nuri Paşa tarihinde: Kadı ve Naiplerin ilmü irfandan mahrum ve ahlaken mezmum kimselerden seçilir olması, bunların Vüzera, Ümera, Mütesselim ve Voyvodaların istediği gibi ilam ve hüccet almalarını kolaylaştırıldı. Salih Paşa Dramada Mütesselim iken bir Kadı ilk ziyaretine geldiğinde, (İstanbuldan size hediye getirmek lâzımdı ben mührümü hediye ediyorum) diyerek mührünü önüne koyduğu söylenir. Bu da Kadı ve Naiplerin istenilen ilâmları vermekte tereddüt etmediklerini gösterir. Bunlar Vüzera, Ümera, Mütesselim ve Voyvodalardan bol bol hediye ahırlardı.

lışırılar ve daha bir takım idari ve beledî vazifeler gördükleri gibi esnaflar arasında tahaddüs edip te Esnaf Loncalarının halledemediği uyuşmazlıkları da hal ve bir karara bağlarlar aynı zamanda Esnaf Kethüdalarının intihaplarını da tasdik ederlerdi. .

Kadıların belediye vezaifine taallük eden hizmetlerinin İstanbulda, İhtisap Ağalığı teşkilâtının tesisine yani 1827 yılına kadar devam ettiği ve bu tarihten sonra da bu işlere karışmadıkları; Taşrada ise, (Kadıların mülkiye üstü olmak yetki ve görevleri Tanzimatın ilânına 1255 (1839) a kadar devam ettiği ve bu tarihten sonra idare sisteminde Merkezîyetçiliğin uygulanmasına başlanması dolayısıyla Eyaletlere Valiler, Livalara Kaymakamlar, İlçelere Müdürlükler tayin olunarak mülki ve beledî görevler bu makamlara tevdi edilmiştir.)

Tanzimattan sonra Kadılık Müessesesi — Tanzimattan (1839) biraz öncelerine kadar bütün İdarî ve adlî ve şer'î ihtilâflara bakan Kadıların (Tefriki Kuva) esasını vazeden 1868 hattı hümayunu ile hukuk işlerinin, İdarî ve icraî işlerden ayrılması istenmesi üzerine istiklâl ve salahiyeti .daha da kuvvetlenmiştir.

1305 hicrî yılında Nizamiye mahkemelerinin teşkili üzerine Şer'î ve Nizami Mahkemelerin vazifeleri ayrılmış ve bu suretle Kadıların salahiyetleri daraltılmış, (Talâk, Nikâh, Nefeka, Hıdane, Hürriyet, Rikkiyet, Kısas, Diyet, Erş, Gurra, Hükümeti âdil, Kaseme, Gaip, Mefkut, Vasfiyet, Miras «5») dâvaları Şer'î Mahkemelere, Ticaret, Ceza, Borçlar, ve buna müteallik diğer bilûmum dâvalar da Nizamiye Mahkemelerine verilmiştir.

Şer'î mahkemelerde önemli ıslahat icrası Şeyhülislâm Ürgüplü Hayri efendi zamanında yapılmış ve bu tarihte Kadılar hakkında neşredilen kanunla kadı olabilmek için; 25 yaşını bitirmiş olmak, adı cürümlerden dolayı bir haftadan ziyade hapis cezası ile mahkûm olmamak, (Mazereti kanuniye müstesna), Mecellenin 1792, 1793 maddelerinde yazılı kazai evsafı haiz olmak; (Mesaili fıkhiyeye ve usulü muhakemeye vakıf ve daavii vakıayı anlara tatbiken faslû hesme muktedir olmalıdır), Kadı medresesinden mezun bulunmak şartları vaz edilior. Aynı zamanda iktidar

(5) Hıdane : Hak ve ehliyeti haiz kimsenin muayyen bir müddet zarfında çocuğu besleyip büyütmek ve terbiye etmek üzere yanında bulundurmasıdır.

Rık : Kul, Kulluk, Ubudiyet. Erş: Azanın bedeli olan verilmesi gereken diyet, tazminat. Gurre : Çocuk dürmekten mütevellit hususat. Hükümet adil: Gayri mukadder tazminat işleri. Kasame: Kaatili meçhûl vakalarda yemin ve usulü. Mefkut: Hayat ve memati, mekânı malûm olmayan gaptir.

ve liyakatleri, umumun itimadına mazhariyetleri, Fetva Emininin riyaseti altındaki Hususî Encümençe emin vasıtalarla yapılan tahkikler neticesi sabit kadılarına da (Lâyenazillik) beratı verilmesi de kabul ediliyor ve 1293 tarihli Kanunu Esasinin 81 inci maddesiyle teessüs eden hak ve imtiyazlardan Lâyenazil kadıların da faydalanacağı kabul olunuyor.

30/10/1330 (1914) de kabul ve neşredilen (Mahakimi Şer'îye ve Nizamiyenin Tefriki Vezaifine dair Nizamname) ile yeniden bir tefrik ve tasnife tâbi tutulan hukuk ve ceza dâvaları; 12/3/1333 (1917) tarihli bir kanunla (Kadı Askerlik, Muhallefat ve Evkaf Mahkemeleri de dahil olmak üzere bütün şer'îye mahkemeleriyle bunlara merbut diğer daireleri Adliye Nezaretine devretmesi ve 8/4/1340 (1924) tarihinde kabul edilen 469 sayılı kanunla Şer'i Mahkemelerin ilgası neticesi bu mahkemelerin bilûmum vazifeleri Asliye Mahkemelerine intikal etmiş ve 8/4/1340 tarihinden itibaren de Kadılık unvanı ve memuriyeti sona ermiştir (6).

NAİP — Kendilerine tahsis edilen kazalara gitmeyen ulemanın, yerlerine (Umuru şer'îyeyi) kadılık görevini ifa edenlere Naip denilir. 17/Recep/1271 tarihli (Nevvap hakkında nizamname) ye göre 5 sınıfa ayrılmıştır. Her sınıf kendilerine mahsus kazalara tayin edilirler.

«Ruus imtihanına dahil olabilecek derecede tasdikname ahzına muvaffak olup da imtihanda kalanlar, o vakit ki Darülfünunların yetiştirdiği erbabı iktidardan ve heder edilmesi tecviz kılınamayan ulemeden buldukları cihetle bu gibilerden de naipler intihap edilirdi.» (İmtiyazatı Adliyeden.)

DEFTERDAR (Defter tutan, Maliye Nazırı) — Şark İslâm devletlerinde Müstevfi - Maliye Nazırı diye isimlendirilen makamın karşılığı Osmanlılarda (Defterdar) dır, İlhanilerdeki (Defterdarı Memalik) den alınmıştır.

Fatih devrine kadar devletin malî işleri Hazine Kethüdaları, Beytülmal Eminleri, Sadriâzamlar tarafından görülürdü.

Fatih (Malımın vekili Defterdarımdır, Veziri Azam Nazındır) demek suretiyle malî işlerle iştigal etmek ve Divanı Hümayunda bulunmak üzere ayrıca bir memuriyet ihdas etmiş, ilk Defterdarlığa da Fenarizade Ahmet Çelebi tayin edilmiştir (Tarihi Mali).

(6) Kadı ve Kadılık konusunda incelenen eserler: İslâm ansiklopedisi. Netayicül Vukuat, Bizansın Osmanlı Müesseselerine tesiri M. Fuat Köprülü, Türkiyede Belediyeler, Sıddık Tümerkan, Tarihi Malî, İmtiyazatı Adliye..

Devlet Hâzinesi «Dış Hazine ile maliye kayıtlarını ihtiva eden yer» in açılıp kapanması Defterdar huzuruyla yapılırdı. Fatih Kanununa göre Baş Defterdara Dirlik verilecek olursa yılda 600 bin akçalık Has yahut Hâzineden maaş verilecek olursa 150 - 200 bin akça verilirdi. Ayrıca Baş Defterdar idare ettiği haslardan Yük (7) başına bin akça imza hakkı, Hâzineye teslim edilen paralardan da binde 20 akça hesabıyla (Kesri Mizan) alırdı. Padişaha gelen hediye, haraç vesairenden de hissesi vardı.

On beşinci asırda Baş Defterdar, Beylerbeyi derecesinde idi. Köprülünün sadareti zamanında Defterdarlara Vezaret verilmesi ilga edilmiştir.

Mali işlerin gittikçe genişlemesi üzerine adli işlere kıyasen Defterdarlık da, Bayezit II. zamanında Rumeli ve Anadolu itibarıyla ikiye ayrıldı. Rumeli Defterdarına Baş Defterdar da denilirdi. Yavuz zamanında Arap ve Acem Defterdarlığı diye Halepte de bir Defterdarlık ihdas ediliyor.

Bilâhare bu teşkilât da kâfi gelmediğinden 16 ncı yüzyıl ortalarında Defterdarlık (Şıkkı Evvel, Şıkkı Sani, Şıkkı Salis) diye üç dereceye ayrılıyor, Rumeli maliyesine memur Şıkkı Evvel Defterdarına, diğerlerine nezaret hakkı veriliyor.

17 nci yüzyıldan sonra Şıkkı Evvel Defterdarının Vezir olduğu da görülmüştür. Baş Defterdar ve Anadolu Defterdarlarının 17 nci yüzyıl ortalarına kadar kendi dairelerine ait işlerde müstakil oldukları, mali işleri ve şikâyetleri (Defterdar Kapusu) denilen dairede akdettikleri Divanda rüyet ettikleri anlaşılıyor. Mali hükümler Defterdar Kapusundan yazılır ve her Defterdar kendi idaresine ait olanı imzalardı. 17 ncı yüzyılın ortalarından itibaren bu gibi malî evamiri yalnız Baş Defterdarın imzalaması ve yalnız Baş Defterdarın Divan teşkü etmesi, mukataa tevcihine hüküm vermesi hakkında kanun çıktı ve mal memurlarının tayini de Baş Defterdarın arz ve teklifi ile yapılırdı. Bu suretle diğer iki Defterdarlık etiketten ibaret kalıyordu.

Defterdarların maiyetinde bulunan ve mükelleflerden devlet gelirini tahsil eden ve borçlarını vermeyenleri hapsedenlere (Bakı Kullan) denilirdi. Bunların başlarına da (Baş Bakı Kulu) adı verilirdi.

Sefer vukuunda Baş Defterdar da lüzumlu defter ve memurları ile sefere iştirak ederdi. Baş Defterdarın bu şekilde gaybubetinde ikinci ve-

(7) Yük Bin akçadır.

ya üçüncü şık Defterdar yahut da bir başka münasibi vekâlet ederdi. Bu vekile de (Rikâbı Hümâyün Defterdarı) denilirdi.

Hicrî 1253 (1838) de Defterdarlık kaldırılarak Maliye Nezareti teşkil olunmuştur. (Fazla bilgi için Tarihi Mali ve İslâm Ansiklopedisine bakınız.)

SUBAŞI (Emniyet ve Asayiş Amiri) — «Sü» evveleri ordu karşılığı olarak kullanılırdı, zamanla mana ve telâffuzu değişmiştir.

Osmanlılar devrinde yalnız inzibat işleriyle uğraşan Komutan'a (Subaşı) denilmiştir.

Subaşı tâbirini (su kelimesinin bugünkü manasını ele alarak sulama işleriyle meşgul olan memuriyet şeklinde kabul ve telakki edenler görülmüştür ki, bu yanlıştır. Osmanlılar devrinde sulama işlerini kontrol ve tanzim edenlere (Mirap) denilirdi. Bugün pek çok şehir ve köylerde (Merav) diye söylenmektedir.

Osmanlılarda ilk subaşı, Osman Gazinin İnönüne tayin ettiği Alp-Gündüzdür. Subaşılar rütbe itibarıyla Alaybeylerine tâbi idi ve her vilâyette Subaşı vardı.

Süleyman kanunnamesinin bir maddesinde Subaşına (Ehli Örf) de denildiği görülmektedir: «...eğer örf ile bir kimsenin hırsızlığı zahir olursa Kadı olan Ehli Örf'e hüccet verip Ehli Örf ol hüccet mucibi ile asılmağa müstahak olanı asa ve kat'ı uzva müstahak olanı kat'ı uzvedeler, Kadı bu bapta mani olmaya ve siyasetin tehir ettirmeyip günah olan yerde ittüre.».

Subaşılar Hükümetin narhıyla satılması icap eden şarap - Suci ve şıra üzerinden kendilerine bırakılan onda bir nisbetindeki resim (Salarlık) haklarını serbestçe satmaları da Süleyman kanunnamesinin bir fıkrasından anlaşılıyor: (Subaşı veya Süvari Monopolya tutmak istiyecek kâfirin fiçılarını ve küplerini mühürlüyeler...).

Hüseyin Namık Orhon'un Polis Dergisinin 29/11/939 günlü nüshasında yayınlanan (Subaşılarına dair) başlıklı yazısında, Subaşıların şarap ve şıra üzerindeki inhisarları hakkında şu izahat verilmektedir: «Şarabı sadece Hristiyanlar değil aynı zamanda Subaşılar ve Sipahiler de satabilirlerdi. Şarap ve şıranın inhisar hakkı Subaşılar ve Sipahiler elinde idi. Bu inhisar müddeti Subaşılarla Sipahiler için iki aydan ibaretti. Demek oluyor ki, bağlan olan bir şehirde veya köyde Subaşı veya Sipahi iki ay müddetle şarap ve şıra satmak inhisarını eline alır, bu müddet zarfında elindeki şarap ve şırasını satamaz ise bunu (İl narhına) yani hari-

ci narha göre hıristiyanlara devrederdi. Subaşı veya Sipahi inhisarı, elinde tuttuğu müddetçe hıristiyanların fiçıları, küpleri mühürlenirdi...».

AMEDCI (Amedci efendi, Amedi Kâtibi, Amedi Kalemi, Amedcilik)

— «Tanzimattan önce doğrudan doğruya Reisül Küttaba merbut olup Sadriâzam namına yazılan tahriratı tebyiz eden ve daha ehemmiyetsiz meseleleri de bizzat kaleme alan, Reisül kütütlük ile alâkadar bütün yazı işlerini gören zata» Amedci denilirdi. Aynı zamanda «Reisül kütütlük dahi Elçilerle vuku bulan müzakerelerinde hazır bulunur ve bu müzakerelerin zabtını tutardı» (umumî kâtip).

Reisül kütütlük ayrılan kalem harçlarını tahsil eden ve (Amet) kelimesini yazarak harcın tahsil edildiğine işaret eyleyen (Ametcilik) hizmetinin eski olduğu fakat bu ismin 18 inci yüzyılın ikinci yarısında verildiği anlaşıyor.

Tanzimattan sonra bu vazife daha genişliyor ve ehemmiyet kazanıyor. Nihayet (Amedii Divanı Hümayun) adını alıyor. Devlet dairelerinden Sadarete gelen ve Padişaha arzı icap eden evrakın kaydı ve takarrür eden sonuca göre müsvedde ihzârı, tebyizi ve gönderilmesi icap eden makama sevk veya tebliği işlerini görüyor. Amedci bey aynı zamanda Vükelâ toplantısında zabıt tutan kâtiplere nezaret ediyor ve Kalemin en büyük âmiri addediliyordu.

İradei seniyelerin cevaben veya re'sen tebliği Sadaret Mektubi kaleminin vazifesi idi.

Gerek Amedcilerin gerekse Amedii Divanı Hümayuna alınacak mmurların tayininde titiz davrandırdı.

İkinci Meşrutiyetin hânından sonra İttihat ve Terakki Hükümeti yaptığı teşkilâtta bu kalemin unvanını (Meclisi Vükelâ ve Maruzat kalemi Başkâtipliği) ne tahvil etmiş ise de 1912 de Şûrayı Devlette teşkil olunan bir komisyonda, memurlardan hangilerinin İradei Seniye ile nasbedileceği müzakere edilirken eski unvanların da iadesine karar verilmiş bu suretle (Amedii Divanı Hümayun) olarak kalıyor.

İHTİSAP AĞALIĞI «İhtisap Nezaretî» — Kadıların, Belediye işlerinde icra organı olup belediye zabıtası vazifesini görür ve belediye resimlerini tahsil ederdi. İhtisap Ağalığı iltizama verilirdi, müddetleri bir sene idi.

Evliya Çelebi İhtisap Ağaları ve gördükleri işlere dair verdiği malûmat arasında, Tazir (Dövmе), Tekdir, Tevbih, Alış veriş ve Narh işini Tartı ve Ölçüleri kontrol... den bahsetmektedir.

1827 de kabul edilen Nizamname ile İhtisap Ağalığı vazifesi ve teşkilâtı tertip ve düzene konmuş ve İstanbulda Kadılar mezkûr tarihten sonra İhtisap işlerine karışmamışlardır.

İhtisap Ağalığı vazifelerinden bir kısmı 1845 te Polis teşkilâtına veriliyor. İhtisap Nezaretinin 1851 de lâğvı üzerine vazifeleri Zaptiye Müşiriyetinde ihdas edilen (Es'ar Meclisine tevdi olunuyor). İki yıl sonra (1853) tekrar ihdas edilen İhtisap Nezareti, İstanbul şehri hudutları dahilinde vazife görüyorsa da sonraları bu nezaret de lâğvedilerek Şehremaneti, Maliye Nezareti ve Zaptiye Müşirliği gibi muhtelif teşkilâta tevdi ediliyor.

ŞEHREMİNİ — Fatih Kanunnamesinde (Defter Emininin altında ve Reisül küttabın üstünde oturduğu ve 120 akça ulufe aldığı) tasrih edilen Şehremininin vazifesi hakkında hiç bir kayıt mevcut değildir. Ancak muhtelif vesikalardan İstanbul Şehreminin (Sarayda ve şehirde hükümete ait inşaat ve tamirat işlerine nezaret etmek, Topkapı Sarayı hariç olmak üzere İstanbuldaki diğer sarayların umumî masarısına bakmak doğrudan doğruya Şehreminine) ait olduğu anlaşılıyor.

16 ncı yüzyıl iptidasında dahi (bu vazifenin mevcudiyeti şair Fakiri'nin bir eserinden öğreniliyor). 16 ncı yüzyılın sonlarında da (bu memuriyetin devam ettiğine dair bazı resmi vesikalardan başka Müverrih Âli'de de kayıt) mevcuttur.

17 nci yüzyılda, Evliya Çelebinin verdiği malûmata göre yalnız İstanbul da değil Peşte, Bağdat, Bosnada da bu memuriyetin mevcut olduğu görülüyor. Yine Evliya Çelebinin verdiği malûmata göre (Maiyetlerinde askerleri bulunmakla beraber şehrin cümle umurunun) Şehir eminlerinden sorulduğu ve (esnaf, tüccar, âyan ve eşrafa sözü geçer) olduğu anlaşılıyor.

Taşradaki şehirlerde de (Şehir Ağalığı) olduğu bazı tarihî kayıtlarda ve hatıralarda görülüyor.

İstanbul Şehir Eminliğinin 1271 (1855) yılında yeniden tesis edildiği Takvimi Vakayin 2 Zilhicce 1271 tarih ve 529 sayılı nüshasındaki şu kayıttan anlaşılmaktadır: (Dersaadet ve Biladî Selasede Şehremaneti unvanıyla bir memuriyeti cedide ihdası ve icap edenlerden mürekkep bir Şehir Meclisi kurulması ve İhtisap Nezaretinin ilga edildiği Meclisi Âlii Tanzimatca kararlaştırılmıştır.) Vazifesinin de, İhtisap Nezaretinin, Zaptiye Nezaretine devredilen asayiş işlerinden maadası olup 1271 tarihli Şehremaneti Nizamnamesiyle de tayin ve tesbit edildiği anlaşılıyor.

Şehremaneti için merci, Meclisi Vâlâ olmakla beraber gördüğü işlerin mahiyetine göre Maliye, Umuru Nafia ve Zaptiye Nezaretleriyle de muhabere ederdi.

ÂYAN — «Her hangi bir şehir veya zümrenin ileri gelenleri, belli başlıları, büyükleri» ni ifade etmek üzere kullanılırdı. Bu unvanın Asya memleketleri ileri gelenleri ve büyükleri için de kullanıldığı bazı metinlerde görülüyor. Bu unvan Osmanlı metinlerinde de aynı manada kullanılmıştır ve halk ile devlet teşkilâtı arasındaki işlerde mutavassıt rolünü ifa eden tufeyli zümre için de bu unvan kullanılmıştır.

(Âyan) ın Osmanlı İmparatorluğunda İdarî bir ıstılah olarak yer alması 18 ve 19 uncu yüzyılda başlar: İmparatorluğun şehir ve kasabalarındaki nüfuzlu kimselere umumiyetle (Eşraf ve Âyan) denilirdi. Bunların devlet idaresiyle hiç bir alâka ve münasebetleri olmadığı gibi hiç bir tesirleri de olmazdı. Zamanla devletin İdarî ve malî bünyesindeki zaaf zaman zaman bu âyan ve eşrafın nüfuzundan istifade edilmesini intaç etmiştir. Bilhassa mukataatın, (zemin kiraları) malikâne usulü ile mahallî eşraf ve âyan tarafından idaresi 1694 (Ahmet II. zamanı) bu zümrenin kısa zamanda zengin olmasını temin etti ve bu yolla devlet idaresine karışan bu zümrenin bilhassa 1768 (Mustafa III. zamanı) Rusya Harbinin başlamasından sonra kudret, nüfuz ve servetleri süratle arttı. Kaynarca Muahedesinden (1774) sonra esaslı bir ıslahata da girişilememesi bu eşraf ve âyanın «ekmeğine yağ sürdü» kaza ve vilâyet idareleri üzerinde hâkim ve nafız rol oynamaya başladılar. Evvelce kadılar tarafından idare edilen asayiş, vergi tahsili, asker işleri ve halkla devlet daireleri arasındaki münasebetler tamamen bunlar tarafından idare ve ifa edilir oldu.

Her kasaba kendi âyanını seçer, vali tarafından bu zata harç parası mukabili (âyanlık buyurultusu) verilirdi. Buna Âyaniye parası denilirdi.

Kaza ve vilâyetlerde eşraf ve âyan durumunda birbirine rakip ve zıt zümreler eksik olmadığından Valiler de bu münafereetten faydalanarak (Ayanlık Buyurultusu) nu bir irtikâp ve irtişa vasıtası yaptılar. 1779 da (Abdülhamit I .zamanı) valilerin âyanlık buyurultusu verme usulü kaldırılarak bu işin doğrudan doğruya Sadrazam tarafından ifası kabul edildi. Bir müddet sonra Ayanlık buyurultusunun yine valiler tarafından verilmesi usulüne avdet edildi.

Alınan bir sürü tedbirlere rağmen Âyanın halk üzerindeki zararları önlenemiyor, nihayet 1786 da Âyanlık kaldırılarak (Şehir Kethüdalığı) kabul ediliyor. (Abdülhamit I. zamanı)

Şehirlilerin orta hallileri arasından seçilen Şehir Kethüdaları da servet ve nüfuzu elinde tutan âyanla anlaşmadıkça her hangi bir işi göremiyor ve bu yüzden işler sürüncemede kalıyordu.

1790 (Selim III. zamanı) Şehir Kethüdalığının kaldırılarak Âyanlığın tekrar kabul edildiği görülüyor. Bu ricatten şımaran Ayan artık önüne geçilmez bir durum alıyor. Bunların içerisinde pek azmin memlekete ve hükümete hayırlı ve faydalı olduğu görülüyor.

Mahmut II. Islahatı sırasında Ayanların azıllarından bir kısmının idam bir kısmının da vefatından sonra bu mevkii evlâtlarına verilmeyerek bunları başka işlere tayin ettirdi ve bu suretle âyanlığa son verdi.

Ayan, Derebeyleri hakkında Netayücvukuatın 4 üncü cildinin tekemmülünde şu izahat verilmektedir: (Her şehir ve kasabada ahali tarafından seçilmiş bir de «Âyan» vardı.)

(Memleketin asayiş ve intizamı, valiler, Mutasarrıflar, Mutesellimler ve Voyvodalara, şer'i ve hukukî işlerle narh işi de Kadılara mevdu idi. Vergi ve harçlarla memleket işlerine müteallik masrafların tevzi, tahsil ve defterlerini tertip ve tanzim işlerinde vali ve kadılara muhatap olan Ayanlar da bu hizmetlerini memleket eşrafı ile birlikte biliçtima hal ve tesviye ederlerdi ki; Ayanlar ahalinin vekili ve hâkimlerle ahali arasında mutavassıt demekti. Bu Ayanlar memleket zenginlerinden, haysiyet ve nüfuz sahiplerinden olduklarından Vali ve Mutasarrıflara ümitlerinden fazla menfaat göstererek Mutesellimliği ve Voydovahlığı da deruhte etmeye başladılar. İçlerinden liyakat ve dirayeti olanlar hem Valileri hem Hâkimleri hoşnut ederek servet ve haşmetlerini arttırdılar ve kuvvetli bir varlık tesis ettiler. Vefatlarında yerlerine aile efradından ve mensuplarından bir muktediri kaim olurdu. Bunlardan ehliyetsiz ve idaresiz olanları payidar olamıyor, aklı başında muktedir olanları da lâzım geldiği şekilde idare ve Valileri tatyip ettikten başka devlet erkânından bazılarını da intisap ederek hükümdara kendilerini tanıttırmak suretiyle harp ve sulhte makbul hizmetlerde bulunarak günden güne durumlarını sağlamlaştırdılar.

Sultan Mahmut II. tahta geçtikte Arnavutluk'un bir kısmı Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa, bir kısmı da İşkodra Valisi Kara Mahmut Hanedanının idaresi altında, Siroz ve Selânîk tarafları Sirozlu İsmail Beyin, Rumelinin diğer şehirleri de Âyan denilen mütegalibenin elinde idi. Valiler, Eyalet merkezi olan yerlerde otururlar, Âyan ve mütegalibeye münafıklık ederek ve yüzlerine gülerek menfaat temini suretiyle vakit geçirirlerdi.

Âyan ve Mütégallibeden bazılarının hizmeti görüldüğünden bunlara rütbe ve memuriyetler tevcih edilerek hizmetlerinden faydalanıldı. Diğerlerinden bir kısmının vefatlarında evlâtlarına bu nevi hizmet tanınmadı. Bir kısmı da tedip ve imha edilerek adeta «Tevaifi Mülûk» manzarası almış bulunan Osmanlı Devleti eski muntazam haline getirildi.)

Osmanlı İmparatorluğunda Meşruti idarenin kabulünden sonra Kanunu Esasi gereğince reis ve âzaları Padişah tarafından nasbedilen heyet âzalarına da (Âyan) ve bu Meclise de (Meclisi Âyan) denilirdi.

DEVŞİRME — Muntazam asker tertibi ve İslâm nüfusunu arttırmak maksadiyle Osman Gazi zamanında harp ve darb erbabı olan bütün Müslümanlar sefere iştirak ederlerdi. Memleket büyüyüp halkı da çoğalınca hem Müslüman adedini arttırmak hem de muntazam ve muvazzaf asker tertibi muvafık görülerek Orhan Gazi zamanında yevmiye birer akçe ücretle hristiyan çocuklarından her yıl alınarak kışlalarda talim ve terbiye edildi. Böylelikle meydana gelen piyade askerleri Yeniçeriliğin esasını teşkil etti.

Bunların arasından Osmanlı Devleti idaresinde önemli bir mevki işgal eden ve hizmetleri görülen ümera ve vüzera da yetişmiştir: Rüstem Paşa, Sokullu Mehmet Paşa... gibi. Hristiyanlar bu sebeple bu teşkilâta rıza ve ricalariyle çocuklarını verirlerdi.

Osmanlıların kudretli devirlerinde bir rütbe ve dereceye vusul için aşılın merhaleler arasında bu devşirme - Yeniçerilik de 'bir yoldu: Devşirilen veya esir alınan çocuklardan müstait görülenleri Edirne, Bursa, Gelibolu ve Galata saraylarında terbiye ve İslâmlık telkin edildikten sonra Padişahın sarayına alınır. Orada bir müddet hizmet ettikten sonra liyakat ve ehliyetine göre derece derece yükselerek Bölük Ağalığı, Üzengi Ağalığı... gibi, bir unvanla çırağ edilerek bu hizmetlerde bir müddet daha istihdam olunurdu. Liyakatlerini isbat edince Mirlivalık ve Beylerbeyliğe terfi ederek taşra hizmetine gönderilirdi. Memleket idaresinde ve ordu hizmetinde muvaffakiyet gösterirse Vezirliğe yükselir, Divanı Hümayuna iştirak ederdi.

DİVİTTAR (Divit Tutan, Sır Kâtibi, Hususî Kâtip, Hususî Kalem):

Memlûklerde bu bir mansıptır. Sır kâtibi gelen evrakı ve mektupları alır, imzalanacakları imzalatır (Mektupçu). Memlûk imparatorluğunda mühim bir mevkii olan bu memuriyetin kademeli ve rütbeli bir makam olduğu anlaşılıyor. Osmanlılarda da, Devlet erkânının bugünkü Hususî Kalem ve Mektupçuluğa muadil birer Divittarları olduğu görülüyor.

AVARIZ — Fevkalâde zamanlarda Padişahın emriyle doğrudan doğruya her çeşit hizmet, para ve eşya istenmesi gibi halkın mecbur edildiği bir nevi tekâlfe verilen isimdir. Bu usul Tanzimata kadar devam etmiştir. Zira evvelce Devletin ne bir bütçesi ne de kamu hizmet masraflarının halka tevzi ve taksimini derpiş eden vergi sistemi vardı.

MALİKÂNE MUKATAATI — Devlete ait mukataattan bir kısmının, muayyen bedelleri her sene hâzineye teslim edilmek ve bir miktarı da peşinen alınmak suretiyle, kaydı hayatla verilmesi usulüdür. Bu usul 1110 Hicrî yılından sonra, tatbik edilmeye başlanmıştır.

Malikâne mukataatı eshabından olanlardan bir kısmı malikânelerini kendileri idare eder, bir kısmı da mültezime verirdi. Bu nevi mukataata sahip olanlar, meskûkât fiatlarının yükselmesi yüzünden kısa zamanda büyük menfaatler temin ettiler. Bu sebeple Ricali Devlet ve Ağniya da kendileri ve aile efratları için bu nevi irat peydah ettiler. Nüfuzlu olanlar İradei Seniye'yi istihsal ederek vakıflarını tahsis ettiler. Bu şekil hazine menfaatine aykırı olduğundan sahiplerinin vefatlarında ellerinden Devletçe alındığı görülmüştür.

TAYYARAT — Kapialtı Hasılâtı, yani Tahsiliye ve erbabı cinayetden alınan crime, Voyvodaların gönderdikleri ve aşiretlerin takdim eyledikleri maktu vergi ve mutad hediyeler, bazı müteferrik resimlerden ibaret bir irattır. Valilerin sarfiyatı bu paralarla tesviye edilirdi.

SANCAK:

I — Osman Gazi ve Orhan Gazi Bizanslılardan kopardıkları şehirleri oğullarına ve beylerine tahsis ederler ve bunlara da «Sancak» adını verirlerdi.

Aynı zamanda Uç Beyleri (Hudut bekçileri) nin de elde ettiği bölgeler kendilerine tımar olarak bırakılır ve rakabesinin büyüklüğüne veya küçüklüğüne de bakılmıyarak bunlara da (Sancak) denilirdi.

Fatih devrinde Rumeli 36, Anadolu da bu miktara yakın adette Sancağa ayrılmıştı.

II— Osmanlı İmparatorluğu teşkilâtında Sancak; Eyaletten sonra gelen ikinci derece İdarî taksimat bölgesidir. Sancaklar, Beylerbeyinin madunu bulunan Sancak Beyleri (Mirliva) tarafından idare edilir.

Eyalet teşkilâtının kaldırılarak vilâyet teşkilâtının ihdasından sonra Sancaklar, Liva ve Mutasarrıflık adı altında vilâyete tâbi birer ida-

rî taksimat dairesi olmuş ve Mutasarrıfların idaresine verilmiştir. Bazı Sancaklar da bir vilâyete bağlanmayarak müstakil Liva veya Mutasarrıflık adı altında idare edilmiştir.

İdare taksimatı ve teşkilâtıyla ilgili mevzuata ve salnamelere göre:

a) 1275 Hicrî 1858 Milâdî yılında yürürlükte olduğu anlaşılan, (Vülâti İzam ve Mutasarrıf ini Kiram üe Kaymakamların Vezaifini Şâmil Talimat) m 28 inci maddesinden, mezkûr tarihte Sancakların (Kaymakam) lar tarafından idare edildiği anlaşıyor.

b) 1281 tarihli Vilâyat Nizamnamesiyle, Sancakların birer Mutasarrıflık idaresi olduğu görülüyor.

c) 1286 Salnamesine göre, İmparatorluk Ülkesinin vilâyet merkezi addolunan Sancaklar da dahil olmak üzere 110 Mutasarrıflık bulunduğu anlaşılmaktadır.

d) 1290 Salnamesinde bu miktar aynıyle muhafaza edilmiş gibidir. Bu Sancaklardan 42 si Anadolu ve Trakya bölgelerindedir.

e) Sancak adedi 1296 Salnamesine göre, 86 dır. 1298 de 98 dir. Bu Sancaklardan 39 u Anadolu ve Trakyadadır.

Bugün Türkiye Cumhuriyeti İdarî taksimat bakımından 66 Vilâyet, 493 Kaza, 940 nahiye merkezine bölünmüştür.

SANCAK BEYİ — Sancakların başında bulunana da «Sancak Beyi» denirdi. Sancak dahilinde bulunan kuvvetler Sancak Beyinin Sancağı altında ve onun emrinde olurlardı. Fatih devrine kadar Yurdun Sancak adı altında bölgelere ayrıldığı bu suretle mülki ve askerî idare bölgeleri tesis edildiği anlaşıyor.

Osmanlılar memleketlerini ilk defa (Sancak ve Kaza) diye idare bakımından iki kademeye ayırdıkları, Sancaklarda Mirlivalar, kazalarda birer Kadı bulunduğu, Şehzadelerin Mirliva rütbesiyle birer Sancak idare ettikleri görülüyor.

EYALET :

I — En geniş İdarî cüzütamdır. Genel idare, askerî esaslara göre tanzim ve tertip edilmiştir. Beylerbeyi - Mirimiran denilen rical tarafından idare edilirdi.

1607 deki Eyaletler: Rumeli, Anadolu, Karaman, Diyarbakır, Şam,

Sivas, Erzurum, Van, Cezair, Halep, Maraş, Kıbrıs, Bosna, Temeşvar, Trablusşam, Trabzon, Kefe, Rakka, Şehrizar, Kars, Musul, Çıldır.

Beylerbeyinin oturduğu Sancağa (Paşasancağı) denirdi. 1607 de vergisi ve öşürü devlet hâzinesine yatırılan, has, zeamet, tımar diye tahsis ve tefrik edilmemiş bulunan Eyaletler de şunlardır : Mısır, Bağdat, Yemen, Habeş, Basra, Lahsa, Cezairi Garbi, Trablusu Garbi, Tunus'tur. Buralardan her yıl İstanbul'a hâzineye gönderilen gelirler, merasimle karşılanır, buna (Suru Hümayun) denir.

Kanunî Sultan Süleyman zamanında, İmparatorluk dahilinde 34 Eyalet, 377 Liva mevcuttu (8).

II — 22 Eylül 1858 (1275) tarihinde yürürlükte bulunan (Vülâti İzam ve Mutassarıf ini Kiram ile Kaymakamların Vezaifini Şâmil Talimat) ın 2 nci maddesinde «Her Eyalet bir Valiye, her Liva bir Kaymakam ve her Kaza bir Müdüre mütevezzeldir.» denilmektedir.

3 üncü maddesinde de, Eyaletin müteaddit Livalardan mürekkep bir daire, Livanın da müteaddit kazalardan, Kazanın da müteaddit karyelerden mürekkep bir daire olduğu yazılıdır. Bu talimatnamede (Memaliki Hazreti Padişahı Eyalât ve Elviye ve Kaza ve Kariyelere münkasemdir) diyerek mülkî idare taksimatı ve kademeleri de tesbit edilmiştir.

1276 Hicrî 1860 Milâdî yılında Eyaletler: (Edirne, Silistre, Vudin, Niş, Üsküp, Bosna, Rumeli, Yanya, Selânik, Girit, Aydın, Karaman, Trabzon, Erzurum, Kürdistan, Halep, Sayda, Şam, Bağdat, Mısır, Habeş, Trablusgarb ve Tunus).

Livalar: (Cezairi Bahrisefit, Hüdavendigâr, Adana, Ankara, Kastamonu, Sivas, Van, Harput, Cebeli Lübnan, Şehrizar ve Yemen) den ibaret olduğu görülmekte ve Buğdan, Eflâk, Sırp Eyaletlerinin Voyvodalar tarafından,

Belgrat'ın muhafızlıkla, Mekke'nin Şeriflikle, Haremi Nebevinin Şeyhülemirlikle idare olunduğu anlaşılmaktadır (9).

Buna göre Osmanlı İmparatorluğunda 1276 H. 1860 M. de 26 Eyalet, 11 Liva olduğu görülmektedir.

(8) Talât Mümtaz Yaman. Osmanlı İmparatorluğu Mülkî İdaresinde Avrupalılaşıma.

(9) Talât Mümtaz Yaman. Osmanlı İmparatorluğu Mülkî İdaresinde Avrupalılaşıma, Sahife: 1328.

1278 Salnamesine göre de Eyaletler: Edirne, Silistre, Vidin, Bosna, Rumeli (Manastır), Yanya, Selânik, Girit, Cezairi Bahri Sefit, Hüdavendigâr (Bursa), Aydın, Karaman (Konya), Adana, Ankara (Merkezi Yozgat), Kastamonu, Sivas, Trabzon, Erzurum, Van, Kürdistan (Merkezi Diyarbakır), Harput, Halep, Sayda (Merkezi (Berut), Şam gibi 24 Eyalet ve Eflâk, Buğdan, Sırp, Belgrat, 4 Voyvoda ve Muhafızlık görülmektedir.

Gerek 1276, gerekse 1278 Salnamelerinde kayıtlı Eyalet isimlerine göre Trakya ile birlikte Anadolu'nun mezkûr yıllarda 11 Eyalet'e bölündüğü anlaşılmaktadır.

III — 7 Cemaziyülâhîr 1281 -1864 tarihli (Vilâyat Nizamnamesi) ile Eyalet ve Livaların münasebetlerine göre dairelere taksim edildiği ve her daireye (Vilâyet) ismi verildiği, bu suretle (Vilâyet) tâbirinin bu nizamname ile ilk defa mülki taksimat ve idarede kullanıldığı görülmektedir.

Bu nizamnameye göre her vilâyet, Vilâyet merkezinin bulunduğu Sancakla beraber Livalara bölünmekte ve her Sancakda bir Mutasarrıflık idaresi kurulmaktadır. Merkezi vilâyet olan Sancakta da bir Mutasarrıflık bulunmakta idi. Bilâhare vilâyet merkezi olan Sancaktan Mutasarrıflık alınarak idaresi bizzat Vali tarafından ifa olunmuştur.

Bu Nizamnamenin tatbiki üzerine tertiplenen idari taksimata göre İmparatorluk ülkesi: İstanbul, Edirne, Tuna, Bosna, İşkodra, Yanya, Selânik, Girit, Cezairi Bahri Sefit, Hüdavendigâr, Aydın, Konya, Ankara, Kastamonu, Sivas, Trabzon, Erzurum, Diyarbakır, Halep, Suriye Şam, Bağdat, Hicaz, Yemen, Trablusgarp olmak üzere 24 Vilâyete,

Mısır, Tunus, Bağdat, Eflâk, Sırp, Bosna gibi muhtar ve mümtaz Eyaletlere,

Kozan, Payas, Maraş, Adana Sancakları gibi mülhak Livalara taksim ediliyor.

Eyaleti Mümtaze de; 19 uncu yüzyılda büyük devletlerin tazyiki ile zaafa düşmüş bulunan Osmanlı imparatorluğunda ayrı milliyete mensup ve istiklâlini elde edecek derecede tekâmül etmiş bazı Eyaletlere, Padişahın hükümrânlığı altında tanınan imtiyazlı bir idare şeklindedir. Bunlar da: Eflâk - Buğdan, Sırbistan, Bulgaristan, Cebeli Lübnan, Sisam, Girit gibi. Bulgaristan ve Sisam'a Emaret de denilirdi. Babiâlide ayrıca bir de (Eyaleti Mümtaze) dairesi ihdas edilmişti. (Türk Hukuk Lügati)

BEYLERBEYİ «ASKERÎ KUMANDAN VE GENEL VALİ» :

Beylerbeyi mülkî teşkilâtta vilayetlerin en büyük mülkî ve askerî âmiridir. Kaza hakkına mâliktir.

Fatih Kanunnamesine göre (Beylerbeylik) fiilî bir memuriyetin' unvanıdır. Vezirlerden sonra gelir.

Anadolu Selçuklularında ve İlhanilerde mevcut olduğu görülen Beylerbeyliğin Osmanlılar teşkilâtında da asırlarca ehemmiyetini muhafaza ettiği ve Tanzimattan sonra da mülkî rütbelerin kaldırılmasına kadar (Vezir ve Balâ) rütbelerinden sonra gelen bir rütbe olarak devam ettiği görülmektedir.

Beylerbeylik, aynı zamanda bir rütbe olarak da diğer memuriyetlerde bulunanlara da verildiği görülmektedir.

Sancak Beyleri, Kadılar, Mal defterdarları ve Nişancılar terfian Beylerbeyi olurlardı.

Berlerbeyi müessesesi yalnız Osmanlılarda değil ondan evvelki Türk Devlet ve Hükümetlerinde de mevcuttur.

Rumelinin fethinden sonra Lâla Şahin sonra da Timur Han Rumeli Beylerbeyliğine tâyin edilerek paşalık unvanı verilmiştir.

Beylerbeyi Eyaletlerde memur idi. Bunlar, idaresi altında bulunan Eyalet bölgesinde her türlü adlî, idari ve şer'î ahkâmı icra eder ve ettirirdi. Sadrîâzamlar gibi, kendi Eyaletleri dahilinde boş kalan zeamet ve tımarları ehline tahsis ve tevcih ederler ve kayıtlarını icraya mezun ve merkeze de haber vermeye mecburdular. Muayyen günlerde Eyalet merkezinde divan kurup halkın dertlerini, şikâyetlerini dinlerler ve memleket işlerini müzakere ederlerdi.

Şer'î ahkâmın tamamen tatbik ve icrasını takip ve halkın hakkını siyanet, askerlik nizam ve intizamına dikkat,

Memleketi eşkıya ve çapulcu baskınından vikaye,

Her çeşit zulüm ve itisafî men,

Güven ve düzeni temin...

Yetkisine sahipti.

Eyaleti dahilinde bulunan askerî ümera, Kadılar emrine itaate mecbur idiler.

Görev ve yetkilerine nazaran Beylerbeyine, (Askerî Komutan ve Genel Vali) de denilirdi.

Tahsisatları 800 bin akçeden başlayarak 1 milyon iki yüz bine kadar yükselirdi. Maiyetlerindeki askerlerini de bu iratlariyle iâşe ve teslih ederlerdi. 100 bin akçe ile emekli edilirdi. Eyalet dahilindeki Tımar ve Zeamet sahipleri Beylerbeyinin emrinde idi.

Vezirlik yapmış olan Beylerbeyine, Eyaleti civarında bulunan Beylerbeyleri itaate mecburdular. Bu gibi Beylerbeyi, İstanbuldan memuriyet mahalline dahil oluncaya kadar geçtiği mahallerde halkın dâvalarını dinlerler ve buyurultu - hüküm verirler. Bunlar azil veya başka mahalle nakil ve tayin edildiklerinde, keza avdetlerinde geçtikleri mahallerde dâvaları dinler ve hüküm verirler.

Yalnız kendi mertebesinde olan Beylerbeyinin Eyaletinden geçerken bu salahiyeti kullanamazdı. Dâva ve şikâyetleri Eyalet Valisine gönderirdi.

Vezirlik payesi olmayan Beylerbeyi azledildiğinde bütün salahiyetleri sâkıt olurdu.

Harp ve sefer esnasında, Vezir rütbesini haiz Beylerbeyi Padişaha Sadriâzam vasıtasıyla telhis - rapor vermek yetkisini haizdirler. Diğer Beylerbeyleri ancak Sadriâzamla haberleşirler.

Teşrifatta Vezaret payesi olanlar hariç diğerleri Eyaletlerinin kayıt tarihlerine göre yer alırlardı.

Zamanla Beylerbeyi adedi çoğalmıştır.

VALİ :

22 Eylül 1858 (1275) tarihli (Vülâti İzam ve Mutasarrıfını Kiram ile Kaymakamların Vezaifine Şamil Talimat) m 7 nci maddesinden başlayarak Valilerin vazifeleri sayılmaktadır:

1 — Eyalette vukubulacak her türlü mesalihin merci ve nâzırı olduğu, Devleti Âliyenin vekili ve muhatabı ve Eyaletlerinin bilûmum hususatından mesul bulunduğu,

2 — Her Eyalette umumiyetle (Hükümeti icraiye) nin Vali bulunan zata müfevvez olduğu, bilûmum kanun ve nizamâtın, evamir ve tenbihatın icrasının bizzat Valinin vazifesi bulunduğu,

3 — Bir iş hususunda gönderilen emirname, talimat veya tasarru-

fatın derhal icrasında mahallince bir müşkilât mülâhaza edildikte süratle keyfiyeti iş'ar ve münasip şekilde beyan etmek,

4 — Mahkemelerin ve Meclislerin hakkaniyet üzere yargılanmalarına ve kimsenin hakkının iptal olunmamasına, kaymakam, müdür vesair icra memurlarının vazifelerini tamamiyle ifa etmelerine, hiç bir kimsenin mağdur olmamasına, işkence, eza ve cefa görmemesine haklı olanların hukukunu tahsilde gadir ve müşkilâta uğramamasına, Eyalet dahilindeki her sınıf halkın müsavat üzere hak ve adalete mazhar olmalarına dikkat etmek ve ettirmek üzere bizzat memur oldukları cihetle Eyaletleri dahilinde vâki olacak zülüm, gadir ve hasardan evvelâ bizzat Eyaletin Valisinin mesul olacağı,

5 — Ahali tarafından verilecek arzuhalilerin mahallerine havalesi ve mahkeme neticesinde verilecek hükmün icrasının Valiye ait olduğu, Liva ve Kazalardan Eyalette celp ve ihzar olunmuşların işlerinin tehhürü yüzünden şurada burada sürünmelerinin ve memleketlerinde işlerinin yüzüstü kalmasının Valiye mesuliyet yükleteceği,

Kati zaruret olmadıkça Liva ve Kazalardan adam celbinden içtinap olunması (Madde 11)

6 — Şahıs, belde ve yol emniyetini sağlamak, Eyalette gelip gidenlerden sanık olanların Kaymakamlar ve Müdürler vasıtasıyla hallerini tahkik, mürur ve ubur nizamına dikkat ve ihtimam suretiyle Eyaletteki bilûmum ahalinin emniyetlerini lâykıyla istihsale cehtetmek, (Madde 12)

7 — Şahısların ve hâzinenin haklarını tahsil için veya lüzumuna mebni gönderilen zabtiye ve mübaşirlerin ahaliden meccanen yiyecek ve yem almalarına, muayyen resimden fazla kimseden bir şey almamalarına dikkat ve itina etmek ve ettirmek, (Madde 13)

8 — Eyalette haydut ve eşkıyanın gezdikleri ve sığındıkları yerler gözaltında bulundurulularak mazarratlarının defi, bunlardan askerliği olanlar bulunursa derhal Eyaletin mürettep zabtiyesinden kuvvet sevk, kâfi gelmediği takdirde zabıtana mazbata ve buyurultu vererek oralarda bulunan askerî mevkilerden muntazam asker celp ve sevk etmek ve diri olarak ele geçirilenlerinin Eyalet meclisinde mevzuata göre soruşturma ve muhakemesi yapılarak mazbatasını Babiâliye göndermek ve icabedenleri Zabtiye nezareti altına almak, (Madde 14)

9 — Haydut ve eşkıyanın tenkili için mevcuttan zabtiye neferi tedariki mümkün olmadığı ve yakın yerlerde nizamî asker bulunmadığı ve Babiâliye halin beyaniyle istizamı vakit kaybına sebep olduğu takdirde,

Babîliden ruhsatın gelmesini beklemeden Vali, derhal lüzumu kadar muvakkaten zabıta neferi yazarak (gaileyi ref ile iadei emniyete müsaraât) aynı zamanda bu tedbiri Babîâliye gerekçesiyle bildirmek. (Madde 15)

VALÎ, 1281 tarihli nizamnameye göre — Tanzimat devrinin vilâyet idaresine dair 1281 tarihli ilk teşkilât nizamnamesine göre: (Kâffeî evamir devletin tenfizine memur olduğu gibi tayin olunan mezuniyet hududu dahilinde vilâyetin ahkâmı dâhiliyesini icraya memurdur.) denilmekte ise de (tayin olunan mezuniyet hududu) çok dardır.

Hemen her meselede merkezden istizan ve istilâm mecburiyetindedir. Adeta merkezin bir ajanı durumundadır.

Vali, 1286 tarihli nizamnameye göre : Vilâyetin işlerini yine merkezden sormak mecburiyetindedir. Yalnız vilâyette mevcut diğer memurları teftiş etmek icabederse bu hususta merkeze sormadan bizzat karar verebilir.

Bu nizamnamede (hususatı adiyeden olan işleri Vali bizzat icra eder) denilmektedir.

(Hususatı adiyeye) nin nelerden ibaret olduğunu tesbit ve tadat eden bir tüzük veya yönetmelik mevcut olmadığı için kudretli ve cesur Valiler vilâyetlerine ait her işi (hususatı adiyeye) den sayarak bizzat yaparlar ve memlekete faydalı olurlardı. Bir kısmı da her işi bu ibarenin gölgesine yatarak merkezden sorardı.

KAYMAKAM — Bir mansıp, makam ve memuriyet ifade eden bu tabir Tanzimattan önce «Sadriâzam» m gaybubetinde, gerek sarayda, hükümet merkezinde, kendilerine vekâlet tevdi olunan memurlar için de kullanılırdı. (Sadaret Kaymakamı).

Sadriâzamnın kendini ordu nezdinde temsil için tayin ettiği Ordu Kaymakamı vardı. Ayrıca Kaptan Paşa Kaymakamı, Cezair Kaymakamı gibi unvanlar da görülmektedir. Aynı zamanda ikinci derecede memuriyetleri devamlı bir surette temsil eden mümessiller (Vekiller) için (Kâhya Yeri - Kethüda Yeri) tâbirleri kullanılırdı.

Mahmut II. ve Abdülmecit zamanından sonra Kaymakam tâbiri, mülkî idarede kaza idare âmirleri ve askerî idarede binbaşidan sonra gelen rütbeliler için kullanılmıştır.

22/Eylül/1858 (13 Safer 1275) tarihli Vülâtı İzam ve Mutasarrıfını Kırım ile Kaymakamların Vezaifini Şâmil Talimata göre Sancakların

(Livaların) başında bulunan mülki âmirlere (Kaymakam) denildiği anlaşıyor. Talimatın üçüncü babında Kaymakamların vazifeleri de gösterilmiştir- : 28 inci maddede; Sancak Kaymakamları idaresine memur (oldukları Liva dahilinde Kanun, nizam ve emirleri icraya memur ve Sancak dahilindeki memurlar hakkında nüfuzları cari olmakla beraber mensup bulundukları Eyalet Valisinin maiyeti oldukları cihetle Valilerin emir ve iş'arlarını dahi tamamiyle ifa ve hususâtı lâzimedede müşarünileyhime müracaat edecekleri.

29 uncu maddesinde de Sancak dahilinde bulunan mahkeme ve meclislerin, kaza müdürlerinin ve diğer memurların dürüst hareket etmelerine ve vazifelerini bihakkın yapmalarına, dâvaların sūratle hakkiniyet üzere görülmesine, bütün halk sınıfının müsavat üzere hak ve adalete mazhar olmalarına dikkat ve nezaret eylemesi.

Eyalette görülmesi gereken dâvaları derhal sancağın mensup olduğu (Kürsii Eyalet) e nakle ve Sancak dahilinde kanun ve nizama aykırı hareket eden memurların hal ve hareketlerini Valiye bildirmeye memur oldukları.

30 uncu maddede de, Valilerin Eyalet dahilinde umuru zabıtaya müteallik vazifelerinin Sancağa nisbetle Kaymakamların da vazifesi olduğu, ancak haydut ve eşkıya zuhurunda mevcut zabtiye kuvveti kâfi gelmediğinde orada veya civarında nizami asker bulunduğu takdirde kumandanına usulüne göre mazbata ve buyurultu vererek kâfi miktarda asker almaya teşebbüs edeceği ve bu teşebbüsünü derhal Valiye bildirmek mecburiyetinde olduğu,

Müteakip maddesinde de; haydut ve eşkıya zuhurunda mevcuttan lüzumu kadar zabtiye tedariki mümkün olmadığı ve civarda da nizami asker bulunmadığı ve Valiye de keyfiyetin bildirilmesi ve alınacak cevabın beklenmesi halkça ve memleketçe zararlı olacağı mütalâa edildiği takdirde, kaymakamın derhal muvakkaten lüzumu kadar zabıta temin ederek gaileyi def ile emniyeti iade etmekle beraber keyfiyeti sūratle Eyalet Valisine bildireceği.

32 inci maddede de, Sancak dahilinde bulunan memurların hal ve hareketlerini teftiş ve taharri ederek Valiye bildirmesi, nizamen Liva merkezinde muhakemesi yapılacak memurlar hakkında dürüst ve bitaraf muhakeme icrasına ve ilâmlarının veya mazbatalarının Eyalette Valiye göndermesi, halkın lüzumsuz bazı muameleler için merkeze celbi suretiyle iz'âç edilmelerine katiyen meydan vermemesi.

33 üncü maddesinde de, Hazineden ödenecek emvalin vaktinde (ir-

sal ve teslimine ikdam ve itina kaymakamların şayanı itina olan vazifelerinden) olduğu.

Müteakip maddede de, hazine emvalinin vaktinde tahsiline, mültezimlerin ellerinde bulunan fermanları tamamen icra ile kimsenin bu yüzden zulme maruz kalmamasına, tahsilâtta teehhür vukuunda keyfiyeti Eyalet Valisine bildirmeye, şayet bu teehhür devam edecek olursa bunun sebebini Maliye Nezaretine de bildirmeye mezon olduğunu,

35 ve 36 ncı maddelerinde de, Maliye ve Evkaf Nezaretleriyle vaki olan muhabere ve irsalât ve teslimatlarını dahi Valiye bildireceği,

Dersaadete, Eyaletten daha yakın mahalde bulunan Livalarda mühim ve müstacel bir mesele zuhur eylediği ve biran evvel devletçe bilinmesi gerekli keyfiyet vukuunda, Kaymakamın derhal doğrudan doğruya Babiâliye haber vermesi lâzım geldiği gibi Valiye de beyan eyleyeceği,

Sancakların imar, asayiş ve her çeşit ihtiyaçlarını araştırarak Valiye bildirecekleri, yazılıdır.

BABIÂLÎ «Yüksekkapı» — Osmanlı imparatorluğunda Sadriâzam «Veziriazam» lık makam ve dairesi demektir. Eskiden Sadriâzamların aynı zamanda resmî daire organı olarak kullandıkları ikametgâhlarına «Kapı» denilirdi. Bu kapı tâbiri eskiden Türk hükümdarlarının sarayları için de söylenirdi. Ve «Kapı» hükümdar sarayı manasında anlaşılırdı. Sonraları Veziriâzamların saraylarına da «Paşa Kapısı» denilmiştir. Buna kıyasla, Defterdar Sarayına Defterdar Kapısı, Yeniçeri Ağalarının sarayına Ağa Kapısı... denildiği görülür.

(Kapı) tâbirinin manası genişleyerek nihayet bütün devlet dairelerine (Kapı) denilmeye başlanmış ve neticede bir takım memuriyet ve vazifelerin başına da eklenmiş: Kapı Ağası, Kapı Oğlanı, Kapı Kulu, Kapı Kethüdası...

Osmanlılarda (Kapı sözünün Arapça ve Farsçası da müteradif olarak kullanılmıştır: Dersaadet, Babihümayun, Babisaadet, Der'i Devlet..) gibi. Babiâli de Kapı karşılığı olarak 19 uncu yüzyılın başından itibaren bu yolda kullanılmış ve tutunmuştur.

Babiâli veya Babıasafının ilk en büyük ricali; Tevkii (Ferman ve Beratlarla Tura çeken memur), Reisülküttap, Sadriâzam Kethüdası, Çavuşbaşı idi.

İlk Babiâli binası 1755 de büyük bir yangında yanmıştır. Mahmut II. Babiâliyi yeniden yaptırmıştır. Tanzimatı müteakip harem dairesi il-

ga edilen Babiâli, Alemdar vakası ve Yeniçerilerin imhasından sonra Sadriâzamların ikametgâhı olmaktan tamamen çıkmış, devlet işlerinin görüldüğü başlıca merkez haline gelmiştir.

Yeniçerilerin kaldırılmasına (1826) kadar devlet işleri Babiâliden iki koldan görüldü :

I — Haricî işlerle diğer önemli hususlar, Sadriâzam, Kaptanı Derya, Şeyhülislâm, Kethüda, Defterdar, Reis Efendi ve sudurdan birinin iştirakiyle hasıl olan bir Mecliste müzakere olunurdu.

II — Dahilî ve-alelâde işler ve dâvalar da Sadriâzamanın huzurunda Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri ve İstanbul Kadısından mürekkep bir Meclis tarafından görüldü.

1836 da Babiâlide Avrupa devlet teşkilâtına benzer bir hareket görülüyor. Sadriâzam Kethüdası mülkiye veya Dahiliye Nazırı, Reisülküttap - Hariciye Nazırı, Defterdar - Maliye Nazırı unvanını alarak mesul birer devlet adamı sıfatını iktisap ediyorlar. Babiâlide Vakayı Hayriyeye kadar (1836) Devletin önemli haricî ve dahilî işlerine istikamet veren (Hususî Meclis) in yerine 1838 de Meclisi Valâyi Ahkâmı Adliye ve Darı Şurai Babiâli adı ile iki heyetin teşküinden sonra (Şeyhülislâm, Hariciye, Maliye Nazırları ile Meclisi Ahkâmı Adliye ve Şurai Babiâli Reislerinden müteşekkil) daimi bir (Meclisi Has) kaim oluyor.

Alelâde dâvalar ile sulh mevaddına Sadriâzamanın huzuru ile arz odasında bakan Meclisin yani Mahkemei Şer'iyenin de Babı Fetvada Şeyhülislâmın huzurunda toplanması tensip ediliyor. Bu suretle Babiâlide Batı sistemine doğru akan yeni bir hareket görülüyor.

Tanzimatın ilânından ve Devlet makinasında Garphılaşımaya doğru yapılan ıslahat neticesinde mülki, adli ve İktisadî daireler tesis ve bunların Babiâlide toplanması, Babiâlinin imparatorluğu tamamen temsil ve en fazla nüfuz iktisap ettiği bir devirdir ki, bu da Âli Paşanın ölümüne kadar geçen zamandır. Gerek Tanzimattan önce gerekse sonra gelen kudretli Sadriâzamlar zamanında Paşa Kapısı - Babiâlinin büyük nüfuz ve iktidarına sahip olduğu ve bütün yetkinin Kapıda olduğu görülür.

Evvelce umumî tahsil müessesesi bulunmadığından Babiâlide memur ve kâtiplerin bilmeye mecbur oldukları Arapça ve Farsçayı öğretmek ve bunlara lüzumlu bilgileri vermek üzere her gün mesai saatinden evvel ders veren (Babiâli Hocalığı) vardı. (Reşit ve Mithat Paşaların bu sayede yetiştigi söylenir.)

Babîlî binası bir kaç defa tamir kabul etmeyecek şekilde tamamen yandığı gibi ufak tefek tamiratla istifade edilecek bir hale gelecek şekilde de yanmıştır. 1878 de çıkan yangında Ahkâmı Adliye ve Şûrayı Devlet kısımları ve bazı akşamı yandığından Ahkâmı Adliye bu günkü Adliye Sarayı olan mahaldeki Meclisi Mebusan binasına, Şûrayı Devlet de binası yapılmaya kadar Maarif Nezaretine taşınmıştı.

1911 deki çıkan son yangında da Babîlînin orta kısmının yandığı ve bu kısmın tekrar yaptırılmadığı anlaşıyor. Abdülhamit zamanında bütün devlet umuru Yıldız Sarayında Padişah tarafından idare ve tedvir edildiği için Babîlî ikinci plânda kalmıştır. Meşrutiyet devrinde de yetkisi tahdide uğramıştır. 1912 de İttihatçıların baskınına uğrayan ve Nazım Paşa ile Yaverinin ölümüne sahne olan Babîlî binasının Büyük Millet Meclisi zamanında (İstanbul Mümessilliği) işgal etti. Sonra da İstanbul Valiliğine tahsis olundu. (Fazla malûmat için İslâm Ansiklopedisine bakınız.)

MECLİSİ ALİİ TANZİMAT : (10)

Kanun ve nizamların tetkik ve tanzimi maksadiyle Meclisi Valânın fevkinde olarak 5 Muharrem 1271 - 1854 de teşkil edilmiştir. İlk Reisliğine Ali Paşa tayin olunmuştur. (Prof. İsmail Hakkı Görelî. Devlet Şûrası 1953).

9 Cemaziyülahir 1271 - 1854 tarihinde yanıtlanan nizamnamesine göre vazifeleri :

a) «Devlet işlerinin ıslahı, memleketin mamuriyetini arttıracak olan bilûmum usul ve nizamları ait olduğu nezaretlerden celbederek yeniden müzakere ve tetkiklerini icra, icab edenlerini ilga ve ipkası lâzım gelenlerini ıslah ve ikmal,

Meclisi Vükelâ tarafından tevdi edilecek nizamnamelerin müzakere ve ıslahı, lüzum gördüğü hususlar hakkında nizamnameler tanzim ederek Meclisi Vükelâya sevk, her hangi bir makam veya teşekkül tarafından teklif veya tanzim olunan lâyihaları tetkik ve müzakere etmek. Bu Meclisçe tetkik ve tanzim ve tertip edilen nizamnameler, Meclisi Vükelâca da tetkik ve kabul edildikten sonra Padişahın tasdiki ile yürürlüğe gireceği.»

(10) Bu Meclisler hakkında fazla malûmat için Prof. İ. Hakkı Görelî'nin Devlet Şûrası adlı kitaba ve İslâm Ansiklopedisine bakınız.

b) Yürürlükte bulunan nizamatin nasıl ve ne şekilde cereyan ettiğini tahkik, nizamata uymayan hal ve hareketleri tetkik ve keyfiyeti ihtara, yine aksi halin vukuunu muhakkak addederse kanun hükümlerinin icrasını mazbata ile istemeye mezun bulunduğu, müşahede ettiği ve muttali olduğu gayrikanuni hususâtı gizlediği tahakkuk ettiği takdirde Meclisi Vükelâya celp ve mesul olacakları,

c) «İstikamete, vazife icaplarına ve nizamata uymayan hal ve hareketleri görülen sair memurların muhakemelerinin nizamden tayin olunan mahallerde görüleceği, Vükelâdan birinin böyle bir hal ve hareketi vukuunda muhakemesinin Tanzimat Meclisi Âlisinde yapılacağı.»

6 Muharrem 1278 -1861 tarihli Hattı Hümayun gereğince, Meclisi Valâi Ahkâmı Adliye ile birleştirilerek bir reisin idaresine tevdi edilmiş ve ismine de (Meclisi Ahkâmı Adliye) denilmiştir. Reisliğe Hariciye Nazırı Fuat Paşa getirilmiştir.

Meclisi Âlii Umumi :

Meclisi Hassa memur, vükelâ ve memurin ile Meclisi Âlii Tanzimat ve Meclisi Ahkâmı Adliye âzalarından ve Babîâlde bulunan devlet ricalinden mürekkep bir Meclistir. Meclisi Âlii Tanzimattan çıkan nizamname lâyhalarının müzakeresi için icab ettikçe Sadriâzamın yanında toplanırdı. 9 Cemaziyülahir 1271 -1854 tarihli bir nizamname ile bu Meclisin çalışma tarzı tesbit edilmişti.

Meclisi Ahkâmı Adliye :

Meclisi Valâi Ahkâmı Adliye ile Meclisi Âlii Tanzimatın 6 Muharrem 1278 -1861 tarihli Hattı Humayun ile birleştirilmesiyle meydana gelen Heyete (Meclisi Ahkâmı Adliye) adı verilmiştir ve vazifesi de 4 Rebiülevvel 1278 -1861 tarihinde vücuda getirilen bir nizamname ile tesbit edilmiştir. Bu nizamnameye göre Meclisi Ahkâmı Adliye :

I — Kavanin ve Nizamât Dairesi, «Mevcut kanun ve nizamların ıslahı, yeniden kanun ve nizamnameler tanzimi»

II — Mülkiye Dairesi, «Mülki idareye müteallik hususâtı müzakere»

III— Muhakemat Dairesi, «Hususi kanun ve nizamları gereğince doğruca gelecek dâvaları fasl ve rüyet ve istinafen gelen dâvaları tetkik» diye üçe ayrılmıştır.

Her daire ayrı çalışmakla beraber mazbataları Meclisi Ahkâmı Ad-

liye Reisi tarafından mühürlenir, icabında iki veya üç daire birleşerek herhangi bir hususati da müzakere ve karara bağlar.

Adli teşkilât ile İdarî teşkilâtın birarada yürütülmesinin mahzurları nazara alınarak Abdülaziz devrinde Sadrîâzam Ali Paşanın teşebbüsü ile bu iki teşkilât yekdiğerinden ayrılıyor. Mabeyin Başkâtipliğinden Babîâliye yazılan 11 Zilhicce 1284 -1868 tarihli tezkere ile mesalihi hukukiyenin tefriki için «Meclisi Ahkâmı Adliye» ye havale olunmakta bulunan deavi ve muhakematı nizamiyenin rüyet ve tetkik için müstakillen bir (Divanı Ahkâmı Adliye) kurulması isteniyor ve bu suretle Meclisi Ahkâmı Adliyeden muhakemat dairesi (Divanı Ahkâmı Adliye) namı ile tefrik ediliyor. Meclisi Ahkâmı Adliyeden bakiye kısma da (Şûrayı Devlet) adı veriliyor. Reisliğine de Tuna Valisi Mithat Paşa getiriliyor.

Divanı Ahkâmı Adliye :

11 Zilhicce 1284-1868 tarihinde Babîâliye yazılan bir tezkerede; «... Devlet ve memleketçe ve hukuk ve emniyeti şahsiyeye en ziyade lüzumu olan ıslahatın biri dahi mesalihi hukukiyenin, umuru mülkiye ve hükümeti icraiyyeden tefriki olup» bu dahi «Fevkalgaye mültezem olduğundan elhaleti hazihi (Meclisi Ahkâmı Adliye) ye havale olunmakta olan deavi ve muhakematı nizamiyenin rüyet ve tetkiki için Divanı Ahkâmı Adliye namı ile Vükelâyı Devletten bir zatın tahtı riyasetinde bir meclisi müstakil teşkil olunması ve gerek buna lâzım olan nizamâtın heman tertibi...» ve riyasetinin liyakat ve malûmatı kâfiyesi cihetine mebnî Halep Vahşi Cevdet Paşaya tevdiî bildirilmektedir.

1286 Salnamesindeki tabloya göre bir reisin riyasetinde, Ceza ve Hukuk daireleri olarak dörde ayrılmıştır.

Her daire bir reisi sani idaresindedir.

Muhakematı Cezaiye Dairesi : 7 Âza, bir Başmüeyyiz, 2 Müeyyiz.

Hukuk Dairesi : 6 Âza, bir Başmübeyyiz, 2 Müeyyiz.

Tefrik Cemiyeti Dairesi : 2 Âza, bir Başkâtip ve 2 Müeyyiz.

(Mahkemei nizamiye henüz teşkil edilememiş olduğu kaydedilmektedir.)

Bürosu : Mektubî Divanı Ahkâmı Adliye, Evrak Müdürü, Muavini, iki Serhalife, iki serhalife refiki olarak gösterilmektedir.

ŞÛRAYI DEVLET :

Adlî ve İdarî işlerin birarada yürütülmesinin mahzurlarını gören Âli Paşa bu işlerin yekdiğerinden ayrı iki teşkilât tarafından görülmesini temin için teşebbüse geçiyor, Abdülazizin imzasını taşıyan 11 Zilhicce 1284 -1868 tarihli bir tezkere ile Babîâliye yapılan bir tebligat neticesi (Meclisi Ahkâmı Adliye) ikiye tefrik ediliyor.

Adlî hususat, Divanı Ahkâmı Adliyeye, İdarî hususat da Şûrayı Devlet adı verilen heyete tevdi ediliyor ve ilk Başkanlığına da Tuna Valisi Mithat Paşa getiriliyor.

Devlet Şûrası için kabul edilen ilk nizamnamenin 1 inci maddesinde (Mesalihi Umumiyei Mülkiyenin merkezi müzakeresi olmak üzere Şûrayı Devlet namı ile bir Meclis teşkil olunduğu) yazılıdır.

2nci maddesinde de vazifeleri şu şekilde gösterilmektedir :

- 1 — Kanun ve nizamların tetkiki ve lâyhalarının tanzimi,
- 2 — Mülkî mesalihi tetkik ve bir karara bağlayarak arz etmek,
- 3 — Halk ile Hükümet arasındaki dâvaları rüyet etmek,
- 4 — Bir dâvanın görüleceği mahkeme veya meclisin tayinindeki ihtilâfi tetkik ve halletmek,
- 5 — Kanun ve nizamnameler hakkında dairelerden gelen evrak ve takrirleri tetkik ederek mütalâasını bildirmek,
- 6 — Memurların ahvalini tetkik ve muhakeme etmek,
- 7 — Hükümetten talep olunan her nevi mesalih ve mesai hakkında reyini bildirmek,
- 8 — Vilâyetler Umumî Meclisleri tarafından ıslahat hakkında tezekkür edilen mevaddı, o vilâyetten İstanbula gelecek komisyonla birlik-te tetkik ve karara bağlamaktır.

Bu vazifeleri ifa için Devlet Şûrası ilk defa 5 daireye tefrik edilmiştir :

- I — Mülkiye, zabıta ve harbiyeye dair hususat Birinci Daireye,
- II — Maliye ve Evkaf İşleri İkinci Daireye,
- III — Memurlar arasında vukubulacak ihtilâfları fasl ve hukuku adiyeye ait nizamâtı mütalâa ve tanzim etmek Üçüncü Daireye,

IV — Nafia, ticaret ve ziraat işleri Dördüncü Daireye,

V — Maarif işleri Beşinci Daireye,

veriliyor. Devlet Şûrası Vükelâdan bir zatın başkanlığında 5 İkinci başkan ve 1 Başkâtıp, her dairenin de 5 ten aşağı olmamak üzere âzası vardır. Her dairede ayrıca beşer muavin, beşer mülâzım ve ayrıca büroları da mevcuttur.

İdare işlerimizde hukuk esaslarının teessüs ve takarrüründe önemli tesiri olan Devlet Şûrası modern hukuk telâkkilerine ve ihtiyaçların icaplarına uyarak zaman zaman teşkilât ve vazifelerinde gerekli değişiklikler yapılmıştır.

1286 Salnamesinde Devlet Şûrası kadro tablosu: Reis Yusuf Kâmil Paşa.

Mülkiye, Maliye, Adliye, Nafia, Maarif dairelerine ayrılmıştır. Her daire bir reisisani idaresindedir.

Mülkiye	Dairesi	: 10	aşağı	bir başmuavin,	6	muavin
Maliye	»	7	»	»	»	5
Adliye	»	7	»	»	»	3
Nafia	»	6	»	»	»	4
Maarif	»	5	»	»	»	2

den ibarettir.

Şûrayı Devlet Başkâtibi âza meyanından ayrılmıştır.

Bürosu : Evrak Müdürü, Muavini, mazbata odası serhalifesi ve mümeyyizinden ibarettir.

Devlet teşkilâtı üzerinde Tanzimattan sonra yapılan yenilikler hakkında bir fikir verebilmek aynı zamanda bir mukayese imkânı hazırlamak maksadiyle 1263 ve 1286 Hicrî yıllarına ait Salnamelerden aldığımız merkez ve taşra teşkilât ve kadro tablolarını aynen buraya aktarmakta fayda gördük.

1263 SALNAMESİNE GÖRE DEVLET TEŞKİLÂTI TABLOSU

I — MECLİSLER :

Meclisi Has : Sadrîâzam, Şeyhülislâm, Sarasker, Harbiye Nazırı, Tophane Müşiri, Kapdanı Derya, Meclisi Valâyı Ahkâmı Adliye Reisi ve

bir âza, Maliye, Ticaret, Ziraat, Evkaf, Zabtiye, Hariciye Nazırları, Sadaret Müsteşarı, Kethüda ve Darphane Nazırından ibarettir.

Meclisi Valâyı Ahkâmı Adliye : Bir Reis, Sudur ve Müşir rütbesinde 6 âza, iki kâtip. 6 âzadan 4 ü mansup, 2 si Fabrika ve Çiftlikâtı Hümayun Nazırı ile Gümrük Emini.

Meclisi Maarifî Umumiye : İki Nazır ve bir reisin riyasetinde muhtelif rütbe ve memuriyete sahip 10 âza ile iki kâtip.

Darülşûrayı Askerî : Bir Reis ile muhtelif askerî rütbeyi haiz 12 âza ve bir kâtip.

Meclisi Bahriye : Bir, Reis ve askerî rütbeyi haiz 7 âza, 2 kâtip.

Meclisi Tophaneyi Âmire : Bir Reis ve askerî rütbeli mansup 4 âza.

Meclisi Maliye, Meclisi Ziraat, Meclisi Maadin, Meclisi Zabtiye diye birer Meclis daha mevcuttur. Bu Meclislerin birer reisleri ile muhtelif rütbe ve memuriyetleri olan zevat ve hariçten mansup âzaları vardır.

II — MABEYİNİ HÜMAYUN :

Darüssaade Ağası ile muhtelif askerî rütbeyi haiz kuranadan 7 zat, Mabeyini Hümayun Müdürü, İmamı Evvel ve Sani, Mabeyini Hümayun Başkâtibi, ikinci, üçüncü, dördüncü kâtipler, birinci, ikinci telhisciler, Mabeyini Hümayun birinci, ikinci Kapı Çuhadarı, İstapeli Âmire Müdürü, Koçiler Kethüdası, muhtelif askerî rütbede 10 yaver, Hazine Vekili, Hazine Kethüdası, Meht Başağası, 4 muhasip, Babüssaade Ağası, Hasoda Kethüdası, Hazine Kâtibi, Hırkai Saade Serhademesi.

Kalemiye : «Muhtelif daire ve şubeler reisleri durumunda olan Divan Ricali rütbe ve sınıfları sırasıyle». Tersaneî Âmire Nazın, Defter Emini, Serasker Müsteşarı, Masarif at Nazırı, Tophaneî Âmire Nazırı, Gümrük Emini, Deavi Nazırı, Amedii Divanı Hümayun Efendisi, Duhan Gümrüğü Emini, Takvimhane Nazın, İhtisap Nazırı, Divanı Hümayun Teşrifatçısı, Mektubii Sadrıâli, Beylikçi, Tercüman, Dahiliye Kâtibi, Hariciye Kâtibi, Deavi Muavini Evveli, Sertabip, Tevkii, Rumeli Defterdarı, Anadolu Defterdarı, Postahane ve Zahire Nazırı, Rumeli Varidat Muhasebecisi, Rumeli Masarifat Muhasebecisi, Zabtiye Muavini, Ticaret Muavini.

Meclisi Valâ Evrak Müdürü, Deavi Muavini Sanisi, Haremeyin Tercümanı, Beylikçi Kisedarı, Su Nazırı, Mekâtibi Umumiye Nezareti Muavini, Çavuşlar Kâtibi, Anadolu Varidat Muhasebecisi, Anadolu Masari-

fat Muhasebecisi, Sergi Muhasebecisi, Esham Muhasebecisi, Ceride Muhasebecisi, Evkaf Muhasebecisi, Maliye Mektupçusu, Maliye Kâtibi.

Evamiri Maliye Müdürü, Beytûmal Müdürü, Nizamiye Muhasebecisi, Serasker Mektupçusu, Bahriye Muhasebecisi, Bahriye Mektupçusu, Sahibi Âyar, Toptan Muhasebecisi, Tophane Mektupçusu.

Ebniyeyi Hassa Müdürü, Hariciye Teşrifatçısı, Ağnam Müdürü, Veznedar Baş.

Amedii Divanı Hümayun Hülefası : Muhtelif sınıf ve rütbede 15 memurdan ibarettir.

Zabitanı Aklâm (Kayıt ve Zabıt Kalemleri - Bürolar) : Mektubii Sadır Muavini, Mektubii Sadır Halifesi, Teşrifat Kisedarı, Mütercimi Evvel, Mühimme Müdürü, Divan Kisedarı, Ruz Kisedarı, Tahvil Kisedarı, Deavi Kisedarı.

Rumeli Varidat Mümeyyizi, Anadolu Masarif at Mümeyyizi, Sergi Varidatı Mümeyyizi, Sergi Masarifat Mümeyyizi, Esham Muhasebesi Mümeyyizi, Ceride Muhasebesi Mümeyyizi, Malikâne Muhasebesi Mümeyyizi, Bedelât Odası Mümeyyizi, Maliye Kâtibi Mümeyyizi, Mektubini Maliye Halifesi, Babıseraskeri Tercüme Odası Mümeyyizi.

Serasker Mektupçusu Müdürü, Evrak Müdürü, Hassa Mümeyyizi, Jurnal Müdürü, Yoklama Müdürü, Nizamiye Tahriratı Kâtibi, Muhasebe Mümeyyizi, Tevziat Ruznamecisi, Darı Şûra Tahriratı Mümeyyizi.

Ceybû Hümayun Kâtibi, Darphane Tahriratı Mümeyyizi, Darphane Varidatı Mümeyyizi, Maadin Kâtibi, Evkaf Tahrirat Kâtibi, Evkaf Zimmeti Halifesi, Bahriye Sergi Halifesi, Bahriye Yoklamacısı, Bahriye Jurnal Kâtibi.

III — SEYFİYE (Askerî) : Bu kısımda da, Asakiri Hassai Şahane Ordusu Meclisi, Dersaadet Ordusu Meclisi, Rumeli Ordusu Meclisi, Anadolu Ordusu Meclisi, Arabistan Ordusu Meclisi.

Bu Meclislerin mansup reis ve âzaları vardır.

IV — İLMİYE : Rumeli Kazaskerliği, Anadolu Kazaskerliği. Her iki Kazaskerliğin sekizer zattan mürekkep maiyeti vardır.

İstanbul Kadılığı, muhtelif sınıf ve dereceden 8 maiyeti, 1 müsteşarı ve 2 memur vardır.

Galata Kadısı, Havası Refia Kadısı.

Mahmutpaşa, Ahiçelebi, .Davutpaşa, Kasımpaşa, Tophane, Yeniköy, Beşiktaş ve Üsküdar Naiplikleri.

Ayrıca Eyaletlerde Mevali (11), Kazalarda Kadı ve Naiplikler mevcuttur.

V — KAPI KETHÜDARLARI : Muhtelif rütbede 22 Kapı Kethüdası vardır. Eyalet ve Eyaleti Mümtaze mümessilleri olarak İstanbulda bulunurlar. Birkaç Eyalet Kethüdalığı bir Kethüda uhdesinde görülmektedir.

VI — TAŞRA TEŞKİLÂTI : Eyaletlerde, Vali ve Defterdarlar. Livaların bir kısmında İdare Âmiri olarak Mutasarrıf, Kaymakam, bir kısmında da muhafız ve muhassıl bulunmaktadır.

(1263 ilâ 1267 yıllarına ait Salnamelerde Eyalet, Liva ve Kaza Memur kadroları gösterilmemiştir.

1272 Salnamesinde Meclisi Has'dan sonra (Meclisi Tanzimat) adı ile 1 reis, Paşa rütbesini haiz 7 âza ve 3 kâtipten ibaret bir Meclis daha görülmektedir. Ayrıca (Memurini Babı Fetva) diye ilmiye bölümündeki tablosunda: Ders Vekili, Şeyhülislâm Mektupçusu ile 8 Kuzat ve Müderrislerden mürekkep bir kadro görülmektedir.

Bu Salnamede Kapı Kethüdalarının adedi 47 dir ve bir kaç Eyalet Kethüdalığı bizzat uhdesinde görülmektedir.

1286 SALNAMESİNDE GÖRÜLEN TAŞRA TEŞKİLÂTI TABLOSU

Vilâyetlerde: Vali, Defterdar, Müfettiş, Hâkim veya Naip, Mektupçu, Vali Muavini, Politika Memuru.

Livalarda Mutasarrıf, Naip, Muhasebeciden ibaret olarak görülmektedir. Bu Salnamede Kapı Kethüdaları 22 dir.

Kastamonu Vilâyetine ait 1292 Salnamesinde görülen taşra teşkilâtı tablosu:

Vilâyetlerde teşkilât : Vali, Defterdar, Mektupçu, Naip, Divanı Temyiz Reisi, Evkaf Muhasebecisi (bunlar vilâyet erkânıdır.)

Vilâyet Meclisi İdaresi : Defterdar, Mektupçu, Naip, Müftü, Muha-

(11) Mevlânın cem'idir. Mevlâ: Veli, diğerin umurunda velayeti olan kimse, Vali. Mevleviyet: Müderrisliğin fevkinde bir İlmi rütbe veya paye

sebeci tabii âzasıdır. Ayrıca 6 da müntehap âzası vardır. 1 Başkâtip, 2 de muavini mevcuttur.

Divanı Temyizi Vilâyet : 1 Reis ile Kuzat, Müderris ve eşraftan 6 âzası, 1 Başkâtip ile 2 muavini, 2 mukayyidi vardır.

Meclisi Deavi : 1 Reis (Naiptir), Mümeyyizandan 4 âzası, 1 kâtibi, 1 müstantik, 1 mukayyit, 1 Mülâzımı vardır.

Vilâyet Muhasebe Kalemi : Mukayyit, Mukayyit Muavini, Mülâzım, Maadin Refiki, 13 memur ve kâtipler, 1 Varidat ve Masarifâtı Umumiye Mukayyidi ve Muavini, 1 Sandık Emininden.

Sancak Muhasebe Kalemi ise, 1 mukayyit, 1 muavin, 1 refikten ibarettir.

Vilâyet Mektubî Kalemi : Müsevvit, müsevvit refiki, mümeyyiz, mülâzım namı altında 15 memur ve kâtip, 1 telgraf mukayyidi.

Vilâyet Evrak Odası : Evrak Müdürü, muavini ve 3 refiki.

Tahriri Emlâk Kalemi: Tahriri Emlâk Mümeyyizi idaresinde 6 sabit, 13 ü seyyar memurdan ibarettir.

Emlâk Komisyonu : Halktan seçilmiş 6 âzadan.

Evkaf Kalemi : Muhasebeci, Başkâtip, Mukayyit ve 1 mülâzımdan ibaret.

Defteri Hakani Kalemi : Memur, 2 memur refiki, 4 mülâzım ve 1 emlâk senet kâtibi.

Mahkemei Şer'îye Kalemi : Başkâtip, ikinci kâtip, kassam kâtibi, mukayyit, eytam müdürü.

Nüfus Nazır ve Mukayyidi : Nüfus Nazırı ve mukayyidinden ibarettir.

Maarif Komisyonu : Divanı Temyiz Reisi ile Mektupçunun riyasetinde Müftü, Evkaf muhasebecisi, Divanı Temyizden 1 mümeyyiz, Meclisi idareden 1 âza.

Meclisi Belediye : Halktan 1 reis ve muavini, halktan 3 âza, tabip, eczacı, sandık emini,

Tarık Komisyonu : Halktan 1 reis, 6 âza, 1 kâtip,

Tarık memurları : Sermühendis, Sancak mühendisi, tarık emini, kondoktör'dür.

Meclisi Ziraat : 1 Reis, 5 âza.

Orman Memurları : Orman Sermüfettişi, müfettişi sani, orman süvari korucusu.

Sancaklarda teşkilât : Mutasarrıf, naip, müftü, muhasebeci, tahrirat müdürü, evkaf muhasebecisi.

Meclisi İdare : Mutasarrıfın reisliğinde naip, müftü, muhasebeci, tahrirat müdür, evkaf muhasebecisi tabii âzasıdır. 4 de müntehap âzası vardır. 1 Kâtip ve muavini mevcuttur.

Meclisi Temyiz : Naibin reisliğinde mümeyyizandan 4 âzası, 1 kâtibi, 1 müstantik'i 1 kâtip muavini vardır.

Muhasebe Kalemi : Mukayyit, muavin, refik ve şakirdan unvanlı 9 memur.

Tahrirat Kalemi : Muavin, müsevvit, mübeyyiz, evrak müdürü, şakirdan unvanlı 8 memur.

Ticaret Mahkemesi : 1 reis, 2 daimî, 3 muvakkat âzası ve 1 kâtibi.

Belediye Meclisi : 1 Reis, memleket tabibi dahil 6 âza, kâtip ve sandık emini.

Evkaf Kalemi : Muhasebeci, kâtip, Şakirt, tahsildar unvanlı 7 memur

Deferi Hakani Kalemi : Memur, Başkâtip, ikinci kâtip, tapu kâtibi, emlak kâtibi şakirt olarak 7 memur.

Nüfus Nazırı : 1 nüfus nazırı ve 1 mukayyit.

Maarif Meclisi : 1 Reis, 3 âza.

Orman Memurları : Müfettiş, kâtip, süvari ve piyade korucuları.

Kazalarda Teşkilât : Kaymakam, naip, müftü, malmüdürü.

Meclisi İdare : Kaymakamın reisliğinde tabii âza olarak naip, müftü, malmüdürü ile halktan seçilen 4 âza, 1 kâtip.

Deavi Meclisi : Naibin reisliğinde mümeyyizandan 3 âza, 1 kâtip.

Bazı kazalarda ziraat ve maarif meclisleri vardır. Maarif meclislerinin reisliği bazı kazalarda müftü uhdesindedir.

Belediye Meclisi : Halktan 1 reis, 4 âza, 1 kâtip.

Kazanın diğer memurları: Malmüdürü refiki, sandık emini, eytam

müdürü, tapu kâtibi, vukuat kâtibi, nüfus mukayyidi, emlak kâtibi, yevmiye mukayyidi, yevmi vukuat kâtibi.

Nahiyelerde Teşkilât : Müdür, naip, kâtip, tapu kâtibi, nüfus mukayyidi.

Vilâyet, Sancak ve Kazalarda posta ve telgraf, rüsumat teşkilâtı olduğu gibi, kale, tersane, maadin vesaire gibi tesisat mevcut olduğu takdirde bunların da ayrıca hizmet kadroları vardır.

Nahiyelerin durumuna göre kadrolarında kereste memurluğu, karantina memurluğu görülmektedir.

1286 Salnamesinde görülen devlet teşkilâtı bölümlerinde bir hayli değişiklik ve ilâveler olduğundan bu Salnamede görülen tablolar, âmme hizmetinin icabettirdiği şekle uygun bir tekâmüle doğru gidildiğini göstermesi bakımından kısaca aşağıya çıkarılmıştır.

A) I — Mabeyni Hümayun : Muhtelif sınıf ve meslekten çeşitli rütbelere sahip, âmir, memur, kâtip durumunda vazifeli 34 personel.

Mabeyni Hümayun memur ve zabıta kadrosu : Sivil ve askerî âmir ve memur olarak muhtelif rütbelerde 45 dir.

II — Vükelâyı Saltanat ve Meclisi Has Azalan : Sadrîâzam ve Şeyhülislâmdan başlayarak bütün Meclis reisleri, Nazırlardan ibaret olup 30 âzadan mürekkeptir.

III — Şûrayı Devlet: Bir Reisin idaresinde beş daireden ibarettir. Dairelere Reisisaniler riyaset etmektedir.

5 Reisisani, 35 âza, 25 memur vardır.

IV — Divanı Ahkâmı Adliye : Bir Reisin nezaretinde dört daireden ibarettir. Daireler Reisisaniler tarafından idare edilmektedir. 15 âza, 14 memuru vardır.

V — Maarifi Umumiye Meclisi : Maarifi Umumiye Nazırının Reisliğinde 15 âza, 4 kâtip.

VI — Şûrayı Askerî : Bir Reis, 12 âza, 12 kâtip.

Levazım Dairesi : Bir Reis, 4 âza, bir Başkâtip.

İdare Bahriye Meclisi : Bir Reis, 6 âza, bir Başkâtip.

Tersanei Âmire Meclisi : Bir Reis, 6 âza, bir Başkâtip.

Dairei Askeriyei Bahriye Meclisi : Bir Reis, 2 âza, bir Başkâtip.

Tophanei Âmire Meclisi : Bir Reis, 15 âza, bir Başkâtip ve muavini.

VII — Divanı Muhasebat : Bir Reis, 10 âza, üç memur.

Divanı Muhakemat : Bir Reis, 8 âza, 3 memur.

Divanı Muhakematta Münakit Komisyon : Bir Reis Vekili, 3 âza, 3 memur.

VIII — Divanı İstinaf : Bir Reis, bir Reisisani, 4 âza, 2 memur.

Mahkemei Ticareti Beriye Birinci Meclisi : Bir Reis, 4 âza, 2 memur.

İkinci Meclis : Bir Reis, 4 âza, 2 memur.

Üçüncü Meclis : Bir Reis, 4 âza, 2 memur.

Mahkemei Ticareti Bahriye Meclisi : Bir Reis, 4 âza, 2 memur.

Masalihi İflâsiye Komitesi : Bir Reis, 3 âza, 2 memur.

IX — Rûsumat Meclisi : Bir Reis, bir Reisisani, 7 âza, bir Başkâtip.

X — Orman Meclisi : Bir Reis, 2 daimî 4 muvakkat âza, 2 memur.

XI — Maadin Meclisi : Bir Reis, 4 âza, bir Başkâtip.

XII — Meclisi Maabir : Bir Reis, bir Reisisani, Turuk ve Maabir Müdürü, 4 âza, 2 memur.

XIII — Divanı Temyiz : Bir Reis, 6 âza, 4 memur.

Meclisi İdarei Zabtiye : Bir Reis Muavini, 6 âza, bir Başkâtip.

Dersaadet Meclisi Temyizi : Bir Reis, 5 âza, 8 memur.

Beyoğlu Meclisi Temyizi : Bir Reis, 5 âza, 6 memur.

Üsküdar Meclisi Temyizi : Bir Reis, 5 âza, 4 memur.

XIV — Meclisi Sıhhiydi Belediye : Bir Reis, bir Reisvekili, 6 âza, bir Başkâtip.

XV — Meclisi Teftişi Evkaf : Bir Reis, 3 daimi, 8 tabii âza, bir kâtip

XVI — Ebniye İdaresi Meclisi : Bir Reis, 4 âza, 2 memur.

B — Kalemiye «Bürolar, Kalemler» : Amedi Divanı Hümayun, Babıâli Aklâmı, Babıseraskerî Aklâmı, Aklâmı Bahriye, Tophane Aklâmı, Harbiye Aklâmı, Maliye Aklâmı, Varidat ve Masarifat Muhasebeleri Kalemleri, Hazinei Hassa Aklâmı, Ticarethane Aklâmı, Rûsumat Aklâmı, Babıazabtiye Aklâmı, Evkafı Hümayun Aklâmı, Defteri Hakani Aklâmı

diye görülmektedir. Bu bürolarda muhtelif rütbe ve dereceye sahip değişik adette memurlar mevcuttu.

C — İlmiye : Rumeli Süduru (Kazaskeri), Anadolu Süduru (Kazaskeri), İstanbul Kazası ve Haremeyni Muhteremeyn diye ayrılan kısımlar da, Ulema, Hoca, Nakip v.s. gibi bu sınıfa mensup zevattan tefrik edilerek teşkil edilmişlerdir.

I — Meclisi İntihabı Hükkâm : Bir Reis, 8 âza, bir kâtip.

II — Meclisi Tetkikatı Şer'îye : Bir Reis, 8 âza, bir kâtip.

III — Bâbı Fetva:

IV — Meclisi Meşayih : Bir Reis, beş âza.

D — Seyfiye : Bu kısımda askerî sınıfa mensup her rütbeden bilûmum Ümera ve Zabitan ile büro memur ve müstahdemleri gösterilmektedir.

E — Taşra teşkilâtı :

I — Vilâyetler tablosu : Vali, Defterdar, Hâkim veya Naip, Mektupçu, Vali Muavini, Politika memuru.

II — Livalar tablosu : Mutasarrıf, Naip, Muhasebeci gösterilmektedir.

TAPU VE KADASTRO UMUM MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİNDE BULUNAN

OSMANLI VİLÂYET KANUNNAMELERİ ÜZERİNDE BİR İNCELEME

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI VİLÂYET KANUNNAMELERİNİN MAHİYETİ

Tekin GÜRZUMAR

1. Onaltıncı asrın ilk yarısında yapılan arazi tahriri :

Tapu ve Kadastro Umum Md. arşivinde bulunan kanunnamelerin mahiyetleri hakkında izahlara girmeden önce, Osmanlı İmparatorluğunda 16. asrın ilk yarısında yapılmış olan arazi tahririne kısaca temas etmek lâzımdır. Çünkü tahrirler neticesinde meydana getirilen «Tahrir Defterleri» nin başında bulunan bu kanunnameler ait oldukları mahallin malî ve mülkî memurları arasından seçilen Tahrir Eminlerinin yaptıkları tahrirlere göre, eski ve genel kanunlar üzerindeki incelemeler sonunda tanzim edilmişlerdir.

Bilhassa tahrir defterlerindeki kayıtlara ri'ayet etmeyenlerin mesuliyetlerini gösteren hükümler, doğrudan doğruya tahrirden güdülen gayeleri baltalayıcı hareketlerin müeyyideleridirler. Bu sebepten arazi tahrirleri kısmen bu kanunnamelerin vücut sebebi sayılabilir.

Arazi tahririne Yavuz Sultan Selim zamanında başlanmıştır. Sultan Orhan zamanında da gaye itibariyle arazi tahririne yaklaşan bazı faaliyetlerde bulunulmuşsa da, meydana getirilen defterlerden hiçbirinin mevcut olmaması bugün, Sultan Orhan'ın bu hareketinin arazi tahriri mahiyetinde olup olmadığı hakkında bir fikir ileri sürmek imkânını ortadan kaldırmaktadır.

Yavuz Selim zamanında başlayan tahrir İkinci Selim zamanında sona ermiş, her yüz senede bir tahrir yapılması kabul edilmişken daha sonra yeniden herhangi bir umumî tahrire teşebbüs edilmemiştir.

Yavuz Selim'in bir fermanı ile başlayan arazi tahriri, aşağı yukarı

yetmiş sene sürmüş, İmparatorluk sınırları içerisindeki köyler teker teker ele alınarak şahıslar, hububat, meyve ve sair mahsuller, hayvanlar, halktan alınacak resimler, köy arazisi, mer'a, yaylak, kışlar ve değirmenler tesbit edilmişti. Memleketin nüfusu, malî ve İktisadî durumu hakkında esaslı malûmat edinme imkânlarını sağlayan bu umumî tahrirden başka, kısmî olmak üzere bazı tahrirler de yapılmış ise de, bunlar sadece yeni fethedilen yerlere ve bazan da arazi ihtilâfları dolayısıyla muayyen bir mıntakaya inhisar etmişlerdir.

Tahrirlerin neticesi muhtelif esaslara göre tesbit edilen ve değişik isimler alan defterlerde gösterilmişti (1). En iyi cins kâğıtlara yazılmış ve gayet sağlam bir şekilde ciltlenmiş olan bu defterler, ilk zamanlar Defter Eminliği İdaresinde muhafaza edilmiş, sonraları Defteri Hakanı kalemine taşınmış ve 1932 yılında da Ankara'ya getirilmiştir. Halen Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü'nün arşivinde çelik dolaplar içerisinde muhafaza olunmaktadır. Defterler 223 ü mufassal olmak üzere 2320 tanedir. Kanunnameler, mufassal defterlerinin başında bulunmaktadır. Ait oldukları livaların isimlerini taşıyan bu defterlerin hepsinde kanunname yoktur, bazılarında ise birkaç tane mevcuttur.

(1) Bu defterler altı tane olup şunlardır: a) Mufassal Defteri: Bu defterler liva itibariyle tutulmuştur. Her livaya bağlı kaza ve nahiyeler ile bunlara bağlı köyler, mezralar, cemaatler ve çiftlikler üzerine tahrir olunmuştur. Mufassal defteri devlete ait araziye, köyleri, mezra ve çiftliklerin hudutlarını, yaylak, kışlak, otlakiye ve değirmen vesaire gibi köy halkının menfaatine müteallik yerleri ihtiva eder. Bu defterler üzerinde tashihat icrası ancak kanunun bu hususta salahiyyetli kıldığı kimselere aittir, b) İcmal Defteri : Bu defterler tımar, zeamet ve sipahilere tahsis olunan köy ve araziye göstermektedir. Mufassal defterindeki kaza nahiye ve köy ve mezraların zaim ve sipahileri kimler ise onların isimleri yazılıdır. Mufassal defterinde yazılı kaza nahiye ve köylerin behemahal İcmal defterinde de kayıtlı olması lâzımdır. Tımar zaim ve sipahilerin kendilerine mahsus olan yerlerden alacakları aidat her köyün altında yazılıdır., c) Derdes Defteri: Bu defterler de mufassal ve icmal defterlerindeki liva, kaza, nahiye, köy ve cemaatler üzerine tutulmuştur. Buraların zaim ve sipahilerini, aidatını v.s. i.t gösterir, d) Ruznameçe Defteri : Bunlar da mufassal ve icmal defterlerinde yazılı mahalleri gösterir, fakat derdest defterinden tedavül eder. Bu tedavül ancak zaim, sipahi veya hangi şahsa tevcih yapılmışsa onlara münhasırdır. Bu dört defter birbirleriyle bağlıdır, e) Vakıflar Defteri : Liva itibariyle tutulmuşlardır, kaza, nahiye, köy ve cemaatlardan tefrik edilmek suretiyle vakfın nev'i, şartları, hangi vakıftan olduğu ve vakfın menfaatları gösterilmiştir, f) Müccellet Vakıf Defterleri : Padişahlara, sadrazamlara, paşa ve sultanlara ve diğer bazı şahıslara ait olan vakıflar gösterilmektedir.

2. Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü arşivinde bulunan kanunnamelerin mahiyeti :

Osmanlı İmparatorluğunun bütününe şâmil kanunnamelerden ayırmak için «Vilâyet Kanunnameleri» şeklinde isimlendirilen bu kanunnameler, ait oldukları bölgenin idari, İktisadî, malî ve adli durumları hakkında esaslı hükümleri ihtiva etmektedirler. Her liva için ayrı kanunlar çıkarılmasının sebebini, imparatorluk sınırları içerisindeki İktisadî, sosyal ve coğrafi farklarla izah etmek mümkündür. Rumeliindeki hristiyan memleketleri için konulan hükümlerin Arabistanda aynen tatbik edilemeyeceği aşîkârdır. Çeşitli âdet ve an'ane'lere bağlı insanların bir arada tutulabilmelerinin ancak âdil kanunlarla mümkün olacağını bilmesi, mahallî kanunlara da tatbik sahası bırakmak suretiyle muayyen bölgelere inhisar eden kanunların vazına vücud vermiştir.

Bilindiği gibi Osmanlı imparatorluğunun ilk devirlerinde yazılı olmayıp teamül ve an'ane şeklinde nesillere intikal eden kanunların unutulabilmesi endişesi bunların yazılması yolundaki çalışmaları meydana getirmiş ve bu yoldaki faaliyetlerin ilkinin «Fatih Kanunnamesi» teşkil etmiştir. Daha sonraları Kanunî Sultan Süleyman tarafından meydana getirilen ve ihtiva ettiği hukukî meselelerin şumullü olması itibariyle Fatih Kanunnamesinden farklı olan «Süleyman Kanunnameleri» o zamana kadar tatbik edilen esasların bir araya getirilmesinden ibarettir.

Vilâyet Kanunnameleri genel olarak bu kanunların koydukları esaslar dahilinde, memleketin muhtelif kısımlarının arzettiği hususiyetler de gözönünde bulundurularak, arazi tahririne memur edilen kimseler tarafından meydana getirilip padişahın tasdikine arz ve kabul edildikten sonra ait oldukları livanın tahrir defterinin basma konurdu. Kadastro arşivinde bulunan mufassal defterlerinde, kanunların yapılmasını emreden fermanlarla bunların tasdik olunduklarını gösteren tuğralar mevcuttur.

Bu kanunnamelerden bir kısmının kopyaları bazı eksik ve fazlalıklarla Başbakanlık arşivinde bulunmakta olup, birkaç tanesinin tam metni sayın Prof. Ömer Lütfi Barkan tarafından «15 ve 16. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda ziraî ekonominin hukukî ve malî esasları» isimli eserde neşredilmiştir.

Kanunnamelerin baş veya son kısımları zamanla yıpranmış, kopmuş ve kısmen de okunamaz bir hale gelmiştir. Esasen kanunnameler okunması müşkül bir siyer yazısı ile yazılmışlardır.

Osmanlı Vilâyet Kanunnameleri fasıllar üzerine tanzim edilmişler-

dir. Fasılların herbiri muhtelif hususlara temas etmektedir. Ayrıca kanunnamelerin ekserisinde bir mukaddime olup buralarda umumiyetle arazi, resimler hakkında geniş izahlarda bulunmaktadır.

Kanunnamelerde mevcut hükümleri beş guruba, ayırabiliriz :

1. ARAZİYE TAALLÛK EDEN HÜKÜMLER :

Arazi hakkındaki hükümler kısmen fasıllarda ve kısmen de mukaddimelerde yer almışlardır. Bunlar arazinin neveleri, tasarrufu, intikali ve tapu muamelelerine temas etmektedirler. Bu hükümlere kanunnamelerin ekserisi doğrudan doğruya bazıları da resimleri gösterirken dolayısıyla yer vermiştir.

A. Mora Kanunnamesinden (2) :

«Bu Vilayeti bereketşiar Rumeli Misillu arzı miri dir ki hini fetihtе reaya yedinde bulunan arazi yine reayaya mukarrer kılınıp rakabe-i arazi beytûlmali müslimin için alıkonulmuştur. Müddeti nâmalum icar tarikiyle mutasarrıflar olup ziraat ve haraset ve bağ ve bahçe ve bostan gars edüp vesair vücuhu istiğlâl ile istiğlâl edüp oşür adına haracı mukasemesin ve çift akçesi adına haracı muvazzafını verüp mademki muattal etmeyüp hukukun eda ederler kimesne dahlü tearruz eylemeyüp fevt olunca nice dilerse tasarruf ederler fevt olunduktan sonra oğulları kendilerinin makamlarında kaim olup tafsil-i mezbur üzere tasarruf edeler oğulları ve kızları ve kız karındaşları kalsa elverdiği tapu ile onlara verilip kızı ve kız karındaşı yoğise hariçten tamire kadir kimesnelere ücreti muaccele tapuya verilüp onlar dahi tafsili sabık üzere tasarruf edeler. Şöyleki mezburlardan biri tasarrufunda olan yerlerini üç sene tatil eyleye elinden almup ahare tapuya verilir. Bunların hiçbirisi vücühü merkumeye muhalif tasarrufa kadir değildir.

Bey’u şira ve hibeleri vesair vücuh ile temlik ve temellükleri ve vakfetmeleri cemian merfudur amma bir kimesne tasarruf ettiği yerlerinden feragat etmek mürad edüp sipahi marifetiyle bir kimesneden hakkı kararı için bir miktar akçe alup feragat ettikte sipahi ol kimesneye tapuya verse muteberdir ve hala Rumelinde cari olan kaide budur.»

B. Sivas Kanunnamesi'nden (3) :

Mukaddime :

«Bilâdî islâmiyede olan erazi muktezayı şeriatî şerife üzere üç kısımdır bir kısmı arzı öşriyye dir ki hini fetihde ehli islâma temlik olunmuştur. Yahut Kablel fetih ehli İslâma gelüp yerleri ellerinde mukaver kılınmıştır bu kısım sahihlerinin mülkleridir sair malları gibi nice dilerlerse tasarruf ederler. Ehli İslâm üzere zira iptida haraç vaz'ı nameşru olmağın öşür vaz' olunmuştur. Ekerler biçerler hasıl olan gailenin öşründen gayri bir habbe alınmaz anı dahi kendüler fukara ve mesakine verirler sipahiden ve gayriden asla ferde hilâl değildir. Arzı hicaz ve arzı bir kısım dahi arzı haraciyye dir ki hini fetihtе keferenin ellerinde mukarrer kılınur bu kısım dahi sahihlerinin mülkü sahihleridir. Bey'a ve şiraya ve sair envai tasarrufata kadirdirler iştirâ edenler dahi veçhi meşruh üzere ekerler haracı mukasemesin ve muvazzaflı verurler Ehli İslâm iştirâ etseler dahi kefereden alma gelen haraçlar sakıt olmaz bi kusur eda ederler. Egerçi ehli islâma iptida haraç vaz'ı meşru' değildir. Amma bakaen alınmak meşru'dur mutasarrıf olanlar eğer ehli zunmettir ve eğer ehli İslâmıdır madamki ellerinde olan yerleri ziraat ve haraset edüp ta'til eylemeyeler asla dahil ve taarruz olunmaz nice dilerse tasarruf ederler, fevt oldukça sair emval ve emlâkleri gibi vereselerine intikal eder kütüp şer'iyede mastur ve meşhur olan erazi bu iki kısımdır. Bir kısmı dahi vardırki ne öşriyye ve nede veçhi meşruh üzere haraciyyedir. Ana arzı memleket derler aslı haraciyyedir lâkin sahihlerine temlik olduğu takdirce fevt olup veresei kesire mabeyinlerinde taksim olunub her birine bir cüz'î kıt'a deyub her birinin hissesine göre haraçları tevzi ve tayin olunmakta Kemali subet ve işkal olub belki âdete muhalif olmağın rakabei erazi bey tûlmali müslimin için eli konulur. Reayaya icarei faside tariki ile verilub ziraat ve haraset ve bağ ve bahçe ve bostan edüp hasıl olandan haracı mukasemesin ve muvazzaflı vermek emir olunmuştur. Bu diyarı bereket şiarın ammei erazisi dahi bu üslub üzere arz memlekettir ki arzı miri demekle maruftur reayanın mülkları değildir. Müddeti na malum icarei faside tariki ile tasarruf ziraat ve haraset ve sair vücuhu istiğlâlle istiğlâl edüp öşür adına haracı mukasemesin ve çift akçesi adına haracı muvazzaflı verüp madamki tatil etmeyüp vücuhü merkume üzere tamir edüp hukukun eda edeler kimesne dahil ve taarruz eylemeyüp fevt oluncaya dek nice dilerlerse tasarruf ederler fevt olduktan sonra oğulları kendülerin makamlarına kaim makam olub tafsıl mezbur

üzere tasarruf ederler oğulları kalmayub kızları veya karındaşları kalsa elverdiği tapu ile onlara verilir ve illâ haricden tamire kadir kimesnelere ücreti muaccele alinub tapuya verilir onlar dahi tafsili sabık üzere tasarruf ederler şöyleki mezkûrların birisi tasarrufunda olan yeri üç yıl ta'til eyleye şer'le elinden alinub ahara tapuya verilir bunların hiç birisi vücuhu merkumeye muhalif tasarrufa kadir değildir bey'leri ve şıraları ve hibeleri ve sair vücüh ile temlikleri ve temellükleri ve vakfetmeleri cemian batıldır.»

2. CEZALARA TAALLÛK EDEN HÜKÜMLER :

Cezai mahiyetteki hükümler iki grupta incelenebilir :

a. Fertlerin, yaptıkları muhtelif fuller dolayısıyla mesuliyetlerini gösteren hükümler,

b. Hayvanların sebebiyet verdikleri zararlardan sahiplerine terettüp eden mesuliyeti tesbit eden hükümler

a. Muhtelif fiil ve hareketlerden dolayı fertlere verilecek cezaları tâyin eden birinci grup hükümler, doğrudan doğruya İslâm Hukukunun bu hususta koymuş bulunduğu esaslardan mülhem olarak meydana getirilen ve daha ziyade dinî bir karaktere sahip hükümlerdir.

Bilindiği gibi İslâm ceza hukukunun suç saydığı fiillerin ve verilecek cezaların mesnedi Kur'an'ın vazetmiş öldüğü emirler ve yasaklardır. Bir kısım suçlar vardır ki, İslâm hukukuna göre Hakk-ı Allaha girerler (zina, zina iftirası, şarap içme, hırsızlık v.s. gibi), bunlara verilecek cezalar «had» adını alırlar. Diğer bir kısım suçlar da Hakk-ı ademi'ye girerler, adam öldürme ve yaralama gibi (4). Umumî olarak cezalar idam, hapis, sürgün, el ve ayak kesme, sopa ve para cezalarıdır. Kanunnamelerin cezalar hakkında koymuş oldukları esasları suçların nevine göre şu şekilde sıralayabiliriz :

Zina : İslâm ceza hukukunun zina hakkında vazettiği esaslar bazı farklarla kanunnamelerde görülmektedir. Umumiyetle para cezaları ve evli kadınlar için recim cezası, değnek zinanın cezalarıdır. Zinaya taallûk eden hükümlerin dikkate değer tarafı, faillerin sosyal durumlarındaki değişikliğin cezalarda bir farklılık yaratmasıdır. Aşağıdaki kanun bu duruma esaslı bir misal teşkil edecektir :

(4) ÜÇÖK, Prof. Dr. Coşkun, «Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler» A. ÜH. F. D. C. III, Sayı, 1-4, Ankara 1946

«Zina edenlere müteallik olan cerayimin kanunun beyan eder (5).

Bir kimse bir avrat ile zina eylese şer'an sabit olsa evli olsa üçyüz akça alma ve eğer zina kılan ergen olsa yüz akça alma ve fakrülhal olsa elli akça alma ve zina etdiği avretin eri olsa bay olsa erden alınan (kanlık) alına ve eğer dul olsa mücerred erden alınan cerime alma ve eğer avretin ahvali şer ile sabit olduktan sonra ev geri kabul ederse gani olursa üçyüz akça köftehar cerimesin vere ve evsatulhal olsa ikiyüz akça alma ve eğer zina kılan ergen olsa yüz akça alma ve fakrülhal gördüğünce tazir ede her değnek başına bir akçe cerime alma ve eğer zina kasdına bir kimsenin evine girse evlu ise evli cerimesin vere ergen ise ergen cerimesin vere ve eğer bir kimsenin avretinden dilese veya öpse veya yapışsa şer'a sabit olsa kadı ta'zir eyleye her ağaç başına ehli örf bin akça ala eğer avret veya kız bir kimesniye sen bana zina kıldın dese şer'le isbat olmasa avretin ve kızın sözüne itibar olunmaya ere and vireler avreti kadı tazir edüp iki ağaç başına ehli örf bir akça cerime ala; eğer bir avrete bir kimesne ben seni şöyle edep dururum dese avret minkire olsa avrete and verup eri kadı tazir edüp iki ağaç basma ehli örf bir akça cerime ala ve eğer bir kişi bir kimesneyi bir avretle zina eyledüğün bilse kadıya demese ve uğruluğun bilse demese on akça cerimesin alına zikrolan cerayim kâfirden sadır olsa âlâ ve ednâ tahmini üzere Müslümanlardan alınan cerayimin nısfı alına ve zina eden kişi fakirhal olsa yüz akça cerime alma.»

Sarhoşluk : Kanunnamelerin ekserisinde sarhoşlar için değnek ve para cezaları konmuş ve bu hususta kadılara bazı salahiyetler tanınmıştır.

Hırsızlık : Hırsızlar hakkında derpiş edilen ve çalınan malların nevilerine, hırsızlığın yapılışına göre değişen cezalar umumiyetle çalınan malın geri verilmesi, hapis, el ve ayak kesme, olup hırsızlığın tekerrürü halinde daha ağır şekilde tatbik edilmektedir.

Adam öldürme, yaralama, kavga : Adam öldürme ve yaralama fiillerinde cezalar esas itibariyle idam, hapis, bazı uzuvların kesilmesi, deynek ve para cezalarıdır. Bunların tayininde, kullanılan âletlerin nevi (ok kılıç, balta, bıçak gibi) kavganın neticeleri ve yaraların tesirleri mühim rol oynamaktadır.

Cezaî hükümlerden bazı misaller veriyoruz :

«Haramiye, uğruya ve kanlıya ve sair hırsızlara bihasbel meratip

(5) Kanunname-i Livayı Nikboli'den (Defteri Mufasssalı Livayı Nikboli No.

siyaset eylemek atlu sancağı beyinindir. Amma bir sebeple şer'an ve örten af olunsa bedeli siyaset deyü akça alınması kanunu kadime muhaliftir. Ve siyaset olunan kimesnelerden cerime alınmak yoktur amma af olunduğu takdirde cürümlenmek sahibi raiyyetindir. Cürüm dahi bigayri hak katli nefis eden kimsenin âlâsından dört yüz akça ve mutavassıtul halden iki yüz akça ve ednadan yüz akça... ve göz çıkaran ve el düşüren kimesneden cürmü nefistir ve baş yarıp söğük çıksa ve diş çıksa ve kılıç ile çomak ile ve bakî aleti harp ile mecruh olup döşeğe düşse yüz akça ve bunlardan madun cerime ki ta'zir ve tedip lâzım ola... ve cürmü olan kimesne teftiş olmadın veyahut üzerine zahir olan şenayi yerine varmadın sancak beyi ve subaşları ve adamları nesnelerin alıp salıvermek memnudur ve illâ kendüleri ve müstahakı itab olunur ve her mücrimin ve her müttehimin cerimesi vilayet kadısı vilayet kadısı katında veya müfettiş huzurunda sabit ve zahir olmadın ehli örf tutup siyaset eylemek şer'a ve kanuna muhaliftir amma mücrim ve müttehim olan kimesne mütemerrid ve muanid olup mahkemeye gelmekte imtina ederse bu takdirce cebir ile mahkemeye götürmek memnu değildir...»

Kanunnamelerin bir kısmında adam öldürme ve yaralama suçları müstakil fasıllarda teferuati bir şekilde ele alınmış, bir kısmında pek muhtasar geçilmiş ve bazılarında da «Kanun-u Kadim» e başvurulması lüzumuna işaret olunmuştur.

b. Hayvanların yaptıkları zararlar :

Hayvanların sebebiyet verdikleri her türlü zararlardan hayvan sahipleri mesul tutulmaktadırlar. Bu hususta konulan cezalar da zararın mahiyetine göre değişen para ve deynek cezalandır.

Kanunnamelerde ceza usulüne giren bazı hükümlere de yer verilmiştir. Kadıların yapacakları işler, para cezalarını alacak kimseler, cezaların infazı hakkında olan bu hükümler oldukça kısadır.

3. RESİMLERE TAALLÛK EDEN HÜKÜMLER :

Kanunnamelerde en fazla yer tutan hükümler, bütün teferuatiyle resimlere temas eden hükümlerdir. Bunlar üzerinde bu kadar ehemmiyetle durulmasının sebebi bir bakıma arazi tahrirleri neticesinde elde edilen nizamın devamı arzusu olmuştur. Diğer taraftan memleketin ekonomik ve malî hayatı üzerindeki derin tesirleri ve her türlü suiistimalin önlenmesi lüzumu resimlerin şumullü olarak tanzimini zarurî kılmıştır.

Kanunlar bir taraftan resimlerin nevi ve miktarlarını gösterirken, bunların tayininde esas olacak ölçülere de temas etmiş, bilhassa maha-

lî örf ve âdetleri geniş bir müsamaha ile karşılamıştır. Bu müsamaha hristiyanların bulundukları yerlerde son haddine varmıştır. Bu suretle bölgelere göre değişen bir vergi sistemi meydana getirilerek çeşitli insanların devlete olan bağlarının kopmamasına çalışılmıştır.

Bu kanunlarda bulunan resimlerden birkaç örnek veriyoruz:

«Ağnam (koyun) resmi, ağıl resmi, araziden alınan resimler, bağ bahçe resimleri, balık öşrü, livalara gelen giyecek eşyalarından alınacak resimler, çift, ispenç, bennak resimleri, evlenme resimleri, değirmen, kovan, resimleri, pazarlardan alınacak bac'lar, gümrük resimleri, meslek erbabından, imalâthanelerden alınacak resimler, kappan resimleri, tuz, zeytin, zeytinyağı, yaylak, kışlak resimleri, hayvan resimleri, yiyecek maddelerinden alınacak resimler, müruriyeler, bekçi, korucu, ırgadiye, avcı resimleri, gerdek resmi, hayvanlara vurulacak damgalardan alınacak resimler v.s. (6).

Bu resimlerin miktarları mükelleflerin Müslüman - Hristiyan, evli, bekâr, dul, zengin - fakir oluşlarına göre değişir. Meselâ; Mora Kanunnamesinden aldığımız şu misaller bu durumu açıkça gösterir (7) :

Müslimlerden		Gayrimüslimlerden
Haracı Muvazafa		
Çift Resmi (8)	60 akça	Bu üç vergiye mukabil gayrimüslimlerden 25 akça İспенç vergisi alınır
Bennak Resmi (9)	30 »	
Mücerret Resmi	12 »	
Koyun Resmi	1 »	1 akça (koyun başına)
Otlak Resmi	25 »	25 »
Kışlak Resmi	25 »	25 »
Ağıl Resmi	5 »	5 »

(6) Bu resimlerin mahiyeti hakkında Dr. Neş'et Çağatay'ın «Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan alınan vergi ve resimler» Ankara 1947 isimli eserine bk.

(7) Defter-i Mufasssal-ı Cezirei Mora, No. 24 Tarih, 1129

(8) Bir çiftlik (ziraat olunur ala yerden 70 - 80 dönüm, evsatıl hal olan yerden 100 dönüm edna yerden 130 dönüm olan arazi) yerle çalışan kimseden alınan vergi. Gayrimüslümlerden buna mukabil ispenç denilen şahsî bir vergi alınır.

(9) Bir nevi kazanç vergisidir. Bekârlardan alınan mücerret adını alır.

Haracı Mukaseme

(Mahsulâtтан alınan vergi)

Öşür (10)	1/8	1 /7	(Hububattan)
	1/10	1/10	(Zahire ve meyvadan)

Diğer Resimler

Bağ Resmi	12 akça	24 akça
Değirmen Resmi	120 »	120 »
Evlenme resmi	60 »	120 »
(Dul Kadından)	30 »	60 »
Kireç Fırını Resmi	60 »	60 »

Diğer taraftan muhtelif vilâyetlerin sahip bulundukları hususiyetler oralarda yeni bazı resimler ihdasını icap ettirmiştir. Meselâ Kudüs Kanununda ve adalara ait kanunlarda bu türlü hükümlere rastlanılmaktadır. Bu hususta ikinci bölümde kanunnamelerin muhtevalarını teker teker gösterirken bazı misaller vereceğiz.

Resimlere taallük eden hükümlere misal olmak üzere Kocaeli Knunnamesinden bazı kısımları aşağıya alıyoruz (11) :

«Kanunnamei livai mezbur evvelâ livai mezburun resmi çifti ki ana haracı muvazzaf derler; bütün çiftliği tasarruf edenler otuz üç akçe, ve nısıf çiftlikten ve yedi akça, ve rubu tutandan sekiz akça alınır ve bunlardan ziyade veyahut noksan üzere olsa yine bu itibar üzere arzın tahammülüne göre resim alınır; amma bir raiyetin iki üç akçadan oniki akçaya varınca yeri olsa ona ekinlu bennak derler; o makuleler ekinin yazılmıştır onikşer akça alma ve ziyade yeri olanlar aynı ile defterlerine yazılmıştır defterde yazıldığı üzere alınan ve bir riayyetin hiç yeri olmasa müzevviç olsa o makulelerden dokuzar akça resmi bennak olunur ki ana resmi riayyet derler; ve geri olmiyan mücerred ayadan altışar akça resmi mücerred alınan o mükalelerin altında (mim) yazılmıştır; amma sol mücerredki elinde yeri olsa kanunu kadim üzere resmi mücerredin verdikten sonra tuttuğu yerin resmin dahi verir ve bu defterde ekseri kurada reayadan soma hariçten deyu radde çekilmiştir; veyahut çekilme-

(10) Araziden elde edilen mahsulattan alınan vergi. Miktarı 1/2 -1/10 arasındır.

(11) Defter-i Mufassal-ı Livaya Kocaeli, No. 49

mistir; üzerine hariç yazılmıştır ol radde tahtında yazılanlar raiyyet değillerdir; hariç kura ayarıdır ki anda ziraat ederler meğher altında (s) veya (ekinlû) veyahut (mim) yazılmış ola ve öşri gallat ve hububat meşhur ve mütealemler ve malum cümleli halk alemdir kadı müleyyeamdan nice alınan gelmiş ise yine öyle alınır, bir habbe ziyade alınmaz ve defterde öşri bağ ve öşri meyva, ve öşri ketan ve öşri bostan yazılmıştır yazıldığı üzere alınur ve serbest olmıyan tımarların nısıf mirlivaya hasıl kaydolunmuştur ve nısıf sipahinindir ve resmi ganem ve resmi otlak ve kışlak ve tapoyı zemin ve adet ve deştebanı cümleten sipahinindir, mirillivanın ve gayrin medhalı yoktur; defterde gerek yazılmış olsun gerek olmasın.»

Cariye, esir, köleler hakkındaki resimlere de geniş yerler ayrılmış ve bu arada bunların alım satımı hakkında düzenleyici tedbirler ileri sürülmüştür. Resimleri de esir ve cariyelerin muhtelif durumlarına göre tesbit etmektedir (meselâ erkek, kadın, sağlam, sakat oluşları, geldikleri yerler gibi). Misal :

Kanunname-i Rûsumu Esiran (12) :

«Bir esirden ki dişî deşmiş ola iki yüz akça resmi mukarrer alınur ve her binde dahi alandan onyedi akça (Tuta) alınur bir kişî tatar içre bazı esirler bey' edüp kefiye getürse iki yüz on akça resim alınur hassa için, der Amed ez birün olduğu ecilden. Ol kimesne dahi âhara bey'etse ol vakit alandan tutası dahi alınur tamam dercolunur badehu Azaktan gelen esirin ki sahibinin elinde temessükü ola yüzbeş akça almur Der Amedi Ez Azak olduğu ecilden ve ol kimesne dahi ahara bey etse alandan beşyüz akça alınur ve her binde alandan onyedi akça tuta alınur taman derc olunur. Ve tamandan gelen esirin dahi sahibin elinde temessükü olsa yüzbeş akça resim alınur. Der Amedi Ez Taman olduğu ecilden ve ol dahi ahara bey etse yüzbeş akça dahi alınur, ve her binde tutası alınur tamam dere olur. Ve dahi bir esir ki Sohumdan gele ikiyüz on akça resim alınur ve satıldığı vakitte alandan tutası alınur tamam dere ölür ve sol esir ki diş çıkardıktan sonra alâ olsun ve edna olsun ikiyüz on akça resim alınur mukarrerdir mabakişî kıymete göre her binde on yedi akça dahi alınur...»

4. MUHTELİF HÜKÜMLER :

Yukarıda gösterilenlerden başka, kanunnameler çeşitli sahalara giren hükümlere de yer vermişlerdir. Bunlardan bir kısmı bugün İş huku-

kunun konusu olan meseleleri ele almaktadır. Madenler, boyahaneler, mumhaneler hakkında konulan hükümler, burada çalışan işçiler lehine bazı vergi muafiyetleri tanımış, çalıştıkları yerlerde tatbiki gerekli bazı şartlar ileri sürmüşlerdir. Bilhassa madenlere ait olanlar çok teferruatlıdır. Meselâ Serberniça (SERBZİNÇDOSAS) deki gümüş madenleri için yapılan «Kanunname-i Maadini Serbzindoças» madenle ilgili bir çok hususları etraflıca tesbit ve tanzim etmiştir. Kuyudan cevherin çıkarılması, kuyu sahiplerinin maden üzerindeki hisseleri, madendeki çalışma, işçilerle kuyu sahipleri arasındaki münasebet, işçilerin ücret ve madendeki hisseleri gibi. İhtiva ettiği dikkate değer hükümler dolayısıyla kanunnameyi aşağıya aynen alıyoruz : (13)

«Kanunname-i Maadini Serbzindoças

Her kuyu gerek yer yüzünden dik aşağı salınmış olsun ki ona (Şayine ve Paravi Paruvaç) derler ve gerek lağam tariki ile dağ altına sürülmüş olsun ki ona (Aştona) derler altmış dört hisse itibar olunur, sekiz hissesine (Üsmeci), on altı hissesine (Şihte) derler, her kişi kaçır hissesine mutasarrıf ise ona göre paydır deyu her haftada pamuk verirler, hissesine göre kaçınıcı hafta nöbeti düşerse ona göre yardırlar sonra her iki ayda Kadı ve Emin ve Kâtip ve Şefar marifetlerde hasıl olan cevher taksim olunup her kişi hissesin alup ve arruğu varsa arrauguna verir ve özü bend yazılır ve arrugu yoğise kendi üzerine yazılır. Çars alup gidüp cümle maden kuyuları cevherleri taksimi tamam olduktan sonra yine kadı ve emin ve kâtip ve Amili marifetlerde revîşt ederler. Revîşt odur ki odun ve kömür ile çaç edüp üzerine cevher koyup üstüne odun ve kömür cevher kat kat kubbe vaz'ında olur ve ortasını boş koyup ve tamam oldukta üstün muhkem kalın balçık de sıvayup ondan sonra içine Od bırakub yakarlar nice günler yansa gerektir etrafından odu kesildikçe cevherin alırlar ve serbrinçdosas madenlerinde hasıl olan cevherler sair maadine muhalif siteniş'dirler, bihar yabis hurdakum şeklinde madenlerde hasıl olur toprağı, her iki kabul cevhere birer kabul ilhak edüp ve yığirmi sekiz kabul safi cevher bir gümüşlük deyu itibar olunur revîşt olup yandıkta (siteniş) ile mahlut olup yirmi sekiz kabul kırk sekiz kabul olup yirmi dört kubule bir «hiçe» diyup bir sandık ölçüye koyarlar iki hiçesinden hasıl olan kurşun parelerin ocak idüp bir gümüş hasıl olur ve revîşt kenarından alınan cevherden cevherine göre bazından bin dirhem ve bazından bin beş yüz dirhem gümüş hasıl olur ikinci gümüş ikiyüz dirhem ziyade ve üçüncü gümüş ondan ziyade çikub ondan sonra ve on-

dan sonra olan gümüşler seçtesi beraber gelur, cevherki eyü revîşt olan kırk sekiz kabul hesabından dört beş gümüşlükte nısıf gümüşlük fazla gelur ve ocaktan çıkan gümüş Kadı ve Emin ve kâtip ve Şufar marifetleriyle çıkub vezn olunub revîşt defterine koydolunub ve dört kişe mühürlenir sonra revîştlerden gümüşler tamam çıktıktan sonra kalhaneye iledüp kalhanede halis olur her ne kalursa reştisi altına karekennar yazub ve badehu darphanede Kadı ve Emin ve Kâtip marifetleri ile vezn olunub sahibi ayara teslim olunur sahibi ayar dahi akça işleyüp yine vezn ile dirhemini altı akça üzere teslüm edüp altışar akça üzere eminine mirî için öşür verilir; ve yüz on beş dirhemde resmi kalhane deyüp bir akça verilir mabakişi sahibinin olur ve darbhaneye teslim olunan gümüşün her yüz dirhemi sekiz yüz kırk akça üzerine kesilur iki yük kırk akçası serim darphane emini mirî için zapteder ve her nöbetten yüz dirhemle 840 akça olur Çaşm almub tablanub banka mühürlenub hıfz olunur sonra hazancı amireye akça irsal olundukda ol çasniler kaç kıt'a çaşm ise başka irsal olunur ve şöyleki nöbet çıkdıkda yüz dirhem gümüşden sekiz yüz kırk iki akça gelse yahut sekiz yüz otuz sekiz akça gelse makbuldü ziyade olursa yahut kesrederse makbul değildir.

Ve yüz dirhem akça (Kal) olunsa doksan sekiz ve doksan dokuz dirhem kalsa gayet ile âlâ akçadır şöyleki doksan beş ve doksan altı kalınsa akça kesir gümüşten işlenmiş olur ve maden hizmetinde olan işçilere her kısmetde maden sahipleri ile hesabları görülüp her haftada aldıkları yardım akçası hesap olunub eğer cevher üzerine kavbolunmuş ise Kavleyleyen reisleri olan kimse ile sahibi maden olan her nice Kavlfeyledilerse kavlüzere ziyadesi gelürse cevher sahibinden işçiler olurlar eğer vermeğe inad ederse Kadı ve emin olanlar kavleyledilerse yine tekrar kavlederlerse ol kesreylediği ileride eda etmek üzere kalur işçi taksirat eylemedi ise bu hususta akça için hapsolunmaz tedric ile eda eyliye deyu ruhsat verilir ve kuyu sahipleri işçileri işçilere verdikleri yapı ve demiri ve deriyi ve sair mühümmatı on on ikiden ziyadeye verurlerse hakimli vaktolanlar men eyleyeler tâki işçiler müzayaka görmeyeler ve kuyu sahipleri kuyuların hali komayalar koyduklarında kendisine tenbih olunub ve nida ettirile, mukayyet olmaz ise haricden talib olanlara verilmek kanundur meğerki takozlama verir kadimî mülk lağam ola ol asıl lağam mülkiyetten çıkmaz meğerki içi bozulup ve ağzı kapanub ağzı olduğu kuyu üzerinden yük ile barğir geçmek kabil ola, olvakit her kim dilerse kanunu maadin üzere işledüp mülkü olur ve bir kuyu hali kalup hariçden gayriler kanun üzere uzboy eyleseler eski sahiplerinden hissesi olan hassa gelse hissesini talep eylese hissesi zayı olmaz üç haftaya değin meğerki özü serisi olub baid yerde bulunub haber almağa mümkün olmasa ha-

ber verub gelmek mikdarı zaman makbuldür ve bir kuyunun hasıl harcına vefa etmediği zamanda sahibine işle deyü teklif olunmaya, ona bedel hasıl verecek yer tayin olunup ahar kuyu işledeler ve madende faydalanan ve sakin olanlar hallerine ve kudretlerine göre madende dutup paün etmek kanunu kadimdir..»

Bir kimsenin, izinsiz olarak yerini değiştirmesi halinde yapılacak muameleler, üzerinde durulan konulardan birisidir. Burada alâkadarlara yapılan bazı enteresan tavsiyelere tesadüf edilmektedir.

Kanunnameler, kürtler, türkmen aşiretleri, yörük taifeleri gibi bir takan toplulukların durumlarıyla da meşgul olmuşlar, bunlara bazı imtiyaz ve muafiyetler tanımışlardır.

Asayişin temini, halkın huzurunu bozanlara karşı alınacak tedbirlere dokunan hükümler bütün kanunnamelerde mevcuttur. Bu hususta aşağıda kanunnameler ayrı ayrı incelenirken misaller verilecektir.

Vakıflara, niyabete, narh tayinlerine temas eden hükümler bazı kanunnamelerde geniş olarak gösterilmiştir. Nehir ve deniz kıyısında olan yerlerde iskeleler hakkındaki hükümler, iskele muameleleri ve gümrük resimleri üzerinde durmuşlardır. Gemi inşası, kaptanların durumu da kanunnamelerin ihtiva ettikleri konulardan biridir.

Buraya kadar verdiğimiz kısa izahattan ve misallerden de anlaşılacağı gibi, Tapu ve Kadastro Arşivinde bulunan kanunnameler İktisadî, malî, İdarî ve cezaî bakımdan çok mühim hükümler taşımaktadırlar. Çok uzun ve teferruatlı olarak tanzim edilmiş bulunan bu kanunnameler üzerindeki incelemelerin, eski hukukî, İktisadî ve sosyal hayatımız hakkında bizi aydınlatıcı neticelere götüreceği şüphesizdir.

Şimdi kanunnameleri tarih sırasına göre kısaca izah ederek göstereceğiz.

İKİNCİ BÖLÜM

TAPU VE KADASTRO GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİNDE BULUNAN

KANUNNAMELER

I. KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN DEVRİNE AİT KANUNNAMELER

1. KANUNNAME-İ LİVAYI HALEP (1)

Reayadan alınacak resimlerin nevi ve miktarları gösterilmiştir.

(1) «Defter-i Mufassal-ı Livayı Halep» No. 3 Eski No. 483. Dolap: 1, Sıra:1, Göz:2 Cilt:1

2. KANUNNAME-İ LİVAYI SAFET (2)

Tarihi : 1536 (955)

Pazarlarda satılan mallardan alınacak «bac» miktarları yük üzerinden tesbit edilmiş, Arab yarımadasının hususiyetleri gözönünde bulundurularak diğer kanunnamelerden farklı resimler konulmuştur.

3. KANUNNAME-İ LİVAYI TRABLUS (3)

Tarihi : 1535 (954)

Deniz yoluyla gelecek malların tâbi olacakları gümrük resimleri ile bazı iskele muamelelerine taallük eden hususlar teferruatıyla tesbit edilmiş ve halktan alınacak resimler gösterilmiştir. Kanunname bilhassa deniz mahsullerine geniş yer ayırmıştır.

4. KANUNNAME-İ LİVAYI KAYSERİYE (4)

Tarihi : 1538 (957)

Kanunname yalnız resimlere yer verilmiştir.

5. KANUNNAME-İ LİVAYI KIĞI (5)

Tarihi : 1541 (960)

Reayanın ve Kiğıya dışarıdan gelenlerin durumları ve bunların tâbi olacakları resimler hakkında muhtelif hükümleri ihtiva etmektedir.

6. KANUN-U KÜREHA (5, 6)

Tarihi : 1541 (960)

Kiğıda bulunan demir ocaklarına ve boyahanelere temas eden hükümler bulunmaktadır.

-
- (2) «Defter-i Mufassal-ı Livayı Safet» No. 72, Eski No. 541 (2-2-4-1)
 - (3) «Defter-i Mufassal-ı Livayı Trablus» No. 203, Eski No. 574 (1-3-4-1)
 - (4) «Defter-i Mufassal-ı Livayı Kayseriye»
 - (5) «Defter-i Mufassal-ı Kiğı» No. 126, Eski No. 46 (2-2-4-1)
 - (6) «Defter-i Mufassal-ı Kiğı» No. 126, Eski No. 46 (2-2-4-1)

7. KANUNNAME-İ LİVAYI MALATYA (7)

Tarihi : 1548 (967)

Öşür miktarlarını ve alınacak diğer resimlerin nevi ve tahsil zamanlarını gösteren kanunnamede enteresan bazı resim ve tabirlere rastlanmaktadır. Ayrıca eskiden mevcut pek acayip vergiler kaldırılmış, araziye taallük eden hükümler konulmuştur.

8. KANUNNAME-İ LİVAYI KUDÜS-Ü ŞERİF (8)

Tarihi : 1551 (970)

Kudüsün dinî durumu bulunduğundan bu husus kanunnamenin tanziminde mühim bir esas teşkil etmiştir. Vergi mükellefleri Müslüman ve Hristiyan olarak ayrılmış her ikisinin de verecekleri vergiler ayrı ayrı ele alınmıştır. Dükkân, aşçı, değirmen, fırın ve kappanlar hakkında bazı düzenleyici hükümler de koymuş bulunan kanunname Kudüs'ü ziyarete gelen hacılardan geldikleri yerlere göre çeşitli miktarlarda resimler alınması gerektiğini önemle belirtmiştir.

9. KANUNNAME-İ LİVAYI MARAŞ (9)

Tarihi : 1552 (971)

Defterde Maraşa ait birbirini tamamlayan iki kanunname mevcuttur. Oldukça yıpranmış bulunan bu kanunnameler reayadan, köle ve cariyeye sahiplerinden, hayvanlardan alınacak resimlerden başka birtakım cezaî hususlara taallük eden hükümleri ihtiva etmektedir.

Cezaî hükümler muhtelif guruplara ayrılmıştır. Zina edenler, karılarını kovanlar, kavga edenler, adam öldürenler, hırsızlık yapanlar, sarhoşlar hakkında konulan muhtelif cezalar bu guruplar içerisinde gösterilmiştir. Cezalar; ölüm, el ve ayak kesme, değnek ve para cezaları olup bunlar zina edenlerin sosyal durumlarına, kavganın şiddetine ve çalınan malın nevine göre tesbit edilmiştir. Kanunnamelerin diğer kısımları kopmuştur.

(7) Maden ocaklarına Küreha denilmektedir.

(8) «Defter-i Mufassal-ı Livayı Kudüsü Şerif» No. 112, Eski No. 258, (2-2-2-1)

(9) «Defter-i Mufassal-ı Maraş» Cildievvel No. 101, Eski No. 104 (D. 1, S. 2, G. 4.).

10. KANUNNAME-İ LİVAYI HASANKEYİF (10)

Tarihi : 1556 (975)

Yalnız resimlere temas olunmuştur.

11. KANUNNAME-İ LİVAYI ÇEMİŞKEZEK (11)

Tarihi : 1556 (975)

Arazi ve intikali hakkındaki hükümlerden sonra reayadan alınacak resimlerin nevini, tahsil zamanlarını tesbit eden hükümler gelmektedir. Eski bazı resimleri de ilga eden kanunname cezaya ait hususlar hakkında Kanunu Osmani'ye başvurulmasını işaret etmektedir.

12. KANUNNAME-İ LİVAYI MARDİN (12)

Tarihi : 1556 (975)

Resimlere ele alan Kanunname Mardin'e gelen yabancılardan, her türlü yiyecek maddelerinden, hayvanlardan, dükkân, tezgâh, değirmen, kışlak ve avcılardan alınacak resimlerin miktar ve tahsili zamanlarını, bunların tesbitinde esas tutulması gereken ölçüleri en ufak tefferruatına kadar göstermiştir.

13. KANUNNAME-İ RÜSUMU ESİRAN (13)

Pazarlarda satılan esir ve cariyelerden alınacak resimlere temas edilmektedir. Kanunname esirlere ait bazı enteresan hükümleri de ihtiva etmektedir. Bu kanunun metni, etüdümüzün 1. kısmına aynen dercolumuştur.

Yine aynı defterde şarap yapanları alâkadar eden bir KANUNNAME-İ HAMİR vardır.

14. KANUNNAME-İ LİVAYI DİYARİBEKİR (14)

Tarihi : 1556 (975)

Reyanın durumunu alâkadar eden, her türlü resimlerin miktar ve

(10) «Defter-d Mufassal-ı Livayı Diyarbekir» No. 96, Eski No. 182 (1-2-3-1)

(11) «Defter-i Mufassal-ı Livayı Çemişkezek» No. 106, Eski No. 201 (2-2-1-1)

(12) «Defter-d Mufassal-ı Livayı Mardin»

(13) Aynı defter.

(14) «Defter-i Mufassal-ı Livayı Diyarbekir» No. 97, Eski No. 184, (1-2-3-1)

tahsil zamanlarını gösteren hükümlerden sonra arazi hakkında bazı esaslar tesbit olunmuştur.

15. KANUNNAME-İ VİLAYET-İ ÇEMİŞKEZEK (15)

Tarihi : 1556 (975)

Mahiyeti yukarıdakilerin aynıdır.

16. KANUNNAME-İ SELANİK (16)

17. SELANİK KANUNU (17)

Her ikisinin de tarihi : 1556 (975)

İki kanunname de araziye taallük eden hükümlere geniş yer ayırmışlardır. Bilhassa arazi neveleri üzerinde durulmuştur.

Defterde şu kanunnameler de bulunmaktadır :

KANUN-U BAC-İ BAZAR-I NEFS-İ YENİCE-İ VARDAR

KANUN-U TAŞİR-İ HUBUBAT VE BAĞAT (Bu kanunname bağlardan ve hububattan alınacak oşür miktarları gösterilmiştir.)

18. KANUNNAME-İ LİVAYI ARABKİR (18)

Tarihi : 1557 (976)

Kanunname fasıllara ayrılmış ve her fasılda, reayanın durumu, resimler, arazi, oşür miktarları, pazarlarda mal alış verişi, muhtelif meslek erbabının tâbi olacakları bazı şartlar hakkında hükümler konulmuştur. Ceza hukukuna ait bazı esaslara da yer verilmiştir. Burada cinayet, kavga, zina gibi fiillere verilecek cezalar gösterilmiştir. Ayrıca ceza tayininde gözönüne alınması gereken esaslara ve para cezalarını almağa yetkili kimselere temas olunmuştur.

(15) «Defter-i Mufassal-ı Livayı Çemişkezek» No. 164, Eski No. 201, (2-3-1-1)

(16) «Defter-i Mufassal-ı Livayı Selanik» Cildievvel No. 186, Eski No. 392, (1-3-2)

(17) «Defter-i Mufassal-ı Livayı Selanik» Cildisani No. 186, Eski Nok 396 (1-3-2)

(18) «Defter-i Mufassal-ı Livayı Arabkir» No. 127, Eski No. 197, (2-2-4-1)

20. KANUNNAME-I LİVAYI DİYARİBEKİR (19)

Tarihi : 1554 (973)

Reayanın durumu, çiftler, çiftçiler, koyunlara vurulacak damgalar, ve her türlü resimler muhtelif fasıllarda ele alınmıştır.

21. KANUNNAME-İ LİVAYI RUHA (URFA) (20)

Tarihi : 1554 (973)

Diyanibekir kanunnamesinin aynıdır.

22. SİVAS KANUNNAMESİ (21)

Tarihi : 1558 (977)

Arazi neveleri hakkında geniş izahat veren «Mukaddime» den sonra yirmi dört fasıl içinde halktan alınacak para cezaları, vergiler gösterilmiştir. Kanunnamede Sivasta asayişin temini için alâkalılara tedbirler almak yetkisi verilmiştir.

23. KANUNNAME-İ LİVAYI İNEBAHTI (22)

Tarihi : 1558 (977)

Kanunname yalnız Hristiyan ve Müslümanlardan alınacak türlü resimleri teferuatlı bir şekilde tesbit etmiştir.

24. KANUNNAME-İ LİVAYI TIRHALA (23)

Tarihi : 1558 (977)

Reayanın vereceği resimlerin miktarları ve nevelerini belirten kanunname her türlü yiyecek ve giyecek maddelerinden, pazarlarda satılan inallardan, bakır, kalay yüklerinden, hayvanlardan, bağ, bostan ve meyve ağaçlarından alınacak resimleri ayrı ayrı göstermektedir. Hayvanların yapacakları zararlar hakkında bir takım hükümler de bulunmaktadır.

(19) «Defter-i Mufassal-ı Livayı Ruha (Urfa)» No. 151, Eski No. 184, (1-3-4-1)

(20) Aynı defter

(21) «Defter-i Mufassal-ı Livayı Sivas» Cildievel No. 14, Eski No. 312 (1-1-4-1)

(22) «Defter-i Mufassal-ı Livayı İnebahtı» No. 50, Eski No. 476 (1-1-2-1)

(23) «Defter-i Mufassal-ı Livayı Tırhala» No. 56, Eski No. 461, (1-2-4-1)

25. KANUNNAME-İ LİVAYI AĞRİBOZ (24)

Tarihi 1558 (977)

Atina Selânik ve Mora yarımadasında bulunan birtakım vilâyetlere tahsis edilmiş olan fasıllara ayrılan kanun mahiyeti itibariyle yukarıdakilerin aynı olmakla beraber çok teferuatlı bir şekilde tanzim edilmiştir. Bir Hristiyan memleketi oluşu bu vilâyetler için yeni bazı resimlerin konulmasını ve bazılarının kaldırılmasını ve mahallî ölçülerin tayinini icap ettirmiştir.

26. KANUNNAME-İ LİVAYI DİYARİBEKİR (25)

Tarihi : 1556 (975)

Yukarıda izah edilen Diyaribekir kanunlarının aynı olmakla beraber, cezai hükümlerle vakıflar hakkında bazı hükümleri bulunuyor. Kanun Aşiretlerin durumlarına da temas etmiştir.

27. GÜMÜLCÜNE'YE AİT KANUNNAME (26)

Tarihi : 1557 (977)

Arazi ve resimler hakkında hükümler mevcuttur. Kanunname çok eskimiş olduğu için okunması biraz güç.

28. RÜSUM-U VE KAVANİNİ KÜTAHYA (27)

Tarih : 1558 (977)

Yalnız resimler ele alınmıştır.

29. KANUNNAME-İ CEZİRE-İ KIBRIS (28)

Tarihi : 1561 (980)

Kıbrıs Kanunnamesinde dikkate değer nokta, adanın fethinden evvel cari olan bütün yerli kanunların teker teker izah edilerek mühim bir kısmının meriyette bırakılmasıdır. Kaldırılan kanunların yerine daha âdilleri konmuş, bilhassa eski resimler yerini çok mutedil yeni resimlere

(24) «Defter-i Mufasssal-ı LivayıAğrıboz» No. 157, Eski No. 502 (2-3-1-1)

(25) «Defter-i Mufasssal-ı LivayıDiyaribekir» No. 155, Eski No. 193 (2-3-1-1)

(26) «Defter-i Mufasssal-ı LivayıGümülcüne» No. 187, Eski No. 348 (1-3-2-1)

(27) «Defter-i Mufasssal-ı LivayıKütahya» No. 47, Eski No. 70 (1-2-1-1)

(28) «Defter-i Mufasssal-ı LivayıKıbrıs» No. 64, Eski No. 506 (2-2-1-1)

bırakmıştır. Bu suretle mahallî örf ve âdete büyük bir hürmet gösteren kanunname aynı zamanda fethedilen yerlerdeki Türk idaresi hakkında fikir edinebilmemiz bakımından güzel bir misal teşkil' etmektedir.

Kanun, adaya gelecek mallardan alınacak gümrük resimlerine geniş yer ayırmıştır.

30. KANUNNAME-İ LİVAYI ADANA (29)

Tarihi : 1561 (980)

Reayanın vereceği resimlerin nevi ve miktarlarından sonra Adananın yetiştirdiği mahsuller arasında mühim mevki işgal etmesi itibariyle pamuk ve çeltik ekimi için geniş yer ayrılmıştır. Köle ve cariye alım satımına da temas edilmektedir.

31. HÜDAVENDİGAR KANUNU (30)

Tarihi : 1562 (981)

Sadece resimlerin miktar, nevi ve alınma zamanları gösterilmiştir.

32.KANUNNAME-İ LİVAYI KARASI (31)

Tarihi : 1562 (981)

Resimler hakkında hükümleri ihtiva etmektedir.

33. KANUNNAME-İ NAHİYE-İ AZİZ VE ERSÖZ ANLİVAYI AZİZ (32)

Tarihi : 1562 (981)

Bazı eski resimler ref olunarak yerine yenileri konulmuştur. Kanun yalnız resimlere temas etmiştir.

34. KANUNNAME-İ LİVAİ AYDIN (33)

Tarihi : 1562 (981)

Okunması çok müşkül bir yazıyla yazılmış bulunan kanunname en ufak teferruatına kadar bütün resimleri tesbit etmiştir.

(29) «Defter-i Mufasssal-ı Livayı Adana» No. 114, Eski No. 133 (2-2-2-2)

(30) «Defter-i Mufasssal-ı Livayı Hüdavendigâr» No. 67, Eski No. 82, (2-2-2-1)

(31) «Defter-i Mufasssal-ı Livayı Karası» No. 152, Eski No. 193, (1-3-4-1)

(32) «Defter-i Mufasssal-ı Livayı Aziz» No. 193, Eski No. 572 (2-2-2-1)

(33) «Defter-i Mufasssal-ı Livayı Aydın» No. 219, Eski No. 129 (2-2-4-1)

35. KANUNNAME-İ LİVAİ BİGA BERMUCİBİ FERMAN-I HÜMAYUN (34)

Tarihi : 1563 (982)

Mahiyeti yukarıkinin aynıdır.

36. KANUNNAME-İ LİVAİ AYINTAB (35)

Tarihi : 1533 (982)

Mukaddimesinde eski resimler hakkında malûmat veren ve bunların bir kısmını ref eden kanunname, resimlerin yanında cezaî hükümleri de taşımaktadır.

Ayıntab Kanunu Türkmen aşiretlerini alâkadar eden bazı hususları ele almış ve bunlar hakkında hükümler koymuştur.

37. KANUNNAME-İ LİVAİ BOZ'UK (36)

Tarihi : 1564 (983)

Asayişin teminine matuf cezaların yanında sarhoşlara, zina edenlere verilecek cezalar ve bu hususta kadılarına tanınan hakları gösteren hükümlerden sonra toprak tasarrufuna, araziden, tapu muamelelerinden ve muhtelif maddelerden alınacak resimlere temas eden hükümler gelmektedir.

II İKİNCİ SELİM ZAMANINA AİT KANUNNAMELER

(1566 — 1574)

38. KANUNNAME-İ LİVAYI KÂNGIRI (37)

Tarihi : 1567 (986)

Kanunnamenin, arazi ve resimlere taallûk eden kısımları yukarıda gösterilen kanunnamelerin aynıdır. Fazla olarak burada bazı vergi muamelelerine narh tayinine ait esasları gösteren hükümlerle, hoca, hatip, müezzin ve diğer vilâyetlerden Kangırıya gelen bu gibi şahısları her türlü resimlerden muaf tutan hükümlere yer verilmiştir.

(34) «Defter-i Mufassal-ı Livayı Biga» No. 178, Eski No. 39 (2-2-4-1)

(35) «Defter-i Mufassal-ı Livayı Ayıntab» No. 161, Eski No. 141 (2-3-1-1)

(36) «Defter-i Mufassal-ı Livai Boz'uk» No. 31, Eski No. 16 (2-1-2-2)

(37) «Defter-i Mufassal-ı Livayı Kângırı» No. 81, Eski No. 300 (2-2-4-1)

39.NİKBOLU (NİĞBOLU) YA AİT KANUNNAMELER (38)

Tarih : Nikboluya ait 13 kanunnamenin ayrı ayrı tarihleri gösterilmemiş olduğundan bunları defterde bulunan bir tarihe göre tesbit etmek gerekmektedir ki bu da 1568 (987) dir.

Nikbolu Mufassal defterinde aşağıdaki Kanunnameler bulunmaktadır

KANUNNAME-İ LİVAYI NİKBOLİ

Çok yıpranmış olan kanunname izinsiz yer değiştirmelere, muhtelif madde ve muamelelerden alınacak resimlere, cezalara taallûk eden hükümleri taşımaktadır. Cezalar; sarhoşluk, gasp, hırsızlık, kavga ve adam öldürme fiilleri için ayrı fasıllarda gösterilmiştir. Bunlar muhtelif esaslara göre tesbit edilmiş olup, kısas, diyet, hapis, bazı uzuvları kesmek, para cezası gibi cezalardır. Kavga ve adam öldürme fullerinin cezaları kullanılan âletin ok, kılıç, bıçak, balta oluşlarına göre değişmektedir.

KANUNNAME-İ BAC-İ BAZAR-I NEFS-İ NİKBOLİ

KANUNNAME-İ İSKELE-İ NİKBOLİ

Nikboli iskelesinin sınırları belirtildikten sonra burada faaliyette bulunan gemilerin gümrük ve rüsumu gösterilmiştir. İskeleye ait muamelen düzenleyici mahiyette hükümler de mevcuttur.

KANUN-U MAKİRİYE-İ İSKELE-İ NİKBOLİ (39)

İskelede alınacak makiriye'yi göstermektedir.

Nikboli civarına ait kanunnameler :

KANUN-U BAC-İ BAZAR-I HÖLİNİK

KANUN-U İSKELE-İ RAHVEMA MEKERİYE

KANUN-U BAC-İ BAZAR-I NEFS-İ RUŞÇUK

KANUN-U İSKELE-İ RUŞÇUK

KANUN-U BAC-I BAZAR-I NEFS-İ İVRAÇA

KANUN-U MAKİRİYE-İ İSKELE-İ RUŞÇUK

(38)«Defter-i Mufassal-ı Livayı Nikboli» No. 58, Eski No. 382 (1-2-4-1)

(39) Marikiye eskiden iskelelerden alınan vergilerden birinin adıdır.

KANUN-U BAC-I BAZAR-I NEFS-İ LOFÇA**KANUN-U BAC-I BAZAR-I NEFS-İ TIRNOVA****KANUN-U BAC-I BAZAR-I NEFS-İ ŞÜMNİ**

Bu kanunnamelerin hepsi de yalnız resimlere temas etmektedirler.

ZİNA EDENLERE MÜTEALLİK OLAN CERAÎMİN KANUNU

Nikboluda zina edenlere tatbik olunacak cezaları göstermektedir.

40. KANUNNAME-İ LİVAYI PASİN (40)

Tarihi : 1569 (988)

Resimlere, araziye ve cezalara temas edilmektedir. Diğer taraftan ceza siyasetine ait hükümler konulmuş, asayişin temini için kanuna riayetin şart olduğu açıkça belirtilmiştir.

41.KANUNNAME-İ LİVAYI İLBASAN (41)

Tarihi : 1570 (989)

Kanunname bir başlangıç kısmı ve dört bölümü ihtiva etmekte olup başlangıç kısmında kile, yük gibi ölçülerin mahiyetleri izah olunmuştur. Diğer kısımlarda ise pazarlarda alınacak resimler, gümrük muamele ve resimleri, reyanın durumu geniş bir surette izah olunmuştur.

42.KANUNNAME-İ LİVAYI İSKENDERİYE (42)

Tarihi : 1571 (990)

Mahalli ölçülere göre alınacak resimler belirtilmiştir.

43.KANUNNAME-İ LİVAYI SULTANÖNÜ (43)

Tarihi : 1571 (990)

Kısa bir kanunname olup sadece resimlere temas etmiştir.

(40) «Defter-i Mufassal-ı Livayı Pasin» No. 9, Eski No. 105 (1-1-2-1)

(41) «Defter-i Mufassal-ı Livayı İsbasan» No. 66, Eski No. 407 (2-2-2-1)

(42) «Defter-i Mufassal-ı Livayı İskenderiye» No. 59, Eski No. 416 (1-2-4-1)

(43) «Defter-i Mufassal-ı Livayı Sultanönü» No. 145, Eski No. 232 (1-3-3-17)

44. KANUNNAME-İ LİVAİ UHRİ (44)

Tarihi : 1572 (991)

Resimler ve reayanın durumu hakkında hükümler taşımaktadır.

45. TRABZON'A AİT KANUNNAMELER (45)

Tarihi : 1572 (991)

KANUNNAME-İ LİVAİ TRABZON

Umumî olarak resimlerden bahsedilmiştir.

KANUNNAME-İ İSKELE-İ TRABZON

Deniz mahsullerinden ve Trabzon'a deniz yoluyla gelen mallardan alınacak resimler gösterilmiştir.

KANUN-U DELLÂDİYE

Dellâdiye resmi izah olunmuştur.

KANUNNAME-İ İHTİSABI TRABZON

İhtisap ağalarının vazife ve salahiyetlerini ve umumî olarak ihtisapla ilgili konular açıklanmıştır. (46)

KANUNNAME-İ MİZAN-I HARİS

Dışarıdan gelen ve Trabzonda yapılan ipeklerden alınacak resimleri göstermiştir.

KANUNNAME-İ ŞEMİHANE-İ TRABZON

Mumhanelere ait bazı hususları ihtiva etmektedir.

KANUNNAME-İ NİYABET-İ TRABZON

Trabzon kanunnamesine bunlardan başka değirmenlere, reayanın durumuna bağ ve bostanlara temas eden hükümler iki ayrı bent halinde ilâve olunmuştur.

(44) «Defter-i Mufasssal-ı Livai Uhri» No. 25, Eski No. 428 (2-2-1-1)

(45) «Defter-i Mufasssal-ı Livai Trabzon» Cildievvel No. 145, Eski No. 232. (1 - 3 - 3 - 1)

(45) Osmanlı İmparatorluğunda garp esaslarına dayanan yeni idârî teşkilâtın kabulünden evvel belediye işlerine bakan, «Kadı»nın yanında bulunan ve onun verdiği belediye ceza ve emirlerini tatbik ve tenfizle mükellef olan bir nevi belediye zabıta memuruna «İhtisap Ağası» adı verilirdi.

46. KANUNNAME-İ LİVAİ AVLONYA (47)

Tarihi : 1572 (991)

Umumiyet itibariyle yukarıda gösterilen kanunnamelerin aynıdır.

Ancak gümrük resim ve muamelelerine bilhassa kaptanları alâkadar eden hususlara (tâbi oldukları şartlar, resimler gibi) fazla olarak geniş yer ayrılmıştır.

47. KANUNNAME-İ LİVAİ DELVİNE (48)

Tarihi : 1572 (991)

Resimleri gösteren hükümlerden başka hayvanların yapacakları zararlardan hayvan sahiplerini mesul tutan bazı cezaî hükümler bulunmaktadır.

48. KANUNNAME-İ LİVAİ HALEP (49)

Tarihi : 1573 (992)

Yalnız resimlere temas olunmuştur.

49. KANUNNAME-İ LİVAİ ALACAHİSAR (50)

Tarihi : 1573 (992)

Bu kanunname kale kapısında ve kale içerisinde alınacak her türlü resimler gösterilmiştir.

50. KANUNNAME-İ LİVAİ İÇEL (51)

Tarihi : 1573 (992)

Reayanın durumuna, resimlere temas eden kanunname muhtelif bölümlere ayrılmıştır. Sipahizadeler, zaviyedarlar, imamlar ve müezzinler hakkında bazı hükümler de mevcut olup bunlar her türlü resimden muaf tutulmuşlardır.

(47)«Defter-i Mufassal-ı Avlonya» No. 62, Eski No. 451 (2-2-1-1)

(48) «Defter-i Mufassal-ı Livai Delvine» No. 91, Eski No. 455(1-2-2-1)

(49) «Defter-i Mufassal-ı Livai Halep» No. 3, Eski No. 497 (1-1-1-1)

(50) «Defter-i Mufassal-ı Livai Alacahisar» No. 95, Eski No. 447 (1-2-3-

(51) «Defter-i Mufassal-ı Livai İçel» No. 128, Eski No. 167 (2-2-4-1)(

51. KANUNNAME-İ LİVAİ BİRECİK (52)

Tarihi : 1573 (992)

52. KANUNNAME-İ LİVAİ TARSUS (53)

Tarihi : 1573 (992)

Her iki kanunname de resimleri göstermektedirler.

53. KANUNNAME-İ LİVAİ MUARRE (54)

Tarihi : 1573 (992)

Kanunname bazı eski resimleri haram telâkki ederek kaldırmış ve yeni âdil resimler koymuştur.

Cezalara, cezaların siyaset okunacağı yerlere, arazinin tasarrufuna, vakıflara, Yahudi, Ermeni, Rum tacirlerinden ve Kudüsü ziyarete gelecek hacılardan alınacak resimlere de temas olunmuştur.

54. KANUNNAME-İ LİVAİ HAMA

Tarihi : 1584 (1003)

Resimler gösterilmiştir.

III. ÜÇÜNCÜ MURAT DEVRİNE AİT KANUNNAMELER (1574—1595)

55. KANUNNAME-İ LİVAİ HERSEK (56)

Tarihi : 1574 (993)

Yalnız resimlere temas olunmuştur.

56. VİDİN VE CİVARINA AİT KANUNNAMELER (57)

Tarihleri : 1575 (994)

(52) «Defter-i Mufassal-ı Livai Birecik» No. 173, Eski No. 144 (2-3-4-17)

(53) «Defter-i Mufassal-ı Livai Tarsus» No. 134, Eski No. 137 (1-3-1-1)

(54) «Defter-i Mufassal-ı Livai Muarre» No. 201, Eski No. 545 (1-3-4-1)

(55) «Defter-i Mufassal-ı Livai Hama» No. 92, Eski No. 536 (1-2-2-1)

(56) «Defter-i Mufassal-ı Livai Hersek» No. 8, Eski No. 483 (1-1-2-1)

(57) «Defter-i Mufassal-ı Livai Vidin» No. 57, Eski No. 369 (1-2-4-1)

KANUNNAME-İ LİVAİ VİDİN

Kanunnamede izinsiz olarak bir yerden bir yere giden kimseler hakkında yapılması gereken muameleler ve bu hususta alâkalılara yapılan enteresan bazı nasihatlere geniş yer ayrılmıştır. Cezaya, ceza siyasetine taallük eden hükümler, konulmuş resimlerin miktar ve nevileri gösterilmiştir.

KANUN-U BAC-İ BAZAR-I NEFS-İ VİDİN

Pazarlardan alınacak resimlere aittir.

KANUN-U GÜMRÜK-Ü İSKELE-İ VİDİN

Vidin iskelesine gelen mallardan alınacak gümrük resimlerini gösteren ve iskeleye ait bazı muameleleri tanzim eden hükümleri ihtiva etmektedir.

KANUNNAME-İ MİLH-İ İSKELE-İ VİDİN

İskeleye gelen tuzdan alınacak gümrüklere temas edilmiştir.

KANUNNAME-İ MİR-İ ŞIKAR-I MAH-I İSKELE-İ VİDİN

Tunadan yakalanan balıklara temas eden hükümler bulunmaktadır.

KANUNNAME-İ KAPPANI NEFS-İ VİDİN

KANUNNAME-İ BAC-I BAZAR-I FETH-İ İSLÂM

KANUNNAME-İ İSKELE-İ FETH-İ İSLÂM

KANUNNAME-İ MAKİRİYE-İ İSKELE-İ FETH-İ İSLÂM

KANUN-U BAC-İ BAZAR-I KARYEYİ ARŞOVA

KANUN-U İSKELE-İ KARYE-İ ARŞOVA

KANUN-U ŞAHİNCİYAN VE ÇAKIRCİYAN-I VİDİN

Şahinci ve çakırcıların tâbi oldukları esasları ve bazı imtiyazları göstermiştir.

KANUN-U MAKİRİYE-İ İSKELE-İ ARŞOVA

57. KANUNNAME-İ VÎLAYET-İ KARAMAN (58)

Tarihi : 1577 (996)

Muhtelif fasıllar içerisinde resimler, mumhaneler, bekçi ve korucular, bezirhaneler, tapu muamele ve resimleri hakkında hükümler konulmuştur.

(58) «Defter-i Mufassal-ı Livai Konya» No. 104 Cildievvel Eski No. 257 (1-2-4-1)

58. KANUNNAME-İ LİVAİ KİLİS (59)

Tarihi : 1577 (996)

Çok uzun olan kanunnamede eskiden reayadan alınan bazı resimlerin ref olunduğunu anlatan bir «mukaddime» bulunmaktadır. Diğer kısımlarında resimlerin nevi, miktar ve tahsil samanlarına, reayanın durumuna, araziye ve vakıflara temas edilmiştir. Ceza hususunda «Kanun-u Osman!» ye müracaat lüzumuna işaret eden kanunnamede Kilis civarında oturan «Ektrat Taifesi» (Kürtler) hakkında hükümler de yer almıştır. Kanun cürüm ve cinayetlere taallük eden bütün muameleleri doğrudan doğruya Kürt cemaatine bırakmış, Kürtler lehine bazı vergi muafiyetleri tanımıştır.

59 .ERZURUM KANUNNAMESİ (60)

Tarihi : 1581 (1000)

Onaltı fasıl içersinde arazi tasarrufuna ve intikaline, reayadan alınacak resimlere, cezaya ve ceza siyasetine temas edilmiştir. Asayişin temini için alınacak tedbirlere, konulan cezalara, hayvan sahiplerinin mesuliyetlerine, hırsızlara, katillere taalluk eden hükümler de bu fasıllar içersinde yer almıştır. Erzurum Kanunnamesinin mühim bir kısmı kopmuştur.

60. KANUNNAME-İ CELELİYE (61)

Tarihi : 1582 (1001)

Yalnız resimlere temas edilmiştir.

61. KANUNNAME-İ LİVAİ TRABLUS (62)

Tarih : 1584 (1003)

Bir mukaddimeden sonra, Fransa, Venedikten gelecek gemilerin tâbi olacakları muameleler, bunların getirdikleri mallardan alınacak gümrük resimleri ve muhtelif resimler ele alınmıştır. Kanunname yukarıda incelenen 1535 tarihli «Kanunname-i İskele-i Trablus» u tamamlayıcı mahiyettedir.

(59) «Defter-i Mufassal-ı Livai Kilis» No. 171, Eski No. 150 (2-3-4-1)

(60) «Defter-i Mufassal-ı Livai Erzurum» No. 41, Eski No. 120 (2-1-4-2)

(61) «Defter-d Mufassal-ı Livai Celileye» No. 189, Eski No. 540 (1-3-2-1)

(62) «Defter-i Mufassal-ı Livai Trablus» No. 84, Eski No. 530 (1-2-1-1)

62.KANUNNAME-İ AHISHA 163)

Tarih : 1584 (1003)

Muhtelif faslılar içersinde resimler, hayvanların yapacakları zararlar, cürümler ve Ahışada yakalanacak kaçakçılara tatbik olunacak muameleler hakkında hükümler bulunmaktadır.

63. KANUNNAME-İ LİVAİ NABLUS (64)

Tarihi : 1586 (1005)

Umumî olarak resimlere temas edilmektedir.

64. KANUNNAME-İ LİVAİ KUDÜŞŞERİF (65)

Tarihi : 1586 (1005)

Yukarıda gösterilen 1551 tarihli Kudüs Kanunnamesinin aynıdır.

65. KANUNNAME-İ LECON (66)

Tarihi : 1586 (1005)

Kısa olan kanunnameye yalnız resimler hakkında hükümler bulunmaktadır.

66. KANUNNAME-İ LİVAİ ACLON (67)

Tarihi : 1586 (1005)

Lecon kanununun aynıdır.

67. KANUNNAME-İ LİVAİ ŞAM (68)

Tarihi : 1586 (1005)

Kanunname mahallî ölçülerin mahiyetini tesbit etmiş ve bu arada bazı enteresan tabirler kullanmıştır. Alınacak resimlerin bu ölçülere göre belirten kanunname çok uzundur

(63) «Defter-i Mufassal-ı Livai Ahışa» No. 130, Eski No. 58 (2-2-4-1)

(64) «Defter-i Mufassal-ı Livai Nablus» No. 100, Eski No. 549 (1-2-4-3)

(65) «Defter-i Mufassal-ı Kudüşşerif» No. 187, Eski No. 595 (1-3-1-1)

(66) «Defter-i Mufassal-ı Livai Lecon» No. 181, Eski No. 535 (1-3-1-1)

(67) «Defter-i Mufassal-ı Livai Aclon» No. 185, Eski No. 532 (1-3-2-1)

(68) «Defter-i Mufassal-ı Şam-ı Şerif» No. 195 Cildievvvel Eski No. 521 (1 3-3-3)

68.KANUNNAME-İ KARAHİSARİŞARKİ (69)

Tarihi : 1587 (1006)

Fasıllar içerisinde muhtelif resimlere, pazar ve dükkânlara kısaca temas eden kanunnameye cezaî hükümlere geniş yer ayrılmış; bilhassa kaçak kölelerin ve hayvanların yaptıkları zararlar, hırsız, harami, katillere verilecek cezalar teferruatlı bir şekilde tanzim edilmişlerdir. Kadıları ve suçluları cezalandırma hakkına sahip olanları alâkadar eden hükümler de bulunmaktadır.

69. KANUNNAME-İ LİVAYI GELİBOLU (70)

Tarihi : 1590 (1009)

Resimlere temas edilmiştir.

Gelibolu defterinde şu kanunnameler de mevcuttur :

KANUN-U REAYAYI CEZİRE-İ LİMNOS (Limni)

KANUN-U REAYAYI CEZİRE-İ SEMENDİREK

KANUN-U CEZİRE-İ İMROZ

KANUN-U REAYAYI TAŞÖZ

KANUN-U İSKELE-İ HİSAR

Gelibolu yarımadası civarında bulunan adalara ait olan bu kanunlarda gümrük resimlerine, iskelelere taallük eden hükümler yer almıştır.

70. KANUN-U LİVAYI İZVORNİK (71)

Yalnız resimler gösterilmiştir. İzvornik defterinde de ayrıca şu kanunnameler bulunuyor :

KANUN-U TAPU

Tapuya kaydı gereken arazi, tapu muameleleri izah olunmuştur.

KANUN-U MAADİN-İ SERBZİNÇDOSAS (Serberniça)

Serberniça'da bulunan gümüş madenlerine ait bir takım meseleleri ele alan kanunnamenin tam metni yukarıda gösterilmiştir.

(69) «Defter-i Mufassal-ı Livai Karahisarşarki» No. 169, Eski No. 11 (2-3-4-1)

(70) «Defter-d Mufassal-ı Livai Gelibolu» No. 141, Eski No. 337 (1-3-2-1)

(71) «Defter-i Mufassal-ı Livai İzvornik» No. 23, Eski No. 481 (2-1-1-1)

IV. MUHTELİF TARİHLERE AİT OLAN KANUNNAMELER

71. KANUNNAME-İ LİVAİ KOCAELİ (72)

Tarihi : 1615 (1034) I. Ahmet zamanı.

Resimlerin miktar ve nevileri gösterilmiştir.

72. KANUNNAME-İ LİVAİ BOLU (73)

Tarihi : 1644 (1063) Sultan İbrahim zamanında.

Çok yıpranmış olan kanunnamenin okunabilen kısımlarında resimler ve arazi intikali hakkında hükümlere rastlanılmaktadır.

73. KANUNNAME-İ LİVAİ MİDİLLO (Midilli) (74)

Tarihi : 1661 (1081) IV. Mehmet zamanı.

Umumiyetle resimlere temas eden kanunname, bütün kariyelerin hudutlarını göstererek çıkabilecek ihtilâflar için bazı hükümler koymuştur.

74. KANUNNAME-İ LİVAİ RODOS (75)

Tarihi : 1705 (1123) III. Ahmet zamanı.

Gemi inşasına ve denizden elde edilecek mahsullere taallük eden resimler diğerleriyle birlikte gösterilmiştir.

75. KANUNNAME-İ VİLAYETİ MORA (76)

Tarihi : 1710 (1128) I. Mahmut zamanı.

Arazi nevileri, tasarruf ve intikali hakkında esasları ihtiva eden bir mukaddimeden sonra kanun, muhtelif resimler gösteren yirmidört fasla ayrılmıştır.

76. KANUN-U SEMENDERE (77)

Tarihi : 1735 (1154) I. Murat zamanı

(72) «Defter-i Mufassal-ı Livai Kocaeli» No. 49, Eski No. 246 (1-2-2-1)

(73) «Defter-i Mufassal-ı Livai Bolu» Cildievvel No. 35, Eski No. 94 (2-1-3-1)

(74) «Defter-i Mufassal-ı Livai Midillo» No. 2, Eski No.489 (1-1-1-1)

(75) «Defter-i Mufassal-ı Livai Rodos «No.44,Eski No.500(1-2-1-1)

(76) «Defter-i Mufassal-ı Livai Mora» No.24, Eski No.510(2-1-1-1)

(77) «Defter-i Mufassal-ı Livai Semendere» No. 166. EskiNo. 420 (2-3-1-1)

KANUN-U İSKELEHA-İ LİVAİ SEMENDERE

Tunada yakalanacak balıklar, iskeleye gelecek her türlü yiyecek ve giyecek maddelerinden alınacak gümrükler, bac'lar gösterilmiştir.

KANUN-U KAPPANI ŞEMENDERE

KANUN-U RAYAYI VİLAYETİ SEMENDERE

KANUN-U AB-U MOROVA VE DRİN VE İBRE VE SAVA

Her üç kanun da Semendere defterinde bulunmaktadır.

V. TARİHİ BELLİ OLMAYAN KANUNNAMELER

77. KANUNNAME-İ LİVAİ PRİZERİN (78)

Kanunnameye yalnız resimler ve bunların miktarlarının tayininde esas olacak ölçüler gösterilmiştir.

78. KANUNNAME-İ LİVAİ SİLİSTİRE (79)

Resimlere, gümrüklere, tapu muamelelerine, koruculara, yuğa (başıboş) lara, kaçaklara, müsellimlere, vakıflara ve resimlere taallük eden hükümler bulunmaktadır.

Aşağıdaki kanunnameler de aynı defterde yer almıştır :

KANUNNAME-İ BAC-I BAZAR-I AKKERMANN

KANUNNAME-İ İSKELE-İ AKKERMANN

KANUNNAME-İ İSKELE-İ TULCA

KANUNNAME-İ BAC-İ BAZAR-I TULCA

KANUNNAME-İ ŞAKCİ

KANUNNAME-İ BAC-İ BAZAR-I ŞAKCİ

KANUNNAME-I BAC-I BAZAR-I HIRŞOVA

KANUNNAME-İBAC-İBAZAR-I KARAHARMANLIK

KANUNNAME-İ BAC-İ BAZAR-I GÖNCİ

(78) «Defter-i Mufasssal-ı Livai Prizerin» No. 55, Eski No. 412 (1-2-3-1)

(79) «Defter-i Mufasssal-ı Livai Silistre» No. 83, Eski No. 398 (1-2-1-1)

KANUNNAME-İ İSKELE-İ GÖNCİ
KANUNNAME-İ İSKELE-İ KÖSTENCE
KANUNNAME-İ BAC-İ BAZAR-I KÖSTENCE
KANUNNAME-İ VARNA
KANUNNAME-İ BAC-İ BAZAR-I VARNA
KANUNNAME-İ YANBOLU
KANUNNAME-İ MANGALİYE

Yine aynı defterde :

ESİRLERE MÜTEALLİK KANUN

Esirlerden alınacak resimleri teferruatlı bir şekilde göstermiştir.

79. KANUNNAME-İ VİLAYET-İ BAĞDAT (80)

Resimlere ve helvacıdan ibrişimcilere kadar bütün meslek erbabının riayet edecekleri muhtelif esaslara işaret olunmuş, köprülerden alınacak müruriyeler gösterilmiştir.

80. KANUNNAME-İ VİLAYET-İ BİTLİS (81)

Mahiyeti yukarıdaki kanunnamenin aynıdır.

81. KANUNNAME-İ LİVAİ MUSUL (82)

Bütün resimler teferrüatı ile ele alınmıştır.

82. KANUNNAME-İ LİVAİ DİVRİK (83)

Kanunname, halkın, huzurunu sağlamağa matuf dikkate değer bazı hükümler taşımaktadır. Bunlardan bazı örnekler veriyoruz: Herhangi bir şahsın evine girerek uzun müddet misafir kalmak ve bu suretle onu rahatsız etmek, o kimseyi arzusu hilâfına kendisine bakmağa zorlamak,

(80) «Defter-i Mufassal-ı Livai Bağdat» No. 102, Eski No.553 (1-2-4-1)

(81) «Defter-i Mufassal-ı Livai Bitlis» No. 109, Eski No. 62 (2-2-1-1)

(82) «Defter-i Mufassal-ı Livai Musul» No. 120, Eski No. 559 (2-2-1-1)

(83) «Defter-i Mufassal-ı Livai Divrik» No.153, Eski No.208 (1-3-4-1)

ev sahibini, istemediği halde ava götürmeğe çalışmak, halktan yiyecek temini için ısrarlarda bulunmak ve kanunsuz resimler almak yasaktır.

Cezaî hükümler de bulunmaktadır. Bu kısımda da hırsızlara, katillere, kavga edenlere verilecek cezalar gösterilmiştir.

Hububat ve meyvelerden alınacak öşürle diğer resimler de teferrüat ile ele alınmış ve bu hususta bazı esaslar konulmuştur.

83. KANUNNAME-İ LİVAİ GAZZE (84)

Yalnız resimleri ihtiva etmektedir.

(84) «Defter-i Mufasssal-ı Livai Gazze» No. 192, Eski No. 546 (1-3-3-1)

MOVAKKAT İŞGAL

Yazan:

Alaaddin HİTAY

Ankara Vilâyeti Hukuk İşleri Müdürü

Tarif:

Nafia hizmetleri için lüzumlu iptidai maddeleri çıkartmak veya toplamak üzere veyahut depo olarak kullanılmak bazı eşya ve maddeler konulmak maksadiyle hususî mülkiyete dahil bir yerin geçici olarak işgal ve kullanılmasıdır.

Fertlerin hususî mülklerini âmmeye hizmetleri için muvakkat olarak kullanma ve faydalanma yetkisini veren 9 Şubat 1331 tarihli muvakkat işgal kanunu 15 maddeden ibaret olup imparatorluk devrinden intikal etmiş ve yürürlükte bulunan kanunlarımızdandır.

Bu kanun 1. maddesine göre fertlere ait arazi ile taş ve kum ocakları muayyen bir zaman için âmmeye hizmetlerine tahsis ve muhik bir tazminat verilmek suretiyle bu yer âmmeye idaresince muvakkat bir zaman için işgal olunmaktadır.

Muvakkat işgalin mevzuu :

Kanunun 1. maddesinde (Menafii umumiyeye müteallik imtiyazlı şirketler veya müteahhit veya emaneten Hükümet tarafından icra edilecek imalât ve inşaatı nafiaya ahşaptan maada lüzumu olan her nevi gayri mamul taş ve toprak ile levazımı saireyi inşaiyenin ihzar ve tedariki ve inşaatın hususatı sairesi için muktezi arazi) denilmektedir :

Kanunun bu hükme göre her nevi gayri mamul taş ve toprak ile levazımı saireyi inşaiyenin ihzar ve tedariki ve inşaatın hususatı sairesi için muktezi arazi denilmesine nazaran;

1. Taş
2. Toprak
3. Her çeşit istablize malzemesi

4. Kum ve çakıl

5. Arazi

Gibi malzeme her nerede bulunursa nafia hizmetleri için idare veya müteahhit veya imtiyazlı şirket veya mültezim muvakkat olarak işgal edebilecektir.

Levazımı saire tâbirinden ne kastedildiği açık olarak belirtilmemiş ise de taş ve toprak tabirinden sonra levazımı saire tabiri kullanılmış olmasına göre bu günkü yol yapma sisteminde önemli bir yeri bulunan istablize malzemesinin bu tabir içine girebileceği mülâhaza edilmektedir.

Kanunun metninden yukarıda saydığımız malzemeden başka boş arsa veya arazinin de muvakkat bir zaman için işgal edilebileceği anlaşılmaktadır.

Kanun işgal edilemeyecek olan yerleri açık olarak şu suretle belirtmiştir :

1. Mesken müstemilâtından olan avlu

2. Sebze bahçeleri

3. Meyva bahçeleri

4. Çiçek bahçeleri

Görülüyor ki ferdin hususi mülkiyetine, âmme menfaatleri karşısında, bir mükellefiyet yükletilerek mülk sahibinin hakkı, muayyen bir zaman için tahdit edilmiş bulunmaktadır. Bu mükellefiyeti idari bir ittifak mahiyetinde telâkki edebiliriz. Nasıl kamulaştırma hususî mülkiyete yükletilen ve mülkiyet hakkını ortadan kaldıran bir mükellefiyet ise, muvakkat işgalde yine hususî mülkiyete tahmil olunan kanunî irtifak cinsinden daha hafif bir mükellefiyettir.

Bu külfete katlanmak zorunda kalan kimse kendi menfaatini âmme menfaatine feda ederek mülkünden kanunun tayin ettiği müddet içinde faydalanamamaktadır. Buna karşılık usulüne göre tayin ve tesbit edilmiş bir bedel alır.

İdarece alınan muvakkat işgal kararı kanunun nafia işi ve ameliyesi tabirine istinat etmektedir. Binaenaleyh bu lüzuma istinat etmeden alınmış bir kararın hukuken bir hüküm ifade etmeyeceği böyle bir işgalin de haksız bir fiil mahiyetinde olacağı tabiidir.

İdare bir nafia hizmetini ya emaneten veya imtiyazlı bir şirkete ve-

ya bir müteahhit ve mültezime vermek suretiyle yaptırtır. Hizmet bizzat idarece veya başkasına verilmek suretiyle de yapılsa mutlaka muvakkat işgal karan alınması lâzımdır. Bu kararı Vilâyet verir.

Usulüne göre tanzim edilmiş evrak idare heyetine verilir, idare heyeti on gün içinde kararım vererek keyfiyeti Vahye bildirir. Vah tanzim edeceği karamname ile ameliyat veya inşaatın sonuna kadar geçici olarak işgal edilecek yerden intifa edileceğini alâkalıya tebliğ eder.

Evrak nasıl hazırlanır :

Karar verilmeden önce nafia dairesi işgal edilecek yeri belirtir. Ne maksatla muvakkat işgal istenildiğine dair mucip sebepleriyle işgal edilecek arazinin bulunduğu yeri, muhteviyatı ve mahiyeti ve mutasarrıfının veyahut onun adına hareket etmeye izinli kimsenin ad ve soyadım bu yer ve arazinin ne gibi bir ameliyata tahsis olunacağını ve işgal edilecek kısmın ölçüsünü gösterir bir plân ve cetvel hazırlanarak tanzim edilecek bir raporla beraber idareye verilir.

Geçici olarak işgal edilecek yerin sahibi ile idare anlaştıkları takdirde yapılacak bir mukavelenin bir örneği alâkalılara verilir.

Kanunun 3. maddesinde, arazi sahibi ile idare anlaşmadığı takdirde bu arazinin hal ve durumunun tayin ve takdiri için idarece tayin edilen bilirkişiye, işgal edilecek yerde bulunması maksadiyle gün tayin edilir. Arazi sahibinin de göstereceği bilirkişinin aynı günde aynı yerde bulunması için arazinin bulunduğu yerin en büyük mülkiye memuru tarafından arazi sahibine de tebligat yapılır.

Bu tebligat kanuna göre aşağıdaki kimselere yapılabilir :

1. Arazi sahibine
2. Vekiline

3. Bunlar bulunmadığı takdirde ortakçısına veya kiracısına. İhbarnamenin bir sureti de kaza veya nahiye merkezlerinde Hükümet konaklarına ve köylerde muhtarlık odalarına asılır.

İhbarnamenin tebliğ tarihi ile bilirkişilerin toplanmaları için tayin edilen tarih arasında en az 10 günlük bir fasıla bulunacaktır.

Tarafların bilirkişilerin tayin olunan günde mahallinde toplanarak tazminatın tayinine medar olacak malûmatı toplarlar ve verecekleri karar dairesinde üç nüsha olarak zabıt tutarlar, bu zabıt her iki tarafın bi-

lirkişileri tarafından imza edilir. Bu zabıtların biri arazi sahibine diğeri idareye ve üçüncüsü de nafia işini yapan şirket veya müteahhide verilir.

Yukarıda belirtilen mühlet içinde taraflardan biri bilirkişi tayin ve arazinin bulunduğu yere göndermediği takdirde, arazinin bulunduğu yerin idare heyeti veya ihtiyar, meclisi 48 saat zarfında bir ehlivukuf tayin eder ve mahalline gönderir. Bu ehlivukuf diğer tarafın bilirkişisiyle buluşarak gerekli tetkiklerini yaparlar. Tarafların tayin edecekleri veya taraflardan birinin temerrüdü halinde idare heyeti veya ihtiyar meclisinin tayin eylediği bilirkişi ile diğer tarafın ehlivukufu arasında anlaşmazlık olduğu takdirde vilâyet encümeni tarafından üç gün içinde bir üçüncü ehlihbre tayin edilir ve bu üçüncü bilirkişinin tetkiklerini tamamladıktan sonra üç nüsha olarak tanzim edeceği rapor alâkalılara verilir. Üçüncü bilirkişinin tayini ile yapacağı tetkiklerini sekiz gün içinde bitirmesi lâzımdır.

Bilirkişilerin arazi üzerinde bulundukları zamana ve rapor tanzimi için sarf edecekleri vakte karşılık harcirah kanunu hükümlerine göre yevmiyeleri verilmekle beraber zaruri masrafları da ödenir.

Yukarıda bahsettiğimiz rapor diğer evraklarla beraber vilâyete tevdi edilir Vilâyet idare heyeti keyfiyeti bu rapor münderecatına göre inceleyerek on gün içinde bir karar vermesi lâzımdır. Vilâyet İdare Heyetince verilen karar ve rapor muhteviyatını ihtiva eden bir kararname hazırlanarak bu kararnamenin bir örneği

1. Arazi sahibine veya vekiline,
2. Bulunmadığı takdirde ortakçısına veya kiracısına veya bekçisine,

Derhal tebliğ edilmek üzere arazinin bulunduğu mahallin en büyük mülkiye memuruna gönderilir. Mahallinde arazi sahibi yahut onun yerine kaim olacak kimse bulunmadığı takdirde kararnamenin bir sureti kaza veya nahiye merkezlerinde Hükümet konaklarına ve köylerde muhtarlık odalarına asılır. Bu muamele ile arazi sahiplerine tebligat yapılmış sayılır.

Kararnamelerin öteki örnekleri Vilâyetçe nafia dairesine nafia dairesi de bir sureti alâkalı şirket veya müteahhide verir. Bu muamele ikmal edilince arazi sahibinin tazminat hususundaki hakkı mahfuz kalmak şartıyla derhal arazi muvakkat olarak işgal edilir. Arazi sahibi mani olmak isterse icabında zabıta kuvveti marifetiyle yer zorla işgal olunur.

İşgal olunan arazide yer sahibine verilecek tazminatın ne suretle tayin edileceğini kanunun 10. maddesi tesbit etmiştir.

1. İşgal talebinden evvel açılmış ve işletilmekte bulunmuş olan taş ocaklarından maada bütün arazi için verilmesi lâzım gelen tazminatın miktarı, arazinin işgalinden önce takdir edilmiş olan hal ve durumu ile işgalin sonunda veyahut her ameliye senesinin nihayetinde arazinin aldığı vaziyet mukayese edilerek arada husule gelen değer eksikliği tazminata esas olur.

2. İşgal talebinden önce açılmış ve işletilmekte bulunmuş olan taş ocakları için tazminat işgal esnasında ocaktan çıkarılan taşın metre küp olarak ocaktaki rayiç bedeli üzerinden takdir olunur.

3. Depo veya imalât mevkii olarak işgal edilen arazi için takdir edilecek tazminat miktarı, işgal müddeti zarfındaki icar bedeliyle bu arazinin işgalden önceki hâle ırcı için yapılacak masraflar nazarı itibare alınacaktır.

Bilirkişiler tarafından tayin ve takdir edilen tazminata taraflardan biri itiraz ederse ait olduğu mahkemede dâva açabilir. Bu takdirde tahmin edilen tazminat miktarı müteahhit veya şirket tarafından Ziraat Bankasına yatırılır.

İtiraz arazi sahibi tarafından yapılmış ise tahmin edilen tazminat şirket veya müteahhit tarafından % 20 fazlasiyle Ziraat Bankasına depo edilmek icabeder. Kanun vazı burada mülk sahiplerinin haklarını korumak maksadiyle tazminatı verecek şirket veya müteahhittin parayı tamamen tesviye ettiklerini veya vaki itiraz sebebiyle mahkemenin hükmüne intizaren % 20 fazlasiyle bankaya depo ettiklerine dair makbuzu idareye ibraz etmedikleri takdirde, idare müteahhit veya şirketin bu inşaatın doğan alacaklarından arazi sahibinin tazminatını tutabilir. Müteahhit veya şirkete istihkakı tamamen ödenmişse teminat akçeleri geri verilmez.

Kanuna göre nafia işleri için vuku bulan işgale takdir edilen tazminatın bir yıllık bir zamana inhisar ettiği anlaşılmaktadır.

İş bir senede bitmediği takdirde kanun bu hususu da derpiş ederek aşağıdaki hükmü koymuştur.

Ameliyat bir sene veya bir çok seneler devam edecekse her ameliyat senesinin sonunda işgal edilen arazi üzerinde husule gelen hasar miktarı yukarıda belirtilen şartlar dairesinde bilirkişiler tarafından tahmin ve takdir edilen tazminatın hemen mülk sahibine verilmesini âmirdir.

Son çıkan 6830 numara 8/9/1956 tarihli istimlâk kanununda bedelsiz istimal salâhiyeti matlâbıyla 28. madde yeni hükümler tesis etmektedir. Maddeye göre; (Millî Mûdafaa İnşaat ve tesisatı için lüzum görülen hakikî veya hususî şahısların tasarruf ve ruhsatname ile intifaları altında bulunmayan kireç, taş ve kum ocaklarını hiç bir resim ve ücrete tâbî olmadan istimale Millî Mûdafaa Vekâletini mezun) kılmaktadır.

(Nafia Vekâleti ile Devlet Demir ve Kara Yolları ve Devlet Su İşleri İdareleri de aynı sebep ve şartlarla demir yolu hattının veya devlet yolunun veya su tesislerinin her cihetindeki hakiki veya hususî hükmî şahısların tasarruf ve ruhsatname ile intifaları altında bulunmayan kireç, taş ve kum ocaklarını hiç bir resim ve ücrete tâbî olmayarak istimal edebilir) 6830 numaralı K. nun 28. maddesile tesis edilmiş olan bu hükümlerin ne suretle işleyeceği hakkında kanunda hiçbir sarahat yoktur. Yukarıda izah ettiğimiz muvakkat işgal kanunu ferdin hususi mülkiyetine dahil gayrimenkulü geçici olarak işgal ederken muamelenin ne suretle cereyan edeceğini açık bir ifade ile tereddüde yer bırakmıyacak şekilde izah etmiştir. Gerçi 6830 numaralı kanunun 28. maddesi hükmünce maddede sayılan âmmе idareleri kullanacakları bu yerler için sahibine veya hükmî şahsa bir tazminat vermesi bahis konusu değilse de bu kabil ocaklara el koyma işinde formalitenin ne suretle cereyan edeceğinin ve bu el koymanın ne kadar bir müddet için olduğunun belirtilmesi ihtilâfları önlemesi bakımından faydalı olacağına kaniyiz. Bu itibarla yukarıda adları sayılan âmmе idarelerince müşterek bir talimatname hazırlanması yerinde olacağı düşüncesindeyiz.

FRANSA'DA VİLÂYET İDARESİNİN GEÇİRDİĞİ TARİHÎ TEKÂMÛL

II (*)

Macit İNCE

E — Üçüncü Cumhuriyet : — 10 Ağustos 1871 kanunu ile o zamana kadar vilâyette, yalnız Hükümetin bir organı olan valilerin, aynı zamanda mahallî birer otorite olduğu hususu kanunlaştırıldı. Bilhassa şu üç hususta vilâyet muhtariyeti kuvvetlendirildi: (6)

1 — Muayyen hususlarda, vilâyet genel meclislerinin kabul edebileceği kararlar şumûllendirildi.

2 — Üst makamın tasdikini icabettiren diğer kararlar ise iki kısma ayrıldı.

a — Şeklen bir tasdiki şart kılan kararlar.

b — Alâkalı üst makamın üç aylık sükûtundan sonra, zımnî bir tasdik neticesi çıkabilen kararlar.

3 — Yeni İdarî ve mahallî bir mekanizma tesis olundu: «Vilâyet komisyonu». Bu komisyon, vilâyete ait işlerin kontrolünü temin maksadiyle, vilâyet umumî meclisi tarafından seçilmiş bir organ olarak tesis edildi.

Vilâyette, vilayeti ilgilendiren bu mahallî vazifelerin, valilerden alınarak vilayet umumî meclisi başkanlarına verilmesi hususunda bir cereyan vardı. Hattâ teklif de edildi ise de reddolundu (7). Bunun üzerine merkezi idarenin, valileri, vilâyet umumî meclisi âzaları arasından seç-

(*) Bu yazının bininci kısmı 243 sayılı dergide.

(6) Prof. Bonnard: A. g. e — Prof. Berthelemy: A. g. e.

(7) Bethmont ve Magnin isminde iki mebus tarafından, bu hususta kanun teklifi yapılmış ve mecliste çok hararetle münakaşalar olmuştu.

Daha fazla malûmat için: Prof. Gabriel Lepointe: «Histoire des institutions du droit public Français (1789 - 1914)» — Prof. Berthelemy: A. g. e.

mesi hususunda yapılan teklif de reddedildi. Vilâyet menfaatlerinin kontrolü bakımından kurulan bu yeni komisyona bazı haklar tanınmakla iktifa olundu.

Bu kanunla, valinin mahallî organ olduğu hususu da teyid olunarak, kendisine mühim roller tanındı. Bu bakımdan başlıca iki gurup vazifesi vardır :

1 — Vilâyet umumî meclisinin ve vilâyet komisyonunun müzakere edeceği hususları hazırlar. Bu meclislere arzedilecek bütün teklifler, önce vali tarafından görülmüş, vilâyetin alâkalı bürolarında incelenmiş ve matbu olarak, müzakerelerin başlamasından en az sekiz gün önce âzalara dağıtılmış bulunması lâzımdır.

2 — Vilâyet umumî meclisi ve vilâyet komisyonunun kararlarını icra eder. Vilâyetin bütçesini de vali, hazırlar ve tatbik eder.

18 Temmuz 1892 kanunu ile vilâyet bütçesi daha fazla mahallileştirildi. Bunu takiben 12 Temmuz 1898 kanunu ile, 10 Ağustos 1871 kanununun 40 ve 41. maddeleri tâdil edilerek vilâyet umumî meclisinin salahiyetleri genişletildi. Aynı şekilde, İdarî vesayetin şiddeti tedricen azaltıldı.

1871 den 1926 ya kadar vilâyet umumî meclisinin vazife ve salahiyetlerinde çok az bir değişiklik yapıldı. Fakat 5 Kasım 1926 Decret- Loi'sı (8) vilâyet muhtariyeti için en mühim bir merhale teşkil eder. Buna göre :

a — Vilâyet komisyonunun vilâyet işlerinde valiyi kontrolünün şumulü hususu, bundan böyle valinin, vilâyet umumî meclisine arz edeceği bütün işlerde kabul edildi. Valinin, vilâyete müteallik malî idaresi hususunda, vilâyet komisyonuna bazı kontrol hakları tanındı. Bu cümleden vali, her ay başında, geçmiş aya ait vermiş olduğu ödeme emirlerini bu komisyona gönderir.

b — Aynı şekilde, vilâyet umumî meclisinin açılışından en az 10 gün önce teklif edilecek hususlar ve işler hakkında temas edilir, komisyon bu hususlara dair fikirlerini bir rapor halinde takdim eder. Gene bu arada, vilâyet umumî meclisine, vali tarafından teklif edilmiş bütçe tasarısını da komisyon önce inceler ve umumî meclisin, Ağustos toplantısının açılışında bu hususta görüşlerini kısa bir rapor halinde arzeder.

(8) Decret - Loi : Fransız hukuk sisteminde, muhtelif devirlerde bazan kararnameye, bazan kanuna tekabül etmektedir.

c — 1926 kanunu ile aynı zamanda İdarî vesayet daha fazla hafifletildiği ve bu bakımdan vilâyet umumî meclisinin alabileceği kararlar ve salahiyetler şümullendirildi. Meclise, vilâyet menfaati ile ilgili işlerde (arttırma, eksiltme gibi) veya istikraz v.s. gibi diğer hususî hallerde, kanunen tesbit edilen prensipler dahilinde, vilâyet komisyonuna İdarî vazifeler verebilmesi kabul edildi. Gene bu bakımlardan, meclisin aleyhte tahdit koymadığı hususların tanzimi de komisyon aittir.

Komisyon, vilâyet umumî meclisinin fevkalâde toplantıya çağrılmasını talep edebilir (Madde: 9). Bu hüküm 1871 kanununda mevcut değildi.

Ayrıca bu kanun, vilâyetin, merkezî idare karşısındaki muhtariyeti ile ilgili olarak, meclisin ve komisyonun toplanması ve çalışması hususlarında daha fazla kolaylıklar tanıdı: (Madde: 3-4-5-9-11-12): Meclis içtüzüğünü kendisi tanzim eder. Muayyen hudutlar dahilinde toplantı tarihlerini tesbit eder.

d — Vilâyetin mahallî şahsiyetiyle menfaatlerine aykırı, acele hususlarda, komisyon vali ile temas eder ve bunların korunması için, onu harekete getirir.

*

**

Daha sonra, ikinci dünya harbinin başlarında, 1938 ve 1939 da, 1926 ya kadar gelişen muhtariyetin, muhtelif decret-loi'lar ve kanunlarla yeniden azaltılmaya ve mahallî idareler üzerindeki vesayetin kuvvetlendirilmeye başladığını göreceğiz.

F — Vichy Rejimi: (1940 - 1944) — İkinci dünya harbinde, Fransa'nın Alman'lar tarafından işgali üzerine Vichy'de Mareşal Petain'in kurduğu muvakkat hükümet, mahallileşme cereyanını daha fazla durdurdu ve mahallî idareler üzerinde çok kuvvetli bir merkezîyet idaresi tesis etti. 12 Ekim 1940 kanunu ile vilâyet meclisi büsbütün çalışamaz hale getirildi. Bu kanunla vilâyet genel meclisleri kaldırılmamakla beraber, toplantıları muvakkaten durduruldu. Vazifeleri, önce İdarî bir komisyonun yardım etmiş olduğu valilere bırakıldı.

Bunu müteakiben 7 Ağustos 1942 tarihli diğer bir kanunla, vilâyet meclisinin vazifeleri, merkezi hükümet tarafından tayin edilmiş âzalardan müteşekkil bir başka vilâyet meclisine müphem bir şekilde bırakıldı. Şüphesiz valilerin çok geniş rolleri muhafaza olundu. Aynı şekilde kaza meclislerinin de toplantıları (9) durduruldu.

(9) Fransa'da kazalarda, kaymakamın yanında, vilâyet umumî meclisi gibi; «Kaza Meclisi» var.

Belediyelere de 16 Kasım 1940 kanunu ile, Vichy rejiminin aynı sıkı tahditleri tatbik mevkiine koyduğunu görüyoruz. (Reisin ve âzaların hükümet tarafından tâyini, vesayetin fazlalaştırılması v.s. gibi).

Ayrıca mıntıkalar sistemine dayanan, daha geniş, idari taksimat tesisi gayesi güdülyordu. Bunun bir başlangıcı olarak 19 Nisan 1941 kanunu ile «Mıntika Valilikleri» tesis olundu (10).

G — Vichy idaresinin sona ermesinden sonra : — Vichy idaresinin çıkardığı bütün bu kanunlar, Alman istilâsının sona ermesinden sonra tamamen lâğvedildiler. Böylece seçim esası yeniden tesis olundu ve vesayet idaresi tekrar gevşetildi. Mahallileşmenin eski akışı tekrar tesis edilmiş oldu. Bu, bilhassa kurtuluştan sonra Fransa'da âmme iktidarının teşkilâtlanmasını temin eden, 21 Nisan 1944 nizamının eseridir (11). Buna göre, 1945 Mayısında belediye seçimlerinin ve 1945 Ekiminde de vilâyet genel meclisi seçimlerinin tekrar yapıldığını görüyoruz.

İSTİFADE OLUNAN ESERLER

Prof. GABRIEL LEPOINTE	: Histoire des institutions du droit Français (1789-1914)-1952
Prof. DUEZ (PAUL) et DEBEY- RE (GUY)	: Traite de droit Administratif-1952
BONNAUD - DELAMARE (Ais- ne Valisi)	: Attributions juridiques des prefets et sous - prefets - 1951
Prof Andre de LAUBADERE	: Traite elementaire de droit admi- nistratif - 1953
Prof. Bonnard	: Precis de droit administratif-1943
Prof. Berthelemy	: Traite elementaire de droit admi- nistratif - 1933
Prof. Rolland	: Precis de droit administratif-1955

(10) Prof. ROLLAND: Precis de droit Administratif.

(11) Prof. ROLLAND: Precis de droit Administratif.

BİZDE MEMUR OLMA YOLLARI VE ALINACAK MEMURLARDA ARANILACAK ŞARTLAR

Hayrettin KALKANDELEN

I. MEMUR TÂBİRİNİN İFADE ETTİĞİ MÂNA?

1 — İdare Hukukunun Umumî esasları bakımından :

Memur kelimesinin tam tarifi henüz yapılamamıştır. Zira, bilûmum teşebbüslerde olduğu gibi başta Devlet olmak üzere bütün âmme idare ve müesseselerinde de faal unsur olan hakikî şahıslar, bu teşebbüs, idare ve müesseselere ait işleri ifa etmek suretiyle onlara hayatiyet sağlarlar. Bu personelden bir kısmı, kendilerini bütün imkânları ile idarelere bağlayarak, İdarî teşkilât içersinde, o teşkilâtın hizmet unsuru ile kaynaşırlar. Diğer bir kısmı ise, keza teşkilâtın hizmet unsurunun ifasına iştirak ederek âmme hizmeti görmelerine rağmen, birinciler gibi istiklâl ve teşebbüs imkânlarını kaybetmezler. Âmme hizmetinin ifasına bilfiil iştirak ettikleri halde hizmet dışında da müteşebbis durumunda bulunurlar ve müstakil bir varlık olarak istiklâllerini muhafaza ederler.

Memur kelimesinin ifade ettiği manayı ortaya koyabilmek için yukarda belirtilen hakikî şahısları tesbit edip bu şahıslarla; bu şahısların ifa ettikleri hizmet bakımından alâkalı oldukları kategorileri ayırmak lâzımdır. Âmme hizmetlerini ifa eden personelin gerek şahsî vaziyetleri, gerekse tâbî olacakları statüler de ister istemez aynı olmayacaktır.

İşte bu kategoriler arasında, kendilerini bütün imkânları ile hizmete bağlayarak âmme hizmetinin mütemmim bir cüz'ü haline gelen ve hizmet unsuru ile kaynaşarak, hizmet dışındaki müteşebbis olabilmek durumlarını ve müstakil varlıklarını kaybeden hakikî şahısları «Memur» olarak vasıflandırabiliriz.

Bu tarifi içerisine iki esaslı ve değişmez unsur girmektedir ki birincisi, memur unvanı ile vasıflandırdığımız kimseye, bir âmme hizmeti tevdi edilmiş, diğeri de bu kimsenin âmme hizmetleri kadrosunda kaybolmuş bulunmasıdır.

2 — Mevzuatımız bakımından :

Gerek muhtelif memleketler, gerekse memleketimiz mevzuatında, memurun tek, şumullü ve değişmez bir tarifi yapılamamıştır. Değişik kanunlarda; umumî tariftten kaçarak, memuriyet unvanları sayılan hizmetlerde çalışanların «Memur» olduğu bildirilmekle iktifa edilmektedir, işte bu çeşit memur tariflerinin tetkikinden ve tariflerdeki müşterek vasıfların derlenmesinden sonra umumî bir tarif çıkartılabilmektedir. Fakat her memleketin mevzuatındaki tariflerde, umumî tarifiin unsurlarını bulmak mümkün olmakla beraber, teferruatındaki farklar daima mevcut kalmaktadır.

a) 788 sayılı Memurun Kanunumuz, Devlet ile memurlar arasındaki münasebeti tanzim etmek üzere 1928 tarihinde kabul olunmuştur. Mezkûr kanunun birinci maddesinde memur, «Kendisine Devlet hizmeti tevdi olunan ve sicilli mahsusunda mukayyet olarak umumî veya hususî bütçelerden maaş alan kimseye memur denir.» şeklinde tarif etmiştir.

Bu tarif memur ile Devlet arasındaki münasebete taallük edip, memurluğun unsurlarını tam olarak ifade edememektedir. Tarif, memura 1) Kendisine Devlet hizmeti tevdi olunması, 2) Sicilli mahsusunda mukayyet olması, 3) Umumî veya hususî bütçelerden maaş alması gibi üç vasıf izafe etmektedir. Burada üçüncü hususun, memurluğun bir vasfı veya unsuru olarak gösterilmesi doğru değildir (1). Bu husus bir mebd'e'den önce bir neticedir. «Maaşın verilebilmesi için bir hizmetin mevcut olması, ve bunun bir kadrosu bulunması, ferdin de bu kadroya girmesi şarttır.»

Memurin Kanununa göre Devlet bütçesi (Umumî bütçe), ve Vilâyetlerin hususî bütçeleri (Hususî bütçe) nin kastedilmesi muvacehesinde Belediye bütçeleri bu iki bütçeden ayrı olduğundan Belediye memurları Devlet memurlarından madut bulunmamaktadır (2).

Gerek belediye, gerekse mülhak bütçeli idare ve teşekküller memurları ve müstahdemleri hakkında alâkalı kanunlarına istinaden çıkartılmış nizamnameler hükümleri tatbik olunur (3).

(1) S. Sami Onar, İdare Hukuku, Sahife 788.

(2) T.B.M.M. nin 28/12/1928 gün ve 468 sayılı tefsir kararı.

(3) Meselâ, belediye memur ve müstahdemleri hakkında 1580 sayılı Belediyeler Kanununun 103 üncü maddesine istinaden çıkartılıp bilâhare ilga edilen 11786 ve 9984 sayılı Nizamnameler yerine kaim olan 3/19673 sayılı ve 13/4/1943 günlü Nizamname, Tekel Umum Müdürlüğü Kurulu ve Vazifelerine dair 4036 sayılı kanunun 30 uncu maddesine istinaden hazırlanan 16/6/1942 günlü Nizamnameler vardır.

Aynı kanunun 2 nci maddesi, kanunun dairei şümulünü tesbit ederek askerden maada bilûmum Devlet memurlarını bu kanun hükümlerine tâbi kılmakta, jandarmanın, hususiyetine göre işbu kanunun umumî hatları dahilinde ayrıca bir kanuna tâbi olacağını belirtmektedir.

Bu durumda kanun ancak maaşlı memurları tazammun etmektedir. Ayrıca, bir çok dairelerin hususî teşkilât kanunlarında vazedilmiş olan hususî hükümlerin, Memurin Kanununun hükümleriyle tearuz teşkil etmesi halinde, işbu hususî hükümlerin ve Teşkilât Kanunlarında açık kalmış hususlar hakkında ise Memurin Kanunu ahkâmının tatbik olunması lâzım gelmektedir.

b) Türk Ceza Kanunumuz 12 nci faslının 279 uncu maddesinde, kimlerin memur sayılacağını belirtirken, 788 sayılı kanundaki hudutları aşmakta, memur şumulü içeresine, Ceza Kanununun tatbikatı bakımından, Memurin Kanunu ile memur sayılmayan bir çok müesseseler personeli de almaktadır. Tarif ;

«1 — Devamlı veya muvakkat surette teşrii, İdarî veya adlî bir âmme vazifesi gören Devlet veya diğer her türlü âmme müesseseleri memur, müstahdemleri,

2 — Devamlı veya muvakkat, ücretsiz veya ücretli, ihtiyarî veya mecburî olarak teşrii, İdarî veya adlî bir âmme vazifesi gören diğer kimseler memur sayılır» demektedir.

Diğer taraftan Ceza Kanununun tatbikatında âmme hizmeti görmekle muvazzaf olanlar ise ;

«1 — Devamlı veya muvakkat surette bir âmme hizmeti gören Devlet veya diğer âmme müessesesinin memur ve müstahdemleri,

2 — Devamlı veya muvakkat, ücretli veya ücretsiz, ihtiyarî veya mecburî surette bir âmme hizmeti gören kimseler» olarak tasrih olunmaktadır.

Ceza Kanunu, memurları, teknik ve meslekî ihtisasları ve hizmetin unsuru ile kaynaşmış olmak veya olmamak bakımlarından değil, ellerinde Devlet vazifesi, âmme vazifesi bulunup bulunmaması bakımlarından nazarı itibara almıştır.

İşte bu çerçevenin geniş tutulması, ortaya bazı tenakuslar çıkarmıştır. Memurin Kanununun tarifine göre memur bulunmadığı halde Ceza Kanununun tatbikatında memur addedilmiş personel mevcuttur. Ziraat Bankası memurları Ceza Kanununun tatbikatında memur olduk-

ları halde bunlar hakkında Memurin Muhakemat Kanunu hükümleri tatbik olunmayıp, C. Müddeiumumiliklerince haklarında doğrudan doğruya takibat yapılır (4).

Bu arada Temyiz Mahkemesinin müteaddit vesilelerle, haklarında 279 uncu maddenin tatbik olup olunamayacağı hususunda tereddüt edilen memurlar hakkında ittihaz ettiği bir kaç karardan malûmaten bahsedelim :

Bekçi tahsildarları (5), Ziraat Bankası buğday silo şefleri (6), tramvay biletcileri (7), ziraî kredi kooperatifleri memurları (8), Maarif Vekâletinin müsaadesi ile açılmış olan hususi liselerde âmme müessesesi olduğundan bu müesseselerin müdür muavini (9) de Ceza Kanununun tatbikatında memurdurlar.

Diğer taraftan, müezzinler (10), Türk Hava Kurumu memurları (11), denizyollarına mensup memurların efrada karşı işleyecekleri suçlardan dolayı (12), Devlet D. Yolları ve Limanları umumî idaresinin memur ve müstahdemlerinin eşhasa karşı işledikleri suçlardan dolayı (13), Tarım Kredi Kooperatifleri memurları (14), Toprak Mahsulleri Ofisinin bir daire değil, İktisadî Devlet Teşekkülü olmasına göre memurları (15), belediye hududu haricinde şehirlerarası sefer yapan belediye otobüsleri şoförleri (16) Ceza Kanununun tatbikatında memur sayılmazlar.

II — MEMURUN MÜSTAHDEMLERDEN FARKI :

Müstahdem tarifini 788 sayılı Memurin Kanunu, birinci maddesinin 2 nci fıkrasında vermiş bulunmaktadır. Bu tarife; «Devlet işlerinde üç-

(4)	Temyiz C.G.K.	23/12/1935 gün,	esas 210,	karar 207.
(5)	Temyiz 4.C.D.	8/1/1938 gün,	esas 7674,	karar 158.
(6)	Temyiz 4.C.D.	17/12/1938 gün,	esas 6585,	karar 10380.
(7)	Temyiz C.G.K.	3/4/1944 gün,	esas 4/87,	karar 78.
(8)	Temyiz 1.C.D.	9/5/1941 gün,	esas 1856,	karar 1715.
(9)	Temyiz 1.C.D.	4/3/1944 gün,	esas 39,	karar 530.
(10)	Temyiz 4.C.D.	18/12/1935 gün,	esas 5826,	karar 7243.
(11)	Temyiz C.G.K.	16/4/1945 gün,	esas 102,	karar 98.
(12)	Temyiz C.G.K.	12/5/1947 gün,	esas 138/4,	karar 75.
(13)	Temyiz 2.C.D.	13/2/1948 gün,	esas 1190,	karar 1474.
(14)	Temyiz 2.C.D.	26/6/1947 gün,	esas 6453,	karar 7265.
(15)	Temyiz 4.C.D.	14/4/1949 gün.	esas 4196,	karar 5811.
(16)	Temyiz 4.C.D.	14/5/1949 gün,	esas 6139,	karar 7449.

retle kullanılan ve memurin sicillinde mukayyet bulunmayan ve memurin hukuk ve salahiyetinden müstefit olmayan kimseye müstahdem denir» denilmektedir. Bu tarifteki unsurları ayrı ayrı ele alarak memur tarifindeki unsurlarla karşılaştırdığımız zaman görürüz ki müstahdemler:

1 — Ücretle Devlet işlerinde istihdam edilmektedirler. Halbuki memurlar umumî veya hususî bütçelerden maaş alırlar.

2 — Memurin sicillinde mukayyet değildirler. Halbuki memurların birer sicilleri bulunur. Memurin Kanununun 10 uncu ve müteakip maddelerinde, bu sicilın esaslarını tekil eden hususat, sicillin tertip ve her memura birer sicil numarası ve fotoğrafı ve musaddak bir sicil karnesi verilmesi lüzumu belirtmiştir.

3 — Memurin hukuk ve salahiyetinden istifade edemezler. Müstahdemlere mukaveleleri mucibince muamele olunacağı, mukavele bulunmadığı ahvalde, bunların istihdam tarz ve şartlarının, ait oldukları dairelerince tesbit edileceği Memurin Kanununun 3 üncü maddesinde gösterilmiştir. Buna rağmen tatbikatta umumiyetle mukavele, yabancı müstahdemlerle aktedilmektedir. Mukavele şartlarını kabul ve hizmet deruhte edenlerin bigûna talep ve şikâyet hakları yoktur.

Ayrıca memurla müstahdem arasında, memur veya müstahdem olabilme bakımından da fark vardır. Kanun memur olacaklarda aradığı şartları daha şumullü aldığı halde, müstahdemlerde dört şartın tahakkukunu yeter görmüştür. Askerlik şartını, ecnabilerle evli olup olmamak gibi şartları nazarı itibare almamıştır.

Bu arada şu noktayı da tasrih etmek icabetmektedir: 788 sayılı Memurin Kanununda, Devlet memurları mevzuubahis edilmekle beraber; iki nevi elemanın mevcut olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi, Devletten maaş alan memurlar; diğerleri de, ücret alan müstahdemlerdir. 3656 sayılı Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair kanun, maaşlı memuriyetlerle ücretli memurlukların yanibaşında 19 uncu maddesiyle «müteferrik müstahdem» lerden bahsetmiştir. Bunlar, teadül kanununun hükümlerine tâbi olmayan odacı, kolcu, bekçi, evrak müvezzi, gemi mürettebatı, ücretli ve aidatlı tahsildar, daktilo ve steno gibi vazifelilerdir. Bu vaziyete göre, Memurin Kanunu cephesinden maaşla memurlarla ücretli müstahdemler mevcutken, 3656 ile ücretler ikiye ayrılmıştır. Bunlar teadül kanununa tâbi ücretliler ile teadül kanununa tâbi olmayıp onun dışında kalan müteferrik müstahdemlerdir.

III — KADINLAR MEMUR VEYA MÜSTAHDEM OLABİLECEKLER Mİ?

Memurin Kanunumuz buna cevaz vermektedir. Bu caize, birinci fıkrada (6 ncı madde) ifade edilmekle beraber, müteakip fıkra, memuriyet ve hizmetler bakımından tahdit edileceği hükmü vazedilmiştir. «Her Vekâletin memurlarına ait kanunlarında tesbit» olunacak istihdam sahaları, kadınların memur ve müstahdem olabilme imkân ve derecelerini gösterecektir.

1926 yılından, yani Memurin Kanununun neşrinden sonra çıkan Teşkilât Kanunlarında bu madde hükmü nazarı itibare alınmadığı gibi, mebus seçmek veya seçilmek hakkını yalnız erkek vatandaşlara hasreden Teşkilâtı Esasiye Kanunu da bu hakkı, 1934 yılında 2599 sayılı kanunla kadın ve erkek tefrikini yapmaksızın bütün vatandaşlara teşmil etmiştir.

Maaş ve ücretli kadrolara kadın memurların alınması hususunda, meslek veya vazifenin hususiyetleri ve icapları nazarı itibare alınarak takdir hakkı kullanılmaktadır. Nitekim zaman bakımından, her geçen gün, erkek vatandaşların işgal ettiği kadrolara kadınların alınması suretiyle kadınların çalışma sahaları şümül bakımından erkeklerinkine çok yaklaşmıştır.

IV — BİZDE MEMUR ALMA YOLLARI :

Bizde memurlar umumiyetle bir tahsili müteakip vazifelerine alınırlar. Üst mevkilerdeki memuriyetlerde ise, Teadül Kanunlarındaki esas ve şartlar dahilinde terfi eden aşağı derecelerdeki memurlar geçirilmek suretiyle bu ihtiyaç karşılanır. Yukarı derecelerdeki memuriyetler bu statü dışında hariçten, Devlet memuriyetlerinde hiç bulunmamış veya memuriyetle alâkalarını uzun zamandan beri kesmiş kimselerin alınması istisnaî ahvalde tatbik olunmaktadır.

Muhtelif yollardan ve kaynaklardan Devlet memuriyetlerine, memurlar alınmaktadır. Bunları tasnif ve kısaca izah edelim :

1 — Seçim yoluyla :

Memurlar arasından veya hariçten, muayyen meclis veya heyetler veya halk tarafından seçim yoluyla memur alınabilmekte ise de bu pek mahduttur. Ve tamamen belirli sahalara aittir. Misal olarak; Devlet Şûrası, Divanı Muhasebat Âzalıkları, köy ve mahalle muhtarlıklarını zik-

redebiliriz. Mevzulunuzla alâkalı memur, umumiyetle bunlar olmadığından, bu hususta uzun uzadıya durulmayacaktır.

2 — İmtihan yoluyla :

Devlet memuriyetine bidayeten alınacakların bir müsabaka imtihanına girerek kazanmalarını, 3656 sayılı kanunun 17 nci maddesi şart koşmuş bulunmaktadır.

İmtihan, dairelerin memur ihtiyaçlarıyla mütenasip olarak, icabeden zamanlarda açılır. Açılış zamanları ile gerek Memurin Kanununda, gerekse alâkalı dairenin teşkilât kanunundaki şartlar, gazete ilânları ile ilgililere duyurulur. İlânda belirtilen gün ve saatte müracaat edenler arasında yapılan müsabaka imtihanında kazananlardan açık kadrolara aday olarak memurlar tayin edilir ve ihtiyaçlar bu yolla karşılanır.

Müsabaka, mahiyet ve esası itibariyle birden fazla şahsın vücudunu icab ettirmektedir. İşte aynı madde 2 nci fıkrasıyla, «ve birden fazla talip bulunmadığı takdirde ehliyet imtihanına girip kazanmaları şarttır» ifadesini kullanmakta ve bu boşluğu doldurmaktadır. Talip bir kişi olduğu takdirde, teşekkül ettirilen heyet marifetiyle ehliyet imtihanına tâbi kılınarak ehliyeti bilimtihan sabit olan namzet keza aday olarak memuriyete alınır.

3656 sayılı kanunun yukarıda bilvesile adı geçen 17 nci maddesi, 788 sayılı Memurin Kanununun 4 üncü maddesinin «D» fıkrasının ilk bendindeki hükmü, tahsil dereceleri ne olursa olsun bidayeten Devlet memuriyetine gireceklerin imtihana tâbi tutulmaları bakımından yürürlükten kaldırılmıştır.

Bugün Devlet dairelerimizin memur ihtiyaçları geniş ölçüde bu yoldan karşılanmaktadır.

3 — Meslekî tahsil yoluyla :

Bu yolla memur alınacağı hakkında muhtelif kanunlarda hükümler bulunmaktadır :

a) 788 sayılı Memurin Kanununun 4 üncü maddesinin son bendi; «meslek mekteplerinde tahsilini ikmâl edenlerin orta tahsili ikmal etmemiş olsalar dahi meslekleri dahilinde memur...» olacaklarını kabul etmek suretiyle, bu gibilerin müsabaka veya ehliyet imtihanlarına tâbi tutulmayacaklarını belirtmiştir.

b) 3656 sayılı Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair kanunun 17 inci maddesinin ilk fıkrası, «meslekî tahsil görerek mesleklerine ait dane ve vazifelere intisap edenler» i, keza müsabaka ve ehliyet imtihanlarından muaf tutmuştur. Bunlar, müracaat etmek ve kadroda münhal bulunmak şartıyla derhal tayin olunurlar.

4 — Devlet hesabına tahsil yaptırmak yoluyla :

Devlet, hususî idareler ve belediyeler namına yurt içinde tahsil görenlerden, orta tahsili bitirenler beş, yüksek tahsili bitirenler sekiz sene ve adı geçen idareler namına yurt dışında tahsilini ikmâl edenler ise, tahsil müddetlerinin iki misli kadar meslek ve ihtisasları dahilinde mecburî hizmetle ve alâkalı dairelere müracaatla mükellef tutulmaktadırlar.

Bu yolda, bir mecburî hizmetle mükellef bulunanlardan, memuriyet talebi vukuunda, derhal memuriyete alınırlar Kadroda münhal olmaması bu tayinin geciktirilmesini veya talebin reddini icabettirmez. Diğerlerinden farklı olarak, «bunların kanunen tayin edilebilecekleri memuriyete mahsus maaş ve emsali hasılı kendilerine ücret olarak verilmek suretiyle meslek ve ihtisasları dahilindeki vazifelerde...» kadro müsaadesizliğine rağmen stajyer olarak istihdam edilirler ve ilk açılacak memuriyetlere tayinleri de mecburidir.

Bu yoldaki tayinler tamamen hususiyet arzietmekte olup, muayyen bir bilgiye ve ihtisasa ihtiyaç gösteren hizmetler için yapılmaktadır.

2918 sayılı kanun, bu şekil tayinler ile, bunların hukukî neticelerini ve hizmet için müracaatta bulunmayan veya hizmeti yarıda bırakanlar hakkında hukukî ve malî hükümleri vazetmiş bulunmaktadır.

5 — Muhtelit sistem ile :

Mevzuatımızda yer alan bir memur alma yolu da muhtelit sistemdir. Bunda, muayyen bir kariyere alınacak olan namzet, hem imtihana, hem seçime, hem de muayyen bir tayin ve tasdik formalitesine tâbi tutulmaktadır. Misal olarak, akademik kariyere girişi zikredebiliriz.

Üniversite öğretim üyeliğine (Akademik kariyere) doçent unvanı ile girilir. Üniversitelerarası, alâkalı branşın profesör veya Ord. profesörlerinden mürekkep jüri huzurunda imtihanı kazananlar doçent unvanını iktisap ederler. Üniversite öğretim kadrosuna girebilmeleri için, doçentin iktisap edeceği fakültenin profesörler meclisinde seçilen bir komisyon, imtihan vermiş eylemsiz doçentlerin dosyalarını inceleyip mecl-

se raporunu verir. Meclis gizli reyle namzetlerden birini münhal doçentliğe seçer.

Bilâhare seçimde de kazanan doçent, rektörün inhası ve Maarif Vekilinin tasdiğiyle eylemli doçent sıfatıyla kadroya alınır.

Keza kaza müftülerinin tayinlerindeki usulü de bu sisteme diğeri bir misal olarak gösterebiliriz.

6 — İstisnaî tayin yoluyla :

- a) Umumî Müfettişlik,
- b) Riyaseti Cumhur Dairesi Memurlukları,
- c) Hususî Kalem Müdürlükleri,
- ç) Mütercimlikler,
- d) Elçilikler,
- e) Valilikler,

f) Hukuk Müşavirliklerine yapılacak tayinlerde kanun, bir hususiyet tanımıştır. 3656 sayılı kanunun üçüncü maddesi, maaşlı memuriyetlere ilk defa girenlerin menşelerine ve tahsillerine göre alınabilecekleri dereceleri göstermiştir. İşte yukarıdaki yedi kategori memuriyetlere tayinde, bu üçüncü maddenin nazarı itibare alınmayacağını ve binaenaleyh, (Bu dereceler, tekaütlük hesabında ve diğeri memuriyetlere nakil ve tahvillerinde müktesep bir hak sayılmamaktadır).

Yukarıda sayılan memuriyetlere;

1 — Devlet memurluğuna ilk defa alınacak olanlar,

2 — Devlet memuriyetinde bulunduğu halde bilâhare ayrılmış ve en az beş seneyi müstemirren memurluk haricinde geçirmiş olanlar,

3 — Dairesinin bağılı bulunduğu Vekâlete tâbi alelumum teşkilât haricinde diğeri bir Vekâlet teşkilâtına dahil yukarıda sayılı memuriyetlerden birine ilk defa olarak her hangi bir derecedeki Devlet memurları, tayin olunabilirler.

Mezkûr memuriyetlere tayin edileceklerin tayinlerindeki usul, her hizmetin ait bulunduğu Vekâlet veya dairenin hususî kanununa tevfikân icra olunur.

7 — Mühnasıran Vekiller Heyeti kararı yoluyla :

Hususî bir meslek bilgisine ve ihtisasına ihtiyaç gösteren memuriyetlere, yapılacak tayinlerde de, 3656 sayılı kanun hükümleri nazarı itibare alınmamaktadır. Bu kabil memuriyetlere tayin ile altıncı paragrafta kaydettiğimiz istisnâî tayinler arasındaki, tayin formalitesi bakımından fark, bu memuriyetlere ait tayinlerin, mühnasıran ilgili dairelerin teklifi üzerine Vekiller Heyetinin kararı ile yapılabilmesidir.

Ayrıca, bu kabil memuriyetlere, bir tayinin yapılabilmesi için kanun (3656), on üçüncü maddesinde bir de şart derpiş etmiştir: «Devlet teşkilâtına dahil vazifelerde müstahdem olanlar arasından kanundaki esaslar dairesinde ve ehliyet dereceleri bakımından terfian veya naklen getirilecek kimse bulunmadığı takdirde...».

İşte bu şartın tahakkuku halinde; bu memuriyetlere hariçten;

1 — Devlet memuriyetinde hiç bulunmamış veya,

2 — Memuriyetle alâkaları en az beş seneden beri kesilmiş olanlardan, bilgi, ihtisas ve tecrübeleriyle mütemayiz kimseler keza kadrodaki derece maaşlarıyla tayin olunabilirler. Tayin, İcra Vekilleri Heyetine aittir.

Bu kabil kimseler için bu dereceler müktesep bir hak teşkil etmez. Şu memuriyetler haricindeki memuriyetlere nakil ve tahvilleri ve tekaütlükleri halinde, 3968 sayılı kanunun ikinci maddesi gereğince tesbit edilecek derece maaşları esas ittihaz olunur. Terfilerinde ise, muayyen olan terfi müddetlerini ikmallerini müteakip, ihtisasları ile ilgili diğer ihtisas mevkillerine nakil ve terfi edebilecekleri hakkındaki kanun hükümleri tatbik olunur.

8 — Mukaveleli ecnebilerin Türk tabiiyetine geçmeleri yoluyla :

3656 ve 3659 sayılı kanunlara tâbi daire ve müesseselerde mukavele ile profesör, öğretmen ve mütehassis olarak istihdam olunan şahısların, Türk vatandaşlığına kabul edilmeleri halinde, bu kimselerden, mukavelelerinin bitimi tarihinden sonra da meslekleri dahilinde çalışmaları uygun görülecekler memur olarak hizmete alınabilirler. Bunların derecelerinin tesbitinde 4634 sayılı kanun hükümleri tatbik olunur.

9 — Kadroları kaldırılan ücretlilerin birer derece aşağı memuriyetlere alınmaları yoluyla :

Bu daimî bir memur alma yolu değildir. Tamamen istisnâî bir durumdur. 3656 ve 3661 sayılı kanunlara tâbî daire ve müesseselerde ücretle müstahdem olup 4644 sayılı kanunla ücret kadroları kaldırılanlar bir derece aşağı memuriyetlere tayin edilirler. Bunlar, almakta oldukları ücretleriyle maaşları arasındaki farkı, terfî suretiyle telâfi edinceye kadar, ücret olarak alırlar.

Bütün bu yolların yanıbaşında, meselâ bulundukları teşkilât emrine alınanların, muhtelif kanunların hükümlerine istinaden işten el çektirilenlerin, mütekaatlerin, yeniden, ücretli kadrolarda bulunanlardan bilâhare maaşlı memuriyetlere naklen alınacakların durumları ve memuriyete geçmeleri de hukukî bakımdan değişiktir. Zira bu gibilerin memuriyete alınmaları, «ilk defa» özelliğinden mahrumdur.

Keza nakli memuriyet hali de, bidayeten memuriyete alınma olmayıp nakil hükümlerine tâbidir.

V — MEMURLARIN TAYİNLERİ İTİBARIYLA DERECELERİ :

Memurin Kanunumuz, memurları tayinlerindeki usulü nazarı itibare alarak dört dereceye ayırmıştır. Bunlar ;

«A — Büyük Millet Meclisince intihap olunanlarla, kanunları mucibince İcra Vekilleri Heyeti kararı ve Reisicumhurun tasdiğiyle tayin olunanlar,

B — Kanunları mucibince Vekil ve Başvekilin müşterek kararnameleri ve Reisicumhurun tasdiğiyle tayin olunanlar,

C — Kanunları mucibince Vekil, Vali ve müdürü umumiler tarafından tayin olunanlar,

D — Kaymakam veya o sınıftaki selâhiyetkar makamlar tarafından tayin olunanlar» dır.

Yukarıdaki dört maddede tasrih olunan hususlar, yalnız memurların tayin muamelelerine münhasır olup, tayine takaddüm eden inha, in-

tihap gibi muamelelerin ifa şekilleri, suretleri ve icra mercileri, memuriyetle alâkalı Vekâletlerin hususî kanunlarında gösterilmiştir (17).

Tayine ait muamelenin, hukuken tekemmülü için, salahiyetli mercilerin inha ve intihaplarına iktiran etmesi lâzımdır. Tayin muamelesinin bu kısımdaki noksanlık muameleyi keenlemeyekün kılar ve alâkahılar tarafından salahiyetli mercilere (Devlet Şûrası veya Temyiz Mahkemesi) vukubulacak müracaat veya şikâyetler üzerine muamele iptâl olunur.

VI — MEMUR OLABİLME ŞARTLARI :

Memurin Kanunumuz dördüncü maddesinde, memur olabilmek için hangi şartları haiz olmak lâzım geldiğini açıklamış bulunmaktadır.

Biz de memur alma yolları ve kaynaklarını tetkik ettiğimiz sırada, bu şartları haiz olmadıkları halde muhtelif yollarla Devlete memur alındığını (meselâ, 3656 sayılı kanunun altı ve 13 üncü maddelerindeki memuriyetler) görmüştük.

Şimdi inceleyeceğimiz şartların, Memurin Kanunumuzun birinci maddesindeki tarifen şümulüne giren memurlara ait bulunduğunu zikretmek lâzımdır.

Ayrıca, vekil olarak Devlet memuriyetine alınacak olanların, asıl memurlarda aranan bütün şeraiti haiz olmaları lâzımgeleceği 469 sayılı kararın 56 ncı fıkrasında belirtildiğinden, aşağıda açıklanacak şartların bu kabil «vekil memurlar» ı da ilgilendirdiğini ifade etmek lâzımdır.

1 — Türk olmak :

Memur olabilmek için kanunun tesbit ettiği şartların başında Türklük gelmekte olup, Memurin Kanunumuzdaki Türk tabiri, hiçbir zaman ırkçılık veya dincilik bakımlarından bir mâna taşımamaktadır.

Türk tabiri, vatandaşlık mevzuunda bir mânaya sahip olup, Esas Teşkilât Kanunumuzdaki, Türkiye’de din ve ırk ayırt edilmeksizin va-

(17) Bunlardan bazıları; Riyaseticumhur 2180, Devlet Şûrası 3546, Divanı Muhasebat 2514, Başvekâlet 4443, Dahiliye Vekâleti 1700, Emniyet Umum Müdürlüğü 3201, Maliye Vekâleti 4910, 5655, 4353, Nafia Vekâleti 3611, Hariciye Vekâleti 3312, Maarif Vekâleti 2287, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti 3017, Ziraat Vekâleti 3203, Ticaret Vekâleti 3614, Çalışma Vekâleti 4841, Münakalât Vekâleti 4770. v.s..

tandaşlık bakımından herkese «Türk» denilir şeklinde tarif edilmiştir.

Ayrıca, «Türkiye’de veya Türkiye dışında bir Türk babadan gelen yahut Türkiye’de yerleşmiş bir yabancı babadan Türkiye’de dünyaya gelip de memleket içinde oturan ve erginlik yaşına vardığında resmî olarak Türk vatandaşlığını isteyen yahut vatandaşlık Kanunu gereğince Türklüğe kabul edilen herkes..» in Türk olduğunun, ve Türklük sıfatının ancak kanunda yazılı hallerde kaybedileceğinin Anayasamız emri icabı olduğunu da zikredebiliriz.

23/5/1928 gün ve 1312 sayılı Türk Vatandaşlığı kanunu, kimlerin Türk vatandaşı olduğunu ve hangi şartlar altında bu vatandaşlığın ihraz edilebileceği veya kaybedileceği hususlarını vaz ve izah etmiştir.

Bazı kanunlarımızda yer almış olan ırkçılığa ait hususlar da zamanın gidişat ve telâkkileri ve ihtiyaçlara ayak uydurarak, bilâhare kaldırılmışlardır. (Meselâ, subaylar hakkındaki kayıtlarda olduğu gibi)

2 — Hukuku siyasiyeye sahip olmak :

Türklerin hangi âme haklarına sahip olduklarını, Anayasamız tayin ve tesbit etmiştir. Bu meyanda, muhtelif maddelerde, bölümler içerisine alınmış mevzular münasebetiyle, siyasî haklara da temas edilmiştir. Kanunlardaki alâkalı hükümler çerçevesinde, keza mevzu kayıtlar dahilinde her Türk bu haklarını kullanmakta tamamiyle serbesttir. Fakat diğer taraftan, kanunî merciler tarafından siyasî hakları takyit olunan kimseler için bu serbestlik zail olacaktır.

Devlet memuru olabilmek için siyasî haklarından her hangi bir sebeple mahrum edilmemiş bulunmak lâzım gelmektedir. Anayasamızın 92 nci maddesi; «siyasî hakları olan her Türkün, yeterliğine ve hak edişine göre, Devlet memuru olmak hakkıdır.» ibaresiyle bu esaslı şarta işaret etmekte ve Memurin Kanunumuz da bu lâzimeye riayet edip, memur olabilmek için, hukuku siyasiyeden mahrum bulunmamayı ikinci şart olarak vâzetmiş bulunmaktadır.

3 — Hüsnü ahlâk ahabından olmak ve muhilli haysiyet ve namus cürüm ve alehtlak ağır hapis veya o derecede cezayı müstelzim bir fiil ile mahkûm bulunmamak :

Bu şart, bünyesinde iki hususu ihtiva etmektedir. Birincisi ahlâkî, diğeri hukukîdir.

A — İyî ahlâk sahibi olmak hususu, ahlâk kaideleri ve bu husus-

ta cemiyetin ahlâk telâkkileri çerçevesinin dışına çıkmamağı ve bu kaidelere riayetkâr davranmış olmayı ifade etmektedir. Hukuk kaidelerinin tatbikini icab ettirmemekle beraber, cemiyetin ahlâk telâkkileri ve bu hususta tesis olunmuş örf ve âdete uygun hareket etmiş, bunları çiğnememiş olmak, memur olabilmek bakımından şart koşulmuştur. Bu hususun tesbiti; bugün için, mahalle muhtarları tarafından tanzim olunacak iyi ahlâk ilmühaberleri ve yerine göre emniyet veya jandarma tarafından yapılacak tahkikat üzerine bu makamların bağlı bulunduğu idare amirlikleri tarafından verilecek iyi ahlâk belgeleri ile temin edilmektedir.

B — Memurin Kanununun dört ve 49 uncu maddelerindeki, muhilli haysiyet ve namus cürüm tabirinin tefsiri yoluna gidilmiş olup, Büyük Millet Meclisi; «muhitin ve İctimaî sebeplerin tesirâtına tâbi olan muhilli haysiyet ve namus fiillerde, sebep, saik ve zaman değişmekle de telâkki farkları hasıl olabileceğinden bunun kanun vazınca tayin ve tahdidi doğru olamayacağından kanunun tatbiki ile mükellef olan selâhiyetler mercilerin takdir ve içtihadına bırakılmasının muvafık olacağı» nı 12/5/1937 günlü, 991 numaralı tefsirle kararlaştırmıştır.

Muhilli haysiyet ve namus cürüm ve alehtlak ağır hapis ve o derecede cezayı mucip bir fiilden dolayı, mahkeme kararı ile mahkûm olanlar, yani haklarında hukuk kaidelerinin ceza hükümleri tatbik olunanlar keza Devlet memuriyetine bidayeten alınamazlar.

Bu bakımdan memuriyete alınacaklarda, bu yolda bir mahkûmiyetlerinin bulunup bulunmadığı araştırılmak icabeder. Adli mercilerde mevcut sicillerden bu durum öğrenilebileceğinden, memur olanların alâkalı C. Müddeiumumiliklerinden mahkûmiyet kayıtları bulunmadığını bildirir bir belge almaları lâzım ve kâfidir.

Bilâhare, yani memur iken yukarıda sayılan fiillerden dolayı mahkûm olacaklar hakkında Memurin Kanununun 49 uncu maddesi gereğince muamele yapılır.

Bu arada istisnaî bir durumdan da istitraten bahsedelim: 31/Mart/ 1926, yani Memurin Kanununun neşri tarihinden önce memuriyette bulunanlardan bu kabil mahkûmiyetleri olanların hakkı müktesepelerinin mevcudiyeti muvacesinde bunlar hakkında 49 uncu madde hükmü tatbik olunamayacağı Devlet Şûrası Tanzimat Dairesinin 14/4/1933 gün ve 13-14 sayılı kararında belirtilmiştir.

4 — Lâakal Orta Okullardan mezun olmak :

Memurin Kanunu, memuriyet için asgarî tahsile işaret etmiş ve bunu Ortaokul olarak göstermiştir. Dördüncü maddenin «D» fıkrasının ilk bendi incelendiği takdirde dört husus müşahade olunur :

- 1 — Ortaokul mezunlarından taliplerin müteaddit olması,
- 2 — Talipler arasında Ortaokul mezunu bulunmaması,
- 3 — Talipler arasında birinin Ortaokul mezunu olması,
- 4 — Taliplerin, Ortaokul mezunu bir kişiden ibaret olması.

Kanun birinci ve ikinci hususlarda alınacak memurun tesbiti için talipler arasında müsabaka imtihanı açılacağı emretmiştir. Bu sarîh hükmün mefhumu muhalifî olarak, Ortaokul mezunu bir talip olduğunda veya müteaddit (faraza, ilkokul mezunlarının yanbaşında bir de ortaokul mezununun) bulunması hallerinde, ortaokul mezunu talibin lehine hareket edileceği ve müsabaka imtihanının yapılmayacağı anlaşılmaktadır.

Fıkranın asgarî tahsil bakımından tetkiki halinde de iki durum ortaya çıkmaktadır :

1 — Metnin mutlak ifadesine nazaran, memur olabilmek için en az ortaokul mezunu olmak lâzımdır.

2 — «... talipler arasında ortaokul mezunu bulunmadığı halde», memur alınmamasını değil, bilâkis ilkokul mezunları arasında bir müsabaka imtihanı açarak en fazla muvaffak olanın veya olanların alınacağı tasrihi suretiyle bu asgarî tahsil, ortaokuldan ilkokula indirilmiş olmaktadır.

«D» fıkrasının ikinci bendi «meslek mekteplerinde tahsilini ikmâl edenler, orta tahsili ikmâl etmemiş olsalar dahi meslekleri dahilinde memur olurlar» demek suretiyle meslekî tahsil yapanların;

- a) İmtihansız olarak meslekleri dahilinde memur olabileceklerini,
- b) Orta tahsili ikmâl etmemeleri halinde dahi (asgarî tahsil şartının istisnası olmaktadır) memur olabileceklerini kabul etmektedir.

Memurin Kanunumuzun muvakkat ikinci maddesinde; tedvin olunması istenilen tevhit ve teadül kanunu, tasrih olunan müddetten iki yıl sonra 1452, bilâhare 1939 da da 3656 sayı ile neşredildi. Bu kanunun 17 nci maddesi, «D» fıkrasının ikinci bendindekilerle, altı ve 13 üncü mad-

dedeki vazifelere tayin olunacakların dışında bidayeten Devlet memuriyetine alınacakların müsabaka mitihanını ve birden fazla talip bulunmadığı takdirde ehliyet imtihanını kazanmış olmalarını şart koşmuştur.

İşte bu şartı hüküm, «D» fıkrasının ilk bendini kısmen değiştirmiştir. Bu duruma göre; memur olabilmek için asgarî tahsil ortaokul olmakla beraber, yukardaki «D» fıkrasının ilk bendinin incelenmesi sonunda ortaya çıkan dört durumdan, 1, 2 ve 3 üncü durumdakilerin müsabaka, dördüncü durumda olanların ise muhakkak surette ehliyet imtihanına tâbi olup kazanmaları icabetmektedir.

Talihler arasında ortaokul mezunu bulunmaması halinde faraza, ilk okul mezunlarının da imtihan sonunda muvaffak olmaları halinde Devlet memuru olabilmeleri mümkündür.

«D» fıkrasının ikinci bendi hükmünde, 17 nci madde muvacehesinde bir değişiklik olmadığından bu bend hükmü aynen tatbik olunacaktır.

5 — Hizmeti fiiliyei askeriyesini ifa etmiş veya sınıfı ihtiyata nakledilmiş olmak veya hizmeti askeriye elverişli olmadığı sabit bulunmak veya tecil edilmek :

Kanun, memur olacaklarda, millî ve vatanî bir vazife olarak askerliğin ifa edilmiş olmasını ana şartlar arasında aramaktadır.

Gerek Memurin Kanununun yukardaki ifadesi, gerekse 24/4/1930 gün ve 1595 sayılı kanunla bu ifadeye eklenen fıkra muvacehesinde askerliğe ait şart ve istisnâî durumları şöyle tasnif edebiliriz :

A — Askerlik çağına girenlerden :

- a) Hizmeti fiiliyei askeriyesini ifa etmek,
- b) Veya sınıfı ihtiyata nakledilmek,
- c) Veya hizmeti askeriye elverişli olmadığı tesbit edilmek,
- d) Veya tecil edilmek,

B — Askerlik çağma girmemiş olanlardan :

- a) «A» kısmının dört fıkrasındaki evsafı kimse bulunmamak,
- b) 788 sayılı kanunun dördüncü maddesindeki diğer şartları haiz olmak,
- c) 18 yaşını geçmiş olmak.

Yukardaki şartları sırasıyla izah edelim :

A — Askerlik çağına girenler :

Askerlik çağı, 1111 sayılı kanunun muaddel ikinci maddesinde, «... her erkeğin esas nüfus kütüğünde yazılı ve yazılacak olan yaşına göredir. Ve 20 yaşına girdiği sene İkinci kânunun birinci gününden başlayarak 46 yaşına girdiği sene İkinci kânunun birinci gününde bitmek üzere en çok 26 sene sürer.» ifadesiyle açıklanmıştır. Aynı maddede muhacirler için istisnâî duruma ait tafsilât mevcuttur.

a) Fiilî askerlik hizmetini ifa etmek,

1111 sayılı kanunun muaddel beşinci maddesindeki, sınıfların muvazzaflık müddetleri bakımından kendi sınıfının kanunî müddetini bilfiil ifa ederek terhis edilmeği ifade etmektedir.

b) Sınıfı ihtiyata nakledilmek,

İhtiyat, muvazzaflık devrinin hitamından askerlik çağının nihayetine kadar olan devri ifade etmektedir. Sınıfları ihtiyata nakledilen kimseler şunlardır :

1 — Artık ifrat : Her askerlik şubesinde numarasız efradın hepsi ve numaralılar ihtiyaç nisbetinde askere alınırlar. Bu arada ihtiyaçtan fazla kalanlar (ki bunlara artık ifrat denilmektedir), arkadaşları ihtiyata geçinceye kadar askerlik yapmak üzere askere dâvet edilebilirler. Arkadaşları muvazzaflık hizmetlerini ifa edip ihtiyata geçinceye kadar çağırılmamış olan bu artık efrat, bilâhare arkadaşlarıyla beraber ihtiyata nakledilirler.

2 — Göçmenler : Bunların askerlik çağları, geldikleri yılda nüfus kütüklerine geçen yaşlarına ve bu esasa göre hesap olunur. Geldikleri yılın Ocak ayının birinde 22 yaşını bitiren veya bitirmeyenler bakımından ikiye ayrılırlar.

Bitirenler; muvazzaflık hizmetine tâbi tutulmayıp kendi yaşları efratla beraber ihtiyata nakil olunurlar.

Bitirmemiş olanlar; muvazzaflık hizmetini ifaya tâbi tutulurlar. Geldikleri zaman (16-22 dahil) yaşlarında olanlardan Hükümetçe iskân edilip Hükümetin gösterdiği yerde yurt tutanların muvazzaflık hizmetleri, nüfus kütüğüne kaydoldukları tarihten başlayarak iki yıl geciktirilir. Ve bu hizmetleri en yakın piyade kıtalarında yaptırılmak üzere altı aya indirilir.

Hükümetçe iskân edilmeyenler veya Hükümetin gösterdiği yerde

yurt edinmek istemiyenler yalnız bu iki yıllık geciktirme farkından istifade ederler.

Bu arada eski memleketlerinde askerliklerini ifa ettikleri veya bedel verdikleri anlaşılanlar tekrar muvazaflık hizmetine tâbi tutulmadan yaşlıları ile beraber ihtiyata nakledilirler.

3 — Türk vatandaşlığına girenler: Kanunen göçmen tanınmayan mülteciler ve ecnebilerden Türk vatandaşlığına kabul olunanlar, vatandaşlığa alındıkları tarihteki yaşlarına göre, yaşlıları olan yerli efratla beraber aynı muameleye tâbi tutulurlar.

c) Hizmeti askeriye elverişli olmamak :

Son yoklamaları yapılan kimseler «Kabiliyeti bedeniye talimatnamesi» ne göre; sağlam, sakat ve çürük kısımlarından birine ayrılırlar. Sağlam ve sakat kısma ayrılanlar asker edilirler. Çürükler iki kısma ayrılıp, bunlardan muvakkat çürüklerle, son yoklamadaki sair ahvali dolayısıyla haklarında kat'î karar verilemeyenler ertesi seneye terkedilir. Daimî çürükler ise askerlikten tamamen çıkarılırlar. Hizmeti askeriye elverişli olmayanlar bu daimî çürüklerdir.

d) Tecil edilmek :

Son yoklamaları sırasında aşağıdaki sebeplerle askerlik yapamayacakları anlaşılanların muamele ve muayeneleri ertesi seneye bırakılır. Bu sebepler şunlardır :

1 — Vücutları askere yarıyacak derecede gelişmemiş olanlar,

2 — Zamanla ve tedavi ile geçecek illet ve hastalıkları olduğu sıhhi muayenede anlaşılanlar ve mevkuf veya hapis olanlar,

3 — «Askerî mekteplerle nizamname ve talimatnamelerine göre devam mecburiyeti olan resmî ve yüksek mekteplerle liseler ve orta mekteplerde ve tâli meslek mekteplerinde veya bu derecelerde olduğu Maarif Vekâleti veya müdürlüklerinden tasdik edilen hususî veya yabancı mekteplerde ve aynı evsafda bulundukları Maarif Vekâletince tasdikli memleket harici mekteplerde okumakta olduğu anlaşılanlar» (bunların tecilleri en çok 29 yaşlarını bitirinceye kadar uzar). Buna rağmen 29 yaşına kadar tahsillerini bitirmeyenler, iki yıl üst üste sınıfta kalanlar, bir yüksek mektebi bitirdikten sonra bir diğerine veya diğer bir ihtisas şubesine girenler tecile tâbi tutulmadan askere sevk edilirler.

4 — İki oğlundan biri askerde bulunan bir baba veya dul ananın askerlik çağa giren diğer oğlu, kardeşinin terhisine kadar,

5 — Devletçe görülecek lüzum üzerine, mühendis, madenci, hâkim ve öğretmenler ile iç ve dış hizmetlerde ve kurs ve stajlarda bulunan vazifeliler. (Vekiller Heyeti kararıyla ve 32 yaşlarına kadar)

B — Askerlik çağına girmemiş olanlar :

a) Askerlik çağına girenler kısmının dört fıkrasındaki evsafi haiz kimsenin bulunmaması,

b) Memurin Kanununun dördüncü maddesindeki askerlikten gayri bilûmum şartları haiz olması

c) Yaşının 18 i geçmiş bulunması halinde, 24/4/1939 gün ve 1595 sayılı kanunla askerlik çağına girmemiş olanların da hizmete alınabilecekleri kabul edilmiştir. Yalnız bu gibilerin, askerlik hakkındaki fıkra yazılı vasıfları ihraz etmedikçe namzetlikleri devam edeceğinden, asaletlerinin tasdiki yoluna gidilemez.

6 — Sarı hastalıklara müptelâ olmamak veya vazifesini muntazaman ifaya mâni olabilecek bedeni ve aklî ârıza ve hastalıklarla malûl bulunmamak :

Alâkalı Hükümet tabipliklerince yapılacak muayeneleri neticesinde yukarda tasrih olunan hususlarda, memuriyete alınmaları bakımından bir mâni hali bulunanların bu durumları veya aksi halde sağlam oldukları raporda gösterilir. Namzedin doğum yeri başka bir merkezde ise, Hükümet tabipliği lüzum hissettiği takdirde doğum yerinin tâbi olduğu Hükümet tabipliğinden sarı hastalıklarla alâkası bulunup bulunmadığını (fişe tâbi olup olmadığını) sorabilir ve raporunu bu takdirde bilâhare tanzim eder.

Memuriyete giriş hususunda hususî kanunlarla, hususî şartlar tasrih edilmediği ahvalde heyeti sıhhiyeden rapor istihsalı mecburî değildir.

1593 sayılı ve 24/4/930 günlü Umumî Hıfzıssıhha Kanunu, sarı hastalıkların önlenmesi hususunda 88 ve müteakip maddelerinde vatandaşların mükerreren aşılınmalarını mecburî kılmış ve 94 üncü maddesinde; «Kanunî mühlet zarfında mükerreren aşılandığını vesikalarla isbat edemeyenlerin; Devlet, Belediye hizmetlerinde ve hususî ve umumî Ticaret ve Sanayi Müesseselerinde, büyük çiftliklerde istihdamı veya mekteplere kabulü memnudur.» kat'î ifadesiyle bu lâzıme riayet etmemiş olanların Devlet memuriyetine kabulü veya istihdamını menetmiştir.

Bu duruma göre memur olacakların, Hükümet tabipliklerince veya hususî kanunlarında tasrih olunan sıhî kurul raporlarının yanı başında, mükerreren aşılandıklarını gösterir aşı şahadetnameleri (Aşı kâğıtları) nı da ibraz etmeleri lâzımdır.

7 — Ecnebilerle evli olmamak :

788 sayılı Memurin Kanununun 4. maddesinin «Z» fıkrasının birinci bendi «Ecnebî kız ve kadınlarla müteahhil olmamak», şeklinde olup, bu ifadede, yalnız ecnebî kız ve kadınlarla evli olmamak kaydı bulunduğuna göre, ecnebî erkeklerle evli olan kadınları şumulü dışarısında bırakmakta idi. Diğer taraftan fıkranın umumî ifadesi bakımından, kanunun neşrinden evvel ecnebilerle evlenmiş veya kanunun neşrinden evvel Devlet memuriyetine intisap etmiş olanların, mezkûr fıkranın ikinci bendinde tasrih olunan Hariciye, Müdafaai Millîye ve Bahriye Vekâletleri dışındaki Vekâletler veya Daireler teşkilâtında çalıştırılabilecekleri ve keza kanunun neşrinden önce ecnebî erkeklerle evlenmiş memurların bu üç Vekâlet de dahil olmak üzere bütün memuriyetlerde istihdam edilebilecekleri anlaşılmakta idi.

Fıkranın birinci bendi bilâhara, 16/12/1929 gün ve 1393 sayılı kanunla değiştirilerek «Ecnebilerle evli olmamak; memur iken ecnebilerle evlenenler müstaîfî addedilirler» şeklinde yeni bir hükümle; yalnız erkeklerin değil, ecnebî erkeklerle evli olan kadınların da memur olamayacaklarını belirtmiştir. Ayrıca, memur olduktan sonra ecnebilerle evlenecek kadın ve erkeklerin müstaîfî addedilmelerini emretmek suretiyle ecnebilerle memurların evlenmelerini imkânsız kılmıştır.

Fıkranın, her iki bendi ile birlikte tetkiki halinde üç esasî ihtiva ettiği görülür. Bunlar :

1 — 31/3/926 tarihinden (yani memurin kanununun neşrinden) sonra memur olmak isteyenlerin ecnebilerle evli olmamalı. Aksi halde memuriyete alınamıyacaklardır.

2 — Memur statüsüne girdikten sonra, ecnebilerle evlenilmemesi. Aksi halde müstaîfî addedileceklerdir.

3 — 31/3/926 tarihinden evvel ecnebî kadınlarla teahhil edenlerin Hariciye, Müdafaai Millîye ve Bahriye Vekâletlerinde istihdam edilmemeleri. Bu son maddeden iki husus istihraç olunmaktadır:

a) Memurin Kanununun neşrinden önce ecnebî erkeklerle evlen-

mis bulunan memurların bilûmum memuriyetlerde bulunabilecekleri (Hariciye, Müdafaai Millîye ve Bahriye Vekâletleri de dahili olmak üzere).

b) Memurin Kanununun neşrinden önce ecnebi kadınlarla evlenmiş olanların, yukarda bahsi geçen üç Vekâlet haricindeki memuriyetlerde bulunabilecekleri.

Ecnebi kadınlarla evlenmek memnuiyetinin ücretli müstahdemine teşmil edilip edilmeyeceği hakkında, B. M. Meclisinin 10/Ocak/931 gün ve 600 sayılı Tefsir kararı; «Memurin Kanununun muaddel (Z) fıkrası ile tekaüt kanununun 12. ve Memurin Kanununun müstahdemine müteallik 5. maddeleri sarahati kâfiyeyi havi olup bigûna iltibas ve iğlâke mahal bırakmayacak şekilde olduğundan Umûmî Heyetin 20. inikâdının birinci celsesinde tekarrür etmiştir» şeklindedir.

Ayrıca 4/8/1944 gün ve 4644 sayılı kanunun 6. maddesinde; 1944 yılında ecnebilerle evli olan ücretlilerin maaşa geçebileceğini kabul etmek suretiyle istisnai bir hüküm vazetmektedir. Bu istisnai hüküm, Hariciye ve Millî Müdafaai Vekâletlerinde bu gibilerin istihdam edilip edilmeyeceğini belirtmek suretiyle kanuna bir istisna vazetmiştir.

Hususî kanunların ecnebilerle evli bulunanlara ait hükümleri mahfuzdur.

Vekil memurlar hakkında da 4. maddenin «Z» fıkrasındaki şartın aranması icabetmektedir.

8 — Mal beyannamesi vermek :

5440 sayılı ve 11/6/1944 günlü kanunun üçüncü maddesi; «birinci maddede bildirilen beyannameyi vermeyenler, diğer kabul şart ve vasıflarını haiz olsalar dahi işe alınmazlar» demektedir.

Bu beyannamede hangi hususların ve kimlere ait olanların dercedileceği mezkûr kanunun birinci, ve değişikliklerin nasıl bildirileceği ve müddetleri ikinci, bunların tetkiki şekli de üçüncü maddede tasrih olunmuştur.

VII — NAMZETLİK :

Yukarıda açıklanan şartları haiz olup bidayeten memuriyete alınan kimseler, asıl memur vasfını mâlik değildirler. Muhtelif Vekâlet ve daireler Memurin kanunlarında miktarları tesbit edilmiş bulunan namzetlik devrelerini geçirmeleri lâzımdır. Bu kanunlarda namzetlik süresi hiç-

bir zaman altı aydan az ve iki yıldan çok olmayacağı, Memurin Kanunumuzun yedinci maddesiyle kayıtlanmıştır.

Bu namzetlik müddeti sonunda, memurun ehliyeti sabit görüldüğü takdirde usulüne uygun olarak kati surette (asıl olarak) memuriyete kabul edilir. Ehliyetin takdiri, kalem âmirinin teklifi ve daire âmirinin tasdikiyle tekemmül eder.

Ehliyetleri sabit görülmeyenlerin, istenirse derhal memuriyetle alâkaları kesilir, istenirse başka bir dairede, yeniden namzetlik devresine tâbi tutulurlar. Bu defa da ehliyeti sabit olmayanlar, kati surette memuriyete kabul edilmezler.

Namzetlikte geçmiş müddetlerin, terfi hesaplarında nazarı itibare alınıp alınmaması hususu, namzet memurların aleyhinde düşünülmekte iken, 4644 sayılı kanunun neşrinden sonra namzetlikte geçmiş ve geçecek müddetlerin terfilerde memurun lehinde nazarı itibare alınacağı Divanı Muhasebatın 28/6/1945 günlü kararıyle kabul edilmiştir.

Mecburî hizmete tâbi olanların stajda geçirdikleri müddetin namzetlikten sayılması 2919 sayılı kanun hükmü iktizasındandır. Kanunun neşrinden önce maaş karşılığı emsali hasılı ücrette geçirdikleri müddetin namzetlikten mahsup edileceğini de 2978 sayılı ve 20/5/1936 günlü kanun kabul etmiştir.

Namzetliğin ikmalini müteakip kati surette memuriyete kabul olunup bilâhare başka bir işe geçmek isteyenlerin tayinleri normal olarak naklen yapılır ve yeni vazifelerinde asıl memur sıfatıyla çalışırlar. Buna rağmen Türkiye Büyük Millet Meclisinin 1048 sayılı ve 6/5/1938 günlü kararıyle, namzetlikleri tasdik olundukları halde, başka bir dane veya Vekâlette yeniden namzet olarak tayinlerinin mümkün olacağına mütedair Divanı Muhasebatın 14/11/1937 günlü kararı tasvip olunmuştur.

«Namzetlikde azamî müddetini bitirdiği halde memuriyeti tasdik edilmeyip vazifesine devam edenlerin, asaletlerinin azamî müddetin hitamından itibaren hükmen musaddak addedilmesi lâzım geleceğine dair Divanı Muhasebatın 12/4/1937 tarihli kararı Büyük Millet Meclisinin 7/Temmuz/1939 gün ve 1145 sayılı kararının 9 uncu fıkrasıyle tasvip edilmiştir.»

Namzetliğin, ücretli memurlar bakımından ifade ettiği mâna, bu kimselerin 3656 sayılı kanunla iktisap etmiş oldukları memur unvanı ve maaşa geçebilme imkânı muvacehesinde, ücrette ehliyetleri sabit olduğu takdirde maaşlı memurluklara asıl olarak geçebilmelerinin mümkün kılınmasındadır. Buna ait Divanı Muhasebatça ittihaz olunmuş 5/10/942 günlü bir karar da mevcuttur.

İKİNCİ MEŞRUTİYETİN İLK KANUN VE NİZAMNAMESİ

Yazan :

Baha KARGIN

Vilâyetler İdaresi Umum Md. Muavini

10/Temmuz/1324 de İkinci Meşrutiyet ilân edildikten sonra dik yıllarda, ne gibi kanun ve nizamnameler kabul edilmişti, ve ne gibi icraat yapılmıştı ?

Bu yazımızda tarih sırasına göre bu cihetleri tetkik etmeye çalışacağız ve tetkik mevzuu olarak da 1324 ve 1325 yıllarının mühim gördüğümüz kanun ve nizamnameleriyle bazı icraatını ele alacağız.

Bu cihetlerin tetkiki; bize, meşrutiyete kavuşan Osmanlı Devletinde ilk defa hangi mevzuların ele alındığını ve ilk defa hangi mevzuların tedvin edilmesi ihtiyacının hissedildiğini gösterecektir.

İkinci Meşrutiyetin ilâmı ve Meclisi Meb’usanın içtimaa davet edilmesi

:

Manastır, Kosova ve Selânik Vilâyetlerinde, meşrutiyetin iadesi, Kanunu Esasî’nin mer’iyeti ve Meclisi Meb’usan’ın içtimaa davet edilmesi lehinde vukua gelen ayaklanmalar neticesinde Hey’eti vükelâ; mezkûr meclisin açılması için meb’usların intihabı ve bu hususta Vilâyetlere tebligat yapılması hususlarını 10/Temmuz/1324 tarihli bir mazbata ile Padişaha teklif etmiş, bu teklif Padişah tarafından kabul edilerek keyfiyet Vilâyetlere tebliğ olunmuştur.

Af ilâmı :

Bu aflat sırasıyle şunlardır :

1 — Rumelide şakavata sülûk edenler hakkında 14/Temmuz/1324 tarihli af kararı sâdır olmuştur,

2 — Bazı siyasi suçlar hakkında keza 14/Temmuz/1324 tarihli af kararı sâdır olmuştur,

3 — Rumeli Vilâyetlerinde adı suçlardan mahkûm olanlardan mahkûmiyetlerinin üçte ikisini ikmal edenler 15/Temmuz/1324 tarihli bir kararla affedilmişlerdir.

Hafiyeliğin ilgası :

Padişahın tasvibine iktiran eden 16/Temmuz/1324 tarihli bir hey'eti vükelâ kararıyle hafiyelik kaldırılmıştır. Buna dair olan mezkûr kararda (Diğer devletlerde mevcut olan usul dahilinde zabıta sırlarına vasıta olacak memurlar istihdam olunmak ve kanunen salahiyyeti olmayan hiç bir daire ve şahıs buna tavassut etmemek üzere hafiyeliğin ilga olunduğu...) bildirilmektedir.

Kanunu Esasinin meriyeti hakkındaki tebligat :

İkinci Abdülhamit, Sadrîâzam Sait Paşaya hitaben gönderdiği 4/Recep/1326 tarihini taşıyan bir hat ile Kanunu Esasinin yürürlüğe konulduğunu bildirmekte ve bu arada vatandaşların âmm haklarını ve Hükümet vazifelerini madde madde işaret etmektedir. Bunlardan bazıları aşağıya dere ediyoruz :

1 — Her fert hangi kavim ve mezhepte bulunursa bulunsun hürriyeti şahsiyesine malik ve memleketin hak ve mükellefiyetlerinde müsavidir,

2 — Kanun haricinde hiç kimse istintak, tevkif, hapis ve tecziye olunamaz,

3 — Herkesin evi taarruzdan masundur. Kanunun tayin ettiği usulden başka hiç kimsenin evine girilemez.

4 — Matbuat, tab'ından evvel Hükümetin muayenesine arz olunmaz,

5 — Tedrisat serbesttir.

6 — Şeyhülislam ile Harbiye ve Bahriye Nazırlarından maada diğer Nazırları Sadrîâzam intihap ederek Padişahın tasdikine arzeder.

Elçileri, Hariciye Nazırının, Valileri Dahiliye Nazırının muvafakati alınarak Sadrîâzam intihap eder.

Tatili eşgal cemiyetleri hakkında kanunu muvakkat :

1 — 25/Eylül/1324 tarihli olan bu kanuna göre, Hükümetten ruhsat ve imtiyaz alarak faaliyette bulunan Demiryolu, Tramvay, tenvirat

gibi umuma ait hizmetler ifa eden şirketlerle bunların işçileri arasında çalıştırma şekillerine dair bir anlaşmazlık çıkarsa işçiler üç vekil seçerek bunlar Ticaret ve Nafia Nezaretine bir istida vererek anlaşmazlığı izah edeceklerdir,

2 — Bunun üzerine Nezaret alâkalı şirkete gerekli tebligatı yapacak, şirket de bu hususta üç mümessil seçecektir,

3 — Müteakiben işçilerin ve şirketin seçtikleri bu mümessiller Nezaret tarafından intihap olunan bir memurun riyasetinde toplanarak anlaşmazlığı tetkik edecekler ve aralarında anlaştıkları takdirde bu hususa dair bir zabıtname tanzim edeceklerdir.

4 — Bu zabıtnameye şirket tarafından riayet edilmezse bu hususta Nezaretten şirkete tebligat yapılacak ve şirket beher gecikme günü için 300 lira ödemeye mecbur olacaktır. Bu para mezkûr şirketin tekaüt ve iane sandıklarına ait olacak, bunlar bulunmadığı takdirde darülacezeye verilecektir,

5 — Umuma müteallik bir hizmetin tatiline iştirak edenler hapis ve para cezasıyla cezalandırılacaklardır,

Kanunun belli başlı hükümleri bunlardır. Kanunun tatbikine Dahiliye, Ticaret ve Nafia Nezaretleri memur edilmiştir.

Meclisi Vükelâ Dahilî Nizamnamesi :

18/Mart/1325 tarihli bir nizamname ile Nazırlar Hey'etinin (Hey'eti Vükelâ) çalışması şekli ve tarzı tesbit edilmiştir.

Bu nizamnamenin belli başlı hükümleri şunlardır :

1 — Meclisi Vükelâ, icabettikçe Sadriâzâmın tayin edeceği vakitte içtima eder.

2 — Sadriâzam mektupçusu, müzakere edilen evrakın okunması vazifesini yapar,

3 — Müzakere olunacak evrakın ait olduğu Nazır hazır bulunmadıkça müzakeresi yapılmaz,

4 — Her toplantıda evvelâ, geçen toplantıya ait karar zaptı okunur, muvafık ise kabul ve bir hata varsa tashih edilerek imza olunur.

5 — Zabıtlar imza olunduktan sonra, her hangi bit Nazırın müsta-

cel bir beyanatı varsa Nazır, onu arz eder, ondan sonra o günkü normal müzakereye başlanır,

6 — Müzakerelerin idaresi ve âzanın reylerinin toplanması Sadrıâzamın vazifesidir. Hitam bulmuş olan izahat ve müzakerenin iadesi teklif olunamaz.

Sultan Hamidin hal'i ve Sultan Reşadın cülûsu :

31/Mart vakasından sonra Mahmut Şevket Paşanın kumandasındaki hareket ordusu İstanbul'a girmiş ve Millî Meclis halinde toplanan mebusan ve ayan meclislerinin kararıyle Sultan Hamit tahtdan indirilerek Sultan Reşat cülûs etmiştir.

Sultan Hamidin hal'i için evvel emirde bir fetva alınmıştır. Şeyhülislam Mehmet Ziyaettin tarafından imza edilen bu fetvada ya kendisine saltanattan feragat teklif etmek, yahut hal'i etmek cihetlerinden birisinin tercih edilmesi icabedeceği kaydı vardır.

Yukarda bahsettiğimiz millî meclis bunlardan hal'i tercih etmiştir. Millî meclisin bu husustaki kararında hülâsaten şöyle denilmektedir :

«1325 senesi Nisanının 14 üncü Salı günü saat altı buçukta ayan ve mebusandan mürekkep olarak meclisi millî halinde içtima eden hey'ette okunan ve altı Şeyhülislâm Mehmet Ziyaettin efendi tarafından imza edilmiş bulunan fetvada münderiç iki şıktan hal'i ciheti tercih ve kabul olunarak Sultan Abdülhamit, hilâfet ve saltanatından iskat ve Mehmet Reşat efendi, beşinci Sultan Mehmet ünvanıyla hilâfet ve saltanata getirilmiştir.»

Serseri ve mazannai sû eşhas baklanda kanun :

26/Nisan/1325 tarihli olan bu kanunun belli başlı hükümleri şunlardır :

1 — Hiç bir geçim vasıtası bulunmadığı ve çalışmağa kudreti olduğu halde en az iki aydan beri hiç bir ticaret ve sanatla meşgul olmayan ve bu müddet zarfında iş bulmak için teşebbüste bulunduğu da isbat edemeyip şurada burada dolaşan kimselere ve çalışmağa muktedir iken dilenmeği geçinme vesilesi yapanlara serseri denir,

2 — Bu gibi şahıslar, haklarında tanzim olunacak evrakla beraber mahkemeye sevk olunacak ve muhakeme neticesinde serseriliği sabit olan-

ların Nafia veya Belediye işlerinde iki aydan dört aya kadar çalıştırılmalarına karar verilecektir,

3 — Bu şekilde çalıştırılan serserilere cari olan ücretin yarısı verilecektir,

4 — Cinayet, hırsızlık, yankesicilik, hırsızlara yataklık ve dolandırıcılık gibi cürümlerden biriyle en az iki defa mahkûm olup cezasını çekmiş olanlardan veyahut zaptiye nezareti (zabıta nezareti) altında bulunanlardan zabıtaca şüphe çeken bir hali görünen şahıslar, mazannai sû addolunurlar,

5 — Bu gibi şahıslar zabıtaca yakalanarak müddeiumumilik vasıtasıyla mahkemeye sevkedilecek ve muhakemesinin icrası sırasında mazannai sû olduğu tahakkuk ederse bir aydan bir seneye kadar hapis veyahut üç aydan iki seneye kadar sürgün cezasına mahkûm edilecektir,

6 — Hüviyetini saklamak maksadiyle kıyafetini değiştirmiş olanlar, veyahut üzerlerinde eğe, çengel, maymuncuk gibi hırsızlık yapmaya yahut diğer suçları işlemeye yarayacak diğer âlet ve edevat bulunduğu halde bu eşyayı o zaman meşru bir maksat için taşıdıklarını isbat edemeyenler serseri sınıfından iseler beş kamçıdan yirmi kamçıya kadar, mazannai sû takımından iseler onbeş kamçıdan otuzbeş kamçıya kadar dayak cezasına mahkûm edilirler ve ayrıca kanunun diğer maddelerine göre de cezalandırılırlar.

Görülüyor ki bu kanun, bir mani ve idari zabıta tedbirlerine taallûk eden bir kanundur. Bu kanunla serserilere ve mazannai sû erbabına tatbik edilen muamele ve cezalar, bunların başka her hangi bir suç işlemelerine mâni olunmak maksat ve gayesini gütmektedir. Zira bir serserinin, meşru bir sebep yokken değişik kıyafetle dolaşan bir kimsenin, yahut üzerinde hırsızlığa yarayan maymuncuk, yahut başka suçları işlemeye yarayan diğer âletler bulunup ta bunları meşru bir maksat için kullanacağını isbat edemiyen bir şahsın, her zaman bir suç işlemesi mümkündür.

İçtimaatı umumiye kanunu :

İkinci Meşrutiyetin ilk mühim kanunlarından biri de budur. Ve uzun müddet yürürlükte kalmıştır.

Kanun 27/Mayıs/1325 tarihlidir. Ve 11 maddeden ibarettir. Kanunun belli başlı hükümleri şunlardır :

1 — Vatandaşlar silâhsız olmak şartıyla umumî içtimalar yapabilirler,

2 — İçtimain yapılmasından en az 48 saat evvel, İstanbulda Nezarete, taşrada Vali, mutasarrıf ve kaymakamlara ve nahiye müdürlerine siyasi ve medenî haklarına sahip iki kişi tarafından imza edilen bir beyanname verilmesi ve bu beyannamede içtimain yeri, günü ve saatinin gösterilmesi lâzımdır,

3 — Beyannamede içtimain hangi maksatla yapılacağı da tasrih olunmalıdır,

4 — Sarayın ve toplu bulunduğu zaman âyân ve mebusan meclislerinin üç kilometre mesafesi içinde, açık yerlerde içtima yapılamaz,

5 — Umumî yollarda içtima yapmak yasak olduğu gibi, güneşin doğmasından evvel ve batmasından sonra da açık yerlerde içtima yapılamaz

6 — İçtimalar, en az üç kişilik bir idare hey'eti tarafından idare olunur. Bu hey'et içtimain kanun hükümlerine uygun olarak cereyan etmesini temin ile vazifelidir. İçtimalarda bir de Hükümet tarafından gönderilen bir memur bulunur. Bu memur idare hey'etinin talebi halinde ve yahut inzibati bozan münazaa ve mücadele vukuunda içtimai fesih eder.

Tensikat kanunu :

Bu kanun, memur kadrolarında yeni bir tertip ve tanzim yapmaktadır.

Kanunun mühim hükümlerinden bazılarını aşağıya dere ediyoruz :

1 — Her daire ve nezarette âyândan bir zatın riyasetinde ve mebusandan bir zatın ikinci reisliğinde olmak üzere dairelerce seçilen ve yeminli üçer âzadan mürekkep birer komisyon teşkil olunur.

Bu komisyonların vazifesi, Hükümet daireleriyle mahkemelerde yapılacak teşkilât ve tensikat dolayısıyla her daire ve nezarette memuriyetlerinde bırakılacak veya açığa çıkarılacak olanlarla meşrutiyetin ilânından evvel veya sonra her hangi bir surette memuriyetlerinden ayrılan memur, hâkim, kâtip ve muallimlerin durumlarına göre istihdamlarına karar vermektir,

2 — Açığa çıkarılacak olanlardan ehliyet ve istikametleri bulunduğu komisyonca kanaat getirilenlere, açılacak memuriyetlere ileride tercihan tayin olunmak üzere mazuliyet maaşı verilecektir.

3 — Komisyonca yapılacak tahkikat neticesinde fena halleri bulunduğu anlaşılanlar tazminat ve maaş verilmeksizin ihraç edilecektir,

4 — Yukarıda bahsedilen komisyonlar, tetkikata başlamadan evvel umumî bir içtima yaparak memurların tefriki için esas ittihaz olunacak maddeleri kararlaştıracaktır,

5 — Vilâyetlerdeki memurların tefriki için de Vilâyet Merkezlerinde Valinin reisliğinde naip, defterdar, mektupçu, müddeiumumî, maarif müdürü gibi kimselerden mürekkep yeminli bir komisyon kurulacak, bu komisyonlar merkez daireleri komisyonları vazifelerini ikmal ettikten sonra Dahiliye Nezaretinden yapılacak tebligat üzerine işe başlayacaktır,

6 — 65 yaşını geçenler Devlet hizmetinden çıkarılacaktır. Bunlardan tekaüt hakkını kazanmış olanlar tekaüt edilecek, olmayanlara da tazminat verilecektir,

7 — Kanun 17/Haziran/1325 tarihlidir ve tatbikine de Hey'eti Vükelâ memur edilmiştir.

1325 senesinin diğer bazı kanun ve nizamnameleri :

Bu senenin diğer bazı kanun ve nizamnameleri şunlardır :

1 — 1294 tarihli idareî örfiye kararnamesine ek 20/Haziran/1325 tarihli kanun,

2 — Subayların izinleri hakkında 24/Haziran/1325 tarihli nizamname,

3 — Sıcak memleketlere gönderilecek subayların tayin ve istihdam şekilleri hakkında 24/Haziran/1325 tarihli kanun. (Bu kanuna göre yedinci orduda, Hicazda, Necit ve Fizan bölgelerinde bulunacak subaylara maaşlarının yarısı kadar zam verilmektedir.)

4 — 16/Temmuz/1325 tarihli matbuat kanunu,

5 — Aynı tarihli matbaalar kanunu,

6 — İstanbul Vilâyetine ve emniyeti umumiye müdüriyeti teşkilâtına dair 22/Temmuz/1325 tarihli kanun..

Bu kanunun birinci maddesinde (Kartal, Beykoz, Gebze, Şile, Adalar ve Çekmece kazalarından mürekkep olmak ve İstanbul Vilâyeti namıyla yâd olunmak üzere ikinci sınıftan bir Vilâyet teşkil olunmuştur.) denilmektedir.

Yine kanunun dördüncü maddesinde, (zaptiye nezareti ilga olunarak umumî zabıta vazifesiyle mükellef olmak ve Dahiliye Nezaretine bağlı bulunmak üzere emniyeti umumiye müdüriyeti teşkil edilmiştir..) denilmektedir.

7 — 27/Temmuz/1325 tarihli tatili eşgal kanunu,

8 — 3/Ağustos/1325 tarihli cemiyetler kanunu,

9 — Tahsili emval kanunu (bu kanun uzun müddet yürürlükte kalmıştır.)

Kanunu Esasî’de yapılan tadilât :

Birinci Meşrutiyetin kanunu esasısı İkinci Meşrutiyette 18/Ağustos/1325 tarihinde tadil edilmiştir.

Bu tadilâta ait bazı mühim hükümler şunlardır :

1 — Padişah cülus ettiği zaman meclisi umumî huzurunda şeriat ve kanunu esasî hükümlerine riayet ve vatan ve millete sadakat edeceğine yemin eder. (Bu hüküm yeniden ilâve edilmiştir.)

2 — Padişah Sadriâzam ile Şeyhülislâmı kendisi intihap ve tayin eder. Diğer nazırları, Sadriâzam seçerek, Padişahın tasdikine arzeder. (İlk kanunu esasiye göre diğer nazırları da doğrudan doğruya Padişah tayin ediyordu.)

3 — Padişah 35 inci madde mucibince âyânın muvafakatım almak ve üç ay içinde yeniden seçim yapılmak şartıyla, mebusan meclisini fesih edebilir. (Evvelce fesih salahiyeti böyle bir şarta bağlı değildi.)

4 — Nazırlar Hükümetin umumî siyasetinden müştereken ve kendi nezaretlerine ait muamelelerden dolayı münferiden mebusan meclisine karşı mes’uldürler,

5 — Meclisi umuminin toplu bulunmadığı zamanlarda, mühim mevzularda bir kanun yapılması icabeder ve meclisi toplamağa vakit de müsait olmazsa, kanunu esasî hükümlerine aykırı olmamak üzere Hey’eti Vükelâ tarafından verilen kararlar, Padişahın tasdikiyle muvakkaten kanun hüküm ve kuvvetlinde olur ve ilk içtimada mebusan hey’etine tevdi edilir. (Bu muvakkat kanun müessesesinin tatbikatı bir az geniş tutulmuş, bu suretle müteaddit muvakkat kanunlar ortaya çıkmıştır.)

6 — Bir kanunun yeniden tedvinini veya tadilini Vükelâ, âyân ve mebusandan her biri teklif edebilir. (İlk kanunu esaside âyân ve mebu-

san âzasının kanun teklif etmek salahiyeti müphem bir şekilde ifade edilmişti. Bu defa tasrih edilmiş bulunuyor.)

7 — Kanunlar mebusan ve âyân meclisleri tarafından kabul ve Padişahın tasdikiyle tekemmül eder. Kanunlar iki ay zarfında ya tasdik olunur, yahut tekrar tetkik edilmek üzere Padişah tarafından bir defa iade edilir. Müstâcel kanunlarda bu müddet on gündür.

İade olunan kanunlar tekrar ve üçte iki ekseriyetle kabul edilirse artık bunların neşir ve ilâm zarurî olur. (Kanunu esaside yapılan bu tadilâttan evvel, kanunları tasdik veya red etmekte Padişahın takyitsiz bir salahiyeti vardı.)

İlk kanunu esaside, nazırların tayininde, mebusan meclisinin feshinde, diğer taraftan parlamento tarafından kabul edilen kanunların tasdik veya reddinde Padişaha geniş salahiyetler tanınmıştı. Bu salahiyetler, yukarıdaki maddelerde işaret edildiği gibi kanunu esaside yapılan bu tadilâtlarla tahdit edilmektedir.

Bu muaddel kanunu esasi de, ilk kanunu esasi gibi yine dinî esaslardan ayrılmamıştır. Nitekim, Padişah yine hilâfeti uhdesinde muhafaza etmekte, cülus ettiği zaman meclisi umumî huzurunda yemin ederken şeriat hükümlerine de riayet edeceğini bildirmek durumunda bulunuyordu.

Keza, Şeyhülislâm kabinenin, Sadrazamdan sonra gelen en mühim rûknüdür ve doğrudan doğruya Padişah tarafından tayin edilmektedir.

Diğer taraftan bu muaddel kanunu esasinin kurduğu Hükümet sistemi de Parlamente bir Hükümet sistemi olarak görülmektedir. Zira, bu tarz Hükümet sisteminin bariz hususiyetleri arasında nazırların meclise karşı mes'ul durumda olmaları ve Devlet Reisinin de (yeniden seçim yapılmak üzere) meclisi fesih etmek salahiyetinin bulunması gibi hususlar mevcuttur.

Bütün bunlar bu muaddel kanunu esaside yer almıştır.

Şöyle ki :

Kanunun 38 inci maddesinde (bir maddenin istizahı için Vükelâdan birinin hazır bulunmasına mebusan meclisinde ekseriyetle karar verilerek davet olundukta ya bizzat bulunarak, yahut yerine birisini göndererek sorulacak suallere cevap verir.

İstizah neticesinde, mebusan meclisinde, hakkında ekseriyetle ademi itimat beyan olunan nazır sâkit olur.

Sadrîâzam hakkında ademi itimat beyan olunursa Hey'eti Vükelâ hep birden sukut eder.) denilmektedir.

Diğer taraftan Padişahın, mebusan meclisini fesih etmek salahiyetine gelince :

Bu cihet de muaddel kanunu esasının 35 inci maddesinde yer almaktadır. Bu maddede (Vükelâ ile mebusan meclisi arasında ihtilâf çıktığı takdirde Vükelâ ya mebusanın kararını kabule veya istifaya mecburdur.

İstifa ettikleri takdirde yeni gelen hey'eti vükelâ eski hey'etin fikrinde ısrar eder ve meclis de yine red ederse yedinci madde mucibince intihaba ta başlanılmak üzere Padişah meclisi fesih edebilir..) denilmektedir.

Yedinci maddeye göre de bu halde meclisin fesih edilebilmesi için Padişah tarafından âyân meclisinin muvafakatinin alınması lâzımgelir.

Kanunu esaside yapılan bu tadilâttan sonra 1325 senesinde diğer bazı mühim kanun ve nizamnameler de kabul edilmiştir.

Ezcümle :

- A — Şûrayı askerî nizamnamesi,
 - B — Mülkî memurların tekaütlükleri hakkında kanun,
 - C — Askerî tekaüt ve istifa kanunu,
 - D — Vilâyetler Adliye teşkilâtında icra olunan tadilât hakkında kanun.
- Bunlar arasında sayılabilir.

İkinci Meşrutiyetin ilk üç senesi dış gailelerden kısmen âzâde olarak geçmiş ve bu devre içinde oldukça zengin bir mevzuat külliyatı meydana gelebilmiştir. Bu devrenin arkasından her biri Devlete büyük kayıplara mal olan, Trablusgarp harbi, Arnavutluk isyanı, Balkan harbi ve harbi umumî gibi büyük bâdirelerle dolu olan bir huzursuzluk devresi başlamıştır.

5917 SAYILI KANUN VE TATBİKATI HAKKINDA BİR İNCELEME

Yazan :

Şerafettin KAYA
Karaburun Kaymakamı

3211 sayılı kanun yerine kaim olan 5917 sayılı gayrimenkule tecavüzün def'i hakkındaki kanun, beş seneye yakın bir zamandan beri tatbik edilmektedir. Bu müddet içinde kanunun bazı boşlukları ve noksanlarıyla aksak tarafları tatbikat neticesi meydana çıkmıştır. Biz bunları mümkün mertebe belirtmeye ve bazı izahlarda bulunmaya çalışacağız.

I — Müracaat :

Kanunun birinci maddesi zilliyetin müracaatını esas olarak kabul etmektedir. Yalnız 2. fıkra köyün kanunî temsilcisi veya köy halkından birinin de müracaatını kabul etmektedir. 1. fıkra hakikî ve hükmi şahıslar dediğine göre 2. fıkra da tekrar köyün kanunî temsilcilerinden bahsetmenin sebebi anlaşılammıştır. Çünkü, Belediye ve Özel İdare ile hazineye ait hususlarda bunların da kanunî mümessillerinin müracaatı 1. fıkra gereğince mümkündür. Yalnız Belediye emlakına ait bir tecavüzde o yer sakinlerinden biri müracaat edemez mi?

Hatta bir çok Belediyelerimizin mer'a tarla, çayır gibi köy emvaline müşabih gayrimenkulleri vardır. Köylüye tanınan bu hak kasabalıya tanınmamıştır. Halbuki, Belediye köye nazaran daha çok olan ve çeşitli olan diğer işleri arasında ekseriya bunu ihmal eder ve köy arazisine müşabih olan bu gibi kasaba emvalinin bir çok kimselerin yersiz müdahalesine maruz kaldığı görülmüştür.

5917 sayılı kanun bu hususu meşkûk geçmesi sebebiyle kasaba halkına bu hak kanunen verilmemiş addedildiğinden, muhakkak bugün, bu müracaatın Belediyeden gelmesi gerekmektedir. Ve eğer vatandaş doğrudan doğruya idare âmirine müracaat ederse kanaatimizce bu müracaat Belediyeye gönderilmeli ve Belediyenin yapacağı müracaat esas alınmalıdır.

Özel İdarelerin kanunî temsilcisi Vali olduğuna göre hem müracaatı yapacak ve hem de bu kanun gereğince kararı bizzat Vali verecek demektir. Bu durumda gerek bir şahıs ve gerekse Hazine ve Belediyenin Özel İdare ile ihtilâfa düşmesi halinde Valinin bitaraf hareket etmesinden şüphe edilebilir. Her ne kadar ihtiyatî bir tedbir mahiyetinde ise de, umumi hukuk kaidelerine muhaliftir. Biz burada bunun bir misalini zikrettik, bu şekilde kanunun kesin hükmü dolayısıyla bir çok misallerde, idare âmirinin bazan kendi şahsı için vereceği kararda bile bitaraf hareket etmesini düşünmek biraz zordur.

II — Tecavüzün tesbiti :

Bu husus ancak Vali, Kaymakam veya görevlendirecekleri memurlar tarafından yapılacak tahkikatla meydana çıkarılacaktır. Hizmetli ve ücretli kimselerin tahkikatı bir hüküm ifade etmez. Jandarma subay ve astsubayları bu vazifede tahkik memuru olarak kullanılabilirler. Komiser ve polisler de memur sayılırlar. Yeter ki Vali ve Kaymakam tarafından şahsen tahkikatla görevlendirilmiş olsunlar.

Jandarma erleri tahkikatla görevlendirilemez.

III — Yapılacak tahkikat :

Görevlendirilen memur tahkikatı gayrimenkulün bulunduğu mahalle gitmek suretiyle bizzat yapar. Tahkikatın mahallen yapılması şarttır. Çünkü zilliyetin iddia ettiği gayrimenkulün hudutlarının ve mevkiinin tesbiti ile o anda elinde bulunduran ancak mahallen tesbit edilebilir. Masada yapılan tahkikatla meseleyi aydınlatmaya imkân yoktur. 5917 sayılı kanunun bu husustaki noksanlarının umumi hükümlerden istifade etmek suretiyle tamamlanması gerekir.

Şahit, ehli-vukuf ve bu husustaki tahkikat ile tutulacak zabıt için herhangi bir esas mevcut değildir. Şu var ki, tahkikat mahallinde iki taraf veya müvekkillerinin bulunması lâzımdır. Bu yönden tahkikatta bazı güçlükler doğmaktadır. Kanaatımızca taraflara yapılacak tebligatın gün ve saati müddete bağlı değildir. Kanun tedbiri ihtiyat mahiyetinde olduğundan keşiften evvel yapılacak tebligat kâfidir. Tahkikat esnasında her iki taraf bulunuyorsa ayrıca yazılı tebligat yapılmasına lüzum yoktur. Yalnız, bulunan taraflardan birinin zaptı imzalamaması halinde imtina zaptının tutulması kifayet eder. Bununla beraber bir taraf tahkikattan

habersiz olduğunu iddia edebilir veya tahkikatta bulunmayabilir. Bunun için haberdar edilmiş olduğu şahsına yapılmış tebligatla veya tutulmuş zabıtla isbat edilmelidir.

IV — Gayrimenkul üzerinde meydana getirilen tesis ve değişiklik :

Tatbikatta bu husus bir çok zorluklar doğurmaktadır. 3211 sayılı kanun eski haline getirilir dediğinden icabında infaz sırasında duvar yıktırılabilir, hendek doldurtulabilirdi. 5917 sayılı kanun sadece teslim dediğine göre idarece teslimden gayri hiçbir muamele yapılamaz.

Ancak; meselâ, eve eşyasını taşımışsa bu eşya dışarıya çıkarılamaz mı? Tarlanın içine duvar veya hendek çekmişse, bunlar yıktırılmaz veya doldurulamaz mı? Kanunun sarîh hükmü karşısında idareye bu hususta bir vazife tereddüp etmez. Bunları ilerde karşı tarafın açacağı zarar ziyan davasını göze alarak bizzat teslim alan yapabilir. Gayrimenkulü teslim alan bunları yaparken karşı tarafın bir tecavüzüne uğrayabileceğini veya engel olunacağını düşünerek infaz zabıtasından eski haline getirinceye kadar kendisine engell olunmaması için himaye bakımından yardım yapılmasını isteyebilir. Kanaatimizce bu yardım yapılmalıdır. Hatta yardım esnasında yeni zilliyet'in (teslim alanın) muvafakatıyla zabıta eski hale getirmede yardım etse dahi men edilen'in zabıtanın herhangi bir hak iddia etmesine kanunen imkân yoktur.

V — Tahkikat üzerine verilecek karar :

5 inci maddeye göre Vali ve Kaymakam veya görevlendirecekleri memurlar tarafından yapılacak tahkikat üzerine verilen kararlar kesindir. Bundan evvel 2311 sayılı kanun gereğince verilen kararlar da kesin olup idari dâvaya mevzu teşkil etmekte idi. Ve bu hususta Devlet Şûrasının aşağıdaki tevhibi içtihat kararı vardır :

(... Bir kimsenin yedinde bulunan gayrimenkule başkası tarafından tecavüz ve müdahale olunarak ihdasîyet edildiği takdirde mahallin en büyük mülkiye memurlarına eski halin iadesini teminen mezuniyet 2311 sayılı kanunun gerek 1 inci maddesinin sarîh ifadesinden ve gerek bu kanunun tatbik şeklini gösteren nizamnamenin 5 inci ve 7 nci maddelerinin muhtevâsından yapılan muamelelerin zilyetliğin himayesine matuf tedbir muameleleri olduğu anlaşılmaktadır. Tedbir muameleleri mahiyeti hukukîyeleri itibarıyla muvakkat ve hak sahiplerinin salâhiyetli mahkemelere müracaatla gerek zilyetlik ve gerek mülkiyeti münakaşa ve tetkik ettirmelerine müsait bulunduğu cihetle bunların idarî bir dâvaya

mevzu olabilecek anasırı cami, bir İdarî muamele telâkkisine imkân olmadığına...).

Devlet Şûrası tevhidi içtihat kararı 940/277 Kararlar Mec. 14/18

5917 sayılı kanunun 5 inci maddesinin son fıkrasında verilen kararların kesin olduğu ifade edilmektedir. Ve yine bu kanun gereğince verilen kararlar tedbir mahiyetinde olup hak sahiplerinin mahkemeye müracaat etmelerine cevaz verildiğinden yukarıdaki tevhidi içtihat mahiyeti itibariyle bu kanım için de İdarî dâva yolunu kapatmaktadır. Netice olarak 5917 sayılı kanun gereğince verilen kararlar kesin olduğuna göre kararda herhangi bir hata ve yanlışlık yapılmışsa düzeltilemez mi? 3211 sayılı kanun gereğince kararı veren makama itiraz mümkündür. Fakat 5917 sayılı kanun itiraz yolunu kapatmıştır. Bununla beraber yapılmış hataların düzeltilmesinde bir engel yoktur. Ve bu hususta umumî hükümlere göre hareket edilmelidir. Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanununun hükümlerin tavzihi (Madde 455..) bu hususta gözönünde bulundurulmalıdır.

VI — İkinci tecavüz :

Kanunun 7 nci maddesi gereğince tecavüzü def edilen kimse mahkeme kararıyla kendisine teslim edilmedikçe o gayrimenkule tecavüz ederse 1 inci maddeye göre tecavüzü defedilmekle beraber... dediğine göre mütecavizin 2 nci defa men edilmesi ancak 1 inci maddeye göre yapılan tahkikat gibi yeniden tahkikat yapmaya bağlıdır.

Çünkü, aynı yere aynı şahsın tecavüz edip etmediğinin tahkiki lâzımdır. Kanun 1 inci maddeye göre men edilir dediğine göre de bu maddenin atuf yaptığı diğer maddelere göre, ancak memur tarafından yapılacak tahkikat ve bu tahkikat üzerine verilecek bir kararla mümkündür. Hernekadar Dahiliye Vekâleti Hukuk İşleri Müdürlüğü 9/3/1955 gün ve 81.111.341 sayılı tamimiyle buna lüzum gösterilmiyorsa da kanaatimizce bu tamim esası dairesinde hareket etmek doğru değildir. Ve eğer bu tamim muhteviyatına göre durum mütalâa edilirse, 2 nci defa karar verme lüzumlu değilse, 2 nci tecavüzün yapıldığını kimin takdir edeceğini bir an düşünmek lâzım gelir. Ve eğer bu bir kararla yapılırsa o zaman 2 nci tecavüzün yapıldığı Vali ve Kaymakamca kabul edilmiş olacak ve suçun tekevvün etmiş olması hasebiyle Adli makamlarca kararların esası incelenmeden 2 nci tecavüzü yapanlar cezalandırılmış olacaklardır. Aksi takdirde idarenin hiçbir yetkisi olmayacak, mesele tamamen adli olacak ve mahkeme 2 nci tecavüzün vuku bulup bulmadığını mahallinde ke-

şif yapmakla meydana çıkaracaktır. Ve bu takdirde de cezaî takibat için vatandaş savcılığa müracaat etmek mecburiyetinde kalacaktır.

Halbuki, Komisyon sözcüsü Mecliste (... Binaenaleyh kanundaki suç unsurunun tekevvün etmesi için 2 inci defa tecavüzün vukuunun İdarî mercilerce tesbit edilmiş olması şarttır...) demesi 2 nci defa karar verilmek suretiyle tecavüzün vuku bulduğu ve bu bakımdan cezalandırılmasının idarece kabul edilmesi gerekir. Bunun da yine memurla mahallinde tahkikat yapmakla mümkün olduğu aşikârdır. Yalnız, 1 inci tahkikatla 2 nci arasındaki fark :

1 — Zilliyetlik bakımından, 2 ncide zilliyet 1 inci karar ve infazda teslim edilen kimsedir.

2 — Tahkikat bakımından : İdare 2 nci tahkikatta resen hareket edebilecektir ve vatandaş tahkikata gidecek memur ve vasıta için masraf yapmaya mecbur değildir. Yalnız bunun için Dahiliye Vekâletince herhangi bir ödenek gönderilmediği için bu masraf nasılı karşılanacaktır. Kanaatimizce ya Dahiliye Vekâletince ödenek gönderilecek veyahut bugün olduğu gibi vatandaştan alınmasına devam edilecektir. Bunun başka hal tarzı yoktur.

TÜRK ANAYASASI

Mukadder ÖZTEKİN

Türk Anayasasının menşei :

Fertlerin faaliyetlerinde olduğu kadar milletlerin hayat tezahüratlarında da bir takım önemli vak'alar ve hadiseler mevcuttur.

Her hadise kendinden bir evvelki diğer bir hadiseye bağlı olup bu sebep ve neticeler rabitası tarih denen realiteye hayat verir.

20 Nisan 1924 tarihli Anayasa Atatürk için inşası gereken siyasî bir eserin en son taşı olmuştur. Diğer taraftan 1914-18 harbinin ferdasında Osmanlı İmparatorluğunun yıkılan saltanatı üzerinde Kemalist fikirlere uyarak konulan Anayasanın menşei 19 uncu asrın ortalarında başlayan yapıcı ve tekâmül mahsulü olan politik hareketlere bağlamak kabilidir.

Bu mülâhaza ile siyasî hareketlerin tekâmül safhalarını kısaca belirtmek faydalı olur.

TÜRKİYEDE ANAYASA YENİLİKLERİ :

Tanzimat

1876 ya kadar Türkiye mutlak bir monarşi ile idare edilmekte idi. Bu monarşide Sultan gayri mahdud bir otoriteye sahip olup yetkilerinden uzaklaştırılması ancak dinî kanunları ihlâl etmesi halinde Şeyhülislâm fetvası ile mümkündü.

Bununla beraber 1839 tarihinden itibaren Osmanlı İmparatorluğu dahilinde bir takım yenilik hareketleri başlamıştı. Tanzimat Osmanlı İmparatorluğu hayatında her türlü siyasî yeniliklerin düşmanı olan Yeniçeri teşkilâtının kaldırılmasından sonra başlayan, tamamiyle doğru ifade etmek lâzım gelirse, bir nizamlandırma devresidir.

Tanzimat bir Avrupalılaşıma temayülü şeklinde vasıflandırılmışsa da hakikatte devlet işlerine imparatorluk dahilindeki gayri müslim unsurların lehine yenilikler yapılması bahanesiyle müdahalelerde bulunan

Avrupa devletlerine, bilhassa Rusya ve Avusturyaya, cevap vermek için bu fikre istinat ettirilmişti.

Hakikatta tanzimat Türk tefekkür hayatının siyasî alanda eriştiği bir merhaleyi ifade eder.

Yenilikler bidayette idari sahada bir takım hamlelerle tezahür etti. Daha sonra 3/Teşrinisani/1839 tarihli Gülhane Hattıhümayunu ile Sultan, din ve ırk farkı gözetmeksizin bütün Osmanlı tebaasına aynı hak ve hürriyeti tanıyordu.

(Hayat, şeref ve emniyetlere gelince) hepsi müsavi oluyorlar askerî hizmetle vergi mevzuunda belirli nizamların tesbiti cihetine gidileceği vaad olunuyordu. Bununla beraber 1856 Şubatında Paris Kongresinde Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki gayrimüslim anasının durumları görüşülmeden önce Sultan herhangi bir tavizi önlemek amacı ile Gülhane Hattıhümayunu ile bir emirname şeklinde vaad ettiği yenilikleri bir kanun mevzuu haline getirdi.

Hülâsa olarak tanzimatla memlekete bir çok yenilikler ve kanunî nizamlar getirilmesine rağmen henüz bir anayasa mevcut değildi.

1876 Kanunî Esasî'si :

1875 de Bulgaristan ve Hersek, müteakip senede de Sırbistan ve Karadağ isyanları yüzünden, ve dış müdahale tehdidi karşısında, ikinci Abdülhamit Mithatpaşa tarafından hazırlanan ve onun adı ile anılan Kanunî esasiyi 22/Kânunsani/1876 da kabul etti.

Fransız siyasî fikirlerinden mülhem olan bu kanunî esasiye ile üyeleri Osmanlı Sultam tarafından seçilen bir âyân meclisi ve iki dereceli intihapla işbaşına getirilen mebuslardan müteşekkil bir meclisi mebusan teşkil olunuyordu.

İlk Osmanlı meclisi meb'usanı 1877 senesinde birinci toplantısını müteakip; 25 yaşını dolduran ve muayyen bir vergi ödeyen bütün Osmanlı vatandaşlarına intihap etme hakkını tanıyan iki dereceli bir intihap kanunu projisini kabul ettikten sonra, muvakkaten tatil edildi.

1878 senesinde meclisin gayrimuayyen bir süre için tatili faaliyet etmesi kararlaştı ise de, Abdülhamit Türk - Rus harbinden bilistifade meclisi meb'usanı feshederek İslâhat hareketlerini tamamen durdurmuş oldu.

Abdülhamid'in kızıl saltanatı bilâfasıla 1908 yılına kadar devam etti. Nihayet bu tarihte genç Türklerin inkılâpçı hareketi sonunda salta-

nat rejimi sona erdi ve bu hareketin meşru müstenidatı olan 1876 kanunu esasiyesini yeniden tatbika koyma fikri tahakkuk ettirilmiş oldu.

1909 Nisanında, hükümet darbesinin akamete uğramasından sonra, Sultan Abdülhamit tarafından Selânik ordusuna ve genç Türklere müteveccih, meclisi meb'usan toplandı.

Bininci dünya harbi tevlit ettiği neticeler itibariyle Türkiyede millet için karışık, sağlam olmayan ve tehdit edici bir hava yaratmıştı. Bu buhranlı devreden sonradır ki kat'î surette teamülî anayasa arzuları tahakkuk ettirilebilmiş ve 924 kanunî esasiyesi yürürlüğe konulmuştur.

Biz yukarda, anahatları ile, 924 anayasasına müntehi fikir hareketlerinin tarihçesini yaparak, birinci cihan harbi sonunda Osmanlı İmparatorluğunun içinde bulunduğu elim vaziyetle hangi hadiselerin saiki ile Anadolu'da Millî Mücadeleye başladığını izah etmekten kaçındık.

TÜRK ANAYASASI :

20 Nisan 1924 tarihli Anayasa, bir kaç ana fikre, prensibe, ircaı kabil bir metni kanunidir.

Yukarıda da kısaca temas etmiştik, Türkiyede anayasa hareketleri millet için meşru hakların temininde (kanunu esasiyeye müstenit) buhranla bir seyir takip etmiştir. Bu düşüncenin tesiri ile 924 tarihli esas teşkilât kanununda sulh için olmaktan ziyade harp için, mücadele için bir Hükümet teşkiline tevessül olduğu endişesi görülür bu da eğer ifade edilmek lâzım gelirse Kemal ATATÜRK'ün mücadele ve mağlûp ettiği maziye karşı bir tedbir ve reaksiyondur. Bundan başka kanunu esasiye müesseseler yönünden garp memleketlerine yaklaşan ve benziyen bir temayül hakim olmuş, Fransız ve İngiliz esas teşkilât rejimlerinde mevcut liberal ruh ve düşünce havası ithal olunmuştur.

Halen meri olan 26 Nisan 924 tarihli kanunu esasiye bir çok noktalardan, çeşitli tarihlerde, tadillere uğramıştır. Mezkûr kanun altı fasılda toplanmış 105 maddeden ibarettir.

Millî hükümrânlık :

1924 Kanunu esasiyesi 3 üncü maddesi ile hükümrânlık konusunda şu hükmü vazetmektedir: (Hakimiyet bilâkaydüşart milletindir). Şu halde hükümrânlık millî bir vakıydan doğmaktadır. Kanunî esasiyenin 1 inci maddesi ile Türkiye Devletinin bir Cumhuriyet olduğu açıklandığına

göre hukuk prensipleri bakımından halk hizmetinde bir demokratik hükümetle karşı karşıya bulunduğumuz fikrini kabul etmek iktiza eder. Mamafih millet «Türkiye Büyük Millet Meclisinde» içtima eden meb'usları kanalı ile hükümranlığını bilvekalâ icra etmektedir.

(B. M. M. milletin yegâne ve hakikî mümessili olup millet namına hakkı hakimiyeti istimal eder) - madde 4 -

1924 kanunî esasiyesi bidayette hilâfet ve saltanat müesseselerini ilga etmemişti. Bilâhare müsait zaman ve hadiseler neticesinde her iki müessese de tarihe karıştı.

Hernekadar Türk kanun yapıcısı kanunî esasiyede teşrii ve icrai kudreti B. M. M. nin uhdesinde toplamakta ise de tefriki kuvvaya riayet olunduğu açıkça söylenebilir. - Madde 5 -

Netice itibariyle «teşrii sâlâhiyet ve icrai kuvvet B. M. M. nin şahsında tecelli ve temerküz etmekle beraber» - madde 5 ve meclis teşrii salahiyetini bizzat istimal ettiği halde - madde 6 icrai kudretini kendi tarafından seçilen bir reisicumhur vasıtasıyla istimal eder. - madde 7 -

Filhakika, Meclis Hükümetin faaliyetlerini kontrol ve icabında onu iskat yetkilerine ve hakkına sahiptir.

Teşrii vazife :

B. M. M. icrai salahiyetini Reisicumhur ve Heyeti Vekile kanalı ile istimal etmekte ise de teşrii vezayifini bizzat ifa eder. Anayasaya göre tek Meclis prensibi kabul olunmuştur. Bu hususta da fazla titiz düşünmemeli zira icrai ve teşrii sâlâhiyet ve kudretleri uhdesinde toplayan bir Meclisin başka bir Meclisle rekabet haline düşmek istemeyeceği bir neticei tabiiyedir.

B. M. M. üyesi olabilmek için - madde 11 - 30 yaşını ikmal etmek ve Türk olmak kâfidir. Yaş, mebusta aranılacak muayyen bir tecrübe ve ruh olgunluğu için, kâfi bir hadde tesbit olunmuştur. Mamafih Millet Meclisinde vazife ifa edecek kadın ve erkeklerde görevlerini bihakkın yapabilmeleri için şeref ve iyi hasletlere müteallik başka vasıflar da aranmaktadır. Bunun tabii bir neticesi olarak Anayasanın 12 nci maddesi intihap edilmeme şartlarını tesbit etmiştir. «Ecnebi hizmeti Tesmiyesinde bulunanlar, mücazatı terhibiye ve sirkat, sahtekârlık, dolandırıcılık, emniyeti suiistimal, hileli iflâs, mahçurlar, yabancı bir millet tâbiyetinde bulunanlar, hukukî medeniyeden iskat edilmiş olanlar ve Türkçe okuyup yazma bilmeyenler»

İntihap olunabilmek için madde 10 «22 yaşım ikmal eden kadın ve erkek her Türk» şarttır.

Meclis faaliyeti :

Bidayette teşrii devre iki sene idi. Bu süre gayet tabii kâfi gelmiyordu. Zira, mebuslar birinci seneyi siyasî tecrübe iktisap etmekle, ikinci seneyi de yeniden seçilebilmek için faaliyet göstermekle geçiriyorlardı.

1924 de teşrii devre dört seneye iblâğ olundu. İntihap süreleri hitama eren her milletvekili yeniden seçime katılabilir - madde 18 - Meclisin yenilenmesi kısmen değil toptan icra olunur.

Meclis hayatı içtimalara fasıla vermeksizin, devamlı bir şekilde, herhangi bir haricî tesirin dışında, tam bir istiklâl çerçevesinde cereyan eder. İlk Meclisi mebusanda Atatürkün bazı taraftarları Reiscumhura icabında Meclisi fesh etme yetkisinin tanınmasını teklif etmişlerse de o zamanki Meclis buna şiddetle mukavemet etmiştir. Meclisin fesih kararı bizzat Meclis tarafından, zaruretlere ve icaplara göre verilir bu konuda Meclis mutlak bir takdir hakkına sahiptir.

Hiç bir mebus reyinden, kanaatlerinden ve ne de Meclis dahilindeki beyanlarından dolayı muaheze edilemez. - madde 17 –

Sual, istizah Meclis tahkikatı Meclisin cümlei salahiyetinden olup şekli tatbiki nizamnameyi dahili ile tayin olur. - madde 22 –

Meclisin ve mebusların vicdan ve düşünce hürriyetleri mutlak bir teminata bağlanmıştır. Cürmümeşhut halleri hariç mebuslar her türlü Cezai takibattan istisna edilmişlerdir. - madde 17 –

Kısaca Meclisin vezaifi Anayasanın 26 ncı maddesinde sıralanmıştır:

«B. M. M. aşağıdaki görevleri ifa eder: Kanunların vazıı, tadili, tefsiri ve ilgası, devletlerle mukavele, muahede ve sulh akti, harp ilâm, muvazenei umumiyei maliye ve devletin umum hesabı kat'î kanunlarının tetkik ve tasdiki, para basılması, inhisar ve malî taahhüdü mutazammın mukavelât ve imtiyazatın tasdik ve feshi, umumî ve hususî af ilâm, cezaların tahfif veya tahvili, tahkikat ve mücazâtı kanuniyenin tecili, mahkemelerden sadır olup katiyyet kesbetmiş olan idam hükümlerinin infazı.»

Bu madde okununca memleketin bütün hayatının B. M. M. nin ellerinde bulunduğu kanaati hasıl olacaktır. Mamafih çok geniş bir kontrol hakkına rağmen Meclis icraî vezâyife malik değildir.

İcraî vezayif :

Türkiyede icraî kudreti elinde tutan, Devlet Başkam bulunan Cumhurreisidir. 31 inci maddenin hükmüne göre «Türkiye Reisicumhuru B. M. M. heyeti umumiyesi tarafından ve kendi âzası meyanından bir intihap devresi için . Vazifei riyaset Reisicumhurun yeniden intihabına kadar devam eder. Tekrar intihap olunmak caizdir.»

Türkiyede cari olan Reisicumhur intihabı şekli diğer demokratik memleketlerden farklı bir özellik arzeder. Bu cihetten, Reisicumhur evvelâ bir parlamento üyesidir, saniyen intihabı sadece Meclisin ekseriyeti ile değil bir teşrii devre ile de mukayyettir. Halbuki meselâ Fransada, yedi sene «Fransada teşrii devre dört sene olduğu halde Reisicumhur millet meclisi ve senatonun iştiraki ile yapılan intihap sonunda yedi sene için seçilir» parlamento hayatından ayrı ve müstakil bir şekilde cereyan eder.

Teşrii devrenin sonunda Reisicumhur vezâifini terk etmek ve yeniden intihaplara girmek zorundadır. Fazla olarak tek meclis vakıası Reisicumhuru müntehiplerine daha çok yaklaştırır.

«Reisicumhur hastalık, vefat, istifa ve memleket haricindeki seyahat gibi bir sebeple vezâyifini ifa edemezse B. M. M. Reisi vekâleten Reisicumhur vezâyif ini ifa eder.»

Anayasanın 35 inci maddesine göre Reisicumhura tanınan vazifeler; «Meclis tarafından kabul olunan kanunları on gün zarfında ilân eder. Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile bütçe kanunu müstesna olmak üzere ilânını muvafık görmediği kanunları bir daha müzakere edilmek üzere esbabı mucibesi ile birlikte keza on gün zarfında Meclise iade eder. Meclis İsrar ettiği takdirde Reisicumhur geri çevirdiği kanunu ilânla mükelleftir.» Böylece Reisicumhur Türkiyede sadece imza etmek istemediği bir kanun üzerinde kanaatini Meclis efkârına sunabilir. Fakat bunun dışında herhangibir veto hakkına sahip değildir.

Reisicumhur Anayasanın 52 nci maddesi ile hazırlanma şekli tesbit olunan nizamatin imza ve ilânı ile de görevlidir. Bu nizamât Şûrayı Devletin nazarı tetkikinden geçirilmelidir.

Nizamatin kavanine mugayereti iddia olundukta bunun mercii haili Türkiye B. M. M. dir.

Bunlardan başka Reisicumhurun daimî malûliyet veya şeyhuhat gibi şahsî sebeplerden dolayı muayyen efradın cezalarını iskat veya tahfif yetkisi vardır. - madde 42 -

Nihayet B. M. M. muvacehesinde «Hiyaneti vataniye halinde» sorumluluğu mevcuttur - madde 41 - Aynı madde (mezkûr kanunun 39 uncu maddesi mucibince aynı mukarreratı imza eden Başvekil ile Vekili aidine de racidir.)

Reisicumhurun mes'uliyetler ine müteallik suçlar tamamen şahsi fiillerden neşet ettiği takdirde parlamento üyelerine tanınan, 17 nci maddeye uyularak, muafiyet hükümleri tatbik olunacaktır.

Reisicumhur icrai yetkileri yalnız olarak kullanmaz. Bu yetkilerin icrasında kendisi tarafından seçilen bir Hükümet Reisi yardım eder. Reisicumhur arzu ettiği zaman Heyeti Vekileye riyaset eder. Reisicumhur tarafından seçilen Hükümet Reisi ve diğer Hükümet erkânı parlamento üyesi vasfını haizdirler. - madde 44 ve 46 –

Kanunların tatbikine müteallik nizamatin tedviri için, üyeleri Meclis tarafından seçilen bir Şûrayı Devlet müessesesi ihdas olunmuştur. - madde 51

MUHTELİF HÜKÜMLER :

Adlî kuvvet :

Kanunî esasiyenin 53 ilâ 60 inci maddeleri adlî kazaya taallük etmektedir. Bu maddelere göre mahkemeler tamamiyle kanuna bağlı olup usulü muhakeme veya verilecek kararlar icra kuvvetinin müdahalesinden tamamen masundurlar. Bu maddeler, modern Avrupa devletlerinde cari olan hukuk kaidelerine uygun olarak mahkemeleri her türlü siyasî müdahale ve tesirler dışında bırakan bir rejim ihdas etmiştir.

60 inci madde ile bir divanı âli teşkil olunmuştur. «... vekilleri, devlet vekillerini, Şûrayı Devlet âza ve reislerini ve mahkemei temyiz baş müddeiumumisini vazifelerinden münbahiş hususatta muhakeme etmek üzere...»

Müteakip maddelerde divanı âlinin teşkil tarzı ve salahiyetleri açıklanmaktadır. Bu divan Fransada devamlı bir mahiyet arzeden müesseseden tamamiyle farklıdır. Türkiyede, siyasî önemi haiz her hadise için, divanı âli Meclis kararı ile teşkil olunur. Ve yetkileri ancak teşkiline sebep olan hadise ile mukayyettir.

Türklerin hukuku âmmesi :

Nihayet 68 ve 88 inci maddeler arasında Türklerin hukuku âmmelerine müteallik bir çok hükümler mevcuttur.

Bu haklar ve hürriyetler milletlerarası hukuk enstitüsünün 1929 yılında New-York içtimasında tesbit ettiği «İnsan haklarının beynelmilel seviyesi» ndeki ölçüler çerçevesindedir.

Hali hazır kanunun yeniden gözden geçirilmesi şu şekilde cereyan eder : Gözden geçirme teklifi Meclisi teşkil eden üyenin en az 1/3 inin imzası ile vuku bulmalıdır. Tadiller ancak Meclis ekseriyetinin 2/3 i çoğunluğu ile kabul olunur.

Anayasanın birinci maddesi ile Devlet şekli Cumhuriyettir, ibaresi hiç bir şekilde tadil edilemez ve böyle bir kanun teklifi de yapılamaz.

NETİCE :

1924 kanunî esasiyesi tetkik edildiği vakit umumî mahiyette bir kaç netice istihracı kabildir.

Evvelâ hukukî bir görüşle şunu ifade etmek doğru olur; metni kanunî gayet vazih olup tek bir dokümana raptedilmiştir.

Türk kanunu esasiyesi bir vahdet topluluğu içinde; fikirleri, arzuları, tatbikatı, kanunları, Meclis kararlarını uhdesinde teşahhus ettiren bir millî fikrin ifadesi olarak tarihî bir vesikadır.

Bu kanunî esasi inkılâpçıdır ve millidir. Ve herşeyden önce Türk İçtimai bünye ve yapısına uygun bir zihniyet ve emeğin mahsulüdür.

EMRİN YERİNE GETİRİLMESİNDEN DOLAYI MEMURLARIN CEZAİ SORUMLULUĞU

Yazan :

Yusuf YAKUPOĞLU
Şebinkarahisar Kaymakamı

Emir, âmme hizmeti gören teşekkül arasında, âmirin memura karşı kullandığı otorite tezahürüdür, diye tarif edilebilir. Bu tezahürün hukukî neticeleri bakımından, objektif olarak, memurun cezaî sorumluluğu olmaması lâzım gelir. Fakat mesele, ceza hukuku literatürünce tartışma konusu olmuştur.

«Bir fikre göre, memur âmirin emrini, kanuna muhalif olsa bile, yerine getirmekle mükelleftir.» (1) Bu düşüncenin dayandığı sebeplerin kuvveti meydandadır. Amme hizmetinin ifasında yetki ve otoriteye ihtiyaç vardır. Bu sebeple yetkili mercilerin emirlerini, memurlar, itiraz etmeden, yerine getirmelidir.

«Diğer bir fikre göre, memur, âmirin emirlerini mutlak bir itaatla yerme getirmek mecburiyetinde değildir, kanuna muvafık ise emri icra eder, değilse etmez» (2). Çünkü kanuna aykırı bir emri yerine getiren memur sorumludur ve nitekim Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzun 94. maddesine göre de mes'uliyetten kurtulamaz. Buna rağmen bu fikir de itiraza uğramıştır. Memura böyle bir itiraz kapısı açık bırakılırsa, âmme hizmetinin görülmesi çok güçleşir.

«İkisi ortası bir fikir daha ileri sürülmüş ve denmiştir ki, verilen emir açıkça kanuna muhalif ise, memur itaate mecbur değildir, aksi takdirde mecburdur.» (3)

(1) Tahir Taner, Ceza Hukuku, sahife 397.

(2) Adı geçen eser.

(3) Adı geçen eser.

Mevzuatımıza göre :

Mevzuatımızda emirle ilgili çeşitli hükümler mevcuttur. Bu hükümleri yukarıdaki fikirlerin ışığı altında inceliyelim.

Devletin idare kanunları, memleketin emniyet ve asayişinin temini vazifesini İdarî makamlara vermiştir. 3201 sayılı Emniyet Teşkilâtı kanununda memleketin emniyet ve asayiş işlerinden sorumlu olarak Dahiliye Vekili gösterilmiştir. Fakat görev ayırımı (tefriki vezaif) prensibine göre Valilerle Kaymakamlara da geniş vazifeler tevdi edilmiştir.

5442 sayılı İl İdaresi Kanununun 11. maddesinde, emniyet ve asayiş konusunda, Valinin görev ve yetkileri belirtilmiştir. Bu maddenin A fıkrasında Valiye tanınan görev ve yetkiler şu şekilde sıralanmıştır: Vali, «suç işlenmesini önlemek, kamu düzen ve güvenliğini korumak için» lüzumlu göreceği tedbirleri alır. Bu maksadın temini için de «Devletin genel ve özel kolluk kuvvetlerini istihdam eder.» Bu teşkilâta mensup âmir ve memurlar Vali tarafından verilen emirleri derhal yerine getirmek zorundadır.

B fıkrasına göre de memleketin sınır ve kıyı emniyetinin temininden sorumlu tutulmuştur.

Diğer taraftan aynı maddenin D fıkrasına tevfikân da kolluk kuvvetleriyle bastırılmayacak «olağanüstü ve anî hadiselerin» zuhuru karşısında askerî birliklerden yardım isteyebilir. Valinin yardım talebini bu birlikler derhal yerine getirmekle mükelleftir.

11. maddenin mütenazırı olarak 32. maddede kaymakamların görev ve yetkileri tesbit edilmiştir. Bu maddenin B fıkrasına göre kaymakam «suç işlenmesini önlemek, kamu düzen ve güvenliğini korumak için» gerekli tedbirleri alır. Emniyet ve asayişin temininden «Devletin genel ve özel kolluk kuvvetleri» sorumludur. Bu teşkilât âmir ve memurları kaymakamın emirlerini derhal yerine getirmek zorundadır. Maddenin C fıkrasına göre keza memleketin sınır ve kıyı emniyetinin temini kaymakamın görevleri arasındadır.

D fıkrasına göre de «olağanüstü ve anî» hadiselerin zuhuru karşısında kuvvete ihtiyacı olduğu takdirde askerî birliklere müracaat yetkisi vardır. Yalnız evvelâ böyle bir durumu Valiye bildirmek zorundadır.

D fıkrasındaki yetki tahdidi 32. maddenin B fıkrasında da müşahade edilmektedir. Bu fıkra ile kaymakama tanınan emir verme yetkisi «kanun, tüzük, yönetmelik ve Hükümet kararları hükümlerinin yürütülme-

si» ibaresiyle tahdit edilmiştir. Kanaatımızca bu maddedeki ifade müphemdir. Bunun polis vazife ve sâlâhiyet kanununun 2. maddesinin son fıkrası ile aydınlatılması icap eder. Çünkü polis vazife ve sâlâhiyet kanununun 2. maddesinin son fıkrasına göre, emniyet ve asayişle ilgili emirlerde Memurin Kanununun 40. maddesi cari değildir. Bu maddeye ileride tekrar temas edeceğiz.

Görülüyor ki gerek 11. maddenin ve gerekse 32. maddenin lâfzî ifadelerine göre verilen emirlerin kesinlik mahiyeti vardır. Yani zabıta âmir ve memurları emir vermeye yetkili olan Valilerle Kaymakamların emirlerini, itirazsız yerine getirmek mecburiyetindedir.

Durum İl İdaresi Kanununun 23 ve 38. maddelerinde bu kadar sert değildir.

Gerçekten 23. maddeye göre: «İl İdare şube başkanları ve kaymakamlar Vali tarafından re'sen verilen emirlerin kanun, tüzük, yönetmelik ve Hükümet kararlarına uygun olmadığı içtihadında» bulunabilirler. Bu takdirde keyfiyeti Valiye yazılı olarak bildireceklerdir. Vali, emrin mevzuata mutabakatında ısrar ettiği takdirde, durumu ilgili mercie bildirmekle beraber, emrin ifasını yazılı olarak emredecektir. Bu halde ilgili merciden cevap gelinceye kadar, sorumluluğu altında Valinin emri tatbik edilecektir. 38. maddeye göre de vaziyet aynıdır. İdare şube başkanları, kaymakam tarafından re'sen verilen emirler hakkında aynı şekilde içtihadta bulundukları takdirde yukarıdaki seramoninin cereyan etmesi lâzımdır. Bu halde de Validen cevap gelinceye kadar, Kaymakamın emri, kendi sorumluluğu altında uygulanacaktır.

5442 sayılı İl İdaresi kanununda, emirle ilgili, yukarda bahsi geçen maddelere göre verilen emirlerin infazı bir suç teşkil ettiği takdirde, emrin yerine getirilmesiyle' görevli memurlar, bu emirleri yine de infaz edecekler midir? Farzı muhal kaymakam, hırsızlık yapan bir adamın, ibreti müessire olsun düşüncesiyle, dövülerek ve sürüklenerek polis karakoluna götürülmesini emretse, polis memuru bu emri yerine getirecek midir? Başka bir ifade ile, böyle bir emri infaz eden polis memuru mes'ul olmayacak mıdır?

Meseleyi 5442 sayılı İl İdaresi Kanununun zikri geçen yukardaki maddeleri ile polis vazife ve sâlâhiyet kanununun 2. maddesinin son fıkrasının 'lâfzî ifadesine göre mütalâa ettiğimiz takdirde olmayacak, halbuki Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzun 94. maddesine göre incelediğimiz takdirde olacaktır. Çünkü Anayasamızın bu maddesine göre: «Kanuna muhalif olan umurda âmirle itaat memuru mes'uliyetten kurtaramaz.» Bu maddeler arasındaki mübâyenetin mevcudiyeti aşikâr olmakla beraber te'lifi mümkündür.

Gerçekten Türk Ceza Kanununun 49. maddesinin birinci fıkrası söyledim «... selâhiyettar bir merciden verilip infazı vazifeten zarurî olan bir emri icra suretiyle... işlenen fiillerden dolayı faile ceza verilmez...»

Maddede iki hâl mevcuttur:

a) Emrin salâhiyetli bir merciden verilmesi lâzımdır. Yani memurun telâkki edeceği emrin, öyle bir emir vermeye yetkili bir merciden sadır olması zaruridir. Bu zarureti bir misalle izah edelim :

Meselâ 5917 sayılı kanuna tevfikân kaymakam tarafından verilen bir men kararına müsteniden şahsın gayrimenkul üzerindeki fiilî tasarrufunu ortadan kaldıran polis memuru bir suç işlemiş sayılmaz. Çünkü böyle bir men kararı vermek kaymakamın yetkisi içindedir. Buna mukabil kabul edelim ki, bu hususta yetkisi olmayan tapu memuru tarafından böyle bir karar verilmiş olsun. Tapu memurunun men kararı vermeğe salâhiyeti olmadığından dolayı, şayet kararı polis memuru infaz ederse, sorumlu olacağı tabiidir. Diğer taraftan yine kabul edelim ki kaymakam, suçlu olduğu zannedilen bu* şahsa işkence edilmesini emretmiş olsun; Kaymakamın salâhiyeti dahilinde olmayan böyle bir emri infaz eden ilgili memur cezaî mes'uliyetten kurtulamaz. Kaldı ki şahsî masuniyet cümlesinden olmak üzere, Anayasamıza göre, işkence yasaktır.

b) Emrin vazife icabı ifası zarurî olmalıdır. Yani verilen emri icra etmek memurun vazifesi cümlesinden olmalıdır. Vaziyeti yukarıdaki misallerle aydınlatalım: Gayrimenkule vaki tecavüzü, yetkili merciden verilen men karama istinaden, def etmek polisin vazifesine taallûk eden bir keyfiyettir. Ve esasen böyle bir kararı polis infazla mükelleftir. Halbuki buna mukabil bir adama işkence edilmesi polisin vazifesi dahilinde değildir. Amirinden aldığı böyle bir emri icra ederse, mes'uldür.

Görülüyor ki Türk Ceza Kanununun 49. maddesinin birinci fıkrasından da istidlâl edileceği şekilde, emrin ifası hususunda, mutlak itaat yoktur. Ceza Kanunumuzun 50. maddesi de bu hususu teyid etmiş vaziyettedir. Gerçekten bu maddeye göre, «49. maddede yazılı fiillerden birini icra ederken... selâhiyettar makamın veya zaruretin tayin ettiği hududu» tecavüz etmemek icap eder.

Bu hususla ilgili olmak üzere 788 sayılı Memurun Kanununun 40. maddesine de temas etmek yerinde olur. Maddenin metni şöyledir :

«Memur, emir ve talimatname ve nizamname ve kanun hükümlerine mugayir olarak bir makam veya âmirinden bir emir telâkki edince onun ahkâma mugayeretini kendi âmirine bildirir. Amiri İsrar eder ise memur bütün mes'uliyetin kendi âmirine ait ve münhasır olduğunu tahriren bildirerek o emri infaz eder. Bu misillü emirlerin kanunen cürüm teşkil eden mevaddan bulunmaması lâzımdır. Aksi takdirde memur bu emri

katienen infaz etmez ve daha yüksek makama keyfiyeti bildirmeğe mecburdur.»

Maddede iki hâl mevcuttur :

a) Yetkili merciden verilen emirlerin kanunen cürüm teşkil eden mevaddan olmaması : Bu takdirde, memur, emrin infazından doğacak sorumluluğun âmirine ait olduğunu yazılı olarak bildirecek ve o emri infaz edecektir. Bir sorumluluk bahis konusu olunca da, bu sorumluluk emri veren âmire teveccüh edecektir.

Bu izah tarzı Türk Ceza Kanununun 49. maddesinin son fıkrasına da uygundur. Çünkü bu maddeye göre, «merciinden sadır olan emir hilâfi kanun olduğu takdirde neticesinden hasıl olan cürme mürettep ceza, emri veren âmire hükmolunur.»

b) Verilen emrin kanunen cürüm teşkil eden mevaddan olması: Bu halde memur, o emri hiç bir suretle infaz etmiyecek ve durumu daha yüksek makama bildirecektir. Teşkilâtı Esasiye Kanununun yukarıda metnini yazdığımız 94. maddesi de bu hususu teyid ve takviye etmektedir.

Etüdümüze son vermeden önce polis vazife ve sâlâhiyet kanununun 2. maddesinin son fıkrasını tekrar bahis konusu etmek lâzımdır. Sözü geçen maddenin son fıkrasına göre «polisin göreceği vazifelerde salâhiyetli âmirden verilecek emirlerde memurun kanununun 40. maddesi hükmü cari değildir.» Yani verilen emir suç teşkil eden mevaddan olmasına rağmen polis tarafından yine de infaz mı edilecektir?

Sayın Ord. Prof. Tahir Taner'e göre hayır: «Bu noktanın çok kat'î ve açık olduğu kanaatindeyiz. Bu kanaatimizi yine polis vazife ve sâlâhiyet kanununun bahsolunan fıkrasındaki bir ibare te'yit ve takviye etmektedir. Filhakika fıkrada «salâhiyetli âmirden verilecek emirler» denmiştir. Amir salâhiyetli olabilmek için, evvelce de başka bir münasebetle anlatıldığı veçhile o emrin vazifelerine dahil, hususlardan olması iktiza eder. Halbuki kanunen suç teşkil eden bir ful ve ona müteallik emir hiç bir zaman vazife cümlesinden olamaz; meselâ kaymakamın polise birisini dövmesini veya öldürmesini emretmesi, polislin silâh istimaline mezun olduğu haller haricinde, hiç bir vakit vazifeye girecek hususlardan değildir ve böyle bir halde polislin cezaî sorumluluğundan şüphelenilmemelidir.» (4)

BİBLİYOGRAFYA

Ceza Hukuku — Ord. Prof. Tahir Taner.

İl İdaresi — Prof. İsmail Hakkı Görelî.

İl İdaresi Kanunu — Dilâver Argun ve İhsan Olgun

(4) Tahir Taner, Ceza Hukuku, sahife 401.

YABANCI MEVZUAT

«İSVİÇRE» KONFEDERASYON ERKÂNI VE MEMURLARININ MES'ULİYETİ HAKKINDA FEDERAL KANUN

(9/Aralık/1950)

H. O

A — UMUMİ HÜKÜMLER

Madde 1 — Millî Meclis (Conseil National) veya Devletler Meclisi (Consedl Des Etas) âzalarının vazifeleriyle alâkalı olarak işledikleri cürüm ve cinayetler, bu kanunun 17 inci maddesi mahfuz kalmak şartıyla Konfederasyon Ceza Kanununun şumulü dairesine girer.

Nizamnamelere muhalif hareketler, bu nizamnameler ahkâmına göre alâkalı makamlarca disiplin muamelesine tâbi tutulurlar.

Millî Meclis veya Devletler Meclisi âzaları meclisteki rey ve kararlarından dolayı mes'ul değillerdir. Bu husustan dolayı bunlar hakkında asla takibat yapılamaz.

Madde 2 — Federal kaza ve icra otoriteleri âzalarıyla diğer memurlar vazifelerinden dolayı, bu kanun hükümlerine göre mes'uldürler. Muvakkaten vazife gören veya muvakkat bir vazife deruhte eden şahıslar da aynı hükme tâbidirler.

Madde 3 — Kaziyei muhkeme haline gelmiş ve içtima devresi haricinde infazı emrolunmuş hapis cezasına müteallik bir hüküm aleyhine teşrii masuniyet iddiası dermeyen olunamaz.

Azalar, sebebiyet verilen zararı ferdan ve müteselsil kefaleden suretiyle tazminle mükellef olmayıp ancak hisselerine isabet eden kısmı tazmin ile mükelleftirler.

Madde 4 — Vazife ifası sırasında suç ortağı ve keza Federal Esas Teşkilât Kanunu ile Federal Kanun ve nizamnameler hükümlerinin ihlâli mes'uliyeti muciptir.

Madde 5 — Mes'uliyet, disiplin tedbirlerini, hukukî ve cezaî takibatı icabettirebilir.

Madde 6 — Federal Ceza Kanunları memurlara ait (cürüm ve cinayetlerin) suç unsurların tayin ve bunlara tatbik edilecek cezaları tesbit ederler. Bu hüküm Federal Askerî Ceza Kanunları tatbik edilmedikçe kaabili tatbiktir.

Madde 7 — (Aşağıdaki haller) şahsî tazminat dâvasını istilzam eder:

I — Dördüncü maddenin kasdettiği manada kanunsuz bir fiil veya ihmal,

II — Bu fiil veya ihmalin sebebiyet verdiği gerçek (reel) bir zarar,

Madde 8 — Ceza Usulü Kanunu mutazarrır tarafın davaya müdahale hakkını tayin eder.

Madde 9 — Cinaî fiiller hakkındaki müruruzaman müddeti âlêlûmum cinayet ve cünhalar için Federal Ceza Kanunu ile tesbit edilen müddetlerin aynıdır.

Madde 10 — (1) Konfederasyon için hukuk dâvası :

I — Zararın vukuuna ittilâ hasıl eden salahiyetli makamın takibat yapılması icabettiğine (Madde 32, 42) karar verdiği günden itibaren 1 sene,

II — Dâva ikamesi hakkındaki karardan itibaren 6 ay

III — Aynı zamanda cezaî takibata karar verilmişse ceza dâvası hakkında verilen nihaî hükümden itibaren 3 ay sonra müruruzamana uğrar.

Madde 11 — Memurlar aleyhine şahıslar veya korporasyonlar tarafından açılan şahsî dâvalar :

I — Millî Meclise müracaat edilmemiş olduğu takdirde, zarar gören tarafın zarara ıttıla peyda ettiği günden itibaren 1 sene,

II — Millî Meclisin takibat icrasını kabul veya reddettiği tarihten itibaren üç ay geçtikten sonra müruruzamana uğrar.

Tazminat dâvasını icabettirir mahiyetteki ceza dâvalarında yukarda tesbit edilmiş olan müddetler zarfında tazminat dâvası açılmış olmak

(1) Federal Assamble âzalarıyle Federal Assamble tarafından tâyin edilen erkân ve memurlar haricinde kalan memurlar hakkında bu madde hükümleri tatbik edilmez. Bu gibiler hakkında 30 Haziran 1927 tarihli Memurlar Statüsü Hakkındaki Federal Kanım hükümleri câridir. (37 - 39 uncu maddelerin notuna bakınız.)

şartıyla cezaî takibat icrasının kabulü hakkındaki karardan nihai karara kadar geçen müddet zarfında müruruzaman cereyan etmez.

Madde 12 — Gerek Konfederasyon, gerekse şahıs veya korporasyonlar için her halükârda tazminat dâvası ikamesi zararın ikai tarihinden (itibaren 5 sene geçmesiyle müruruzamana uğrar.

Madde 13 — Memurların kefalet akçesi ancak, ölüm veya memuriyetten çıkış tarihinden itibaren bu kanunla tesbit edilen (Madde 10, 12) müddet zarfından hiç bir dâva açılmamış olmak şartıyla mezkûr müddetlerin hitamından sonra iade edilebilir.

Madde 14 — (2) Bir kanton makamatı tarafından hakkında cezaî takibat yapılmakta olan bir memurun takibata mevzu teşkil eden fiili salahiyetine istinaden icra veya icrasını emrettiğini kabul etmesi halinde derhal Millî Meclise müracaata mecburdur. Millî Meclis ve Kanton hükümeti meselenin konfederasyonun ceza salahiyeti dairesinde ve bu kanunla tanzim edilen usulî muamelelere mi tâbi tutulması icabedeceği yoksa kantonun cezaî salahiyetini kabul ve kanton kanunlarını mı tatbik etmek yerinde olacağı tetkik ederler. Uyuşmadığı takdirde Millî Meclis ihtilâfı meseleyi, Federal Esas Teşkilât Kanununun 113 üncü maddesinin 1 numaralı bendine göre Federal Mahkemeye arzeder.

Konfederasyon menfaatini siyanet için Millî Meclisin talebi üzerine, Kanton menfaatini siyanet için doğrudan doğruya, Kanton Hükümeti tarafından alınacak lüzumlu ihtiyat tedbirleri müstesna olmak üzere bu müddet zarfında memur hakkındaki bütün takibat durdurulur.

Madde 15 — Bu Kanunun 4 ve 6 ncı maddelerinde derpiş edilen mesuliyeti mucip bir fiilden dolayı takibata maruz bulunan bir Federal Memurun aynı zamanda bir Kanton Ceza Kanunu hükmünü de ihlâl ettiği takdirde aynı usul tatbik olunmak icabeder. Millî Meclis ile Kanton Hükümeti uyuşmadıkları takdirde salahiyetin tayininde en ağır suç esas tutulur, cezayı şiddetlendiren sebepler haricinde daha hafif suç nazarı itibara alınmaz yolundaki kaideye göre salahiyet meselesi Millî Meclis tarafından halledilir.

Madde 16 — Muhtelif fiillerle aynı zamanda Federal Kanunlar (4 ve 6 ncı maddelere göre) ve Kanton Kanunları hükümlerini ihlâl eden Federal memur ceza noktasından hem konfederasyona hem de Kanton Hükümetlerine karşı mesuldür.

(2) Trafik işlerinden mütevellit ceza takibatı için bu madde hükmü tatbik edilmez. (15 Mart 1932 tarihli kanunun 67 nci maddesi.)

Memur hakkında her iki tarafça yapılacak muamele sırası ilk takibat (ihtiyatî tedbir) ile tayin edilir. Bununla beraber nihaî takibat salâhiyetini haiz olan makam münasip emniyet tedbirleri almasını diğer taraftan isteyebilir.

B — TAKİBAT ŞEKLİ HAKKINDA HUSUSİ HÜKÜMLER

I — Milli Meclis ve Devletler Meclisi Azaları

Madde 17 — Resmî vazife ile alâkalı bir cürüm ve cinayetten maznun (Madde 1) Milli Meclis veya Devletler Meclisi âzaları hakkında 20 - 25 inci maddelerde yazılı tarzda Federal Assamble tarafından karar verilmedikçe adlî takibat yapılamaz. Bu takdirde müzakere takaddüm hakkı maznunun âzası bulunduğu Meclise aittir.

II — Federal Assamble Tarafından Müntehap Erkân ve Memurlar

Madde 18 — Federal Assamble tarafından intihap edilen erkân ve memurlar bu kanun hükümlerine göre bu Meclise karşı mes'uldürler. Vazifelerinden mütevellit icraî veya ihmal suçlarından dolayı Federal Meclis tarafından müntehap erkân ve memurlar hakkında adlî takibat icrası emri ancak bu meclis tarafından verilebilir, bu husustaki şikâyetlerin Federal Assambleye yapılması lâzımdır.

Madde 19 — Milli Meclis âzalarından herhangi birisi vazifesini icra esnasında bir cinayet veya cürüm ika ettiği takdirde Millî Meclis Federal Assambleyi içtimaa davete mecburdur. Bu takdirde bir ay içerisinde toplantı yapılamaz.

Aynı şekilde Federal Mahkeme de, âzaları ve yedek âzaları tarafından ika edilecek cünha ve cinayetlerden Millî Meclisi haberdar etmek mecburiyetindedir; Millî Meclis işi en yakın içtimada Federal Assambleye arzedecektir.

Madde 20 — Mümasil hallerde veya Federal Assamble Konseylerine (Millî Meclis ve Devletler Meclisi) cezaî takibatı tahrik eder maliyette bir şikâyet vukuunda her şeyden evvel alâkalı şahıslara bilgi verilir. Ve evveleminde nazarı itibara alınan meselenin müzakere günü tesbit olunur. Alâkâlıların şifahî veya tahrirî beyanları dinlenmedikçe zarar verilemez.

Madde 21 — Milli Meclis veya Devletler Meclisi teklif veya şikâye-

tin nazarı itibara alınmaması mütalâasında bulunur ve kararında ısrar ederse mesele halledilmiş olur.

Madde 22 — Her iki Meclis için nazarı itibara alınması gerektiği mütalâasında bulundukları takdirde işi tetkik etmek üzere kur'a usulü ile bir komisyon teşkil ederler. Komisyon; alâkalılara müdafaa fırsatları ve hakikatin meydana çıkarılması için lüzumlu vesika ve delilleri tedarik ve ibraz imkânları vermeye mecburdur.

Madde 23 — Komisyonun aşağıdaki sonuçlara vasıl olması lâzımdır:

- A) Dâvanın ademi tâkibi,
- B) Dâva mevzuunu teşkil eden kararın nakzı,
- C) Hatalı memurların takdir edilmesi,
- D) Hukukî veya cezaî takibata tevessül.

Bunlar ayrı ayrı talep edilebileceği gibi ikinci ile üçüncü veya ikinci ile dördüncü birleştirilmek suretiyle talep edilebilirler.

Madde 24 — İlk müzakereden 6 gün geçmedikçe komisyon raporu üzerine müzakere açılmaz. (Madde 20) Alâkalılar yazılı veya şifahî müdafaalarını bildirmeğe salahiyetlidirler.

Komisyon raporu, müzakereden en az 24 saat evvel alâkalılara gönderilecektir.

Madde 25 — İki Meclis de suçlular hakkında dâva açılmasını emrederlerse iş Federal Mahkemeye intikal ettirilir. Bu karar maznun memurların vazifeden uzaklaştırılmasını icabettirir ve Millî Meclis derhal bunların yerlerine başka memurlar tayin eder.

Madde 26 — (3) Federal Mahkemede intikal etmesi halinde bu makamın aynı zamanda Millî Meclis veya Devletler Meclisi âzası bulunan, âzalarıyle bunların yedekleri Federal Mahkemede bulunamazlar.

Madde 27 — İki Meclis halinde içtima eden Federal Assamble reddi hâkim talebini tetkik ve tanzim etmek ve gerekirse esas mesele hakkında hüküm vermek için hususî bir müddeiumumi icabında buna niyabet

(3) Bu Kanun 1848 tarihli eski Teşkilâtı Esasiye Kanununun mer'i bulunduğu sıralarda kabul edilmiştir. 1874 tarihli halen mer'i bulunan Teşkilâtı Esasiye Kanunu esas itibariyle Millî Meclis ve Devletler Meclisi âzalarının aynı zamanda hâkim olmalarını menetmiştir.

edecek lüzumu kadar fevkalâde yardımcı tayin eder. Assamble bu memurları tahlif eder.

Madde 28 — Federal Assamble bu tayinlerde, Federal Adli Teşkilât Kanununun hâkimlik vazifelerini ifaya ehliyetsizlik ve reddi hâkim sebeplerine müteallik 22 ve 23 üncü maddelerini nazarı dikkate almak mecburiyetindedir. Âzaları zan altında bulunan otoriteye bağlı eşhas dahi aynı surette intihap edilemezler.

Madde 29 — Federal Mahkemenin bütün âzalarının zan altına alındığı hallerde, Federal Assamble, Federal Mahkemenin bütün salahiyetlerini haiz olmak üzere 27 ve 28 inci maddeler muhtevasına göre hususî bir mahkeme intihap ve tayin eder.

Madde 30 — Federal Mahkemenin riayete mecbur olduğu muhakeme usulü Federal Adli Teşkilât Kanunu ile Federal Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda münderiçtir.

Madde 31 — Verilen hüküm, Federal Assambelenin ıttılama arz edilmek üzere Milli Meclise bildirilir. Beraetine karar verilen işten men edilmiş memurlar derhal kanunî vazifelerine iade edilirler. Mahkûmiyet kararlarını Millî Meclis icra ile mükelleftir.

Madde 32 — Kanunsuz İdarî tasarruftan dolayı Federal Assamble tarafından tayin edilmiş memurlar aleyhindeki bütün hukukî takibat 20 - 23 üncü maddelere göre icabı yapılmak üzere evveleminde Federal Assambleye arz olunur.

Madde 33 — Her iki Konsey takibat icrası talebinin intacı lüzumuna karar verdikleri takdirde Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu hükümlerine göre muamele yapılmak* üzere taleptenmenin Federal Mahkemeye iade edilmesi lâzımdır. Aksi hallerde Konfederasyon memura kefil olup müştekiler Konfederasyon aleyhine tazminat dâvası ikame edebilirler.

Madde 34 — (4)Federal Assamble, Federal Mahkemenin bir şahsî hukuk dâvasına vaziyet etmesine karar verirse 27 nci maddeye göre lüzumu kadar fevkalâde naip tayin eder ve bunlara yemin ettirir. Dâva Federal hâzinenin menfaatleriyle alâkalı ise Federal Assamble bizzat bir müdafî tayin edebileceği gibi bu işe Millî Meclisi de memur edebilir.

(4) 26 ncı maddenin notuna bakınız.

Madde 35 — Talebi Millî Meclis reddeder ve davacı taraf tazminat dâvasını Konfederasyon aleyhine devam ettirmek isterse aynı zamanda Millî Meclis veya Devlet Meclisi âzası bulunan mahkeme âzaları muhakemede bulunamazlar. Bunlara niyabet etmek üzere fevkalâde naipler tayin olunur.

Madde 36 — Federal Adli Teşkilât Kanununun 56 ve 57 nci maddeleri. ahkâmı bütün hâkimler hakkında tatbik olunur.

III— Federasyonun Diğer Memurları

Madde 37-39 (5) (30 Haziran 1927 tarihli Memurin Kanunu ile ilga edilmişlerdir.

Madde 40 — Memurların işledikleri suçlar veyahut Konfederasyon ceza mevzuatınca derpiş edilmiş olan kanun hükümlerini ağır surette ihlâl eden fiiller Millî Meclis tarafından Federal Mahkemeye tevdi olunur.

(5) Memurlar Statüsü hakkındaki Federal Kanun Madde 29 :

I — Memurlar vazifelerini kasden ihlâl veya ihmal veyahut tedbirsizlik suretiyle Konfederasyona verdikleri zarar tazmin ile mükelleftirler.

II — Konfederasyon, Federal Hususî Hukuk hükümlerine göre üçüncü şahıslara karşı mes'ul ise, memur aleyhine dâva ikamesi hakkına sahiptir. Bu rücu hakkı hizmetle alâkanın kesilmesinden sonra dahi devam eder.

III — Borçlar Kanununun haksız fiillerden mütevellit borçlar hakkındaki hükümleri kıyas yolu ile aşağıdaki maddenin 1 ve 2 nci fıkralarında yer alan hususlara da ayrıca tatbik olunur.

Madde 30 :

I — Kasden veya ihmal suretiyle veyahut tedbirsizlik sebebiyle kanun hükümlerini ihlâl eden memur bir disiplin cezasına müstehak olur.

II — Disiplin cezası memurun cezaî ve malî mes'uliyetine tesir etmez.

Madde 35 — Memur, memur sıfatıyla ika ettiği suçlardan dolayı hakkında yapılacak takibat Federal hukukun hususî hükümlerine tâbidir. Askerî kazaya tâbi olan memurlar hakkında, Askerî Ceza Kanununun Askerî Teşkilât Kanunu ve İsviçre Ordusu hizmet talimatnamesi hükümleri tatbik olunur.

Madde 36 — 1 — Memuriyet vazifesi aleyhine işlenen suçlar yabancı memleketlerde dahi ika edilse Federal Ceza Hukuk ahkâmı tatbik olunur.

II — Bu suçlan takibe mahallî Kanton Ceza Mahkemeleri yetkilidirler; bununla beraber Millî Meclis muhakemeyi Federal Mahkemeye sevk edebilir.

Madde 41 — Memurlar hakkında memuriyet vazifeleriyle alâkalı işlerden dolayı takibat icrasının Millî Meclise arzı mecburidir. Bu Meclis karar vermedikçe Federal Mahkeme işe el koyamaz. Millî Meclis, şikâyetin Federal Mahkemeye tevdi talebini reddederse, müşteki bu kararın Federal Assamble tarafından istinafen tetkikini talep edebilir.

Madde 42 — Millî Meclis lüzumlu şartların mevcudiyeti halinde keza Federal hâzinenin menfaati dahilinde suçlu memurlar aleyhine tazminat dâvası açmaya mecburdur. (Madde 7)

Madde 43 — Memurlar aleyhindeki kanunsuz İdarî tasarruflardan mütevellit diğer bütün hukukî takibatın evveleminde Millî Meclise arzı mecburidir.

Millî Meclis muvafakat etmediği takdirde, evveleminde Federal Mahkeme tarafından tesbit edilecek bir teminat akçesi vermek şartıyla müşteki, maznun memur aleyhine hukuk dâvası ikame edebilir.

Madde 44 — Bu kanun 1 Ocak 1851 tarihinde meriyete girer, bu kanunu icraya Millî Meclis memurdur.